NAMAZ VE ONU TERKEDENİN DURUMU

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla...

SUNUŞ

Şüphesiz ki hamd Allah'a mahsustur. O'na hamd eder, O'ndan yardım ister ve O'ndan af dileriz. Nefislerimizin ve amellerimizin kötülüklerinden O'na sığınırız. Allah kime hidayet ederse onu saptıracak yoktur, kimi saptırırsa onu da hidayete getirecek yoktur. Allah'tan başka ilah olmadığına, sadece O'nun ilah olduğuna ve ortağının olmadığına şahitlik ederiz. Muhammed'in de O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederiz.

> "Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden bir çok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinizden sakının. Adını anarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir." (Nisa, 1)
>
> "Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak müslümanlar olarak can verin." (Ali İmrân, 102)
>
> "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin ki Allah sizin işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse büyük bir başarıya ulaşır." (Ahzab, 70, 71)

Bu kitap imam İbn Kayyim el-Cevziyye'ye yöneltilen on tane sorunun cevabını ihtiva etmektedir. O, bu sorulara biri diğerini takip eden sorularla genişleterek cevap vermiştir. O, bu meselelerde kendisine soru sorulabilecek gerçekten uygun bir kişidir. Zihni açıktır, cevapları ikna edicidir, nasları muhafazada sağlam bir hafızaya ve derin bir anlayışa sahiptir. Alimlerin ve fıkıhçıların mesele hakkındaki görüşlerini de ayrıntılı bir şekilde anlatır, sonra bir görüşü tercih eder, onu benimser ve savunur.

Özellikle bu zamanda insanlar Allah'ın bu ebedi farzını unutmuş veya ihmal etmektedirler. Onlardan bir kısmı Allah ve Rasûlünün namazı terk edenler hakkındaki hükmünü bilmekte, kimisi de bilmemektedir. Halbuki namaz, İslâm'ın bağlarından en sağlam bağdır. Bu bağlar birer birer çözüldüğü için insanlar Allah'ın kitabını ve Peygamberinin sünnetini de terk ettiler ve başka şeylerle hükmettiler. Sonunda Allah'ın koyduğu sınırlar çiğnendi ve haramlar ihlal edildi. Kötülükler yayıldı, bela ve musibetler yaygınlaştı, hastalıklar çoğaldı. Sadece vücutlar değil, düşünceler de bu hastalıklardan nasibini aldı. Lâ havle velâ kuvvete illa billahi'l-aliyyi'l-azîm. Yüce Allah şu âyet-i kerimesinde bu gerçeği şöyle ifade etti:

> "Nihayet onların peşinden öyle bir nesil geldi ki, bunlar namazı zayi ettiler; nefislerinin arzularına uydular. Bu yüzden ileride sapıklıklarının cezasını çekecekler. Ancak tevbe edip, iman eden ve salih amel (güzel işler) işleyen kimseler hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın cennete girecekler." (Meryem: 59, 60)

Belki bu kitabı okuyan kimse doğruya tekrar döner, Rabbine tevbe eder ve Allah ile münasebetinde O'na tevbe ederek ve yönelerek yeni bir sayfa açar. Kitapta bu farizayı terk eden veya onda tembellik eden ya da edasında kusur işleyen kimseleri uyarıcı ve teşvik edici pek çok faydalar vardır. Sonra bu kitap namazın hükmünü açıklamış ve onu eda edenleri teşvik etmiştir. Ayrıca senin bu konuda sevgili Muhammed Mustafa *sallallahu aleyhi ve sellem*'e tabi olman gerekir. Çünkü o şöyle buyurmuştur: *"Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz, namazınızı o şekilde kılın."* Bu hadisi Buhârî rivâyet etmiştir.

Sonra bu kitap Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazını tarif ederek sona ermiştir.

İşte kitap senin önünde ey Müslüman! Namaz konusunda on tane soruyu ihtiva etmektedir. Bunları bu şekilde açık ve ayrıntılı olarak başka bir kitapta çok az bulursun. Alemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun.

Benim bu kitap üzerinde yaptığım çalışma şudur:

1- Kur'an âyetlerinin tahricini yaptım. (Ayetlerin bulunduğu surelerin adını ve âyetlerin numaralarını tesbit ettim.)

2- Hadislerin tahricini yaptım ve kütübü sitte içindeki yerlerini tesbit ettim.

3- Hocamız, üstat ve büyük alim Nâsıruddin el-Elbânî'nin tahkikinden, zaman zaman da başka kaynaklardan yararlanarak hadislerin sahihlik ve zayıflık durumlarına işaret ettim.

4- Kitabın aslında veya hadislerde geçen bazı kelimelerin manalarını tefsir ettim.

5- Bazı şeylerde Prof. Teysir Zater'den yararlanarak kitabın kullanılışını kolaylaştırıcı fihristler hazırladım.

6- Alfabetik sıraya göre hadislerin baş taraflarının fihristlerini çıkardım.

Son olarak Yüce Allah'tan bu çalışmamın kendi rızasına uygun olmasını diliyorum.

Ebû Hafs/Seyyid b. İbrahim Sâdık Amrân

el-Minya/el-Mansûra köyü

Cumada el-Ahıra, 1414 h.

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Hamd, alemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

Allah'ın kendilerini başarılı kıldığı ve onlara doğru yolu gösterip hidayet ettiği çok değerli alimler acaba şu konularda ne diyorlar:

1- Namazı kasıtlı olarak terk eden kimsenin öldürülmesi gerekir mi, gerekmez mi?

2- Öldürüldüğü zaman bir mürtedin ve kâfirin öldürülüşü gibi mi öldürülür –ki onların cenazesi yıkanmaz, namazı kılınmaz ve müslümanların kabristanına defnedilmez– yoksa müslüman olduğuna hükmedildiği halde ceza olarak mı öldürülür?

3- Namazı terk etmekle amelleri boşa gider ve geçersiz olur mu, yoksa olmaz mı?

4- Gündüz namazını gece kılmak, gece namazını gündüz kılmak kabûl edilir mi, edilmez mi?

5- Cemaatle namaza gücü yettiği halde tek başına namaz kılanın namazı sahih olur mu, olmaz mı?

6- Sahih olunsa, cemaati terkten dolayı günahkâr olur mu, olmaz mı?

7- Mescitte hazır olmak şart mıdır, yoksa cemaatle namazı evde kılmak caiz olur mu?

8- Bir kuşun yerden gagasıyla yem toplaması gibi namazı hızlı kılan ve rükûu ve secdesini tam yapmayanın hükmü nedir?

9- Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazının miktarı/ temposu nasıldı? Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in "onlara namazı hafif kıldır" sözüyle dikkat çektiği hafifletmenin hakikati nedir? Peygamberin Muaz'a söylediği "sen fettan mısın?" sözünün anlamı nedir?

10- Tekbir aldığı andan bitinceye kadar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazı kısaca nasıl cereyan etmiştir? Bu soruyu soranın sanki onu görüyormuş gibi anlaması için bu konu nasıl anlatılır?

Allah Teâlâ doğru yolu göstermek için rehberlik edenlere ve hükümle delili birlikte açıklayanlara gerçeğe ulaşmalarını nasip etsin. Allah Teâlâ ilim adamlarından öğretmeleri ve açıklamaları için söz almadıkça cahillerden öğrenmeleri için söz almamıştır.

Bu soruların cevabını büyük âlim, selefin en son halkası, sünnetin destekçisi, bid'atın engelleyicisi ve dinin güneşi, İbn Kayyim el-Cevziyye namıyla bilinen Muhammed b. Ebî Bekir el-Hanbelî vermiştir. Allah kendisinden razı olsun ve razı etsin ve onun makamını ve varacağı yeri cennet eylesin.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla...

Şüphesiz ki hamd Allah'a mahsustur. O'na hamd eder, O'ndan yardım ister ve O'ndan af dileriz. Nefislerimizin ve amellerimizin kötülüklerinden O'na sığınırız. Allah kime hidayet ederse onu saptıracak kimse yoktur; kimi saptırırsa onu da hidayete getirecek kimse yoktur. Allah'tan başka ilah olmadığına, sadece O'nun ilah olduğuna ve ortağının olmadığına şahitlik ederim. Muhammed'in de O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim. Allah'ın salâtı ve sonsuz selamı onun ailesine, arkadaşlarına ve eşlerine olsun.

I

NAMAZI TERK EDENİN ÖLDÜRÜLMESİ

Müslümanlar farz namazı kasten terk etmenin en büyük günahlardan birisi olduğunda, onun günahının Allah katında adam öldürmek ve hırsızlık yapmak günahından, zina ve alkollü içki günahından daha büyük olduğunda ve onu terk edenin dünyada ve ahirette Allah'ın cezasına, gazabına ve rezil rüsvay etmesine maruz kalacağında görüş birliği içindedirler.

Fakat müslümanlar namazı kasten terk edenin öldürülüp öldürülmeyeceğinde, nasıl öldürüleceğinde ve kâfir olup olmadığında ihtilafa düşmüşlerdir.

Sufyan b. Saîd es-Sevrî, Ebû Umer el-Evzaî, Abdullah b. el-Mubarek, Hammad b. Zeyd, Vekî' b. el-Cerrah, Malik b. Enes, Muhammed b. İdris eş-Şafiî, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Rahaveyh ve arkadaşları namazı terk edenin öldürüleceğine fetva vermişlerdir. Sonra bunlar onun nasıl öldürüleceğinde ihtilaf etmişlerdir. Bunların çoğunluğu onun kılıçla boynunun vurulup öldürüleceğini söylerken bazı Şafiîler, namazı kılıncaya veya ölünceye kadar odunla vurulur demişlerdir. İbn Şureyh ise onun ölünceye kadar kılıçla dürtüleceğini, çünkü bunun onun terkini daha iyi engelleyici ve namaza dönüşü için daha umut verici bir yöntem olduğunu söylemiştir. Cumhur, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in: *"Allah Teâlâ her şeyi güzel yapmayı sever, o halde öldürme işini de güzel yapınız."* **1** buyruğunu delil getirmiştir. Boynu kılıçla vurmak en güzel öldürme şeklidir ve canın en süratli bir şekilde çıkmasını sağlar. Allah Teâlâ dinden çıkan kâfirlerin öldürülmesinde kılıçla dürtmeyi değil, boyunların vurulması kanununu koymuştur. Zina eden evli kadın ve erkeğin ise işlediği bu haramın zevki bedeninin tamamına ulaştığı için çekeceği ceza da bütün vücuduna ulaşsın diye taşlanarak öldürülmesi meşrû kılınmıştır. Çünkü bu öldürme şekli en kötü öldürme şeklidir. İnsan tabiatında onu zinaya çağıran çok güçlü bir eğilim/tahrik edici bir unsur vardır. Dolayısıyla bu güçlü çağırıcının karşısına en ağır ceza konulmuştur. Çünkü bu cezada Lût kavminin işledikleri kötülüklere karşılık Allah Teâlâ'nın onları üstlerine taş yağdırarak cezalandırdığı hatırlatılmaktadır.

NAMAZI TERKEDEN ÖLDÜRÜLMEZ GÖRÜŞÜ

İbn Şihab ez-Zuhri, Saîd b. el-Museyyeb, Ömer b. Abdilaziz, Ebû Hanife, Dâvûd b. Ali ve el-Muzenî ölünceye veya tevbe edinceye kadar hapsedilir, öldürülmez dediler. Bu görüşün delili Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'ın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivâyet ettiği hadistir. Bu hadiste Peygamber şöyle buyurdu: *"İnsanlarla, onlar Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığını söyleyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Bunu dedikleri zaman hem canlarını, hem de mallarını benden korumuş olurlar; ancak bu kelimenin (İslâm'ın) haklarından bir hak karşılığında olması müstesna."* **2**

Bu hadisi Buhârî ve Muslim rivâyet etmiştir. İbn Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: *"Allah'tan başka ibadete layık ilah bulunmadığına ve benim de Allah'ın muhakkak bir peygamberi olduğuma şehadet eden müslüman kişinin kanı ancak şu üç şeyden birisiyle helal olur. Evli olduğu halde zina eden, adam öldüren ve İslâm camiasından ayrılıp dinini terkeden..."* **3**

Bu hadisi Buhârî ve Muslim tahriç etmişlerdir. Onlar dediler ki: Namaz amelî hükümlerdendir. Oruç, zekât ve hac gibi terkinden dolayı kişi öldürülmez.

Namazı kasten terkedenin öldürülmesi gerekir, diyenler ise şöyle dediler: Allah Teâlâ:

> ”Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayın, onları hapsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin. Eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekâtı da verirlerse artık yollarını serbest bırakın.”
> (Tevbe, 5)

buyurmakta ve onları şirklerinden tevbe etmedikleri, namazı kılmadıkları ve zekâtı vermedikleri takdirde öldürülmelerini emretmektedir. Namazı terk edenin öldürülmeyeceğini söyleyen kimse, şirkinden tevbe ettiği zaman namazı kılmasa da zekâtı vermese de ölüm cezasının ondan düşeceğini söylüyor, demektir. Bu ise Kur'an'ın zahirine aykırıdır. Buhârî ve Muslim'in Sahih'lerinde geçen bir hadiste Ebû Saîd el-Hudrî şöyle dedi: Ali b. Ebî Talib Yemen'de iken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bir miktar altın cevheri göndermişti. Peygamber bunu dört kişiye taksim etti. Adamın birisi dedi ki: Allah'tan kork ey Allah'ın Rasûlü! Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona: "Yazıklar olsun sana! Ben, yeryüzündeki insanların Allah'tan korkmaya layık ve (en çok korkan)ı değil miyim?" dedi. Sonra bu kişi arkasını dönüp gitti. Hâlid b. Velid dedi ki: Ya Rasûlallah (izin ver de) şunun kafasını vurayım! Rasûlullah: "Yok vurma! Bunun da ileride namaz kılan bir kişi olması umulur!" buyurdu. Bunun üzerine Halid: Ya Rasûlallah! Namaz kılanlardan öyle kimseler vardır ki, onlar gönüllerinde olmayan şeyi dilleriyle söylerler, dedi. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*: "Ben insanların kalplerini açmağa, karınlarını yarmaya memur değilim" buyurdu.**4**

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun namaz kılacak olmasını öldürülmesine engel olarak gördü. Bu, namaz kılmayanın öldürüleceğinin delilidir. Bunun içindir ki başka bir hadiste şöyle buyurdu: *"Namaz kılanları öldürmem bana yasaklandı."* **5** Bu da namaz kılmayanların öldürülmelerinin yasaklandığının delilidir.

İmam Ahmed ve İmam Şafiî Müsned'lerinde Abdullah b. Adîy b. el-Hîyar'dan rivâyet ettiler; Ensar'dan bir adam ona anlatmıştı: Bu adam Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bir mecliste otururken geldi ve kulağına eğilerek münafıklardan birisini öldürmek için ondan izin istedi. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sesini

yükselterek şöyle dedi: "Allah'tan başka ilâh olmadığına şehadet etmiyor mu?" Ensarlı adam dedi ki: Evet ya Rasûlallah, inanmadığı halde söylüyor. Rasûlullah: "Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet etmiyor mu?" dedi. Adam: Evet ama inanmadığı halde söylüyor, dedi. Rasûlullah: "Namaz kılmıyor mu?" dedi. Adam: Evet ama inanmadığı halde kılıyor, dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunun üzerine şöyle dedi: "Bunlar, Allah'ın öldürülmelerini bana yasakladığı kimselerdir."**6** Bu hadis Peygamber'in namaz kılmayanları öldürmesinin yasaklanmadığının delilidir.

Muslim'in Sahih'inde Ümmü Seleme'den rivâyet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Sizin başınıza bir takım yöneticiler gelecek; siz onları tanıyacak ve onlara itiraz edeceksiniz. Kim onlara itiraz ederse vebâlden beri olur, kim onlardan tiksinirse kurtulur. Fakat onlardan hoşlanır ve tâbi olursa..."* Dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü onlarla savaşmayalım mı? Dedi ki: *"Hayır, namaz kıldıkları müddetçe savaşmayın."* **7**

Buhârî ve Muslim'in Sahih'lerinde Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Ben Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik edinceye, namazı dosdoğru kılıncaya, zekâtı verinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Şayet bunu yaparlarsa canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak İslâm'a ait bir hak sebebiyle öldürülürse o müstesna. Hesapları ise Allah'a aittir."* **8** Bunu Ahmed ve Sahih'inde İbn Huzeyme rivâyet etmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisinde namaz kılıncaya kadar onlarla savaşmakla emrolunduğunu ve onların canlarının ve mallarının ancak kelime-i şehadetten, namazlarını kıldıktan ve zekâtlarını verdikten sonra haram olduğunu, canlarının ve mallarının bundan önce haram değil, mübah olduğunu haber vermektedir.

Enes b. Malik'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat ettiği zaman Araplar(dan bazıları) dinden çıktılar. Ömer dedi ki: Ey Ebû Bekir, sen Araplarla nasıl savaşırsın? Ebû Bekir bunun üzerine dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Ben, Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve benim Allah'ın elçisi olduğuma şahitlik edinceye, namazı kılıncaya ve zekâtı verinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum."* **9** Bunu Nesâî rivâyet etti. Hadis sahihtir.

Kendi görüşlerinin aleyhinde bir delil olmasına rağmen onların, namazı kasten terk edenin öldürülemeyeceğine delil olarak ileri sürdükleri mutlak bir hadisin neyi gerektirdiğini bu hadislerdeki kayıtlar beyan etmektedir. Çünkü canı ve malı korumak ancak İslâm'ın hakkını ödemekle sabit olur/kesinleşir. Namaz ise İslâm'ın haklarının kesinlikle en önemlisidir. İbn Mesud'un rivâyet ettiği "Müslüman kişinin kanı ancak şu üç şeyden birisiyle helal olur" hadisine gelince bu hadis sözkonusu meselede bizim lehimize bir delildir. Çünkü dinini terk edenleri de kanı helal olanların içinde saydı. Namaz dinin en büyük rüknüdür. Özellikle onun kâfir olduğunu da söylersek dini tamamen terk etmiş demektir. Şayet tekfir edilmezse dinin direğini bırakmış demektir. İmam Ahmed şöyle dedi: Hadiste: *"Namazı terk edenin İslâm'dan nasibi yoktur."* **10** diye geçmektedir.

Ömer b. el-Hattab taşraya şu mektubu yazmıştı: Bana göre işlerinizin en önemlisi namazdır. Kim onu muhafaza ederse dinini muhafaza etmiş olur. Kim onu kaybederse onun dışındakileri haydi haydi kaybeder. Namazı terk edenin İslâm'dan nasibi yoktur. O şöyle dedi: Her kim namazı hafife alıp önemsemezse o İslâm'ı

hafife alıp önemsememiş demektir. Onların İslâm'dan nasipleri namazdan nasipleri kadardır. İslâm'a karşı arzuları namaza karşı arzuları kadardır.

Kendini iyi tanı ey Allah'ın kulu! Ve sende İslâm'ın kadrû kıymeti olmadığı halde Allah'a kavuşmaktan sakın. Çünkü İslâm'ın senin kalbindeki değeri kalbinde namaza verdiğin değer kadardır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hadisinde onun şöyle dediği geçmektedir: *"Namaz dinin direğidir."***11** Bilmez misin, direği düştüğü zaman çadır da düşer ve iplerin/kirişlerin ve kazıkların hiçbir faydası olmaz? Direk ayakta durduğu zaman iplerin ve kazıkların da yararı olur. İslâm'a nazaran namazın durumu da böyledir. Hadis-i şerifte şu ifadeler geçmektedir: *"Kıyamet gününde kulun amelinden ilk sorulacak şey namazıdır. Namazı kabûl edilirse diğer amelleri de kabûl edilir, namazı reddedilirse diğer amelleri de reddedilir."***12** Namaz bizim dinimizin en sonudur. Kıyamet gününde ise ilk sorulacak amelimizdir. İslâm'dan en son gidecek olan şey namaz olunca o gittikten sonra ne İslâm kalır, ne de din kalır. Bunların hepsi İmam Ahmed b. Hanbel'in sözüdür.

Namaz İslâm'ın farzlarının birincisidir ve dinden kaybedilecek şeylerin sonuncusudur. Dolayısıyla namaz İslâm'ın evveli ve sonudur. Onun evveli ve sonu gittiği zaman tamamı gitmiş demektir. Hangi şeyin başı ve sonu giderse onun tamamı gitmiş olur. İmam Ahmed şöyle dedi: Sonu giden her şeyin tamamı gitmiş demektir. Kişinin de namazı gittiği zaman dini gitmiş olur.

Abdullah b. Mesud'dan rivâyet edilen: *"Müslüman bir kişinin kanı ancak şu üç şey sebebiyle helal olur. Evli olduğu halde zina eden, adam öldüren ve dinini terk eden."* **13** hadisinden kastedilen anlam namazı terk edenin öldürülmesi konusundaki en kuvvetli delillerden birisidir.

NAMAZI TERK EDENİN TÖVBESİNİN İSTENMESİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

Namazı (kasten) terk edenin öldürülmesi gerektiğini söyleyenler bazı meselelerde ihtilaf ettiler.

Birinci Mesele: Namazı terk eden kişi (önce) tevbeye davet edilir mi, edilmez mi? Meşhur olan görüşe göre o (önce) tevbeye davet edilir. Şayet tevbe ederse yakası bırakılır, yoksa öldürülür. Bu, Şafiî'nin ve Ahmed'in görüşüdür. Malik'in mezhebindeki iki görüşten birisi de budur.

Ebû Bekir et-Tartûşî ta'lîkında şöyle dedi: Malik'in görüşüne göre, namazın vakti devam ettiği sürece ona namaz kıl, denilir. Kılarsa yakası bırakılır, vakit çıkıncaya kadar kılmaktan imtina ederse öldürülür. Tevbeye davet edilir mi, edilmez mi? Bazı arkadaşlarımızın görüşüne göre tevbeye davet edilir, eğer tevbe ederse ne âlâ, tevbe etmezse öldürülür. Bazı arkadaşlarımıza göre ise tevbeye davet edilmez. Çünkü bu ona uygulanacak cezalardan bir cezadır. Tıpkı zina eden ve hırsızlık yapanda olduğu gibi tevbe onun cezasını düşürmez. Bu, hadden (ceza olarak) öldürülür diyenlerin sarıldıkları bir görüştür. Çünkü namazı terk etmenin cezası öldürülmek olunca zina ve savaş sebebiyle ölüm cezasına çarptırılan kimse gibi olur. Cezaları önceden ortaya çıkan sebepler gerektirir. Mahkemeye çıktıktan sonra artık tevbe o cezayı düşürmez.

Namazı (kasten) terk eden kâfir olduğu için öldürülür diyenlere gelince zaten bu onları bağlamaz (yani tevbeye davet edilmez sözü onlar için geçerli değildir.) Çünkü onlar namazı terk edeni mürtede benzetmişlerdir. Mürtet müslüman olduğu/tevbe edip İslâm'a tekrar girdiği zaman öldürülmez. Tartûşî dedi ki: Bize göre taharetin, cenabetin, guslün ve orucun hükmü de böyledir. Bir kimse ben abdest almam, cenabetten dolayı gusletmem ve oruç tutmam dediği zaman, ister bunlar bana farzdır desin, ister bunlar farzıyyetini inkar etsin tevbeye davet edilmeden öldürülür.

Ben derim ki: Tartûşî'nin bazı arkadaşlarından tevbeye davet edilmeden öldürülür diye naklettiği bu söz Malik'ten gelen bir rivâyettir. Mürtedin tevbeye davet edilmesi konusunda Ahmed'den iki rivâyet, Şafiî'den de iki görüş vardır. Mürtetle namazı terk edeni tevbeye davet konusunda birbirinden ayırt edenler ve –Malik'ten gelen iki rivâyetten birinde olduğu gibi– namazı terk edenden değil de mürtetten tevbe istenir diyenler şöyle derler: Bir müslümanın dinde kalmasına mani olacak bir şüphe kendisine ârız olmadıkça dinini terk etmeyeceği açıktır. Dolayısıyla bu şüphenin zâil olacağı umuduyla tevbe etmesi talep edilir. Namazı, kendisine vâcip olduğunu bildiği halde terk eden kimse için bir engel yoktur, hiç vakit geçirilmez.

Önce tevbe istenir diyenler şöyle dediler: Bu ölüm kararı, tevbeye davet edilmesi hüküm altına alınmış bir vacibin terki sebebiyle verilen bir ölüm kararıdır. O halde mürtetlik sebebiyle uygulanan ölüm cezasında olduğu gibi bunda da önce tevbenin istenmesi vaciptir/zorunludur. Onlar dediler ki: Hatta bunda tevbenin istenmesi daha da gereklidir. Çünkü dönme ihtimali daha kuvvetlidir. Çünkü onun İslâm'a bağlılığı kendisini dünyada ve ahirette cezadan kurtaracak bir tevbeye sevkedebilir. Bu görüş daha sahihtir. Çünkü namazı terkedenin içine düşeceği hallerin en kötüsü -olsa olsa- mürtet gibi olmasıdır. Sahabe de mürtetlerin ve zekât vermeyenlerin tevbelerinin kabûl edileceğinde görüş birliği içindedirler. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Küfredenlere, vazgeçerlerse geçmiş günahlarının bağışlanacağını söyle." (Tevbe, 38)

Namazı terk edenin ölümle cezalandırılmasıyla, zina ve savaş suçu sebebiyle ölümle cezalandırılmak arasındaki fark şudur: Namazı terk eden kimse (tevbeyi de reddederse) gelecekte bu terkinde ısrar edeceği ve geçmişte de terk ettiği için öldürülür. Zina ve savaş suçu sebebiyle öldürülen böyle değildir. Onun öldürülme sebebi önceden işlediği bir suçtur. Çünkü onun bu suçu telafi etme/sonuçlarını ortadan kaldırma imkanı yoktur. Halbuki namazı terk edenin, dört müçtehit imama (Ebû Hanife, Şafiî, Ahmed, Malik) ve daha başkalarına göre vakti çıktıktan sonra onu (kaza ederek) fiilen telâfi etme imkanı vardır. Ahmed'in arkadaşlarından namazın telafisine (kazasına) imkan yoktur diyenler –ki seleften bir grup da bu görüştedir– şöyle derler: Buradaki (yani namaz konusundaki) öldürme cezası bir terkten dolayıdır ve bu terk, fiil ile ortadan kalkar. Zina ve savaş suçlarındaki ölüm cezası ise bir fiilden dolayıdır, geçmişteki bir fiil, terk ile zail olmaz.

İkinci Mesele: Namazı terk eden kişi kendisine namaz kılması için bir çağrı yapılıp da imtina etmedikçe (bu çağrıya olumsuz cevap vermedikçe) öldürülmez. Ona yapılacak çağrı sürekli olmaz. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazı vakti çıkıncaya kadar geciktiren idarecilerin arkasında nafile namaz kılmaya izin verdi.**14** Onlarla savaşılmasını emretmedi. Terkte ısrarcı olmadıkları için öldürülmelerine izin vermedi. Çağrı

yapıldığı zaman hiçbir mazeret olmaksızın vakti çıkıncaya kadar imtina ederse terki ve terkte ısrarı kesinleşmiş olur.

Üçüncü Mesele: Neye göre öldürülür? Bir vakit namazı terk ettiği için mi, iki vakit namazı terk ettiği için mi, yoksa üç vakit namazı terk ettiği için mi öldürülür? Bu konuda insanlar arasında ihtilaf vardır. Sufyan es-Sevrî, Malik ve rivâyetlerden birisinde Ahmed dedi ki: Bir vakit namazı terk etmesi sebebiyle öldürülür. Şafiî'nin ve Ahmed'in mezhebinde zahir olan görüş budur. Bu görüşün delili namazı terkedenin katline delâlet eden yukarıdaki hadislerdir.

Muaz b. Cebel, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Kim farz bir namazı kasten terk ederse onun üzerinden Allah'ın himayesi kalkmış olur."* **15** Bunu İmam Ahmed Müsned'inde rivâyet edilmiştir. Bana Kasım'ın babası (yani Peygamber) *"Namazı terk etmememi, çünkü namazı kasten terk eden kimseden Allah'ın himayesinin kalkacağını"* tavsiye etti.**16** Bunu Abdurrahman b. Ebî Hatim Sunen'inde rivâyet etti.

(Bu görüşün sahipleri dediler ki: Bir tek vakit namazı terk etmesi öldürülmesi için yeterli sebeptir.) Çünkü o, namazı vaktinde kılmaya çağırıldığında hiçbir mazereti olmadığı halde "kılmıyorum" dediği zaman terkte ısrarcı olduğu açıkça ortaya çıkmış olur, öldürülmesi ve kanının heder edilmesi icâb eder. Namazı terk edenin katlinde terkin üç defa tekrarının esas alınmasının ne Kitap ve sünnet nassından, ne de icmadan, ne de sahabe kavlinden hiçbir delili yoktur. Üçe itibar edilmesi ikiye itibar edilmesinden daha evlâ değildir. Ahmed'in arkadaşlarından Ebû İshak şöyle dedi: Terk edilen namaz kendisinden sonraki vaktin namazı ile cem' yapılabilecek cinsten bir namaz ise –öğle ile ikindi, akşam ile yatsı gibi– ikincinin vakti çıkıncaya kadar öldürülmez. Çünkü iki namazın cem'i halinde ikincinin vakti aynı zamanda birincinin de vaktidir. Bu, cezada bir şüphe doğurur. Terk edilen namaz kendisinden sonraki ile cem' edilmeyecek cinsten ise –sabah, ikindi ve yatsı namazı gibi– birini terketmesiyle öldürülür. Buradaki tehirde şüpheye sebep olacak bir durum yoktur. Bu görüşü İshak, Abdullah b. el-Mubarek'ten –veya Vekî b. el-Cerrah'tan– nakletmiştir. Bu ikisinden hangisine ait olduğundaki şüphe İshak'tan kaynaklanmaktadır. Ebû'l-Berekât İbn Teymiyye (meşhur İbn Teymiyye'nin dedesidir.) ise şöyle dedi: Bu görüşün her ikisine de ait olması daha sahihtir. Burada namazı terk edenin vakit konusunda mazeretli olanların içine dahil edilmesi doğru değildir.

Ben derim ki: Ebû İshak'ın görüşü daha kuvvetli ve fıkha daha uygundur çünkü bu vaktin toptan her iki vakte de ait olduğu sabit olmuştur. Bu da ölüm cezasını düşürücü bir şüpheyi doğurur. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazı vaktinden sonraya bırakan yöneticilerin öldürülmesini yasakladı. Onlar ancak öğleyi ikindi vaktine tehir ediyorlardı, bazan da ikindiyi son vaktine kadar tehir ediyorlardı. Peygamber'e "onlarla savaşmayalım mı?" diye sorulunca şöyle dedi: "Hayır, namazı kıldıkları müddetçe savaşmayın."**17** buyurdu. Bu da onların namaz kılma şeklinin canlarını kurtaracağının delilidir.

BİR KİMSE NE ZAMAN NAMAZI TERK ETMİŞ SAYILIR?

Buna göre bir kimse ne zaman namazı vaktinde kılmaya çağırılır da, ben namazı kılmam der ve vakti çıkıncaya kadar namazı kılmaktan imtina ederse, ikincinin vakti daralmasa bile onun öldürülmesi gerekli olur. İmam Ahmed buna hükmetti. el-Kâdî ve Ebû'l-Hattab ve İbn Akîl gibi arkadaşları dediler ki: Bir sonraki namazın vakti daralıncaya kadar öldürülmez.

Şeyh Ebû'l-Berekât dedi ki: Kim vakti içinde namaza çağırılır da, ben kılmıyorum der ve vakti çıkıncaya kadar namazı kılmaktan imtina ederse, ikincinin vakti daralmasa bile öldürülmesi gerekli olur. Ebû'l-Bereket buna hükmetti. O şöyle dedi: Biz, onun verdiği misalde –yani Ebû'l-Hattab'ın verdiği misalde– ikincisinin vaktinin daralmasını esas aldık. Çünkü öldürme birincisinden dolayı değil, ikincisini terkten dolayıdır. Çünkü namaza çağırıldığında çağırıldığı namazın vakti artık geçmiştir. Halbuki vakti geçmiş namazları terk eden kimse öldürülmez. Ebû'l-Hattab'ın şu sözleri de buna işaret etmektedir: Farziyetini inkar ederek değil de önemsemeyerek namazı tehir ederse namazı kılması için kendisine çağrı yapılır. Daha sonraki namazın vakti daralıncaya kadar kılmazsa öldürülmesi vacip olur. Önemsemeyerek tehir ettiği namaz, vakti çıkıncaya kadar tehir ettiği namazdır. Dolayısıyla vakti çıktıktan sonra ona namaz kılması için çağrı yapılır; ondan sonraki diğer vakit de daralıncaya kadar namazı kılmaktan imtina ederse (reddederse), çağırıldığı namazı vakti daralıncaya kadar tehir ettiği için öldürülmüş olur. Şeyh Ebû'l-Berekât'ın söylediği şeyler bunlardır. O şöyle dedi: Bizim arkadaşlarımız dediler ki, birincisini terk ettiği ve geçirdiği her namazı imkan bulduğunda mazeretsiz olarak kaza etmeyi terk ettiği için öldürülür; çünkü bize göre namazın kazası bekletilmeden hemen yapılmalıdır. Buna göre ikincinin vaktinin daralmasına itibar edilmez. Ebû'l-Berekât dedi ki: Birinci görüş daha sahihtir. Çünkü Şafiî'ye ve ulemadan bir topluluğa göre geçmiş namazların geniş bir zamanda kaza edilmesi câizdir. Mübahlığı ve yasaklığında ihtilaf edilen bir şeyde ölüm cezası uygulanmaz. Ahmed'den gelen bir diğer rivâyete göre ise üç vakit namazı terk ettiği ve dördüncüsünün de vakti daraldığı zaman katli vacip olur. Şafiî'lerden el-Ustuhrî'nin tercihi de budur.

Bu görüşün gerekçesi şudur: Katli gerektiren şey namazı terkteki ısrardır. Bir kimse tembellikten veya bıkkınlıktan ya da kısa süreli bir meşguliyetten dolayı iki vakit namazı terk etmiş olabilir. Bundan dolayı namazı terkeden/bînamaz olarak isimlendirilmez. Namaza çağırıldığı halde terki tekrar ettiği zaman bunun ısrarlı bir terk olduğu anlaşılır. Ahmed'den gelen üçüncü bir rivâyete göre iki vakit namazın terkiyle katli vacip olur. Bu rivâyetin iki dayanağı vardır. Birincisi: Katli gerektiren terk, kendisine namazı terk eden denilecek mutlak bir terk değil, tekrarlanan bir terktir. Bunu kesinleştiren asgari sayı ise, iki defa tekrarlanan terktir. İkincisi: Birinin diğeriyle cem' yapılması (birleştirilerek kılınması) mümkün olan namazlarda namazı terketme olayı ancak ikincinin vaktinin çıkmasıyla gerçekleşir. İki vakit namazın terki bu sebeple katlin gerekçesi sayıldı. el-Mecmuateyn'de Ebû İshak da bu rivâyete tâbi oldu.

ABDESTİ, GUSLÜ VE NAMAZIN DİĞER RÜKÜNLERİNİ TERK ETMENİN HÜKMÜ

Abdesti, cenabetten gusletmeyi, kıbleye yönelmeyi ve setri avreti terk etmenin hükmü, namazı terk edenin hükmü gibidir. Gücü yeten için ayakta durmayı terk etmenin hükmü de namazı terk etmek gibidir. Rükû'u ve secdeleri terk etmek de aynıdır. Farziyyetine inandığı halde namazdaki ihtilaflı rükûn ve şartları terk ederse İbn Akîl, onun hükmü de namazı terk edenin hükmü gibidir öldürülmesi vacip olur, dememizde bir sakınca yoktur, dedi. Şeyh Ebû'l-Berekât ise, namazı iade etmesi gerekir, hiçbir şekilde öldürülmez, dedi. İbn Akîl'in görüşünün izahı şudur: O kendi nefsinde ve inancında namazı terk eden kimsedir. Dolayısıyla zekâtı ve üzerinde icmâ edilen bir şartı terkeden gibi olmuştur.

Ebû'l-Berekât'ın görüşünün izahı ise şudur: Farz olup olmadığında görüş birliği olmayan bir şeyi terk etmekle bir kimsenin kanı mübah olmaz. Bu görüş fıkhın kaynağına daha yakındır. İbn Akîl'in görüşe ise usûle daha yakındır. Çünkü bunu terk eden kimse batıl/geçersiz bir namazı kılmaya azimli ve kararlı kimse demektir. Böylece o, üzerinde icma edilen bir şeyi terketseydi tıpkı onun gibi olurdu. Bu, imanın esaslarıyla ilgili derin bir meseledir, kalplerin amellerindendir ve itikadındandır.

CUMAYI TERK EDENİN HÜKMÜ

Muslim'in Sahih'inde Abdullah b. Mes'ud'dan rivâyet ettiği bir hadise göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* cumadan geri kalan bir topluluk hakkında şöyle demiştir: "Vallahi cemaate namaz kıldırmak üzere birisine emir verip sonra cumaya gelmeyenlerin içinde bulundukları evleri yakasım gelir."**18**

Ebû Hureyre, İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre onlar, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in minberinden şöyle dediğini duymuşlardır: "Bazı kimseler ya cumayı terk etmekten kesin olarak vazgeçerler, yahut da Allah onların kalplerini mühürler de artık gafillerden olurlar."**19** Bunu Muslim, Sahih'inde rivâyet etmiştir.

Ebû'l-Ca'd ed-Damrî'den –ki kendisi sahabidir– Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: *"Önemsemediği için (mazereti olmadığı halde) üç cumayı terkeden kimsenin Allah kalbini mühürler."***20** İmam Ahmed bunu Câbir'den rivâyet etmiştir.

Cuma namazının farzı kifaye olduğu ve bir cemaat eda ettiğinde diğerlerinden düştüğü görüşünü İmam Şafiî'ye nisbet eden yanılmıştır. Çünkü o asla böyle bir şey söylememiştir. Bunu onun bayram namazı hakkında söylediği:Bayram namazı kendisine cumanın farz olduğu kimselere farzdır, sözü sebebiyle ona nisbet edenlerin yanılgısı. Bilakis bu söz, Şafiî'nin bayram namazının farzı ayn olduğuna hükmetmesi demektir. Bu, delil yönünden sahih bir görüştür. Çünkü bayram namazı İslâm'ın görünürdeki en büyük sembollerinden biridir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından hiç kimse bayram namazından geri kalmamıştır ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de bir defa bile onu terk etmemiştir. Şayet sünnet olsaydı, farz olmadığını beyan etmek için tıpkı Ramazan'da teravihi terk ettiği gibi, her namaz için ayrı ayrı abdest almayı terk ettiği gibi bir defa da olsa onu da terk ederdi.

Ayrıca Allah Teâlâ da cumayı emrettiği gibi bayram namazını da emretmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Rabbin için namaz kıl ve kurban kes." (Kevser, 2)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* vakti geçince ve yeni ayın girdiği zevalden sonra kesinleşince sahabilere sabahleyin erkenden kendisiyle birlikte bayram namazı için namazgâha gelmelerini emretti. Kölelerin, kadınların ve hayızlıların da bayrama çıkmalarını, hayızlı kadınların namazgahın dışında ayrı durmalarını emretti. Cumada böyle bir şey emretmedi. Hocamız dedi ki: Bu, bayram namazının cuma namazından daha kuvvetli olduğunun delilidir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in: *"Gece ve gündüz beş vakit namaz kılması Allah tarafından kulun üzerine farz kılınmıştır."***21** sözü bayram namazının da farz oluşuna aykırı değildir. Çünkü beş vakit namaz gece ve gündüze ait bir görevdir. Bayram namazı ise senelik görevdir. Bu sebeple bazı fıkıhçılara göre farz olan iki rekâtlık tavaf namazı da buna engel değildir. Cenaze namazının farz oluşuna da bu hadis aykırı değildir. Bir namaz olarak görüp ve farz olarak değerlendirenlere göre tilavet secdesinin farzlığı da aykırı değildir, farz olduğu seleften bazılarınca söylenen küsuf namazına da aykırı değildir. Bu gerçekten kuvvetli bir görüştür. Bununla Şafiî'nin, üzerine cuma namazının farz olduğu kimselere bayram namazının da farz olduğuna hükmettiği kastedilmiştir. Fakat denilebilir ki bundan bayram namazının da farz-ı ayn olduğu sonucu çıkarılamaz. Çünkü farz-ı kifayeyi de herkesin yapması gerekir, bazılarının yapmasıyla da herkesin üstünden düşer ve bunun faydası iki meselede görülür: Birincisi herkes bu fiili işlemeye iştirak ederse farzla ilgisi sebebiyle farzı eda edenlerin sevabına nâil olurlar. Şayet hepsi o fiili terke iştirak ederlerse hep birlikte kötülenmeye ve cezaya müstehak olurlar. Dolayısıyla Şafiî'nin, kendisine cuma namazı farz olan kimselere bayram namazı da farzdır sözünden bayram namazının da cuma gibi farz-ı ayn olduğu anlamını çıkarmak gerekmez. Bunu söylemek mümkündür, ancak bayram namazını cuma namazına benzetmenin ve cuma namazının farz olduğu kimselerle bayram namazının farz olduğu kimseler arasındaki eşitliğin zâhiri anlamı farziyyetin nev'inde de bunların eşit olduğuna delâlet eder.

Hiç kimse cumanın farz-ı ayn olduğunda ihtilaf etmediğine göre bayram namazı da böyledir. Maksat cumayı terk edenin hükmünü beyan etmektir. Ebû Abdillah b. Hâmid dedi ki: Cumanın farziyyetini inkar eden kâfirdir. Farziyetine inandığı halde onu dört rekât olarak kılarsa (böyle bir kimse hakkında) Ebû Abdillah b. Hamid şöyle dedi: Cuma da kısaltılmış bir öğlen namazıdır dersek dört kılan kişi tekfir edilmez, yoksa tekfir edilir.

ORUCU, ZEKATI VE HACCI TERK EDENİN HÜKMÜ

Orucu, haccı ve zekâtı terk eden de katlin vücûbunda namazı terk edene dahil olur mu? Bu konuda Ahmed'den üç rivâyet vardır:

Birincisi: Namazı terk etmekle öldürüldüğü gibi, bunları terk etmekle de öldürülür. Bu görüşün delili, zekât, oruç ve haccın da İslâm'ın temel esaslarından olmasıdır. Bu sebeple namaz gibi bunların her birini terk etmekle de öldürülür. Ebû Bekir es-Sıddîk bunun için zekâtı vermeyenlerle savaşmış ve şöyle demiştir: "Vallahi namazla zekâtı birbirinden ayıranlarla savaşacağım. Şüphesiz ki Allah'ın kitabında zekât, namazın ayrılmaz bir parçası olarak zikredilmiştir."**22** Ve yine bu esaslar İslâm'ın haklarındandır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*e ancak

kelime-i şehadete bağlananlarla ve İslâm'ın hakkını verenlerle savaşmaması emredilmiştir. Ve O, canı korumanın ancak İslâm'ın hakkına bağlı olduğunu haber vermiştir. Bu, zekât vermeyi reddeden bir toplulukla savaştır ve öldürmedir. Güç yetirilip yakalanabilen tek kişinin öldürülmesinin sebebi de onun kelime-i şehadetin ve İslâm dininin hukukunu terketmesidir/çiğnemesidir.

İkinci rivâyete göre namazdan başka herhangi bir ibadeti terkten dolayı öldürülemez. Çünkü namaz niyabetin girmediği/vekâletin caiz olmadığı bir ibadettir. Çünkü Abdullah b. Şakîk'in söylediğine göre Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem'*in ashabı namazdan başka hiçbir amelin terkini küfür olarak görmezlerdi."**23**

Çünkü namaz, başkasında bulunmayan bir takım özelliklerle diğer ibadetlerden ayrılmıştır: O, Allah'ın ilk olarak farz kıldığı şeydir. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* temsilcilerine ve elçilerine kelime-i şehadetten sonra namaza davetle işe başlamalarını emretmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Muaz'a şöyle demiştir: *"Sana ehl-i kitap bir topluluk gelecek. Onları ilk önce Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadete davet et ve Allah'ın gece ve gündüz beş vakit namaz kılmayı farz kıldığını söyle."* **24**

Çünkü kulun ilk hesaba çekileceği ameli namazdır. Namazı Allah Teâlâ Miraç gecesi gökte farz kılmıştır.**25** Namaz Kur'an'da en çok zikri geçen farzdır. Cehennem halkına;

"Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir?" (Müddessir, 42)

diye sorulunca, verdikleri cevabın başına namazı terkten başka bir şeyi koymamışlardır.

Çünkü namaz diğer amellerden farklı olarak aklı başında olduğu müddetçe kulun üzerinden farziyyeti hiçbir durumda düşmeyen bir ibadettir. Diğerleri bazı durumlarda farz olmaktan çıkar.

Çünkü namaz İslâm çadırının direğidir. Çadırın direği düştüğü zaman çadır çöker.

Çünkü dinden en son kaybedilecek şey namazdır.

Çünkü namaz hür, köle, erkek, kadın, mukim, yolcu, sağlam, hasta, zengin, fakir herkese farzdır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* İslâm'a girmeyi kabûl eden bir kimseyi namazı kılmadıkça reddediyordu. Nitekim Katade, Enes'ten naklen şöyle dedi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ancak namazı kılan ve zekâtı veren kimselerin İslâm'a girmelerini kabûl ediyordu.

Çünkü diğer amellerin kabûlü namazı kılmaya bağlıdır. Dolayısıyla Allah Teâlâ, namazı terk eden kimsenin ne orucunu, ne haccını, ne sadakasını, ne cihadını, ne de başka bir amelini kabûl edecektir. Nitekim Avn b. Abdillah şöyle demiştir: Kul kabrine girdiği zaman kendisinden ilk sorulacak şey namazıdır. Onun hesabını verebilirse diğer amellerine öyle bakılacak. Namazının hesabını veremezse daha sonraki amellerinden hiçbirisine bakılmayacak. Müsned ve Sunen'de Ebû Hureyre'nin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivâyet ettiği şu hadis buna delâlet eder: *"Kulun hesaba çekileceği ilk ameli namazıdır. Bunun hesabını iyi verebilirse kurtulmuş ve başarmış demektir. Bozuk verirse kaybetmiş ve başaramamış demektir."* **26** Kulun iyi bir ameli kabûl edilirse kaybedenlerden ve hüsrana uğrayanlardan olmaz.

Ahmed'den gelen üçüncü rivâyete göre zekâtı ve orucu terketmekle öldürülür, haccı terketmekle öldürülmez. Çünkü hac hemen mi yerine getirilmesi gerekir, yoksa geniş bir zaman içinde de yerine getirilebilir mi, bu konuda

ihtilaf vardır. Geniş bir zaman içinde yerine getirilmesi caizdir, diyenler dediler ki, tehirine imkan verilen bir emirden dolayı ikisi nasıl öldürülür? Bu dayanak gerçekten zayıftır. Çünkü haccı terk ettiği için öldürülen kimse sadece tehirden dolayı öldürülmez. Meselenin şekli, haccı terke azmetmiş olması ve: Benim üzerime hac farz ama ben asla hac yapmayacağım, demesidir. Bu, tartışmalı bir konudur. Doğrusu, öldürülür, görüşüdür. Çünkü hac da İslâm'ın haklarından birisidir. Çünkü ancak hakkına riayet ederek müslüman olduğunu söyleyen kimsenin canı korunur. Hac da İslâm'ın en büyük haklarındandır.

II

NAMAZI TERKEDENİN MÜRTED OLUP OLMADIĞI

İkinci meseleye gelince o da namazı terk eden muharibin ve zâninin öldürülmesi gibi ceza olarak (hadden) mi öldürülür, yoksa mürtet ve zındığın öldürülüşü gibi mi öldürülür? Bu konuda alimlerin iki görüşü vardır. Bu ikisi de İmam Ahmed'den gelen iki rivâyete dayanır: Bu görüşlerden birincisine göre mürtedin öldürülmesi gibi öldürülür. Bu, Saîd b. Cubeyr'in, Amir eş-Şa'bî'nin, İbrahim en-Nehâî'nin, Ebû Amr'in, Evzâî'nin, Eyyub es-Sahtiyânî'nin, Abdullah b. el-Mubarek'in İshak b. Rahaveyh'in, Malikîlerden Abdu'l-Melik b. Habib'in görüşüdür. Şafiî mezhebindeki iki görüşten birisi de budur. Tahavî bunu Şafiî'nin kendisinden nakletmiştir. Bunu Ebû Muhammed b. Hazm, Ömer b. el-Hattab'tan, Muaz b. Cebel'den, Abdurrahman b. Avf'tan, Ebû Hureyre'den ve diğer sahabilerden rivâyet etmiştir.

İkinci görüşe göre kâfir olduğu için değil, hadden (ceza olarak) öldürülür. Bu, Malik ve Şafiî'nin meşhur görüşüdür. Ebû Abdillah İbn Batta da bu görüşü tercih etmiştir.

NAMAZI TERK EDENİ TEKFİR ETMEYENLERİN DELİLLERİ

Biz her iki tarafın da delillerini zikredeceğiz! Namazı terk ettiği için onu tekfir etmeyenler dediler ki: İslâm'a girmekle onun için İslâm hükmü sabit olmuştur/müslümanlığına kesin olarak hükmedilmiştir. Onu ancak kesin bir bilgiye dayanarak İslâm'dan çıkarırız. Onlar dediler ki: Ubade b. es-Sâmit, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Kim Allah'tan başka ilah olmadığına ve O'nun ortağı olmayan yegâne ilah olduğuna, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna, İsa'nın Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna, onun Meryem'e bıraktığı kelimesi ve ruhu olduğuna, cennetin gerçek ve cehennemin gerçek olduğuna şahitlik ederse, ameli ne olursa olsun Allah onu cennete sokar."* **1** Bu hadisi Buhârî ve Muslim sahihlerinde tahriç etmişlerdir.

Enes'ten rivâyet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, devesinin terkisine bindirdiği Muaz'a üç defa: "Ya Muaz!" diye hitab etmiş, onun da her defasında: Buyur ya Rasûlallah! diye mukabele etmesi üzerine: *"Bir kimse, Allah'dan başka mâbud olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna samimi olarak şehadet ederse Allah ona cehennemi haram eder"* buyurmuştur. Muaz: "Ya Rasûlallah, bu müjdeyi halka haber vereyim de sevinsinler" dedi. Rasûl-i Ekrem: "Söylersen onlar buna güvenirler" (yararlı işleri yapmaz olurlar)

buyurdu. Muaz (bilgiyi gizlemekteki günahtan korktuğundan) ölürken bunu söyledi. Bu hadisin sıhhatinde ittifak edilmiştir.**2**

Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Kıyamet gününde halk içinde şefaatime en ziyade mazhar olacak kimse kalbinden samimi olarak lâ ilâhe illallah diyendir."* **3**

Ebû Zerr'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sabah namazına kadar bir Kur'an âyetini tekrarladı ve şöyle dedi: *"Ben ümmetim için öyle bir dua ettim ki, bu dua kabûl edildi ve şayet ümmetimden pek çok kimse bunu bilseydi namazı terk ederlerdi."* Ebû Zerr dedi ki: Bunu insanlara müjdelemeyeyim mi? Peygamber: "Evet müjdele" buyurdu. Ömer dedi ki: Sen gider de bunu insanlara söylersen onlar ibadeti bırakıverirler. Ömer onun arkasından geri dönmesi için seslendi. O da geri döndü.**4**

Sabaha kadar tekrarladığı âyet şudur:

> "Eğer kendilerine azap edersen şüphesiz onlar senin kullarındır (dilediğini yaparsın). Eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sahibisin." (Maide, 118)

Bunu Ahmed, Müsned'inde rivâyet etti.

Yine Müsned'de Ahmed, Aişe'den şöyle rivâyet etti: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: *"Allah'ın yanında üç tane muhasebe defteri vardır. Defterin birisindeki hiçbir şeye Allah önem vermez. İkincisindeki hiçbir şeyi bırakmaz. Üçüncü defterdeki hiçbir şeyi de affetmez. Defterde yazılı olup da Allah'ın affetmediği şey şirktir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:*

> "Kim Allah'a ortak koşarsa Allah ona cenneti haram kılar." Defterde yazılı olup da Allah'ın önemsemediği şeye gelince kulun kendisiyle Rabbi arasında orucu terk etmesi, namazı kılmaması gibi nefsine zulmettiği şeylerdir. Allah Teâlâ bunları affedecek ve dilerse bunlardan vazgeçecek. Defterde yazılı olup da Allah'ın hiçbir şekilde peşini bırakmayacağı şey ise kulların birbirlerine yaptıkları zulüm ve haksızlık ile kesinleşmiş kısastır." **5**

Yine Müsned'de Ubade b. es-Sâmit'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediğini işittim: *"Allah'ın kullarına farz kıldığı beş vakit namaz vardır, kim bunları kılarsa Allah Teâlâ onu cennete sokacağına söz vermiştir. Bunları kılmayan kimseler için Allah'ın böyle bir sözü yoktur. Dilerse ona azap eder, dilerse affeder."* **6**

Yine Müsned'de, Ebû Hureyre'den şöyle rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *"Kulun kıyamet günü ilk hesaba çekileceği şey farz namazlardır. Bunun hesabını tam verirse ne alâ, veremezse: Bakın bir nafilesi var mı? denilecek. Nafilesi varsa farzı nafilesinden tamamlanacak. Sonra diğer farz amelleri de böyle bir muameleye tâbi tutulacak."* **7** Bunu Sunen sahipleri rivâyet etmişlerdir. Tirmizî bu hadis hasendir, dedi.

Yine dediler ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şöyle dediği sabit olmuştur: *"Kimin son sözü la ilahe illallah olursa Allah onu mutlaka cennete sokar."* **8** Başka bir lafızda: "Kim Allah'tan başka ilah olmadığını bilerek/inanarak ölürse Allah onu mutlaka cennete sokar."**9** buyurmuştur.

Sahih'te Itban b. Malik'in hikayesi anlatılır. Orada şu sözler geçer: *"Allah Teâlâ kendi rızasını arzu ederek lâ ilâhe illallah diyen kimseye şüphesiz cehennemi haram kılar."* **10** Şefaat hadisinde de şöyle denilmektedir: *"Allah Teâlâ buyurur ki: İzzet ve celâlime yemin olsun ki, kim lâ ilâhe illallah demişse onu mutlaka cehennem ateşinden çıkaracağım."* **11** Bu hadiste şu ifade de geçer: "Hiçbir iyi ameli olmayan da cehennemden çıkacak."

Sunen'de ve Müsnedlerde bir kart sahibinin kıssası anlatılır. Bu kişinin önüne doksandokuz tane defter (sicil) açılır. Her bir defter göz alabildiğince geniştir. Sonra ona bir kart çıkartılır, kartın içinde kelime-i şehadet vardır. Adamın kötülükleri daha ağırdır**12** ve kartın içinde de kelime-i şehadetten başka bir şey yoktur. Şayet başka bir şey olsaydı şöyle derdi: Sonra iyiliklerinin sahifeleri çıkarılır ve kötülükleri ağır gelir. "Hiç bir iyi ameli olmayan da cehennemden çıkacak" sözü bizim için yeterlidir. Şayet namazı terk eden kişi kâfir olsaydı, cehennemde ebedi kalırdı ve oradan hiç çıkmazdı.

Bu hadisler ve diğerleri namazı terk edenin tekfirine ve onun ebedi cehennemlik olmasına engeldir. Diğer büyük günah işleyenler için beslenen ümidin bunlar için de beslenmesini gerektirir. Bu görüşün sahipleri dediler ki: Çünkü küfür, tevhidi, peygamberliği, ahireti ve peygamberin getirdiği şeyleri inkar etmektir. Namazı terk eden ise Allah'ın birliğini kabûl ediyor Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şahitlik ediyor ve Allah'ın kabirdekileri tekrar dirilteceğine inanıyor. O halde küfrüne nasıl hükmedilir? İman, tasdiktir, zıddı tekzibtir/yalanlamadır, ameli terk etmek değildir. O halde tasdik eden bir kimse için inkarcı yalanlayanın hükmüyle nasıl hüküm verilir?

NAMAZI TERK EDENİ TEKFİR EDENLERİN DELİLLERİ

Namazı terk edeni tekfir edenler dediler ki: Sizin namazı terk edenin tekfir edilmeyeceğine delil olarak getirdiğiniz bu hadislerin rivâyet edildiği kimselerin namazı tekfir eden sahabilerden başkası olmadığı bilinmektedir. Ebû Muhammed İbn Hazm dedi ki: Ömer'in, Abdurrahman b. Avf'ın, Muaz b. Cebel'in, Ebû Hureyre'nin ve daha başka sahabilerin, farz bir namazı vakti çıkıncaya kadar kasten terk eden kimse kâfirdir, mürtettir (dinden çıkmıştır) dedikleri rivâyet edilmiştir.**13**

Yine dediler ki: Bu sahabilere muhalif başka bir sahabi bilmiyoruz. Kitap, sünnet ve sahabilerin icmaı, namazı terk edenin küfrüne delâlet etmektedir. Kitaptan deliline gelince,

Birinci delil

Allah Teâlaâ şöyle buyurmaktadır:

"Müslümanları suçlularla bir tutar mıyız hiç? Size ne oluyor, ne biçim hüküm veriyorsunuz? Yoksa size ait bir kitap var da onda mı okuyorsunuz? Beğendiğiniz her şeyi onda mı buluyorsunuz? Yoksa, istediğiniz

hükmü verebilirsiniz diye diye tarafımızdan size verilmiş kıyamete kadar geçerli sözler mi var? Sor onlara: Bu iddiayı onların hangisi savunacak? Yoksa ortakları mı var onların? Sözlerinde doğru iseler, hadi getirsinler ortaklarını! Baldır açıldığı gün secdeye çağrılırlar, fakat güçleri yetmez. Gözleri mahcubiyetten aşağı düşmüş bir halde yüzlerini bir zillet kaplar. Halbuki onlar, sapasağlam iken de secdeye davet ediliyorlardı (fakat yine secde etmiyorlardı). Bu sözü yalanlayanla beni başbaşa bırak; biz onları bilmedikleri bir yönden yavaş yavaş azaba yaklaştırıyoruz." (Kalem, 35-45)

Bu âyetler, Allah Teâlâ'nın müslümanları suçlularla bir tutmayacağını haber vermektedir. Böyle bir şey zaten O'nun hikmetine ve hükmüne de aykırıdır. Sonra müslümanların zıddı olan suçluların (mücrimlerin) durumlarını anlatmakta ve: "Baldır açıldığı gün" buyurulmaktadır ki onlar o gün Rablerine secde etmeye çağırılacaklar fakat kendileriyle onun arasına bir engel konulacak ve dünyada namaz kılanlarla birlikte Allah'a secde etmeyi terk etmenin bir cezası olarak orada müslümanlarla birlikte secde etmeye güçleri yetmeyecek. Bu onların müslümanlar secdeye kapandıkları zaman sırtları sığırların sırtı gibi dümdüz kalan kâfirlerle ve münafıklarla beraber olacaklarına delâlet eder.**14** Onlar müslüman olsalardı, müslümanlara izin verildiği gibi onlara da secde için izin verilirdi.

İkinci delil

Allah Teâlâ'nın şu âyetleridir:

"Her nefis kazandığına karşılık bir rehindir. Ancak sağdakiler başka. Onlar cennetler içindedirler. Günahkârlara: Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir? diye uzaktan uzağa sorarlar. Onlar şöyle cevap verirler: Biz namaz kılanlardan değildik. Yoksulu doyurmuyorduk. Bâtıla dalanlarla birlikte dalıyorduk. Ceza gününü de yalan sayıyorduk. Sonunda bize ölüm gelip çattı." (Müddessir, 38-47)

Onları yakıcı ateşe sokan ve suçlulardan yapan şey, bu hasletlerin ya her biridir, ya da hepsidir. Şayet her biri müstakil olarak buna sebep oluyorsa âyet namazı terk etmenin cehennemlik olmaya sebep olduğuna açıkça delâlet eder. Şayet bu dört hasletin tamamı buna sebep oluyorsa âyet onların küfürlerinin ve çekecekleri cezanın şiddetine delâlet eder. Öyle olmasa bile her biri cezayı gerektiren suçlardır. Çünkü cezada hiçbir etkisi olmayan herhangi bir şeyin cezada müstakillen etkisi olan bir şeye ilave edilmesi caiz olmaz. Malumdur ki namazı terk etmek ve beraberinde zikredilen şeyler din gününü yalanlayanı cezalandırmada şart değildir. Hatta tek başına din gününü yalanlamak bile cezalandırma için yeterli sebeptir. Dolayısıyla bu, din gününü (ahireti) yalanlama vasfıyla birlikte zikredilen her bir vasfın da öyle olduğunun (cezalandırma için yeterli olduğunun) delilidir. O halde ancak bu dört vasfı birlikte taşıyan kimseye azap edilir/bu vasıflardan birisi eksik olursa azap edilmez, denilemez. Bu vasıflardan her birisi suçlu olmayı gerektirdiğine –Allah Teâlâ da suçluları müslümanların zıddı olarak gösterdiğine– göre sanki namazı terk eden bir kimse de cehenneme giren mücrimlerden birisi olarak gösterilmiş gibidir. Bir başka âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

”Şüphesiz suçlular sapıklık ve çılgınlık içindedirler. O gün yüz üstü ateşe sürüklendiklerinde cehennemin elemini tadın denilir.” (Kamer, 47-48)

Yine Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

”Şüphesiz suçlular (dünyada) iman edenlere gülerlerdi.” (Mutaffifin, 29)

Allah Teâlâ suçluları mümin müslümanların zıddı olarak gösterilmiştir.

Üçüncü delil

Şu âyet-i kerimedir:

”Namazı kılın, zekâtı verin; Peygambere itaat edin ki merhamet göresiniz.” (Nur, 56)

Allah Teâlâ onların merhamet görmelerini bu fiilleri işlemelerine bağlamıştır. Şayet namazı terk etmek onların tekfir edilmelerini ve cehennemde kalmalarını gerektirmemiş olsaydı, namaz kılmadan da merhamete muhatap olurlardı. Rab Teâlâ onları bu fiilleri yaptıkları zaman merhamet umudu içinde olabileceklerini belirtmiştir.

Dördüncü delil

Allah'ın şu âyetidir:

”Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki onlar namazlarını vaktinde kılmazlar.” (Maûn, 4-5)

(Ayette geçen ve namazlarını vaktinde kılmayanlar diye çevirdiğimiz) sehv kelimesinin anlamında selef ihtilaf etmişlerdir. Sa'd b. Ebî Vakkas, Mesruk b. el-Ecda' ve daha başkaları şöyle demişlerdir: Namazı sehveden demek vakti çıkıncaya kadar namazı terk eden demektir. Bu konuda bir de merfu hadis rivâyet edilmiştir. Bu rivâyette Muhammed b. Nadr el-Mervezî şöyle dedi: Bize Sufyan b. Ebî Şeybe haber verdi; o, İkrime b. İbrahim'den; o, Abdulmelik b. Umeyr'den; o, Mus'ab b. Sa'd'den; o da babasından nakletti; babası Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e “onlar namazlarında sehvedenlerdir” âyetinin anlamını sordu. Peygamber şöyle cevap verdi: *“Onlar namazı vaktinden sonraya tehir edenlerdir”* buyurdu.**15** Hammad b. Zeyd dedi ki: Bize Asım, ona Mus'ab, b. Sa'd nakletti; Mus'ab dedi ki: Babama şöyle dedim: Babacığım “onlar namazlarında sehvedenlerdir” âyeti hakkında ne dersin; hangimiz sehvetmiyor, hangimiz namazda kendi içinden konuşmuyor? Babam dedi ki: O öyle değildir fakat o vakti zâyi etmektir/namazı vaktinde kılmamaktır.**16** Hayve b. Şureyh dedi ki: Bana Ebû Sahr haber verdi; o, Muhammed b. Ka'b el-Kurâzî'ye “onlar namazlarında sehvedenlerdir” âyeti hakkında sordu. O şöyle dedi: Namazında sehveden, namazı terk eden demektir. Sonra ona “maûn”u sordu. O dedi ki: Maûn, malın hakkına mani olandır.**17**

Bu böylece anlaşıldıktan sonra veyl (vay haline, yazıklar olsun) kelimesinin de Kur'an'da sürekli olarak kâfirler için kullanıldığı da bilinmelidir. Mesela:

”Ortak koşanların vay haline! Onlar zekâtı vermezler, ahireti inkâr edenler de onlardır.” (Fussilet, 6-7) ”Vay haline, her yalancı ve günahkâr kişinin! O, Allah’ın kendisine okunan âyetlerini işitir de sonra büyüklük taslayarak sanki onları hiç duymamış gibi (küfründe) direnir.” (Casiye, 7, 9) ”Şiddetli azaptan dolayı kafirlerin vay haline!” (İbrahim, 2)

Bunun iki istisnası vardır. Birincisi:

”Ölçü ve tartıda hile yapanların vay haline!” (Mutaffifin, 1)

ayetidir, diğeri:

”Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi adet haline getiren herkesin vay haline!” (Hümeze, 1)

ayetidir. Bu âyetlerde veyl kelimesi ölçü ve tartıda hile yapmaya ve arkadan, önden çekiştirip, alay etmeye bağlandı/bu vasıflar için bir tehdit ifadesi olarak kullanıldı. Namazı terk edene veyl denilmesi ise ya kâfirlere veyl denilmesine dahil edilir, ya da fasıklara/günahkârlara veyl denilmesine dâhil edilir. Kâfirlere veyl denilmesinin içinde yer alması iki yönden daha uygundur: Birisi Sa’d b. Ebî Vakkas’tan bu âyet hakkında şöyle dediğinin sahih olarak rivâyet edilmiş olmasıdır: “Şayet namazı terk etselerdi kâfir olurlardı, fakat onlar namazı vaktinde kılmadılar.” İkincisi onların küfrüne dair zikretmekte olduğumuz delillerdir.

Beşinci delil

Yukardakini açıklar. O da şu âyet-i kerimedir:

”Nihayet onların peşinden öyle bir nesil geldi ki, bunlar namazı zayi ettiler; nefislerinin arzularına uydular. Bu yüzden ileride ğayy’ya yuvarlanacaklardır.” (Meryem, 59)

Şu’be b. el-Haccac dedi ki: Bize Ebû İshak haber verdi; o, Ebû Ubeyde’den; o, Abdullah –b. Mes’ud’dan– nakletti: Abdullah bu âyet hakkında şöyle dedi: Ğayy kelimesi cehennemde pis ve çok derin bir nehir demektir.**18** Muhammed b. Nadr şöyle dedi: Bize Ubeydullah b. Said b. İbrahim haber verdi; ona Muhammed b. Yezid b. Ziyad; ona Şarkî b. el-Kattamî nakletti. Ona da Lokman b. Amir el-Huzaî anlattı ve şöyle dedi: Ebû Umame el-Bâhilî’ye geldim ve dedim ki: Bana Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’den işittiğin bir söz söyle. O şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şöyle söylediğini işittim: “Şayet bir kaya parçası cehennemin kenarından atılsa yetmiş senede varacağı yere varmaz, sonra ğayy ve esam’a ulaşır.” Dedim ki: Ğayy ve esam nedir? Şöyle buyurdu: Cehennemin en altındaki iki kuyudur; içlerinde cehennemliklerin irinleri akar.”**19** İşte Allah’ın kitabında zikrettiği “onlar ğayy ve esama ulaşacaklar” demesinin manası budur.

Muhammed b. Nadr şöyle dedi: Bize el-Hasen b. İsa; ona Abdullah b. Mübarek; ona, İbrahim b. Beşir nakletti. O dedi ki: Bana Zekeriya b. Ebî Meryem el-Huzaî haber verdi ve dedi ki: Ben Ebû Umâme el-Bahilî’nin şöyle dediğini işittim: Cehennemin kenarı ile dibi arasındaki mesafe, onlarca yağlı kemik büyüklüğündeki bir taşın –veya kayanın– elli senede düşmesi kadardır. Abdurrahman b. Malik b. el-Velîd’in azadlısı: Bunun altında herhangi bir şey var mı ey Ebû Umâme? diye sordu. Evet, ğayy ve esam vardır, dedi. Ebû Eyyub b. Beşir, Şefî’ b.

Mâti'den şöyle dediğini rivâyet etti: Cehennemin içinde ğayy diye isimlendirilen bir vadi vardır, içinde kan ve irin akar. Bu vadi kendisi için yaratılan kimselere aittir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Onlar ğayye atılacaklardır."

Bu âyet konuya şu yönden delâlet eder: Allah Teâlâ cehennemin bu mekanını namazı zayi eden/vaktinde kılmayan ve nefislerinin arzularına uyan kimseler için yaratmıştır. Namazı terk edenler şayet günahkâr müslümanlarla beraber olsalardı cehennemin tabakalarından daha üst bir tabakada olurlardı ve cehennemin en alt tabakası olan bu bölgede bulunmazlardı. Çünkü cehennemin en alt tabakası, müslümanların bulunacağı bölgelerden değil, bilakis kâfirlerin bulunacağı bölgelerdendir. âyetten bunun başka bir delili vardır, o da Allah'ın şu sözüdür:

”Bu yönden onlar ileride gayya'ya atılacaklar. Ancak tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyen kimseler hariç." (Meryem, 59- 60)

Şayet namazı zâyi eden (kılmayan) mümin olsaydı onun tevbesinde iman şartı ileri sürülmezdi. Bu olan bir şeyi istemek olurdu.

Altıncı delil

Allah Teâlâ'nın şu sözüdür:

”Fakat tevbe eder, namaz kılar ve zekât verirlerse, artık onlar dinde kardeşlerinizdir." (Tevbe, 11)

Bu âyet onların müminlerle kardeşliğini namazı kılmalarına bağladı. Namazı kılmadıklarında kardeş olamazlar, dolayısıyla mümin olamazlar. Çünkü Allah Teâlâ;

”Ancak müminler kardeştirler." (Hucurat, 10)

buyurmuştur.

Yedinci delil

Allah'ın şu sözüdür:

”işte o, tasdik etmemiş, namazı da kılmamıştı. Aksine yalan saymış ve yüz çevirmişti." (Kıyame, 31-32)

İslâm, haberi tasdik etmek ve emre itaat etmek anlamına gelince, Allah Teâlâ bunun zıddı olarak iki şeyi zikretmiştir. Tasdik etmemek ve namazı kılmamak. Tasdiğin karşısına yalanlamayı, namazın karşısına da yüz çevirmeyi koymuştur ve şöyle demiştir: "Aksine yalan saymış ve yüz çevirmişti." Nitekim yalanlayıcı kâfirdir, dolayısıyla namazdan yüz çeviren de kâfirdir. Yalanlamayla İslâm zail olduğu gibi, namazdan yüz çevirmekle de zail olur. Saîd, Katade'den naklen şöyle dedi: Tasdik etmedi, namazı kılmadı; Allah'ın kitabını tasdik etmedi, Allah için namaz kılmadı. Fakat Allah'ın âyetlerini yalanladı ve Allah'a itaatten yüz çevirdi.

"Layıktır (o azap) sana, layık! Evet, layıktır sana (o azap) layık." (Kıyame: 34, 35)

Bu âyetler peşpeşe bir tehdidi ifade eder.

Sekizinci delil

Allah'ın şu sözüdür:

"Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar hüsrana uğrayanlardır." (Münafıkun, 9)

İbn Cureyc dedi ki: Ata b. Ebî Rabah'tan şöyle dediğini işitti: Allah'ın zikri, farz namazlardır. Bu âyetin konuya delâleti şu yöndendir: Allah Teâlâ, malı ve evladı kendisini namazdan alıkoyan kimselerin kesin hüsranına hükmetti. Kesin hüsran ancak kâfirler için söz konusudur. Müslüman da her ne kadar günahları sebebiyle hüsranda (kayıpta) olsa, sonunda kazançlı çıkacaktır. Allah Teâlâ'nın bu âyet-i kerimede namazı terkedenin hüsranda oluşunu çeşitli vurgularla vurgulaması da bunu açıklamaktadır. Bu vurgulardan birisi, burada yenilenme ve oluşa delâlet eden bir fiil değil de hüsranın kesinliğine ve zorunluluğuna delâlet eden bir isim lafzını kullanmış olmasıdır.

İkincisi ismin isimlendirilenlerde en ileri derecede belirleyici olması için elif lam takısıyla birlikte getirilmiş olmasıdır. Çünkü sen "Zeydün el-Alimu ve's-Salihu" dediğin zaman âlimlik ve salihlik sıfatlarının onda kemaliyle var olduğunu ifade etmiş olursun.

Üçüncüsü: Allah Teâlâ'nın mübtedayı da, haberi de marife olarak getirmiş olmasıdır. Bu usül, haberin mübteda ile sınırlı oluşunun alâmetlerindendir. Nitekim Kur'an'da bunun benzeri başka örnekler vardır, mesela:

"Kurtuluşa erenler ancak onlardır." (Bakara, 5)

"Kafirler ancak zalimlerdir." (Bakara, 254)

"İşte onlar gerçek müminlerdir." (Enfal, 4)

Dördüncüsü: Mübteda ile haber arasına zamir-i fasıl sokulmasıdır. Bunun ayrıca iki faydası vardır: İsnadın gücü ve isnad edilenin kendisine isnad edilene tahsisi. Bunun benzeri de Kur'an'da mevcuttur:

"Hakikaten Allah, yalnız O zengindir ve övgüye değerdir." (Hac, 64)

"Hakkıyla işiten ve bilen yalnız Allah'tır." (Maide, 76)

"Allah çok esirgeyen ve bağışlayandır." (Şûra, 5)

Dokuzuncu delil

Allah'ın şu sözüdür:

"Bizim âyetlerimize ancak o kimseler inanırlar ki, bunlarla kendilerine öğüt verildiğinde, büyüklük taslamadan secdeye kapanırlar ve Rablerini hamd ile tesbih ederler." (Secde, 15)

Bu âyetin konuya delâlet yönü şudur: Allah Teâlâ, âyetleriyle kendilerine öğüt verildiği zaman Rablerini hamd ile tesbih ederek secdeye kapanmayan kimselerin imanlarını kabûl etmemektedir. Allah'ın âyetleriyle öğüt vermenin en büyüğü namaz âyetleriyle öğüt vermektir. Kendisine bu âyetlerle öğüt verilip de bu öğütten etkilenmeyen ve namaz kılmayan kimse bu âyetlere inanmamış demektir. Çünkü Allah Teâlâ bu âyetlere inananların sadece secde ehli olduğunu söylemektedir. Konuya en güzel ve en yakın delâlet de budur. ”Namaz kılın.” **20** âyetine ancak namaz kılmaya sarılan kimse inanmış olur.

Onuncu delil

Allah'ın şu sözüdür:

”Onlara rükû edin denildiği vakit rükûa varmazlar.” (Mürselât, 48, 49)

Bu, şu âyetten sonradır:

”Yeyiniz, (dünyadan) faydalanınız biraz! Gerçek şu ki, sizler suçlusunuz!” (Mürselat, 47)

Sonra Allah Teâlâ onları rükû'u terk etmelerinden dolayı tehdit etmiştir. Rükû ise çağırıldıklarında kılacakları namazdır. Sadece yalanlamalarından dolayı tehdit etmiştir, denilemez. Çünkü Allah Teâlâ sadece namazı terk ettiklerini haber vermiştir, tehdit de bu terkten dolayıdır. Gerçi, namazı Allah'ın emrettiğini tasdik eden bir kimsenin onu terkte asla ısrarcı olmayacağını söylesek de, genellikle ve normalde bir kimsenin Allah'ın kendisine günde beş vakit namazı farz kıldığını ve bunu terkten dolayı onu şiddetle cezalandıracağını kesin olarak tasdik etmesi ve buna rağmen onu terkte ısrarcı olması mümkün değildir. Bu kesinlikle mümkün olmayan bir şeydir. Namazın farz oluşunu kesin olarak tasdik eden bir kimse onu devamlı terk etmez. Çünkü iman, sahibine namazı emreder. Kalbinde namazı emreden bir şey olmadığı zaman, onun kalbinde imandan da bir şey yok demektir.

Kalplere ait hükümleri ve amelleri bilmeyen ve bu konuda tecrübesi olmayan kimselere sen kulak verme. Sağlık ve afiyet içerisindeki bir kimsenin onu kılmaya hiçbir engel olmadığı halde namazı terke devam ederken, cennet vaadine ve cehennem tehdidine, Allah'ın namazı kendisine farz kıldığına ve terkten dolayı onu cezalandıracağına iman etmenin bir kulun kalbini ıslah edip düzelteceğini düşün. Beraberinde vacibin (farzın) yerine getirilmesi ve haramın terk edilmesi olmasa da imanı sadece bir tasdikten ibaret olarak gören kimse bu kadarını anlayamaz. İtaat etmeyi ve masiyeti terk etmeyi ondan istemeyen bir imanın kulun kalbini ıslah etmesi/düzeltmesi en muhal/imkansız olan şeylerden birisidir.

Biz deriz ki iman, tasdiktir fakat tasdik haberciye itaat edip bağlanmaksızın sadece onun doğruluğuna inanmak değildir. Sadece tasdik inancı iman olsaydı, İblis, Firavun ve Firavun'un kavmi, Salih'in kavmi ve Muhammed'in Allah'ın bir peygamberi olduğunu kendi çocukları gibi bilen yahudiler de mümin ve tasdikleyici olurlardı.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Şüphesiz onlar seni yalanlamıyorlar.”

Yani senin doğruluğuna inanıyorlar.

”Fakat o zalimler açıkça Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorlar.” (En,am, 33)

(İnkâr etmek diye tercüme edilen) cûhûd kelimesi ancak hakkı tanıdıktan sonra inkar etmek için kullanılır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

”Kendileri de bunlara yakînen inandıkları halde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler.” (Neml, 80)

Musa *aleyhisselam*, Firavun’a şöyle dedi:

”Pekalâ biliyorsun ki bunları, birer ibret olmak üzere, ancak, göklerin ve yerin Rabbi indirdi.” (İsra, 102)

Allah Teâlâ yahudilerden şöyle söz etti:

”Onlar onu (Peygamberi) kendi öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Buna rağmen bir grup bile bile gerçeği gizler.” (Bakara, 146)

Bundan daha önemlisi/ ve daha açığı iki yahudinin söylediği sözdür. Bunlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e geldikleri ve onun peygamberliğine delâlet eden şeyleri kendisine sordukları zaman (aldıkları bilgiler karşısında) dediler ki: Biz senin peygamber olduğuna şahitlik ederiz. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* dedi ki: “O halde sizin bana tabi olmanızı engelleyen şey nedir?”**21** Dediler ki: Dâvûd, zürriyetinde daima bir peygamber olması için dua etti. Şimdi biz sana tâbi olursak yahudiler bizi öldürürler. Demek ki onlar dilleriyle içlerindeki inançlarına uygun olarak onun bir peygamber olduğunu itiraf ettiler fakat bu tasdik ve itirafla imana girmiş olmadılar. Çünkü onlar Peygambere itaat etmediler ve emrine bağlanmadılar. Ebû Talib’in küfrü de bu nevidendir. Çünkü o da peygamberin doğru söylediğini gerçekten biliyordu, bunu diliyle ikrar/ve itiraf ediyor ve şiirinde de açıklıyordu. Fakat bununla İslâm’a girmiş olmadı. Demek ki tasdik ancak iki şeyle tamamlanır. Bunlardan birisi doğru olduğuna inanmak, ikincisi kalbin sevmesi ve bağlanmasıdır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ İbrahim’e şöyle dedi:

”Ey İbrahim rüyayı doğruladın.” (Saffat, 105)

İbrahim gördüğü andan itibaren rüyasının doğruluğuna inanıyordu. Çünkü peygamberlerin rüyası vahiydir. Ancak rüyasında emredileni yaptıktan sonra onu tasdik edici/ doğrulayıcı oldu.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şu sözü de böyledir: “Tenasül uzvu ise bunu ya tasdik edip gerçekleştirir (fiiliyata döker) yahut (bırakarak) yalanlar.”**22** Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kalbin temenni ettiği şeyi tenasül uzvunun yapmasını tasdik, bunu bırakmasını/yapmamasını da tekzib/yalanlama olarak nitelendirdi. Bu, tasdikin ancak amelle sahih olduğunu açıkça ifade etmektedir.

el-Hasen dedi ki: İman, bir takım temenniler ve süslü-püslü sözler değildir, fakat iman kalpte kesinleşen ve amelle doğrulanan/tasdiklenen şeydir. Bu söz merfû olarak da (yani Peygamber'den de) rivâyet edilmiştir.**23** Kastedilen şey şudur: Hem namazın farziyetine, kılmaktan dolayı cennet vadedildiğine ve terkten dolayı cehennemle tehdide kesin olarak inanmak, hem de onu terk etmek imkansızdır. Başarı Allah'tandır.

FASIL

Namazı terk edeni tekfir edenler, sünneti de çeşitli yönlerden delil olarak kullandılar:

Birinci delil

Muslim'in Sahih'inde Cabir b. Abdillah'tan yaptığı şu rivâyettir: Cabir dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Kişi ile küfür arasında namazın terki vardır."* **24** Bunu Sunen sahipleri de rivâyet etti ve Tirmizî sahih olduğunu söyledi.

İkinci delil

Yezid b. el-Habîb el-Eslemî'nin rivâyetidir. O şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in şöyle dediğini işittim: *"Bizimle onlar (kâfirler ve münafıklar) arasındaki belirleyici fark namazdır. Kim namazı terk ederse kâfir olur."* **25** Bunu İmam Ahmed ve Sunen sahipleri rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hadisin sahih olduğunu ve isnadının Muslim'in şartına uygun olduğunu söylemiştir.

Üçüncü delil

Rasûlullahın azatlısı Sevban'ın rivâyetidir. O şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle söylediğini işittim: *"Kul ile küfür ve iman arasında namaz vardır. Kim namazı terk ederse müşrik olur."* **26** Bunu Hibetullah et-Taberî rivâyet etmiş ve şöyle demiştir: İsnadı sahihtir ve Muslim'in şartına uygundur.

Dördüncü delil

Abdullah b. Amr b. el-As'ın, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den yaptığı şu rivâyettir: Bir gün Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazdan bahsetti ve şöyle buyurdu: *"Kim namaza devam ederse namaz kıyamet gününde bir nur, burhan ve kurtuluş vesilesi olur. Kim de devam etmezse, onun için nur, burhan ve kurtuluş olmaz ve kıyamet gününde Firavun, Hâmân ve Ubeyy b. Halef'le beraber olur."* **27** Bunu İmam Ahmed Müsned'inde, İbn Hibbân Sahih'inde rivâyet etti. Peygamber, özellikle bu dört kişinin ismini andı. Çünkü bunlar kâfirlerin ileri gelenlerindendir. Bunda da güzel bir nükte vardır, o da şudur: Şüphesiz namazı terk eden kimseyi ya malı meşgul eder veya idareciliği meşgul eder veya memuriyeti meşgul eder veyahutta ticareti meşgul eder. Bir kimseyi malı meşgul eder de namazdan alıkoyarsa o, kıyamette Karun ile beraber olacaktır; mülkü/idareciliği meşgul eder de namazdan alıkoyarsa Firavun'la beraber olacaktır; başkanlığı ve bakanlığı (memuriyeti) meşgul eder de namazdan alıkoyarsa Hâmân'la beraber olacaktır; ticareti meşgul eder de namazdan alıkoyarsa o da Ubey İbn Halef ile beraber olacaktır.

Beşinci delil

Ubade b. es-Sâmit'in rivâyetidir. O şöyle dedi: Bize Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle tavsiyede bulundu: *"Hiç bir şeyi Allah'a ortak koşmayın ve namazı da bile bile terk etmeyin. Kim namazı bile bile terk ederse dinden çıkmış olur."***28** Bunu Abdurrahman b. Ebi Hatim Sunen'inde rivâyet etmiştir.

Altıncı delil

Muaz b. Cebel'in rivâyetidir. Muaz dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Kim bile bile farz namazı terk ederse Allah'ın himayesinden uzak kalır."***29** Bunu İmam Ahmed rivâyet etmiştir. Şayet müslüman olarak kalsaydı İslâm'ın zimmeti (himayesi) de devam ederdi.

Yedinci delil

Ebu'd-Derda'nın rivâyetidir. O şöyle dedi: Ebu'l-Kasım (Muhammed) *sallallahu aleyhi ve sellem* bana namazı bile bile terk etmememi tavsiye etti ve kim bile bile namazı terk ederse Allah'ın himayesinden uzak olur, dedi.**30** Bunu Abdurrahman b. Ebî Hatim Sunen'inde rivâyet etti.

Sekizinci delil

Muaz b. Cebel'in Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivâyet ettiği şu hadistir. Peygamber şöyle buyurdu: *"İşin başı İslâm'dır, İslâm'ın direği de namazdır."* **31** Bu, sahih ve muhtasar bir hadistir. Bu hadisin konuya delâlet yönü şudur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazın İslâm'daki yerinin bir çadırı ayakta tutan direk mesabesinde olduğunu haber vermiştir. Nitekim direğin düşmesiyle çadır da düşer. Aynı şekilde namazın gitmesiyle İslâm da gider. Ahmed, bunu aynen delil getirmiştir.

Dokuzuncu delil

Buhârî, Muslim, Sunenler ve Müsnedlerde geçen Abdullah İbn Ömer hadisidir. O şöyle demiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: *"İslâm beş şey üzerine bina edilmiştir. Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun Rasûlü olduğuna şahitlik etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Beyti haccetmek ve oruç tutmak."* **32** Bunu Ahmed rivâyet etmiştir. Bazı lafızlarında "İslâm beş şeydir" ifadesi geçer. Ahmed bunu da zikretmiştir. Bu hadis çeşitli yönleriyle bizim konumuzun delilidir: Birincisi İslâm'ı beş direk üstünde bina edilmiş bir kubbeye benzetmesidir. Onun en büyük direği düştüğü zaman İslâm'ın kubbesi çöker. İkincisi bu rükûnleri İslâm kubbesini ayakta tutarken kelime-i şehadeti de bir karinesi/alâmeti kılmasıdır. Şehadet kelimeleri bir rükûn, namaz bir rükûn, zekât bir rükûndur. Diğer rükûnlar olmaksızın rükûnlerinin biri düşünce İslâm kubbesi nasıl ayakta kalacak? Üçüncüsü bu rükûnleri İslâm'ın kendisi kılması, İslâm isminin müsemmasına (yani ismin verildiği şeye) dahil etmesidir. Birden fazla unsurun birlikte bulundukları hale isim olarak verilen bir şey bu unsurlardan birisi gittiği zaman, özellikle bu unsur onun temel olmayan küçük bir parçası değil de mesela bir evin duvarı gibi onun temel elemanlarından biri olduğunda bu müsemma da gider/yıkılır. Çünkü duvar düştüğü zaman evde düşer. Halbuki bir kerpiç, bir tahta parçası veya direk gibi bir şey düştüğü zaman eve bir şey olmaz.

Onuncu delil

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu sözüdür: *"Kim bizim kıldığımız namazı kılarsa, bizim kıblemize yönelirse ve bizim kestiğimizi yerse o müslümandır; bizim lehimize olan onun da lehinedir, bizim aleyhimize olan onun da aleyhinedir."* **33** Bu hadis de iki yönden bizim konumuzun delilidir: Birincisi bu üç şeyle birlikte onu müslüman olarak tarif etmesidir, dolayısıyla bunlar olmaksızın bir kimse müslüman olmaz demektir. İkincisi bir kimse –mesela– doğuya doğru namaza dursa, müslümanların kıblesine doğru namaz kılıncaya kadar müslüman olmaz. Hal böyle olunca namazı tamamen terkettiğinde nasıl müslüman olur ki?

Onbirinci delil

ed-Dârimi'nin, Abdullah b. Abdirrahman'dan olan rivâyetidir. O dedi ki: Bize Yahya b. Hassan; ona Süleyman b. Karm haber verdi; o, Ebû Yahya el-Kattat'tan; o, Mücahid'den; o, Cabir b. Abdillah'tan, o da Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den nakletti; Rasûlullah şöyle buyurdu: *"Namaz cennetin anahtarıdır."* **34** Bu demektir ki namaz kılmayana cennetin kapısı açılmayacaktır. Cennet bütün müslümanlara açılacaktır. Dolayısıyla namazı terk eden müslüman değildir. Bu hadisle, *"cennetin anahtarı, Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet etmektir."* **35** hadisi arasında herhangi bir çelişki yoktur. Çünkü kelime-i şehadet anahtarın kendisidir. Namaz ve diğer rükûnler ise o anahtarın kapıyı açan dişleridir. Çünkü cennete girmek anahtara ve onun dişlerine bağlıdır. Buhârî şöyle dedi: Vehb b. Münebbih'e, cennetin anahtarı la ilahe illallah değil mi? diye soruldu. O bu soruya şöyle cevap verdi: Evet, fakat bir anahtar ancak dişleri olduğu halde anahtardır. O halde sen dişli bir anahtarla gelirsen kapı sana açılır, yoksa açılmaz.**36**

Onikinci delil

Mihcen b. el-Edra' el-Eslemî'nin rivâyetidir. O, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte bir mecliste bulunuyordu. Namaz için ezan okundu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ayağa kalktı (namazı kıldı) ve sonra Mihcen o mecliste iken geri döndü. Ona dedi ki: *"Senin namaz kılmanı engelleyen şey nedir, sen müslüman değil misin?" Mihcen dedi ki: Evet, fakat ben evimde kılmıştım. Rasûlullah dedi ki: "Geldiğin zaman insanlarla birlikte namaz kıl, önceden kılmış olsan bile."* **37** Bunu İmam Ahmed ve Nesâî rivâyet etti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* müslüman ile kâfir arasındaki farkın namaz olduğunu söyledi. Sen de hadisin lafızları altında kendini müslüman olarak buluyorsan namazı kılarsın. Bu senin birisine şöyle demen gibidir: Niçin konuşmuyorsun, yoksa dilin yok mu? Niçin hareket etmiyorsun, yoksa diri değil misin? Şayet namaz olmaksızın da müslümanlık olsaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz kılmadığını gördüğü bir kişiye: Sen müslüman değil misin? diye sormazdı.

İCMANIN NAMAZI TERK EDEN KİMSENİN KÜFRÜNE DELALET ETMESİ

Bu konudaki sahabe icmasına gelince İbn Zenceveyh şöyle dedi: Bize Ömer b. er-Rabî; ona Yahya b. Eyyûb anlattı; o, Yunus'tan, Yunus, Şihab'tan nakletti; o şöyle dedi: Bana Ubeydullah b. Abdillah b. Utbe şöyle anlattı: Abdullah b. Abbas ona anlattı: Ömer b. el-Hattab mescitte vurulduğu zaman İbn Abbas onun yanına geldi.

İbn Abbas dedi ki: Ben ve mescitte benimle beraber olan cemaat onu evine girinceye kadar taşıdık. Ömer, Abdurrahman b. Avf'a insanlara namaz kıldırmasını emretti. Abdullah b. Abbas dedi ki: Evinde Ömer'in yanına girdiğimizde o ölüm baygınlığı geçiriyordu. Yüzünün rengi açılıncaya kadar baygınlığı devam etti, sonra ayıldı ve dedi ki: İnsanlar namazı kıldılar mı? Biz: Evet, dedik. Bunun üzerine Ömer şöyle dedi: "Namazı terk edenin müslümanlığı yoktur." Bu haberin başka bir rivâyetinde "Namazı terk edenin İslâm'dan nasibi yoktur." **38** ifadesi geçer. Ömer daha sonra bir abdest suyu getirilmesini istedi, abdest aldı ve namaz kıldı. Ravi daha sonra olayın devamını anlatır. İbn Zenceveyh dedi ki: Bütün bunlar sahabilerin huzurunda oldu ve hiç birisi onun bu sözüne itiraz etmedi. Bunun bir benzeri Muaz b. Cebel, Abdurrahman b. Avf ve Ebû Hureyre'den geldi. Sahabilerden bunun aksine bir görüş beyan eden bilinmiyor.

Hafız Abdulhak el-İşbilî –Allah rahmet eylesin– namaz hakkındaki kitabında şöyle dedi: Sahabilerin tamamı ve onlardan sonra gelenler, vakti tamamen çıkıncaya kadar bile bile namazı terk edenin tekfirine hükmetmişlerdir. Ömer b. el-Hattab, Muaz b. Cebel, Abdullah b. Mes'ud, İbn Abbas, Cabir ve Ebû'd-Derda bunlardandır. Aynı şekilde Ali b. Ebî Talib'ten de bu sahabiler rivâyet etmişlerdir. Bunların dışında Ahmed b. Hanbel, İshak b. Rahaveyh, Abdullah b. el-Mubarek, İbrahim en-Nehâî, el-Hakem b. Uyeyne, Eyyub es-Sahtiyânî, Ebû Dâvûd et-Tayalisî, Ebû Bekir b. Ebî Şeybe ve Ebû Heyseme Zuheyr b. Harb de bu görüştedirler.

TEKFİRE KARŞI ÇIKANLAR

Namazı terk edenin tekfirine karşı çıkanlar şöyle cevap verdiler: Bu hadisleri ve benzerlerini inkar küfrüne değil küfran-ı nimete (nankörlüğe) hamletmek gerekir. (Bunun örnekleri çoktur.) Mesela Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu sözlerindeki küfür kelimeleri nankörlük anlamındadır: *"Kim atıcılığı öğrenir de sonra onu bırakırsa küfr etmiş olur."***39** *"Babalarınızdan yüz çevirmeyin, çünkü bu bir küfürdür.*"**40** *"Onun az da olsa nesebini kabûl etmemesi imandan sonra küfürdür/nankörlüktür."***41** *"Müslümana sövmek fasıklıktır/günahtır, onunla savaşmak küfürdür."***42** *"Kim kadına dübüründen (makatından) yaklaşırsa Muhammed'e indirilene küfretmiş olur."* **43** *"Allah'tan başkasıyla yemin eden kâfir olur."* **44** Bunu Hâkim bu lafızla rivâyet etti. *"Ümmetimde iki haslet vardır ki bu hasletleri taşıyanlar kâfir olur: Neseplere saldırmak ve ölünün arkasından bağırıp çağırmak.***45** Bunların benzeri örnekler pek çoktur.

Yine dediler ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zina edenin, hırsızlık yapanın, içki içenin**46** ve müntesibin (kendisini başkasına nisbet edenin) imanının olmadığını söyledi. Bu ismin (imanın) onlarda bulunmaması onların inkâr küfrü içerisinde olmaları ve cehennemde ebedi kalacakları anlamına gelmez. Aynı şekilde namazı terk eden inkar küfrü ile nitelendirilemez ve cehennemde ebedi kalmalarını gerektirmez. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *"Emanete riayet etmeyenin imanı yoktur."* **47** Hadis, imanı ondan nefyetmektedir/onun imanının olmadığını söylemektedir. Fakat emaneti terk etmek onu dinden çıkaran bir küfür ile kâfir olması anlamına gelmez.

"Kim Allah'ın indirdiği şeylerle hükmetmezse onlar kâfirlerin ta kendileridir." (Maide, 44)

âyeti hakkında İbn Abbas şöyle dedi: Benimsedikleri küfürle değil. Tavus dedi ki: İbn Abbas'a bu âyet hakkında soruldu. O şöyle dedi: O bununla kâfir olur, fakat Allah'ı, meleklerini, kitaplarını ve peygamberlerini inkâr eden gibi değil. Yine İbn Abbas şöyle dedi: Bu, dinden çıkarmayan bir küfürdür.**48** Sufyan, İbn Cüreyc'den, o da Atâ'dan şöyle dediğini nakletti: Küfrün altında bir küfür, zulmün altında bir zulüm ve fasıklığın altında bir fasıklık vardır.

İKİ GURUP ARASINDA HÜKÜM VERMEK VE BUNLARI BİRBİRİNDEN AYIRMAK

Bu meselede doğruyu bilmek imanın ve küfrün hakîkatını bilmeye bağlıdır. Red ve kabûl ancak bundan sonra sahih olur. İman ve küfür birbirinin karşıtıdır. Biri kaybolduğu zaman diğeri onun yerini alır.

İman, çeşitli şubeleri olan bir asıl olunca ve her şubesi iman diye isimlendirilince namaz da imandan bir şubedir. Zekât, hac ve oruç da böyledir. Hayâ, tevekkül, Allah'tan korkmak ve ona yönelmek gibi batınî ameller de imandan birer şubedir. Hatta bu şubeler yoldan bir dikeni/taş parçasını uzaklaştırmaya kadar ulaşır. Çünkü o dahi imanın şubelerinden bir şubedir. Kelime-i şehadet şubesi gibi bunlardan öyleleri vardır ki onun zail olmasıyla iman da zail olur/yok olur. Yoldan eziyet verici bir şeyin uzaklaştırılması gibi öyleleri de vardır ki bunların zail olması imanın da zail olmasını gerektirmez. Bu ikisi arasında da birbirinden çok farklı şubeler vardır. Bunlardan bir kısmı da şehadet şubesine dahil olur ve ona yakındır, bir kısmı da yoldan eziyet verici bir şeyi uzaklaştırma şubesine dahil olur ve ona yakındır.

Küfrün de aslı ve şubeleri vardır. İmanın şubeleri iman olduğu gibi küfrün şubeleri de küfürdür. Haya/utanma duygusu imanın bir şubesidir, hayasızlık da küfrün bir şubesidir. Doğruluk, imanın bir şubesidir, yalan küfrün bir şubesidir. Namaz, zekât, hac ve oruç imanın şubelerindendir. Bunları terk de küfrün şubelerindendir. Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmek imanın şubelerindendir. İtaatlerin tamamı imanın şubelerinden olduğu gibi masiyetlerin tamamı da küfrün şubelerindendir.

İmanın şubeleri iki kısımdır: Kavlî olanlar, fiilî olanlar. Küfrün şubeleri de iki kısımdır: Kavlî olanlar, fiilî olanlar. İmanın kavlî şubelerinden öyleleri vardır ki bunların zevâli imanın da zevalini gerektirir. Fiilî şubelerinden de öyleleri vardır ki bunların zevali de imanın zevalini gerektirir. Küfrün kavlî ve fiilî şubeleri de böyledir. Nitekim isteyerek küfür kelimesini söylemekle bir kimse tekfir edilir ve bu sözü söylemek küfrün bir şubesidir. Puta secde etmek ve mushafa hakaret etmek gibi küfrün şubelerinden bir şubesine ait bir fiili işlemek de tekfir sebebidir. Bu bir asıldır/temel bir kuraldır.

Burada başka bir temel kural daha vardır. O da imanın hakikatının söz ve amelden meydana gelmiş olmasıdır. Söz iki kısımdır: Kalbin sözü, ki bu inançtır, ikincisi dilin sözü ki bu da dilin İslâm kelimesini söylemesidir/kişinin müslüman olduğunu diliyle ifade etmesidir. Amel de iki kısımdır: Birincisi kalbin amelidir ki bu, kalbin niyeti ve ihlasıdır. İkincisi organların amelidir. Bu dördü zâil olduğu zaman iman tamamen zail olur/yok olur. Kalbin tasdiki zail olduğu zaman diğer bölümlerin bulunması hiçbir fayda vermez. Çünkü kalbin

tasdiki, faydalı olması için şarttır. Doğruluğuna inanmakla beraber kalbin ameli zâil olduğu/niyet ve ihlas bulunmadığı zaman ne olur? İşte bu konu mürcie ve ehli sünnet arasında tartışılmıştır.

Ehl-i sünnetin tamamı böyle bir durumda imanın zâil olacağı, kalbin sevgisi ve bağlılığı demek olan kalbî amelin olmaması halinde tasdikin de yararının olmayacağı görüşündedir. Nitekim İblis'e, Firavun'a, Firavun'un kavmine, Peygamberin doğruluğuna inanan, hatta gizli gizli bunu kabûl eden ve o yalancı değildir, fakat biz ona tabi olmayız ve iman etmeyiz diyen yahudiler ve müşriklere de fayda vermemiştir. Kalbin amelinin zevaliyle (bulunmamasıyla) iman zail olunca, organların amellerinin en büyüğünün zevaliyle, özellikle bu amelin yokluğu kalpteki sevgi ve bağlılığın bulunmamasını zorunlu kıldığında imanın zail olacağı da yadırganmaz. Ki, kalpte sevgi ve bağlılığın yokluğu yukarıda da belirtildiği gibi kesin tasdikin bulunmamasını zorunlu kılar. Şüphesiz kalbin itaatsizliği organların itaatsizliğini gerektirir. Çünkü şayet kalp itaat etseydi, organlar da itaat ederdi ve bağlanırdı. Çünkü iman –yukarıda da açıklandığı gibi– sadece tasdikten ibaret değildir.

İman, itaat ve bağlılığı gerektiren bir tasdiktir. Hidayet de sadece hakkı bilmek ve onu açıklamak değildir. Bununla birlikte ona tâbi olmayı ve gereğince amel etmeyi gerektirici bir marifettir. Birincisi de hidayet (doğru yolu bulmak) olarak isimlendirilse bile ihtidayı (doğru yola girmeyi) gerektirici tam bir hidayet değildir. Tasdik itikadı da her ne kadar tasdik diye isimlendirilse bile imanı gerektiren bir tasdik değildir. Senin de bu temel kurala müracaat etmen ve onu göz önünde bulundurman gerekir.

FASIL

Burada başka bir temel kural daha vardır ki o da küfrün iki çeşidinin olmasıdır. Bunlar amelî küfür ve inkarî/inadî küfürdür. İnkarî küfür, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Allah'tan getirdiği bilinen şeyleri bile bile ve inat ederek inkar etmektir. Rabbin isimlerini, sıfatlarını ve hükümlerini inkar etmek gibi. Bu küfür her yönden imanın zıddıdır. Amelî küfre gelince bu da imanın zıddı olan ve imanın zıddı olmayan diye iki kısma ayrılır. Puta secde etmek, mushafa hakaret etmek, peygamberi öldürmek ve ona sövmek imanın zıddı olan amelî küfürdür. Allah'ın indirdiği şeylerden başkasıyla hükmetmek ve namazı terk etmek ise kesinlikle amelî bir küfürdür. Allah Teâlâ ve onun peygamberi bu ismi ona kullandıktan sonra ona kâfir dememek mümkün değildir: Allah'ın indirdiği şeyden başkasıyla hükmeden kâfirdir, namazı terk eden de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in nassıyla kâfirdir fakat o itikadî küfür değil, amelî bir küfürdür. Hem Allah Teâlâ'nın kendi indirdiği şeyden başkasıyla hükmedeni kâfir diye isimlendirmesi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazı terk edeni kâfir diye isimlendirmesi hem de bu ikisi hakkında küfür isminin kullanılmaması mümkün değildir. Rasulullah *sallallahu aleyhi ve sellem* zina edenden, hırsızlık yapandan ve şerrinden komşusunun emin olmadığı kimseden de imanı nefyetmiştir/onları iman ile nitelendirmemiştir. Bunlardan iman ismini nefyettiği zaman amel yönünden kâfirdirler. İnkarî ve itikadî küfür bunlar için söz konusu değildir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in: *"Benden sonra birbirinizin boynunu vuran kâfirler haline dönmeyin"* **49** da böyledir, bu da amelî küfürdür. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu sözleri de bu anlamdadır: *"Kim falcıya gider de onu tasdik ederse ve kim kadına arkasından yaklaşırsa Muhammed'e indirilene küfretmiş olur."* **50** *"Bir adam kardeşine ey kâfir dediği zaman bu*

söz mutlaka o ikisinden birisine ulaşır." **51** Allah Teâlâ kendi kitabının bir kısmıyla amel edip bir kısmıyla amel etmeyen kimseyi amel ettiği şeyin mümini, terk ettiği şeyin kâfiri olarak isimlendirmiştir ve şöyle buyurmuştur:

> "(Ey İsrailoğulları!) Birbirinizin kanını dökmeyeceğinize, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacağınıza dair sizden söz almıştık. Her şeyi görerek sonunda bunları kabûl etmiştiniz. Bu misakı kabûl eden sizler, (verdiğiniz sözün tersine) birbirinizi öldürüyor, aranızdan bir zümreyi yurtlarından çıkarıyor, kötülük ve düşmanlıkta onlara karşı birleşiyorsunuz. Onları yurtlarından çıkarmak size haram olduğu halde (hem çıkarıyor, hem de) size esirler olarak geldiklerinde fidye verip onları kurtarıyorsunuz. Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp, bir kısmına küfr mü ediyorsunuz? Sizden öyle davrananların cezası dünya hayatında ancak rüsvaylık, kıyamet gününde ise en şiddetli azaba itilmektir. Allah sizin yapmakta olduklarınızdan asla gafil değildir." (Bakara, 84-85)

Allah Teâlâ onların kendilerine emrettiği misakı kabûl ettiklerini ve söz verdiklerini haber vermektedir. Bu, onların birbirlerini öldürmeyeceklerine ve birbirlerini yurtlarından çıkarmayacaklarına dair verdikleri sözü doğruladıklarının delilidir. âyet, daha sonra onların Allah'ın emrine karşı geldiklerini, onlardan bir gurubun diğer bir gurubu öldürdüğünü ve onları yurtlarından çıkardığını haber vermektedir. Bu, onların kitapta kendilerine alınan misakı (sözü) inkar etmeleridir. Sonra âyet onların bu guruptan esir olarak gelenleri fidye verip kurtardıklarını da haber vermektedir. Bu da onların kitapta kendilerinden alınan misakı (sözü) tasdik etmeleri/iman etmeleridir. Böylece onlar verdikleri sözden yerine getirdikleri kısmın mümini, yerine getirmedikleri kısmın da kâfiri oldular. O halde amelî iman, amelî küfrün zıddıdır. İtikadî iman da itikadî küfrün zıddıdır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bizim bu söylediğimizi şu sahih hadiste ilan etmiştir: *"Müslümana sövmek fasıklıktır/günahtır, onunla savaşmak küfürdür."***52** Peygamber müslümana sövmekle onunla savaşmayı birbirinden ayırdı ve birini tekfir edilmeyen fasıklık/günah, diğerini ise küfür olarak niteledi. Malumdur ki o, itikadî küfrü değil, sadece amelî küfrü kasdetmiştir. Bu nev'i küfür onu İslâm dairesinden ve dinden tamamen çıkarmaz. Nitekim zina eden, hırsızlık yapan ve içki içen de her ne kadar iman ismi kendisinden zâil olsa bile dinden çıkmaz.

Bu hassasiyet, ümmet içinde Allah'ın kitabını, İslâmı, küfrü ve bunların gereklerini en iyi bilen sahabilerin görüşüdür. Bu meseleler ancak onlardan alınır/öğrenilir. Sonrakiler onların muradını/ maksatlarını anlayamadılar ve insanları iki guruba ayırdılar: Büyük günah işlemeleri sebebiyle dinden çıkardıkları ve cehennemde ebedî kalmalarına hükmettikleri bir gurup ve kâmil iman sahibi müminler diye nitelendikleri diğer gurup. Gurubun birisine karşı haksızlık ettiler, diğeri hakkında da aşırı gittiler. Allah Teâlâ ehl-i sünneti ideal bir yola ve dengeli bir görüşe ulaşmada hidayetini lütfetti. Mezhepler içinde ehli sünnet, dinler içinde İslâm gibidir.

Burada küfrün altında bir küfür, münafıklığın altında bir münafıklık, şirkin altında bir şirk, fasıklığın altında bir fasıklık ve zulmün altında bir zulüm vardır. Sufyan İbn Uyeyne, Hişam İbn Huceyr'den; o Tavûs'tan; o da İbn Abbas'tan; "Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar kâfirlerdir" âyeti hakkında şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Bu, onların gittikleri/benimseyip inandıkları bir küfür değildir. Abdurrezzak dedi ki: Bize Ma'mer, ona İbn Tavûs, ona da babası haber verdi ve dedi ki: İbn Abbas'a "Kim Allah'ın indirdiğiyle

hükmetmezse işte onlar kâfirlerdir" âyeti hakkında soruldu. O şöyle dedi: O, bununla kâfir olur, fakat Allah'ı, meleklerini, kitaplarını ve peygamberlerini inkar eden bir kâfir gibi değildir. Yine ondan gelen başka bir rivâyette şöyle dedi: Bu, dinden çıkaran bir küfür değildir.**53** Vekî', Sufyan'dan; o, İbn Cüreyc'den o da Atâ'dan şöyle dediğini nakletti: Küfrün altında bir küfür, zulmün altında bir zulüm ve fasıklığın altında bir fasıklık vardır. Atâ'nın söylediği bu söz, Kur'an'daki âyeti anlayan kimse için gayet açıktır. Allah Teâlâ, kendi indirdiği şeyden başkasıyla hükmedeni kâfir olarak isimlendirdi ve peygamberine indirdiği şeyleri bile bile inkar edeni de kâfir olarak isimlendirdi. Kâfirlerin hepsi aynı seviyede değildir.

"Kâfirler zalimlerin ta kendileridir." (Bakara, 254)

ayetinde olduğu gibi kâfiri zalim diye isimlendirdi. Nikahta, talakta, ric'atte ve hulu'da Allah'ın koyduğu sınırları çiğneyeni de zalim diye isimlendirdi ve şöyle buyurdu:

"Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur." (Talâk, 1)

Allah'ın peygamberi Yunus şöyle dedi:

"Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum." (Enbiya, 87)

Allah dostu Adem şöyle dedi:

"Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik." (A'raf, 23)

Allah'ın kelimi Musa şöyle dedi:

"Ey Rabbim doğrusu ben kendime zulmettim, beni bağışla!" (Kasas, 16)

Bu zulüm küfür anlamındaki zulüm değildir. Allah Teâlâ fasığı da kâfir diye isimlendirdi. Nitekim âyet-i kerime'de şöyle buyurdu:

"Verdiği misallerle Allah ancak fasıkları saptırır. Onlar öyle fasıklardır ki, kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler." (Bakara, 26, 27)

"Andolsun ki sana apaçık âyetler indirdik. Onları ancak fasıklar inkar ederler." (Bakara, 99)

Bunun örnekleri Kur'an'da çoktur. Allah Teâlâ mü'mini de fasık olarak isimlendirir; nitekim âyet-i kerime'de şöyle buyurmaktadır:

"Ey iman edenler! Eğer bir fasık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz sonra yaptığınıza pişman olursunuz." (Hucurat, 6)

Bu âyet el-Hakem b. Ebî'l-As hakkında nazil olmuştur.**54** Buradaki fasık, (kâfir anlamındaki) fasık gibi değildir. Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

”Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup, sonra (bunu ispat için) dört şahit getiremiyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabûl etmeyin. Onlar fasıkların ta kendileridir.” (Nur, 4)

Allah Teâlâ iblis hakkında şöyle dedi:

”O, Rabbinin emrinden dışarı çıktı/fasık oldu.”(Kehf, 50)

Başka bir âyette de şöyle buyurdu:

”Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihrama girerse) hac esnasında kadına yaklaşmak, fasıklık etmek (günah işlemek) ve kavga etmek yoktur.” (Bakara, 197)

Bu âyetlerdeki fasıklık (küfür anlamındaki) fasıklık gibi değildir. İki türlü küfür, iki türlü zulüm ve iki türlü fasıklık vardır. Cehalet de iki türlüdür: Bunlardan birisi küfür cehaletidir, şu âyetteki cehalet bu anlamdaki bir cehalettir:

“Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir.” (A’raf, 199)

Diğeri kâfirliğin dışındaki cehalettir ve şu âyetteki de bu anlamdadır:

”Allah’ın kabûl edeceği tevbe ancak cahillikle (bilmeden) kötülük edip de sonra tez elden tevbe edenlerin tevbesidir.” (Nisa, 17)

Şirk de iki türlüdür: Birisi dinden çıkaran şirktir ki en büyük şirk budur. Diğeri dinden çıkarmayan şirktir, bu küçüktür ve riya gibi amelî şirktir. Allah Teâlâ büyük şirk hakkında şöyle buyurmuştur:

”Şunu iyi biliniz ki kim Allah’a ortak koşarsa muhakkak Allah ona cenneti haram kılar; artık onun yeri ateştir.” (Maide, 72)

”Kim Allah’a ortak koşarsa sanki o, gökten düşüp parçalanmış da kendisini kuşlar kapmış, yahut bir rüzgar onu uzak bir yere sürüklemiş gibidir.” (Hac, 31)

Riya şirki konusunda da şöyle buyurmuştur:

”Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.” (Kehf, 110)

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şu sözü de küçük şirke işaret eder: *“Kim Allah’tan başkasının adıyla yemin ederse şirk koşmuş olur.”* **55** Bu hadisi Ebû Dâvûd ve diğerleri rivâyet etmiştir. Malumdur ki Allah’tan başkasıyla yemin etmesi kişiyi dinden çıkarmaz ve onun için kâfirlerin hükmü gerekmez. Bundan dolayı Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *“Şirk bu ümmetin içinde karıncanın debelenmesi gibi gizlice hareket eder.”* **56**

Şirkin, küfrün, fasıklığın, zulmün ve cehaletin dinden çıkaran ve dinden çıkarmayan diye nasıl kısımlara ayrıldığını görüyorsun değil mi? Münafıklık da iki kısımdır: İtikadî münafıklık, amelî münafıklık. İtikadî münafıklık, Allah Teâlâ'nın Kur'an'da reddettiği ve kendileri için cehennemin en alt tabasını vacip kıldığı münafıklıktır. Amelî münafıklık ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu sahih hadisinde söylediği gibidir: *"Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiği zaman sözünde durmaz, kendisine bir şey emanet edildiği zaman ona ihanet eder."* **57** Yine sahih bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: *"Dört şey vardır ki kimde bunlar bulunursa hâlis münafik olur. Şayet bu dört hasletten birisi bir kimsede bulunursa onu terk edinceye kadar onda münafıklıktan bir haslet var demektir. Bunlar: (1) Kendisine bir şey emanet edildiği zaman hiyanet eder; (2) Söz söylerken yalan söyler; (3) Söz verdiğinde yerine getirmez; (4) Bir dava ve duruşma esnasında hakdan ayrılır. (Yalan dolan irkitap eder.)"* **58** Bu amelî nifaktır, bazan imanın aslıyla da beraber bulunabilir. Fakat bunlar iyice yerleştiği ve kemale erdiği zaman sahibi namaz da kılsa, oruç da tutsa ve müslüman olduğunu da söylese dinden sıyrılıp çıkmış olabilir. Çünkü iman mümini bu kötülüklerden alıkoyar. Bir kulda bunlar iyice kemale erişir/yerleşir ve onu bunlardan alıkoyacak hiçbir şey kalmazsa o artık halis bir münafık olmaktan başka bir şey değildir. İmam Ahmed'in sözü bunun delilidir. İsmail İbn Said eş-Şalencî şöyle dedi: Ahmed İbn Hanbel'e büyük günahlarda ısrar eden ve bütün gücüyle bu günahları işlemek isteyen ancak namazı, zekatı ve orucu da terk etmeyen kimsenin durumunu sordum: Bu durumda olan bir kimse ısrarcı olur mu? O bu soruya şöyle cevap verdi: Bu durumda olan bir kimse, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu hadisindeki kimse gibi bir ısrarcıdır: *"Zina eden, zina ederken mümin olarak zina etmez."* İmandan çıkar, İslâm'da kalır. Şu hadiste anlatılanın durumu da onun gibidir: *"Şarap içen, şarap içerken mümin olarak şarap içmez; hırsızlık yapan, hırsızlık yaparken mümin olarak hırsızlık yapmaz."* **59** İbn Abbas'ın "Kim Allah'ın indirdiğinden başkasıyla hükmederse onlar kâfirlerin ta kendileridir" âyeti hakkında söylediği şey de bunun gibidir. İsmail dedi ki: Ona bu nasıl bir küfürdür? diye sordum; şöyle dedi: Dinden çıkarmayan bir küfürdür. Mesela imanın da bazısı bazısından aşağıdır. Küfür de böyledir, ta ki ihtilafsız bir duruma geçinceye kadar.

EHLİ SÜNNETİN EN ÖNEMLİ PRENSİBİ

Burada bir başka temel kural daha vardır, o da şudur: Bir kimsede hem iman, hem küfür; hem tevhid, hem şirk; hem takva, hem fücur (günah) ve hem münafıklık, hem de iman bulunabilir. Bu, ehl-i sünnetin önemli ve temel görüşlerinden biridir. Hariciler, Mutezile ve Kaderiyye gibi bid'at fırkaları buna karşıdırlar. Büyük günah işleyenlerin cehennemden çıkmaları ve orada devamlı kalmaları meselesi buna dayanır. Kur'an, sünnet, fıtrat ve sahabenin, icması bunun delilidir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

> "Onların çoğu ancak ortak koşarak Allah'a iman ederler." (Yusuf, 106)

Ayet, onların şirkle birlikte mümin olduklarını ifade etmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

> "Bedeviler iman ettik, dediler. De ki: Siz iman etmediniz ama müslüman olduk, deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah'a ve elçisine itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir." (Hucurat, 14)

Bu âyette Allah Teâlâ onlardan imanı nefyettiği halde, İslâm'ı, Allah ve Rasûlüne itaati onlar için ispat etti/mümin değil, müslüman olduklarını söyledi. Allah'ın onlardan nefyettiği (onlarda bulunmadığını söylediği) iman bu ismi kesinlikle almaya müstehak olan mutlak imandır. O da şu âyet-i kerimedeki vasıfları taşıyan kimselerin imanıdır:

> "Onlar Allah'a ve Rasûlüne iman ederler, ondan sonra asla şüpheye düşmezler ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşırlar. İşte doğrular ancak onlardır." (Hucurat, 15)

Bu konudaki iki görüşten sahih/doğru olan görüşe göre bunlar münafık değildirler, bilakis Allah'a ve Rasûlüne itaatleriyle müslümandırlar. Fakat her ne kadar onları kâfirlerden ayırıp çıkaracak bir parça imana sahip olsalar da mümin değildirler. İmam Ahmed dedi ki: Bu dört büyük günahla gelen veya benzerini ya da daha büyüğünü işleyen -yani zina, hırsızlık, içki ve soygunculuğu kastediyor- kimse müslümandır, fakat ben onu mümin diye isimlendiremem. Bundan daha altındakilerle -yani büyük günahların dışındaki günahlarla- gelen kimseye gelince ben onu imanı eksik mümin diye isimlendiririm. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu sözü buna delâlet eder: *"Şayet bunlardan bir haslet bir kimsede bulunursa, onda münafıklıktan bir haslet var demektir."* **60** Bu hadis, bir kimsede münafıklıkla İslâm'ın bir arada bulunacağının delilidir. Riya da bir şirktir. Bir kimse herhangi bir amelinde/ibadetinde gösteriş yaparsa onda şirk ve İslâm bir araya gelmiş olur. İslâm'a ve onun şeriatına/ hükümlerine bağlı olduğu halde Allah'ın indirdiği şeylerden başkasıyla hükmettiğinde veya Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in küfür diye isimlendirdiği bir şeyi yaptığında bu hâliyle o hem küfür işlemiş olur, hem de müslümanlığı devam eder. Bütün itaatler/ve iyilikler imanın şubelerinden birer şube olduğu gibi, bütün masiyet ve günahların da küfrün şubelerinden birer şube olduklarını beyan etmiştik. Bir kul imanın şubelerindeki bir şubeyi veya daha fazlasını yapar ve bu şubeyle bazan mümin diye isimlendirilir, bazan isimlendirelemez. Aynı şekilde küfrün şubelerinden herhangi bir şube ile kâfir diye bazan isimlendirilebilir, bazan da bu isim kendisine kullanılmaz. Burada iki mesele vardır: Birisi meselenin isim ve lafızla ilgili yönü, diğeri meselenin mana ve hükümle ilgili yönü. Mana yönünden bu haslet bir küfür müdür yoksa değil midir? Lafız yönünden bu hasleti/davranışı taşıyan/yapan kişi kâfir midir, değil midir? Birincisi tamamen şer'î bir konudur, ikincisi hem lugavî, hem de şer'î bir konudur.

KİŞİDE İMANIN HASLETLERİNDE BİRİSİNİN BULUNMASI ONUN MÜ'MİN OLMASINI GEREKTİRMEZ

Burada bir başka temel kural daha vardır, o da şudur: Bir kimsenin yaptığı iş her ne kadar imanı ayakta tutan bir şey bile olsa, imanın şubelerinden bir şubeyi yerine getirdiğinden dolayı onun mümin diye isimlendirilmesi gerekmez. Yaptığı iş küfrü ayakta tutan bir şeyi bile olsa küfrün şubelerinden bir şubeyi yaptığından dolayı da kâfir diye isimlendirilmesi gerekmez. Nitekim ilmin herhangi bir parçasına sahiptir diye âlim olarak isimlendirilmesi gerekmeyeceği gibi, fıkhın bazı meselelerini bilmesi veya tıbbın bazı meselelerini bilmesi de onun fakih veya tabip diye isimlendirilmesini gerektirmez. Bu, imanın herhangi bir şubesinin iman

diye isimlendirilmesine, münafıklığın herhangi bir şubesinin nifak olarak isimlendirilmesine ve küfrün herhangi bir şubesinin de küfür olarak isimlendirilmesine mani değildir. Küfrün herhangi bir şubesini yapan kimseye küfrü –isim olarak değil de– fiil olarak yüklemek mümkündür. Mesela; *"Namazı kim terk ederse küfretmiş olur"* **61** ve *"Allah'tan başkasıyla yemin eden küfretmiş olur."* **62** hadisleri bunun örnekleridir.Hadisi el-Hâkim, Sahih'inde bu lafızla rivâyet etmiştir.

O halde küfür hasletlerinden herhangi bir haslet kendisinde görülen kimse hemen/kesin kâfir ismini hak etmez. Aynı şekilde bir haramı irtikap eden kimseye de günah işledi, bu haramla doğru yoldan saptı denilir ve bu günah onda galip gelmedikçe/onu alışkanlık haline getirmedikçe onun fâsık diye isimlendirilmesi gerekmez. Zani, hırsız, içkici ve soyguncu da böyledir; her ne kadar beraberinde iman da olsa mümin diye isimlendirilmez. Nitekim küfür hasletlerinden ve şubelerinden herhangi birini yapmış bile olsa kâfir diye de isimlendirilmez. Çünkü itaatlerin/ve iyiliklerin tamamı imanın şubelerinden olduğu gibi masiyet/ve günahların tamamı da küfrün şubelerindendir. Söylenmek istenen şey şudur: Namazı terk eden kimseye İslâm ismini vermemek, elinden ve dilinden müslümanların emin olmadığı kimseye İslâm ismini vermemekten daha evladır. Dolayısıyla namazı terk eden kimse, beraberinde İslâm'ın ve imanın şubelerinden herhangi bir şube bulunsa bile müslüman diye isimlendirilmez. Mümin diye de isimlendirilmez.

Evet, geriye şu soru kalıyor: Bu kişinin beraberindeki imanı cehennemde devamlı kalmamasında yararlı olur mu? Bu soruya verilecek cevap şudur: Terkedilen şey kalan kısmın sıhhatinde ve kabûlünde şart değilse yararlı olur; terk edilen şey kalan kısmın kabûlünde şart ise yararlı olmaz. Bundan dolayıdır ki Allah'ın birliğine ve O'ndan başka ilah olmadığına iman etmek, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*in peygamberliğini inkar eden kimseye hiçbir yarar sağlamaz. Bile bile abdestsiz namaz kılan kimseye namazın hiçbir yararı yoktur. İmanın şubelerinin birbirleriyle aralarında şart-meşrut (yani kendisine o şartın koşulduğu şey) ilişkisi bazen olur, bazen de bu ilişki olmaz.

Geriye namaz konusunu incelemek kalır, namaz imanın sıhhati için şart mıdır? Meselenin özü budur. Zikrettiğimiz deliller ve daha başka deliller namazı olmadıkça kulun hiçbir amelinin kabûl edilmeyeceğine delâlet eder. Namaz, onun amel defterinin anahtarıdır, kazancının sermayesidir. Sermayesiz kazanç temini imkansızdır. Sermayesini kaybettiği zaman bütün amellerini -sureta yapsa bile- kaybeder. (Ömer'in) şu sözü buna işaret etmektedir: *"Kim namazı zayi ederse (vaktinde eda etmezse) onun dışındaki şeyleri de zayi eder/kaybeder."* **63** (Yahya b. Said'in) şu sözü de buna işaret etmektedir: "Bana ulaşan bilgiye göre, kişinin hesaba çekilmesi esnasında bakılacak olan ilk ameli namazdır. Eğer namazı (kılmış da) kabûl edilmiş ise, ondan sonra diğer amelleri gözden geçirilecek, eğer kabûl edilmemiş ise başka hiçbir ameline bakılmayacak."**64**

Öyle bir kimse düşünün ki herkesin gözünün önünde -tepesinde kılıç parlarken, öldürülmek için eli kolu bağlı, gözleri kapatılmış bir vaziyette- namaza davet ediliyor ve kendisine: Ya namazı kılarsın ya da seni öldürürüz, deniliyor; o da: Öldürürseniz öldürün, asla namaz kılmayacağım! diyor. Böyle birinin tekfirinde şüpheye düşülmesi çok tuhaftır. Namazı terk edeni tekfir etmeyenler diyorlar ki: Bu adam mümindir, müslümandır, cenazesi yıkanır, namazı kılınır ve müslüman mezarlığına defnedilir. Onlardan bazıları da şöyle

diyorlar: Bu adam, imanı tam bir mümindir, onun imanı Cebrail ve Mikail'in imanı gibidir. Böyle söyleyen bir kimse kitap, sünnet ve sahabe ittifakının küfrüne şahitlik ettiği bir kişiyi tekfir etmeyi reddettiği için utanmıyor.

NAMAZI TERKEDENİN KÜFRÜ HAKKINDA TABİİN ALİMLERİNİN VE SONRAKİLERİN SÖZLERİ VE BU KONUDA İCMA OLDUĞUNU SÖYLEYENLER

Muhammed b. Nadr şöyle dedi: Bize Muhammed b. Yahya; ona Ebu'n-Nu'man; ona Hammad b. Zeyd anlattı; o, Eyyub'un şöyle dediğini nakletti: Namazı terk etmek küfürdür. Bu konuda ihtilaf yoktur. Muhammed b. el-Mübarek'ten şöyle dediğini nakletti: Hiçbir mazeret olmaksızın vakti çıkıncaya kadar, bile bile namazı geciktiren kâfir olur. Ali İbn el-Hasen İbn eş-Şalûk, Abdullah İbn el-Mübarek'in şöyle dediğini söyledi: Ben bugün farz namazı kılmayacağım diyen kimse eşekten daha kâfirdir. Yahya İbn Maîn dedi ki: Abdullah İbn el-Mübarek'e denildi ki: Onlar, farz olduğunu kabûl ettikten sonra ben oruç tutmam, ben namaz kılmam diyen kimsenin imanı tam bir mümin olduğunu söylüyorlar (ne dersin?) Abdullah dedi ki: Biz onların dediğini demeyiz; başka bir vakit girinceye kadar sebepsiz yere bile bile namazı terk eden kimse kâfirdir.

İbn Ebî Şeybe şöyle dedi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*: *"Kim namazı terk ederse kâfir olur."* **65** Bu sebeple ona: Küfürden vazgeç denilir. Şayet kılarsa ne alâ, kılmazsa üç gün bekledikten sonra vali tarafından öldürtülür.

Ahmed b. Yesar dedi ki: Sadaka İbn el-Fadl'ı dinledim; ona namazı terk edenin hükmü sorulmuştu, şöyle dedi: Kâfirdir. Soruyu soran dedi: Hanımı ondan ayrılır mı? Sadaka dedi ki: Adam eğer kâfir olur da hanımı ondan boş olmazsa küfür nerede kaldı, talak nerede kaldı! (Yani bu işin bir ciddiyeti var ise hanımının boş olması gerekir demek istiyor. –Çeviren–)

Abdullah b. Nasr dedi ki: İshak'ı şöyle derken dinledim: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sahih olarak sabit olduğuna göre namazı terk eden kimse kâfirdir."**66** Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den zamanımıza kadar ki ilim adamları da mazeretsiz olarak vakti çıkıncaya kadar bile bile namazı terk eden kimsenin kâfir olduğu görüşündedirler.

III
NAMAZI TERK EDEN KİŞİNİN AMELLERİNİN BOŞA GİTMESİ

Üçüncü mesele soru sahibinin, namazı terk etmekle ameller boşa gider mi, gitmez mi? sözüdür. Bunun cevabı yukarıda geçti. Biz bu meseleyi özelliğinden dolayı müstakil olarak ayrıca ele alıyoruz ve diyoruz ki: Tamamen terk etmekle, tıpkı şirkle birlikte hiçbir amelin kabûl edilmemesi gibi onun da hiçbir ameli kabûl edilmez.

Çünkü namaz İslâm'ın direğidir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sahih olarak böyle sabit olmuştur. İslâm'ın diğer hükümleri kirişler ve kazıklar mesabesindedir. Bir çadırın direği olmadığı zaman diğer elemanlarının hiçbir faydası olmaz. Diğer amellerin kabûlü namazın kabûlüne bağlıdır. Namazı reddedildiği zaman diğer amelleri de aleyhine sonuçlanır. Bu konudaki delil yukarıda geçti.

Namazı zaman zaman terk etmeye gelince bu konuda Buhârî Sahih'inde Burayde'den şu hadisi nakletmiştir: Rasulullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"İkindi namazını erkenden kılınız. Kim ikindi namazını terk ederse ameli boşa gitmiş olur."***1** İnsanlar bu hadisin anlamı hakkında konuşmuşlar ve bir neticeye varamamışlardır.

el-Muhelleb dedi ki: Bunun anlamı, vaktini geciktirerek, edasına imkanı olduğu halde vaktinde kılmanın faziletini önemsemeyerek terkeden kimsenin özellikle kılmadığı o namazın sevabı boşa gider demektir. Yani o kişi, namazı vaktinde kılanın elde ettiği sevabı elde edemez ve onun ameli melekler tarafından Allah katına çıkartılmaz. Bu görüşün özeti, namazı terk eden kişi (diğer) amellerinin karşılığını (sevabını) alır demektir. Hadisin lafzı ve manası bunu reddeder ve sabit olmuş ve yapılmış bir amelin boşa gitmesini ifade etmez. Boşa gitmenin lugatteki ve şeriatteki hakikatı budur. (Yani boşa gitmek demek, bir fiilin boşu boşuna yapılması demektir.) Herhangi bir amelin sevabını kaçıran kimseye ameli boşa gitti denilmez, bu amelin sevabını kaçırdı/elde edemedi denilir.

Bir gurup da şöyle dedi: Bütün amelleri değil, sadece o günkü ameli boşa gider. Sanki onlar tek bir vakit namazın terkinden dolayı geçmişteki bütün amellerin boşa gitmesini zor olarak gördüler. Onlara göre namazı terk etmek amellerin boşa gitmesine sebep olan mürtedlik değildir. Halbuki onlara zor gelen bu durum o günkü amellerde aynıyla vaki olmaktadır.

Hadisin zâhirine göre –ki peygamberinin neyi kastettiğini en iyi Allah bilir– terk iki türlüdür:

Birincisi, namazın hiç kılınmadığı küllî terktir. Böyle bir terk bütün amellerin boşa gitmesine sebep olur.

İkincisi muayyen bir gündeki muayyen bir terktir. Bu, o günkü amelin boşa gitmesine sebep olur. Bütün amellerin boşa gitmesi namazın tamamen terk edilmesinin karşılığıdır. Muayyen bir amelin boşa gitmesi ise muayyen bir terkin karşılığıdır.

Mürtedlik (dinden çıkma) sözkonusu değilken ameller nasıl boşa gider? diye sorulursa cevap olarak denilir ki, evet, Kur'an, sünnet ve sahabeden nakledilen şeyler, kötülüklerin iyilikleri boşa götürdüğüne delâlet ettiği gibi, iyiliklerin kötülükleri giderdiğine de delâlet eder.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

> ”Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın.” (Bakara, 264)
>
> ”Ey iman edenler! Seslerinizi peygamberin sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, peygambere yüksek sesle bağırmayın; yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir.” (Hucurat, 2)

Aişe, Zeyd b. Erkam'ın annesine dedi ki: “Zeyd'e söyle; îne yoluyla yaptığı satıştan tevbe etmedikçe, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte katıldığı cihadı boşa gitmiş olacaktır.”**2** İmam Ahmed buna dayanarak şöyle dedi: Bu zamanda bir kimsenin harama bakıp da amelinin boşa gitmemesi için dindar olması ve evlenmesi gerekir. Kur'an'daki muvazene âyetleri buna delâlet eder. Nitekim bir kötülük kendisinden daha büyük bir iyilikle gider/yok olur. Bir iyiliğin sevabı da kendisinden daha büyük bir kötülükle boşa gider. Diğer namazlar değil de sadece ikindi namazını terk etmenin amelleri gidereceğinin zikredilmesinin faydası nedir? diye sorulacak olursa buna cevap olarak şöyle denilir: Hadis, ikindi namazının dışındaki namazları terk etmenin de amellerin boşa gitmesini reddetmiyor, ancak mefhum-u lakap **3** deliliyle reddettiği sonucuna varılabiliyor. Mefhum-u lakap delili de gerçekten zayıf bir delildir. Hadiste sadece ikindi namazının zikredilmiş olması bu namazın öneminden dolayıdır. Bu sebepledir ki o, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sahih ve sarih ifadesiyle orta namazdır. Bunun içindir ki yine başka bir hadiste sadece o zikredilmiştir; o da Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu sözüdür: “İkindi namazını geçiren kişi sanki ailesini ve malını kaybetmiş gibi olur.”**4** Yani sanki ailesi ve malı elinden alınmış da ailesiz ve malsız kalmış gibi olur. Bu, ikindi namazını terkle amelinin boşa gideceğinin bir temsilidir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* adeta onun salih amellerini –onlardan yararlanması yönünden– ailesi ve malının kendi nazarındaki konumuna benzetti. İkindi namazını terk ettiği zaman o, ailesi ve malı olmayan kimse gibidir. Ailesi ve malı evde mevcutken o bir ihtiyaç için evinden dışarı çıkar, sonra geri döner, fakat ailesi ve malı bir fırtına veya selden sürüklenip gitmişlerdir ve onlarsız evinde yapayalnız kalakalmıştır. Şayet salih amelleri yanında kalsaydı böyle bir benzetme uygun olmazdı.

AMELLERİN BOŞA GİTMESİNİN NEVİLERİ

Boşa gitme iki türlü olur: Genel ve özel. Genel olanı, mürtetlik (dinden çıkma) sebebiyle bütün iyiliklerin geçersiz olması ve tevbe ile de bütün kötülüklerin geçersiz olmasıdır. Özel olanı ise kötülüklerin ve iyiliklerin

bazısının bazısını geçersiz kılmasıdır. Bu, mukayyet ve cüz'î bir boşa gitmedir. Kur'an'ın, Sünnetin, sahabelerden gelen rivâyetlerin ve müçtehit imamların görüşlerinin buna delâlet ettiği yukarıda geçmiştir. Küfür ve imanın her biri diğerini iptal edip yok edince bunlardan birinin herhangi bir şubesinin de diğerinin şubelerinden bir kısmının iptalinde ve boşa gitmesinde etkisi ve rolü olacaktır. Şube büyük olursa karşılığındaki geçersiz kılacağı şube de büyük ve çok olacaktır.

Îne satışını helal gören kişi hakkında müminlerin annesi Aişe'nin söylediği şu sözü düşün: "O, Rasûlullah ile birlikte katıldığı cihadını boşa gidermiş olacaktır." (Îne satışı faizli bir muamele olduğu için) irtikap edenin Allah ve Rasûlüne karşı harp ilan etmiş sayılacağı ve bu yüzden kâfirlerle (daha önce) yaptığı cihadın (sevabının) boşa gitmesine yol açacak bu şubenin ne kadar güçlü bir şube olduğunu düşün. Tıpkı düşmanlarına karşı yürüttüğü ve kendisini mutlu kılacak/sevimli bir muharebenin, iğrenç bulduğu/sevimsiz bir muharebenin sonuçlarını/ vebalini iptal etmesi gibi, iğrenç/sevimsiz bir savaş da sevimli/kutsal bir savaşın sonuçlarını/sevabını iptal eder. Allah yardımcımız olsun.

IV

GECE NAMAZINI GÜNDÜZ, GÜNDÜZ NAMAZINI GECE KILMAK

Dördüncü Mesele, gece namazını gündüz kılmak, gündüz namazını gece kılmak kabûl edilir mi, edilmez mi? sorusudur. Bu meselenin iki şekli/iki yönü vardır:

Birinci şekli, Kur'an ve sünnetin nassı ile ve icma ile kabûl edilen şeklidir ki, bir kimse gündüz kılacağı bir namazı uyku ve unutkanlıkla geçirdiği zaman gece kılabilir, aynı sebeple gece geçirdiği bir namazı gündüz kılabilir. Nitekim Buhârî ve Muslim'in sahihlerinde Enes İbn Malik'den nakledildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

Her kim namazı kılmayı unutursa veya namazdan gafil kalıp da uyuyakalırsa onun keffareti hatırladığında kılmasıdır." **1**

Bu hadisin lafzı Muslim'e aittir. Muslim'in yine Enes'ten rivâyet ettiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Biriniz uyuyakalır veya gaflete dalar da namazını geçirirse hatırladığında kılsın." **2**

Çünkü Allah Teâlâ;

"Hatırladığında namazı kıl." (Taha, 14)

buyurur. Muslim'in Sahih'inde Ebû Hureyre'den şöyle rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Hayber'den dönüşünde gece yürüdü, yorulunca mola verdi. Bilal'e: "Gece bize göz kulak ol!" dedi. Bilal kılabildiği kadar namaz kıldı. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ve arkadaşları da uyudular. Bilal, tan yeri ağarmaya yaklaşınca, sabahı beklerden sırtını devesine dayadı. Derken o vaziyette o da uyuyakaldı. Ne Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ne Bilal, ne de ashabtan hiç kimse güneş yüzlerine vuruncaya kadar uyanmadılar. İlk uyanan Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* oldu, telaşa kapıldı ve: "Ey Bilal!" diye çağırdı. Bilal cevap verdi: Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Rasûlü! Senin ruhunu alan, benimkini de aldı. Katade dedi ki: Develerini biraz sürdükten sonra Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest aldı. Bilal'e kamet getirtti ve onlara sabah namazını kıldırdı. Namazı kaza ettikten sonra şöyle buyurdu: *"Kim namazı unutursa hatırladığı zaman kılsın! Çünkü Allah Teâlâ: (Hatırladığında namazı kıl!) buyurdu."* **3** Buhârî ve Muslim'in Sahih'lerinde bu kıssanın bir benzeri İmran İbn Husayn'den naklen anlatılır.

Muslim'in Sahih'inde Ebû Katade'den şöyle dediği rivâyet edilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*e, uyudukları için namazdan gafil olduklarını söylediklerinde o şöyle buyurdu: *"Namazın uykuda geçmesi ihmal/ve kusur değildir. Asıl kusur/ve ihmal, namazı diğer vakit girinceye kadar kılmamaktır."* **4** İmam Ahmed'in Müsned'inde Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hudeybiye'den geceleyin döndü. Düz ve yumuşak bir arazide konakladık. Rasûlullah: Bizi kim gözetleyecek? diye sordu. Bilal: Ben, dedi. Rasûlullah: O zaman sen uyursun, dedi. Bilal: Hayır, dedi. (Fakat) güneş doğuncaya kadar uyudu. Filan ve filan şahıslar uyandılar. İçlerinde Ömer de vardı. Ömer: Aşağıya inin dedi. Bu esnada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* uyandı ve dedi ki: "Daha evvel yaptığınız gibi yapın" (yani daha önce sabah namazını kılıyorsanız aynı şekilde yapın). Öylece yaptıkları zaman Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi: *"Sizden uyuyan veya unutan kimse böylece yapsın."* **5** Bu, ümmet arasında üzerinde ittifak edilen bir konudur.

Ancak iki meselede ihtilaf ettiler: Birincisi meselenin lafzî yönüdür, ikincisi hükmî yönüdür. Lafzî yönü, bu namaz eda diye mi isimlendirilir, yoksa kaza diye mi isimlendirilir? Bu konudaki ihtilaf tamamen lafzî bir ihtilaftır. Bu, Allah'ın onlara farz kıldığı bir şeyin kazasıdır. Uyuyan ve unutanla ilgili vakte itibar edildiğinde/bu vakit dikkate alındığında bu bir edadır. Çünkü onlara göre namazın vakti, hatırladıkları ve uyandıkları andır. Namazı onlar kılınmasını emredildiğimiz bir vakitten başka bir vakitte kılmamışlardır. Ancak fıkıhçıların kitaplarında zikrettikleri "hatırladıkları zaman onu kılsınlar; çünkü bu, o namazın vaktidir" sözüne gelince ben bu ilaveyi hadis kitaplarında bulamadım ve senedini de bilmiyorum fakat Beyhâkî ve Darekutnî'nin rivâyetine göre Ebû'z-Zinad, el-A'rec'ten; O da Ebû Hureyre'den Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Her kim namazı unutursa onu hatırladığı zaman kılsın."**6**

Meselenin hükmî yönüne gelince, uyanınca ve hatırlayınca hemen kılmak gerekir mi yoksa tehir etmek caiz olur mu? Bu konuda iki görüş vardır: Bunlardan en sahih olanına göre hemen kılmak vaciptir. Fakihlerin cumhuru bu görüştedir. İbrahim en-Nehâî, Muhammed b. Şihab ez-Zührî, Rabîa b. Ebî Abdirrahman, Yahya b. Saîd el-Ensârî, Ebû Hanife, Malik, İmam Ahmed arkadaşları âlimlerin çoğunluğu bunlardandır. Şafiî mezhebinin hâkim görüşüne göre ise geniş bir zamanda kılmak caizdir.

Bu görüşün sahiplerinin delili şudur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazı uyuduğu mekanda kılmadı. Bilakis onlara emretti, develerini başka bir mekana sürdüler ve namazı orada kıldı. Ebû Katade'nin rivâyet ettiği hadiste şu ifadeler geçer: Uyandıkları zaman: "Binin" dedi. Bindik, güneş yükselinceye kadar yürüdük. Binitinden indi, sonra abdest alacak bir su kabı istedi, abdest aldı. Sonra Bilal'e namaz için ezan okumasını emretti. İki rekât namaz kıldı. Sonra öğle namazını kıldı. Bu görüşün sahipleri dediler ki: Namazı hemen kaza etmek vacip olsaydı namazı orada kılmadan bulunduğu yerden ayrılmazdı. Dediler ki: Orası şeytanın bulunduğu yer olduğu için orada namazı kılmadılar diye mazeret ileri sürmeleri geçerli değildir. Çünkü bir yerde şeytanın bulunması vacibi tehir etmenin mazereti olamaz. Şafiî dedi ki: Şayet kılınamayan/geçen namazın kaza süresi dar olsaydı şeytanın yüzünden namazı tehir etmezdi. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şeytanı boğarak namaz kılmış bir kişidir.**7** Şafiî dedi ki: Namaz için şeytanın boğulması şeytanın bulunduğu vadide boğulmasından çok daha önemlidir. Dediler ki: Çünkü namaz vakti belirlenmiş bir ibadettir. Bu sebeple ramazan orucu gibi onun da vakti geçince hemen kaza edilmesi gerekmez. Hatta geniş vakitte kaza edilebilme imkanına namaz daha layıktır. Çünkü

namazın eda zamanı geniştir/kendisine ayrılan zamanın herhangi bir bölümünde kılınabilir. Halbuki orucun eda zamanı geniş değildir/o kendisine ayrılan zamanın tamamını kaplayacak şekilde/şafağın sökmesinden güneşin batmasına kadar tutulur. Namazdaki bu genişlik onun kazasında daha evladır.

Ebû İshak el-Mervezî dedi ki: Eğer bir mazeretten dolayı tehir ettiyse (ruhsata delâlet eden) hadisten dolayı geniş bir zamanda kaza etmesi caizdir. Şayet mazeretsiz olarak tehir ettiyse ihmal ve hatasına bir ruhsat verilmediği için onu hemen kaza etmesi gerekir.

Cumhur, Muslim'in Sahih'inde Ebû Katade'den rivâyet ettiği şu hadisi delil getirdi. Sahabiler, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e uydukları için geçirdikleri namazın durumunu sordular. Rasulullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

"Uykuda ihmal yoktur. Sizden biriniz unuttuğu veya uyudğu için namazı geçirirse hatırladığı zaman onu kılsın. Onun bundan başka keffareti/telafisi yoktur." **8**

Yine Muslim Sahih'inde, Ebû Hureyre'den şu hadisi rivâyet etti: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi:

*"Kim namazı unutursa, hatırlayınca kılsın. Çünkü Allah Teâlâ; "Beni hatırlamak için namaz kıl" buyurdu.***9**

Darakutnî'deki bir hadiste ise şöyle geçer:*"Kim namazı unutursa, onun vakti, onu hatırladığı zamandır."* **10**

Bu lafızlar namazın hemen kılınmasının vacipliğini açıkça ifade ediyor. Onlar (Cumhur) dediler ki: Sizin namazın tehirinin cevazına delil olarak getirdiğiniz şeyler ancak sahibini namazın kazasınıihmal eden veya terke den bir kişi haline getirmeyen basit/kısa süreli bir tehire delâlet eder. Muhtemeldir ki O, namazı daha mükemmel kılmak için bir yeri başka bir yere tercih etmek ve namazın sevabını artırmaki çin arkadaşlarını veya cemaati beklemek gibi namaza yararlı olacak veya onu daha mükemmel hale getircek çok az bir geciktirmede bulunmuştur. Namazın yararı için yapılan bu kadarcık basit bir geciktirmeden senelerce geciktirmenin cevazı nasıl çıkartılabilir? İmam Ahmed, namazın geciktirilmeden kılınmasının vâcip olduğu görüşüne sahip olmasına rağmen, konu ile ilgili haber (hadis) sebebiyle yolcu olan kişi evinde uyurken namazı geciktirdiği zaman, oradan başka bir yere intikal ederek o namazı kaza etmesinin müstehap olduğuna hükmetmiştir. Allah ve Rasûlü'nün (namazın hamen kılınmasını emreden) mutlak emirleri namazın hemen kılınmasına delâlet edince, (hatırlandığı zaman kılınmasına delâlet eden/hatırlama kaydını koyan) mukayyet emirlerinin hali nice olur? Bu sebeple namazın hemen kılınmasını emreden muhayyet emirler, namazın tehirini yasaklayan mutlak emirlerden daha güçlü bir vücubu (zorunlluğu) ifade eder. Namazın kazasını ramazan orucunun kazasına kıyas edenlere gelince, buna da iki şekilde cevap verilir: Birincisi: Sünnet iki durumu birbirinden ayırmıştır. Ramazan kazasının tehirine cevaz vermiş, unutulan namazın hatırlandığında kılınmasını emretmiştir. Sünnetin birbirinden ayırdığı/ayrı ayrı hüküm verdiği şeyleri bizim birleştirmemiz olmaz. İkincisi: Bu kıyas, onların aleyhine delildir. Çünkü ramazanın kazasının tehiri sadece diğer ramazan gelinceye kadar caizdir. Halbuki onlar geçen namazların kazasının tehirini üzerinden pek çok namazın vakti geçse de caiz görüyorlar. O halde kıyas bunun neresinde?

Onların namazı bekletmeden kaza etmek vacib olsaydı şeytan sebebiyle tehir etmek de caiz olmazdı, demelerine gelince bunun cevabı yukarıda arz edildi. Bu, namazı bekletmeden kaza edilmesini vacip görenlerin namazın daha iyi kılınmasına yararı olacağı için az bir tehire cevaz vermeleridir.

Onların fevriliğin (namazı bekletmeden kaza etmenin) vacipliği görüşünü iptal etmek için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namaz kılarken şeytanı boğup etkisiz hale getirmesini kullanmaları ise tuhaf bir iptal şeklidir. Çünkü şeytanın bulunduğu yeri terk etmek için az bir tehirle namaz terk edilmiş olmuyor, bununla namazın vakti çıkmıyor ve namazı kılan kişi de bundan dolayı namazını yarıda kesmiyor. Halbuki namaz kılarken kendisine şeytan musallat olan kişi bundan dolayı namazı bırakmış olsa namazını iptal etmiş olur ve namaza girdikten sonra onu yarıda kesmiş olur. Belki de ikinci defa musallat olsa namazı keser ve tamamen bırakır. Bu iki meseleden biri nerede, diğeri nerede? Doğrusunu en iyi Allah bilir.

NAMAZI KASTEN TERK EDEN KAZA EDER Mİ?

(Beşinci meselenin) ikinci şekline gelince namazı vakti çıkıncaya kadar bile bile/kasıtlı olarak terk etmektir. Bu, insanların tartıştıkları önemli bir meseledir; Namazı mazeretsiz olarak kasten terk eden kimseye onu kaza etmesi fayda verir mi, bu ondan kabûl edilir mi, yoksa fayda vermez ve onu hiç bir zaman telafi çaresi yok mudur? Ebû Hanife, Şafiî, Ahmed ve Malik dediler ki: Onun bu namazı kaza etmesi gerekir. Kaza ondan namazı geciktirme günahını kaldırmaz, bilakis o Allah affedinceye kadar cezaya müstehaktır.

Seleften ve haleften (öncekilerden ve sonrakilerden) bir gurup da şöyle dedi: Tehirine cevaz veren bir mazereti olmadığı halde namazı bile bile vaktinden tehir eden kimsenin bunu telafi etmesi imkansızdır, bunu hiçbir zaman kaza edemez, (kaza etse de) bu ondan kabûl edilmez. Her iki gurup arasında samimi/içtenlikli bir tevbenin faydalı olacağı konusunda ihtilaf yoktur. Ancak tevbesini, kasten terk ettiği bu geçmiş namazları kaza ederek tamamlaması gerekli midir, eğer gerekli ise o namazları kaza etmedikçe tevbesi sahih/geçerli olmayacaktır veya tevbe kazaya bağlı değil de sadece gelecek namazları eksiksiz kılmalı ve geçmişi telafi mümkün olmadığına göre bol bol nafile mi kılmalıdır? Bu bir ihtilaf konusudur. Biz her iki tarafın da delillerini zikredeceğiz.

KAZAYI GEREKLİ GÖRENLERİN DELİLLERİ

Kazayı gerekli görenler şöyle dediler: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mazur oldukları ve ihmalkâr olmadıkları halde uyuyan ve unutanlara kazayı emrettiğine göre ihmalkâr ve günahkâr olanlar haydi haydi kaza etmeleri gerekir. Şayet namaz ancak vaktinde sahih olsaydı uyuyan ve unutanın vaktinden sonra namazı kaza etmesinin hiç bir yararı olmazdı. Yine dediler ki: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve arkadaşları Hendek günü

ikindi namazını akşamdan sonra kılmışlardır."**11** Kesin olarak bilinmektedir ki onlar ne uyuyarak, ne de unutarak namazı geçirmişlerdi. Bazıları unutmuş olsa bile hepsi unutmamışlardır.

Dediler ki: Namazı tehir edenle ihmalkâr davrananın durumu mazeretli olandan nasıl daha iyi olur ki (kaza gerekmez denilerek) ihmalkârın yükü hafifletiliyor, mazeretliye de (kaza etmesi gerekir denilerek) yükü ağırlaştırılıyor? Dediler ki: Allah Teâlâ, Peygamberini ve sahabileri sadece namazı geçirenin hükmünü ve vakti geçen namazın ondan düşmediğini, bilakis daha sonra onu telafi edeceğini ümmete beyan etmek için uyutmuştur.

Dediler ki: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ramazanda cinsel ilişkiye girerek orucunu bozan kimseye onun yerine bir gün kaza etmesini emretmiştir."**12**

Dediler ki: Kıyas, kazanın vacip olmasını gerektirir. Çünkü emir bir yükümlünün ibadeti vaktinde yapmasına yöneliktir. Vaktinde yapmayı ihmal eder, terk ederse bu, ondan ibadet fiilini düşürecek değildir.

KAZAYI GEREKLİ GÖRMEYENLERİN DELİLLERİ

Diğerleri dediler ki: Rab Teâlâ'nın emirleri iki türlüdür: Birincisi vakte bağlı olmayan mutlak emirler. Bu emirler her vakit yerine getirilebilir. Diğeri bir vakte bağlı, sınırlandırılmış emirler. Bu da iki türlüdür: Birincisi: Oruç gibi vakti fiilin miktarı kadar olan emirler. İkincisi namaz gibi vakti fiilin miktarından geniş olan emirler. Onun emredilmiş bir ibadet olması için bu kısmın vaktinde eda edilmesi şarttır. Çünkü o ancak bu vasıfla emredilmiştir. Başka bir vasıfla/başka bir vakitte yerine getirmekle ibadet olmaz. Dediler ki: Allah Teâlâ'nın vakte bağlı olarak emrettiği bir şeyi, emredilen kişinin vakti çıkıncaya kadar terketmiş olması, o vakitten sonra hissî/fizikî olarak mümkün olsa bile –belki fizikî olarak da mümkün olmayacaktır– şer'î olarak yapmasını imkansız kılar. Çünkü vakti çıktıktan sonra onu yerine getirmesi meşrû değildir. Dediler ki: Bu sebepledir ki vakti çıktıktan sonra onu yerine getirmesi meşru değildir. Dediler ki: Bu sebepledir ki vakti çıktıktan sonra cumayı kılmak, vakti çıktıktan sonra Arafat'ta vakfe yapmak mümkün değildir.

Onlar dediler ki: Ancak Allah'ın meşru kıldığı şey meşrudur. Allah Teâlâ namaz kılmayı, oruç tutmayı ve haccetmeyi ancak kendilerine ayrılan vakitlerde meşru kılmıştır. Bu vakitler geçtiği zaman meşru değildir. Allah Teâlâ cumayı cumartesi günü kılmayı, Arafat'ta vakfeyi zilhiccenin onuncu günü yapmayı ve başka aylarda haccetmeyi meşru kılmamıştır. Beş vakit namaza gelince Kur'an ve sünnetin nassı ve icma ile sabit olmuştur ki uyumak, unutmak ve aklını kaybetmek gibi mazeretlerle namazı terk eden kimse mazereti ortadan kalktığı zaman namazını kılar. Ramazan orucu da böyledir; Allah Teâlâ hastalık, yolculuk ve hayız mazeretinden dolayı onun kazasını meşru kılmıştır. Aynı şekilde Allah Rasûlü de, yolculuk veya hastalık veyahutta birleştirilmesini mübah kılan bir meşguliyet sebebiyle mazeretli olan kimse için bir vakitte ortak iki namazın cem edilmesini/ birleştirilerek kılınmasını meşru kılmıştır. Bunların mazeretliler için kendilerine mahsus vakitten başka bir vakte tehir edilmeleri caizdir, başkaları için ittifakla caiz değildir. Hatta Ömer b. el-Hattab'ın dediği gibi büyük günahlardandır. O şöyle demiştir: Mazeretsiz olarak iki namazı cem etmek büyük günahlardandır.**13** Fakat

mazeretlinin bunu ikinci vakte tehir etse bile bu şekilde yapması gerekir. Çünkü o bu vakitte topluca yapılır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazı vaktinden sonraya bırakan idarecilerin arkasında namaz kılmayı emretmişti. Ona denildi ki: Onlarla savaşalım mı? "Namaz kıldıkları müddetçe hayır" buyurdu.**14** Onlar özellikle öğleyi ikindi vaktine kadar tehir ederlerdi. Namaz kılan için nafile olduğu halde Peygamber onların arkasında namaz kılmayı emretti. Peygamber soruyu sorana namaz vaktinde kılmasını emretti ve onlarla savaşılmasını menetti.

Dediler ki: Gündüz kılacağı namazı gece kılan, gece kılacağı namazı gündüz kılan kimsenin bu yaptığı şey kendisine emredilen şey değildir, Allah ve Rasûlünün meşru kıldığı şey değildir. Bu sebeple sahih ve makbul de değildir.

Dediler ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*: "Her kim ikindi namazını terk ederse ameli boşa gider."**15** buyurdu ve: "İkindi namazını geçiren kimse sanki ailesini ve malını kaybetmiş gibidir."**16** buyurdu. Şayet o namazı telafi etme imkanı olsaydı ameli boşa gitmezdi. Amellerinden birini kaybetmiş olarak ailesini ve malını kaybeden kişinin durumunda olmazdı.

Dediler ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sahih olarak rivâyet edildiğine göre o şöyle buyurmuştur: "Her kim güneş batmadan önce ikindi namazından bir rekâte yetişirse, ikindiye yetişmiş demektir."**17** Yine aynı şekilde güneş doğmadan önce sabah namazından bir rekâte yetişirse sabah namazına yetişmiş demektir. Şayet güneş battıktan sonra ve güneş doğduktan sonra kıldığı bir namaz mutlak olarak sahih olsaydı ister bir rekâtına yetişsin, ister daha az rekâte yetişsin, isterse hiçbir kısmına yetişmesin yine de müdrik olurdu (yani namazı vaktinde kılmış olurdu). Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir rekâte yetişirse hiç günaha girmeden namazı sahih olur, demek istemedi. Çünkü namazın eksiksiz olarak kılınmasını engelleyecek dar bir vakite sıkıştırılacak şekilde geciktirilmesinin helal olmadığında ümmet arasında hiçbir endişe yoktur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sözüyle namazın sahih ve caiz olacağını söylemeyi murat etti. Halbuki size göre namazdan tekbir kadarına bile yetişse veya hiçbir şeye yetişmese yine sahih ve caiz olur. Bu duruma göre sizin nazarınızda hadisin hiçbir anlamı yoktur.

Dediler ki: Allah Teâlâ her namaz için başlangıcı ve sonu belli bir vakit tayin etti. Vakti girmeden önce ve vakti çıktıktan sonra kılınmasına izin vermedi. Vaktinden önce ve vaktinden sonra yapılan iş meşrû değildir. Şayet namazın sıhhatinde vakit şart olmasaydı vaktinden önce kılınmasıyla vaktinden sonra kılınması arasında sıhhat yönünden hiçbir fark olmazdı. Çünkü her iki namazı da vaktinin dışında kıldı. Acele ederek kusur işleyenden kabûl edilmediği halde vaktini geçirerek kusur işleyenden nasıl kabûl edilir?

Dediler ki: Namazı her ne olursa olsun vaktinde kılmak vaciptir. Hatta bütün vacipler ve şartlar vakit için terk edilir. Abdestten, elbise ve beden temizliğinden, setri avretten veya fatihayı okumaktan veya kıyamdan vakti içinde aciz kaldığı, bir namazı bunlarla birlikte kılmaya ancak vaktinden sonra imkan bulabildiği zaman, onun, vakti içinde bunlarsız kılacağı namaz, Allah'ın meşrû kıldığı namazdır. Bu vacip şartların kemâliyle birlikte vaktinden sonra kılması gerekmez. Vakit şartının Allah ve Rasûlünün nazarında bütün vaciplerden/(ve şartlardan) önce geldiği bilinmektedir. İki şeyden sadece birisi olduğu zaman bu vacip şartlar olmaksızın da namazı vaktinde kılmak gerekir. Vakti çıktıktan sonra namazın telafisi mümkün olsaydı bütün vacip şartları tamamlayarak

vaktinden sonra kılmak bunlar olmaksızın vaktinde kılmaktan daha hayırlı ve Allah'a daha sevimli olurdu. Kur'an ve sünnetin nassı ile ve icma ile bu batıldır.

Dediler ki: Allah Teâlâ namazın vaktini geçirenleri, namazı terk edenleri korkuttuğu gibi korkuttu. Şöyle buyurdu:

> "Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki onlar namazlarını sehvederler." (Maide, 4-5)

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabı namazı sehvetmeyi onu vaktinden sonraya tehir etmek olarak yorumladılar. Nitekim Sa'd b. Ebî Vakkas'tan böyle rivâyet edildi. Bu konuda merfû bir hadis de vardır.**18**

Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

> "Nihayet onların peşinden öyle bir nesil geldi ki, bunlar namazı zayi ettiler, nefislerinin arzularına uydular. Bu yüzden ileride sapıklıklarının cezasını çekecekler." (Meryem, 59)

Sahabiler ve tabiîler namazın zayi edilmesini vaktinin geçirilmesi olarak yorumladılar. Namazı zayi etmenin, onu terketmeyi, vaktini terk etmeyi, vaciplerini ve rükûnlerini terk etmeyi içine aldığı kesindir. Ve yine onu bile bile vaktinden sonraya tehir eden kimsenin onu vaktinden önceye alan kimse gibi Allah'ın koyduğu sınırları çiğnediği de bir gerçektir. O halde başka bir sınır tecavüzüyle birlikte kılınan namaz kabûl edilmediği halde bu tür bir sınır tecavüzüyle birlikte kılınan namaz niçin kabûl edilsin?

Dediler ki: Namazı kaza ile telafi eden kimseye biz deriz ki: Söyle bakalım, kılınmasını emrettiğin bu namaz Allah'ın emrettiği bir şey midir, yoksa başka bir şey midir? Eğer o: Aynen öyledir, derse ona denilir ki: O zaman namazı kasıtlı olarak terk eden kişi günahkâr/asi olmaz. Çünkü o Allah'ın kendisine/farz-ı ayn olarak emrettiği bir şeyi yapmıştır, dolayısıyla o günaha düşmüş olmaz ve ayıplanmaz; bu kesinlikle batıldır. Eğer, bu Allah'ın emrettiği bir şey değildir derse ona denilir ki: Bu emredilen bir şey değildir diye bizi desteklediğin zaman bu da bizim sana karşı en büyük delillerimizden birisidir. Sonra yine deriz ki: Vakti çıkıncaya kadar kasten namazı geçiren ve sonra kılan kimse hakkında ne dersin; onun bu namazı bir itaat midir, yoksa masiyet midir? Bu bir itaattir, bununla itaatkâr olmuştur, derlerse icmâa, Kur'an'a ve sahih sünnete muhalefet etmiş olurlar. Yok eğer bu bir masiyettir, derlerse onlara denilir ki: Allah'a masiyetle nasıl yaklaşılır, masiyet nasıl itaatin yerini alabilir? Namazı kılmakla itaatkâr, tehir etmekle isyankârdır, yani itaat olan fiille Allah'a yaklaştığı zaman itaatkârdır, masiyet olan terkle değil derseniz, size denilir ki: İtaat, emre razı olmak ve emredildiği şekilde hareket etmektir; Allah ve Rasûlünün emri nerede, namazı bile bile geçirip vakti çıktıktan sonra kılan nerede ki bununla Allah'a itaat etmiş olsun? Eğer bu sabit olsaydı meselede tartışma olmazdı.

Dediler ki: İbadetler kendilerine ait vakitlerin dışında hiçbir şekilde kabûl edilmezler. Mesela, gece tutulan oruç kabûl edilmez. Hac aylarının dışında hac kabûl edilmez. Cuma vaktinin dışında cuma namazı kabûl edilmez. O halde ben gündüz yerim, gece oruç tutarım diyen veya ben ramazanı bu şiddetli sıcakta tutmam, onun yerine bahar mevsiminde bir ay tutarım diyen veya ben haccı zilhicce ayında değil, muharrem ayında yaparım diyen veya ben cuma namazını yatsıdan sonra kılarım veya bayram namazlarını ay ortasında kılarım diyen kimse ile ben

gündüz namazını geceye, gece namazını gündüze tehir ederim diyen kimse arasında hangi fark vardır? Hiç kimse bunların arasını ayırabilir mi?

Dediler ki: Allah Teâlâ ibadetler için mekânlar, zamanlar ve nitelikler belirlemiştir. Bu sebeple Arafat, Müzdelife, Mina, taşlama ve geceleme yerleri, Safa ve Merve gibi Allah'ın ibadetler için belirlediği mekanların yerini başka mekânlar alamaz ve Allah'ın ibadetler için vacip kıldığı vasıfların/şekillerin yerini de başka vasıflar alamaz. Hal böyle olunca Allah'ın namazlar için belirlediği zamanın yerini başka bir zaman nasıl alır?

Dediler ki: Kur'an ve Sünnetin nassı ve icma, namazı bile bile vaktinden tehir edenin namazının vaktini geçirmiş olacağına delâlet eder. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* "ikindi namazının vaktini geçiren kimse ailesini ve malını kaybetmiş gibidir."**19** buyurmaktadır. Geçip giden vakte tekrar ulaşmak kesinlikle mümkün değildir. Şayet ona ulaşmak mümkün olsaydı "fait"yani geçmişte kalan/mazide kalan zaman diye isimlendirilmezdi. Bu, dil ve örf yönünden hakkında şüphe olmayan şeylerdendir. Din yönünden de böyledir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: "Arafe günü fecr doğuncaya kadar haccın zamanı geçmez."**20** Görmüyor musun, vakti geçmekle onu kaçırılmış bir ibadet olarak değerlendirdi. Çünkü artık ona bu günden sonraki bir günde ulaşmak artık mümkün değildir. Halbuki unutularak ve uyku sebebiyle geçirilen namaz vakti geçmiş bir namaz olarak isimlendirilmemiştir. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in "İkindi namazının vaktini geçiren kimse sanki ailesini ve malını kaybetmiş gibidir" hadisindeki hükme dahil değildir.

Dediler ki: Ümmet, vakti çıkıncaya kadar namazı bile bile terk eden kimsenin o namazın vaktini kaçırmış olacağında görüş birliği içindedirler. Vaktinden sonra da kabûl edilseydi ve sahih olsaydı onun vakti geçmiş bir namaz olarak isimlendirilmesi yanlış ve geçersiz olurdu. Erişilen bir şey nasıl kaçırılmış olur?

Dediler ki: Geçen zamanı telâfi etmek hiçbir zaman mümkün olmadığı gibi farzını ve vasfını telâfi etmek de mümkün değildir.

Dediler ki: Bu, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Ahmed ve diğerlerine rivâyet edilen hadisteki şu sözünün anlamıdır: "Her kim mazereti olmadığı halde ramazanda oruç tutmazsa, bir sene oruç tutsa bile onun sevabını elde edemez."**21** Bu söz nerede, sizin istediği ayda o günün orucunu kaza eder, sözünüz nerede?

Dediler ki: Allah Teâlâ müslümanlara düşmanlarının karşısında duruyorlarken korku namazını emretti: Bu emre göre onlar böyle bir durumda namazın rükûnlerini kısaltırlar ve namaz içinde pek çok şeyler yaparlar; namazda kıbleye arkalarını dönebilirler, imamdan önce selam verirler. Hatta yürüyerek ve binitli olarak kılabilirler. Hatta ima ile kılmaktan başka imkân bulamazlarsa vakti içinde, binitlerinin üstünde, kıble dışına yönelerek ima ile de kılabilirler.**22** Şayet vaktinin dışında namaz onlardan kabûl edilseydi ve sahih olsaydı onun güvenlikli vakte ve kılınabilme imkanına kadar tehiri de caiz olurdu. Bu, namazın vakti çıktıktan sonra caiz olmayacağının ve Allah yolunda ve düşmanlarıyla cihad ederken kendilerine isabet eden bu mazerete rağmen kabûl edilmeyeceğine delâlet eder. Sağlıklı, mukim, hiçbir mazereti olmayan ve Allah'ın davetini açıkça duyduğu halde vakti çıkıncaya kadar kılmayıp da daha sonra başka bir vakitte kılan kimseden nasıl kabûl edilir? Aynı şekilde hasta için de namazı vaktinden sonra tehir etmesine fırsat verilmemiştir. Bilakis aciz olduğu zaman ayağa kalkmadan secdesiz ve rükûsuz olarak yattığı yerden ima ile kılması emredilmiştir. Şayet kabûl edilmiş olsaydı ve vaktinin dışında da sahih olsaydı sağlığına kavuştuğu zamana kadar onu tehir etmesi caiz olurdu. Bize haber

verin, hangi Kur'an âyeti veya sünnet veya sahabe haberi namazı tehir eden ve Allah'ın kılınmasını emrettiği vakti bile bile geçiren kimsenin vakti çıktıktan sonra kıldığı namazın Allah'ın kabûl edeceğini, bu namazın sahih olacağını, borçtan kurtulacağını ve farzını eda edenin sevabını alacağını söyledi? Vallahi kıyamete kadar böyle bir şey bulamazsınız.

Biz size söylediklerimizin benzerini ve sizin görüşünüzün aksini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından temin edebiliriz.

Ebû Bekir es-Sıddık'ın sahabeden hiç kimse tarafından reddedilmediği bilinen bir sözü vardır. Abdullah İbn el-Mübarek dedi ki: Bize İsmail b. Ebî Halid haber verdi, o Zeyd'den nakletti: Ebû Bekir, Ömer b. el-Hattab'a şöyle dedi: Şayet muhafaza edersen sana bir vasiyetim var: Şüphesiz Allah'ın gündüzde hakkı vardır, onu gece kabûl etmez; gecede hakkı vardır, gündüz kabûl etmez. Şüphesiz farz eda edilmedikçe nâfile kabûl edilmez. Kıyâmet günü mizanları ağır çekenlerin mizanları, dünyada iken hakka tabi olmaları ve hakkın onlar üzerindeki ağırlığı sebebiyle ağır çeker. Mizanın hakkı, hakkın onun kefesine ağırca konmasından başka bir şey değildir. Kıyâmet günü mizanları hafif çekenlerin mizanları (dünyada) bâtıla tâbi olmaları ve bâtılın onlar üzerinde hafifliği sebebiyle hafif çeker. Mizanın hakkı, bâtılın onun içinde hafif bulundurulmasından başka bir şey değildir. Şüphesiz Allah Teâlâ cennet ehlini ve onların salih amellerini anlattı ve günahlarını affetti. Ben onları hatırladığım zaman onlardan olmamaktan korktum. Cehennem ehlini ve onların amellerini de anlattı. Ben onları hatırladığım zaman da onlardan olmaktan korkarım dedim. Mümin, isteyen ve korkan olsun da Allah'tan haktan başka bir temennide bulunmasın ve kendi eliyle kendini tehlikeye atmasın diye rahmet âyetini de zikretti, azab âyetini de zikretti. Şayet benim sözümü iyi tutarsan ileride başına gelecek şeylerin en sevimlisi ve en gereklisi ölüm olacaktır. Şayet vasiyetimi (tavsiyemi) tutmazsan sana ölümden daha sevimsiz başka bir gayb de olamaz ve sen onu asla engellemeyeceksin."**23** Hennad b. es-Sirrî dedi ki: Bize Abde anlattı; o, İsmail İbn Ebî Halid'den; o, Zeyd el-Yemani'den nakletti; o şöyle dedi: Ebû Bekir vefat edeceği zaman... ve bunu anlattı.

Dediler ki: Allah gündüzün amelini gece kabûl etmez, gecenin amelini gündüz kabûl etmez, sözünü Ebû Bekir söyledi. Bu meselede bize muhalefet edenler açıkça buna aykırı söz söylemiş olurlar ve yatsıyı öğlenin sıcağında, ikindiyi günün ortasında kabûl eder (derler).

Dediler ki: Bu, Ebû Bekir'in, Ömer'in, oğlu Abdullah'ın, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın, Selman el-Farisî'nin, Abdullah b. Mes'ud'un, el-Kasım b. Muhammed b. Ebî Bekir'in, Bedîl el-Ukaylî'nin, Muhammed b. Sirîn'in, Mutarrif b. Abdillah'ın, Ömer b. Abdilaziz'in –Allah hepsinden razı olsun– ve diğerlerinin görüşüdür. Şûbe, Ya'la b. Ata'dan, o Abdullah b. Harraş'tan şöyle dediğini nakletti: İbn Ömer bir sahifenin içindekileri okuyan bir adam gördü. Ona dedi ki: Bu nedir ey okuyucu? Vaktinde namaz kılmayanın namazı yoktur. Namazı kıl, sonra istediğin kadar oku.**24**

Dediler ki: Bunu namazı tam değildir diye tevil etmeniz çeşitli yönlerden doğru değildir. Birincisi: Nefy (olumsuzlamak/yoktur demek), müsemmanın (isimlendirilen şeyin) hakikatının nefyini (olmamasını) gerektirir. Müsemma burada tertiptir ve tertibin hakikatı müntefidir (tertip gerçekten yoktur). Lafzın gerçek manası budur. Bu mananın dışına çıkmayı gerektiren şey nedir? İkincisi: Siz müstehap kemâlin nefyini (ideal bir mükemmelliğin bulunmamasını) kast ediyorsanız, bu da bâtıldır. Çünkü şer'î hakikat (namazın meşrû varlığı) ondaki ideal

mükemmelliğin (müstehap olan unsurların) bulunmaması sebebiyle yok olmuyor. Ancak onun temel unsurlarından bir unsurun (rükûnlerinden bir rüknun) ve parçalarından bir parçanın bulunmaması sebebiyle yok oluyor.

Bir şeyin şer'î hakikatı hakkında gelen bütün olumsuzlama ifadeleri böyledir. Mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu sözlerinde ifade edildiği gibi: "Emaneti olmayan (güvenilmeyen) kimsenin imanı yoktur."**25** "Abdesti olmayan kimsenin namazı da olmaz."**26** "Niyeti olmayan kimsenin ameli de olmaz."**27** "Geceden oruca niyet etmeyen kimsenin orucu olmaz."**28** "Fatiha suresini okumayan kimsenin namazı olmaz."**29** Şayet bazı müstehaplarının bulunmaması sebebiyle namazın hakikati de olmamış olsaydı, onların cinsinden onlardan daha önemli ve Allah'a daha sevimlileri bulunmadıkça hiçbir ibadet (geçerli) olmazdı. Vaktin namazın vaciplerinden (şartlarından) birisi olduğu konusunda siz de bizi desteklediniz. Buna göre namazda vacibin bulunmaması yüzünden namaz müntefî olursa o namaz sahih ve makbul olmaz. Üçüncüsü: Müsemmanın hakikati bulunmadığı (yani namaz vaktinde kılınmadığı) zaman sahih ve kabûl edilir olmaması, kemâini temin eden müstehap bir unsurun bulunmadığı zamandan daha yakın bir ihtimaldir.

Muhammed İbn el-Müsenna dedi ki: Bize Abdu'l-A'lâ haber verdi; o, İbn Mes'ud'dan; o, Said İbn Arûbe'den; o, Katade'den şöyle dediğini nakletti: Bize, Abdullah İbn Mes'ud'un şöyle dediği söylendi: Haccın vakti gibi namazın da bir vakti vardır. O halde namazı vaktinde kılın.**30** Bu Abdullah, namazın da hac gibi bir vaktinin olduğunu açıklamaktadır. Vaktinin dışında hac yapılmayınca, vaktinin dışında namaz niçin caiz olsun?

Abdurrezzak, Ma'mer'den; o, Bedîl el-Ukaylî'den şöyle dediğini söyledi: Bana ulaşan bilgiye göre bir kul namazı vaktinde kıldığı zaman o namaz yayılan bir nuru olduğu halde semaya yükselir ve der ki: Sen beni korudun, Allah da seni korusun. Kul onu vaktinin dışında kaldığı zaman eski bir elbisenin dürülmesi gibi dürülür, sonra onunla yüzüne vurulur.**31**

FASIL
KAZAYI KABUL EDENLERİN DELİLLERİ

Namazı vaktinden sonra kılmayı kabûl edenler ve zimmeti namazı borcundan bununla kurtaranlar lafzı Ebû Ömer İbn Abdilber'e ait aşağıdaki sözleri söylediler. O, bu meselede tam bir taraf olmuştur. Biz onun sözünü aynen zikredeceğiz. O, el-İstizkâr'da en-Nevmu ani's-Salât bölümünde şöyle dedi: Ben Abdu'l-Varis'e şunu okudum: Onlara Kasım haber verdi ve dedi ki: Bize Ahmed İbn Zuheyr; ona, İbn el-Esbehanî; ona, Ubeyde İbn Hâmid haber verdi. O, Temim b. Seleme'den; o, Mesruk'tan; o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir yolculukta bulundu. Gecenin sonunda mola verdiler. Güneş doğuncaya kadar uyanmadılar. Bilal'e emretti, ezanı okudu. Sonra iki rekât namaz kıldı. İbn Abbas dedi ki: Dünya ve içindekiler beni bu ruhsatın sevindirdiği kadar sevindirmedi.**32**

Ebû Ömer dedi ki: –Doğruyu en iyi Allah bilir– ben de bu görüşteyim. Çünkü bu olay, onu ümmetin diğer fertlerine tebliğ edecek sahabilere Allah'ın namaz konusunda kullarından –her ne kadar namaz belli bir vakte bağlı olsa da– onu vaktinde kılmayan kimseler ister unutarak kılmamış olsunlar, ister uyuyarak kılmamış olsunlar,

isterse/kasten bile bile terk etsinler hatırladıkları zaman ölünceye kadar kaza etmelerini istediğini öğretmek için bir vesile olmuştur. Görmüyor musun, Malik b. Enes bu konuda İbn Şihab'dan; o da Said b. el-Museyyeb'ten Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "Kim namazı unutursa hatırladığı zaman onu kılsın."**33** Nisyan (unutmak) arap dilinde kasten terk için de kullanılır, hatırlamanın zıddı olarak da kullanılır.

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Onlar Allah'ı unuttular, Allah da onları unuttu." (Tevbe, 67)

Yani onlar Allah'a itaati ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in getirdiği şeylere imanı terk ettiler, Allah da onları rahmetinden terk etti. Bu, hakkında ihtilaf olmayan ve Kur'an'ın tevili konusunda asgari düzeyde bilgisi olan bir kimsenin dahi bileceği şeylerden birisidir.

Şöyle bir soru sorulabilir: Başka bir hadiste de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*: "Uyuduğu veya unuttuğu için namazı kılmayan kimse onu hatırladığı zaman kılsın"**34** buyurmaktadır. Acaba niçin sadece uyuyan ve unutan kimseyi zikretmiştir? Bu soruya şöyle cevap verilir: Unutmak ve uyumakla günahkâr sayılmayacakları için onlardan namaz borcunun da düşeceği kuruntusunu ve zannını ortadan kaldırmak maksadıyla sadece uyuyan ve unutanı zikretti. Böylece Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* uyuyandan ve unutandan günahın düşmesi prensibinin farz namazdan onlar için zorunlu şeyi düşürmeyeceğini, hatırladıklarında her ikisine de vacip olduğunu vakti çıktıktan sonra hatırladıkları zaman her ikisinin de onu kaza edeceklerini beyan etmiştir. Kasten terk edeni o ikisiyle birlikte zikretmeye ihtiyaç duymamıştır. Çünkü unutan ve uyuyan hakkında var olduğu zannedilen illet/sebep ve gerekçe onun hakkında söz konusu değildir ve hatırladığı zaman namazından üzerine vacip olan farzı (yani namazın kazasını) terk etmede onun hiçbir mazereti yoktur.

Allah Teâlâ, Peygamberinin dilinden vakte bağlı namazın hükmü ile vakte bağlı ramazan orucunun hükmü arasında eşitliği sağlamıştır, her ikisinin hükmünü de aynı seviyede tutmuştur. Artık bunlardan her biri vakti çıktıktan sonra kaza edilecektir. Yukarıda da anlattığımız gibi uyuyarak ve unutarak namazı geçiren hakkındaki hükmünü bildirmiştir. Hastanın ve yolcunun orucu hakkındaki hükmünü de bildirmiştir. Farz olduğunu bildiği halde sadece şımarıklığı ve önemsememesi sebebiyle tutmayıp terk eden sonra tevbe eden kimsenin bu orucu kaza etmesi gerektiğinde ümmet icma etmiş olup bunu herkes nakletmiştir. Namazı kasten terk eden de böyledir. Kasıtlı ve unutkan, her ne kadar günahta farklı olsalar da namazın ve orucun kazasında aynıdırlar. Tıpkı kasten ve unutarak mala zarar veren kimse gibi. Her ikisi de aynıdır/o malı tazmin etmeleri gerekir, sadece günah konusunda farklıdırlar. Bu tür ibadetlerde (yani vakte bağlı ibadetlerde) hüküm böyle olmakla birlikte hacta şeytan taşlamanın hükmü böyle değildir. Kasten ve unutarak vaktinde taş atmayan kimse bunu başka bir vakitte kaza edemez. Çünkü bunun yerine kurban kesmesi vaciptir. Udhiye kurbanı da böyle değildir. Çünkü udhiye kurbanları (yani kurban bayramı günlerinde kesilen kurbanlar) farz değildir. Namaz ve orucun her ikisi de farzdır ve sabit bir borçtur. Kendileri için belirlenmiş olan vakit çıkmış olsa bile her zaman eda edilir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Allah'a olan borç, ödenmesi gereken bir haktır."**35** Uyuyan ve namazı unutan –her ikisi de mazur olduğu halde– vakti çıktıktan sonra onu kaza ettiklerine göre, namazı bile bile terk eden kimse bu fiilinden dolayı günahkâr olur. Onu yerine getirmeye mahkum edilse bile şayet reddederse namaz farzı ondan

düşmez. Çünkü namazı bile bile terk günahından tevbe etmek demek, geçmişte vaktinde kılmadığı için duyacağı pişmanlıkla birlikte onu eda etmek ve kılmak demektir. Zâhirîlerden birisi kendi başına hareket etti ve müslümanların alimlerinin cumhuruna ve müminlerin yoluna muhalefet cüretini gösterdi ve dedi ki: Namazı vaktinde kılmayı bile bile terk eden kimsenin onu başka bir vakitte kılması gerekmez. Çünkü o uyuyan ve unutan bir kişi değildir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sadece: "Uyuyarak veya unutarak namazını terk eden kimse hatırladığı zaman onu kılsın."**36** buyurmuştur. (Bu zahirî) dedi ki: Kasıtlı, unutan ve uyuyan değildir. Kasıtlıyı o ikisine kıyas etmek bize göre caiz değildir. Nitekim (ihramlı iken unutarak) avı öldüren kimse de bize göre ceza ödemez. Böylece o, iki meselede alimlerin cumhuruna muhalefet etti. Muhtemeldir ki bu konuda müslüman âlimler cemaatinden ayrı kalan bazı tabiîlerden gelen şâz bir rivâyetin arkasına sığındı. Halbuki bu âlimlerin sözleri delil kabûl edilir ve onlara uyulması emredilmiştir. Bu zahirî, akıl ve mantık yoluna da muhalefet etti ve ülkelerin âlimler topluluğundan ayrıldı. Bu konudaki görüşüne dair akla yatkın hiçbir delil getirmedi.

Her ne kadar ayrılanın geri dönmesinin ve onların yolunun dışına çıkılmamasının emredildiği ümmetin icmaı bu konuda başka bir delili gerektirmese de namazın kılınacağının ve vakti çıktıktan sonra aynen oruç gibi kaza edileceğinin delillerinden birisi de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu sözüdür: "Her kim güneş batmadan önce ikindi namazından bir rekâta yetişirse, ikindiye yetişmiş demektir. Ve her kim güneş doğmadan önce sabah namazından bir rekâte yetişirse sabah namazına yetişmiş demektir."**37** Kasıtlıyı unutkandan istisna etmedi. Herkes Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in güneş batmadan önce ikindi namazından bir rekâtı kılmaya yetişen kimsenin güneş battıktan sonra ikindi namazının tamamını kılacağını söylediğini haber verdi. Bu, herkesin anladığı manaya göre vakti çıktıktan sonra kılmak demektir. Kasten veya unutarak ya da ihmal ederek ikindi namazının tamamını vaktinden sonraya tehir edenle bir kısmını tehir eden arasında ne akıl, ne de mantık yönünden hiçbir fark yoktur.

Bir başka delil şudur: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashabı Hendek savaşında müşriklerin meşgul etmesi sebebiyle güneş batıncaya kadar öğleyi ve ikindiyi kılmadılar. O gün ne uyumuşlardı, ne de unutmuşlardı. Müslümanlarla kâfirler arasında o gün göğüs göğüse devam eden bir savaş da yoktu. Öğle ve ikindiyi geceleyin kıldı.

Bir başka delil de şudur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hendek'ten ayrıldığı gün Medine'de ashabına şöyle dedi: "Sizden hiç kimse Benû Kureyza'ya varmadan ikindiyi kılmasın."**38** Bunun üzerine gecikmeden hemen oradan çıktılar. Bazıları ikindi namazının bilinen vaktinin çıkmasından korktukları için Benû Kureyza'ya varmadan kıldılar, bazıları da ancak güneş battıktan sonra Benû Kureyza'da kılabildiler. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* iki gruptan da hiç kimseye sert bir şey söylemedi. Hiç birisi unutmuş da değildi, uyumuş da değildi. Bazıları vakti çıkıncaya kadar namazı tehir etmişler sonra kılmışlardı. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de bunu biliyordu ve onlara namaz vaktinin dışında kılınmaz ve vakti çıktıktan sonra da kaza edilmez demedi.

Bir başka delil şudur: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi: "Benden sonra bir takım emirler (idareciler) gelecek ki bunlar namazları vaktinden geciktirecekler." Dediler ki: Onlarla beraber namaz kılalım mı? Rasûlullah: "Evet" diye cevap verdi. (Ebû Ömer dedi ki:) Bize Abdû'l-Varis İbn Sufyan haber verdi. Ona Kasım İbn Esbağ; ona, İshak İbn el-Hasen el-Harbî; ona, Ebû Huzeyfe Musa İbn Mes'ud; ona, Sufyan es-Sevrî; ona

Mansur; ona, Hilal İbn Yesaf; ona, Ebû Müsenna el-Hımsî haber verdi ve şöyle dedi: Bana bu haber Ubade İbn es-Samit'in hanımından geldi, o da Ubade İbn es-Samit'in hanımından geldi, o da Ubade İbn es-Samit'ten şöyle dediğini nakletti: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanında bulunuyorduk, o şöyle dedi: "Benden sonra başınıza bir takım idareciler gelecek. Onları öyle şeyler meşgul edecek ki namazları bile vaktinde kılmayacaklar." Dediler ki: Ya Rasûlallah, onlarla birlikte/onların imamlığında namaz kılalım mı? Rasûlullah: "Evet" buyurdu.**39** Ebû Ömer dedi ki: Ebû Mûsenna el-Hımsî el-Emlûkî güvenilir bir ravidir. Bu hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* vakti çıktıktan sonra namazı mübah görmektedir ve namaz sadece vaktinde kılınır dememiştir. Emirlerin vakti çıkıncaya kadar namazı geciktirmeleri konusunda gerçekten pek çok hadis vardır. Emevî halifeleri ve onların ekserisi cuma namazını güneş batarken kılardı.**40** Halbuki Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştu: "Kusur ve ihmal, namazı başka bir vakit girinceye kadar kılmamaktır." Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabına öğlen namazının vaktinin hazarda (yolculuk dışında) ikindi vaktinin girince kadar ki süre olduğunu öğretmişti. Bu hadis Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den muhtelif sahih yollarla rivâyet edilmiştir. Ben bunların bir kısmını kitabın başında, yani "el-İstizkar fi'l-Mevâkît"te zikrettim. Bize Abdullah İbn Muhammed İbn Raşid; ona, Hamza İbn Muhammed İbn Ali; ona, Ahmed İbn Şuayb en-Nesevî; ona, Suveyd İbn Nadr; ona Abdullah İbn el-Mubarek; ona, Süleyman İbn Muğire; ona Sâbit; ona Abdullah İbn Rebâh; ona, Ebû Katade haber verdi; Ebû Katade Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediğini nakletti: "Uyku sebebiyle namazı vaktinde kılmamak kusur ve ihmal değildir. Asıl kusur ve ihmal namazı başka bir vakit girinceye kadar kılmayan kimsenin yaptığıdır."**41**

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle yapan kimseyi kusurlu ve ihmalkâr diye isimlendirdi. İhmalkâr, mazur değildir ve mazeret yönünden hiç kimse nazarında uyuyan ve unutan gibi değildir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onun ihmaline rağmen namazını kılmasına cevaz vermiştir. Yine Ebû Katade'nin rivâyet ettiği hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Yarın olduğu zaman namazı vaktinde kılarsınız."**42** Bu hadis, namazı ihmal edenin hatırladığında ve hatırladıktan sonra kılmasını çok açık bir şekilde ifade ediyor. Bu Ebû Katade hadisinin isnadı sahihtir. Ancak bu mana İmran b. el-Husayn hadisiyle çelişmektedir. İmran b. el-Husayn'ın rivâyet ettiğine göre Peygamber bir yolculuğu esnasında sabah namazını uyku sebebiyle vaktinde kılamamıştı. Ona dediler ki: Yarın da onu vaktinde kılmayalım mı? O şöyle buyurdu: "Hayır, Allah Teâlâ size ribayı yasaklayıp da sonra kabûl edecek değildir."**43** Ebû Hureyre'den de benzeri bir hadis rivâyet edilmiştir. Biz bunların hepsinin isnadlarını mukaddimede zikrettik. Abdurrahman b. Alkame es-Sekafî, ki o sahabiler içinde zikredilmiştir, şöyle dedi: Sakîf heyeti Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına geldi ve ona sorular sormaya başladılar. Bu yüzden o gün öğleyi ancak ikindiyle birlikte kılabildi.**44** Bu rivâyetten en azından onun bir meşguliyet sebebiyle namazını her zaman kıldığı vakitten geciktirerek kıldığı anlaşılır. Abdurrahman İbn Alkame güvenilir tabiîlerdendir ve onların büyüklerindendir.

Alimler namazı vakti çıkıncaya kadar kasten terk eden kimsenin Allah'a asi olduğunda icma etmişlerdir. Bazıları bunun büyük günahlardan birisi olduğunu söylemişler ve pişmanlık duyarak ve bir daha ona dönmeyeceğine inanarak günahından tevbe etmesi gerektiğinde icma etmişlerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

”Ey müminler! Hep birlikte Allah’a tevbe edin ki kurtuluşa eresiniz.” (Nûr, 31)

Kimin üzerinde Allah’a ait veya kullarına ait bir hak var ise onu ödemesi gerekir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Allah’ın hakkını insanların hakkına benzetmiş ve “Allah borcu ödemeye daha layıktır”**45** buyurmuştur. Bu zahirînin mezhebinin aslına/temel kuralına cahilce itiraz etmesine ve ondan ayrılmak istemesine şaşılır. Onun mezhepdaşlarının da kabûl ettiği temel kurala göre icma ile sabit olan bir farz ancak onun gibi bir icma ile veya kabûlünde ihtilaf edilmeyen sahih bir sünnet ile düşer. Farz namazlar icma ile sabittirler. Sonra bütün alimlerin görüşlerinin dışına çıkan farklı görüşler ortaya çıktı bu zahirî de bu konuda rivâyet edilen herhangi bir sünnet olmaksızın bunun peşine düştü, bununla üzerinde icma edilen bir farzı düşürdü, kendi aslıyla çelişti ve kendini unuttu.

(Ebû Ömer) daha sonra Dâvûd’un ve arkadaşlarının, bir kimsenin namazı kasten geçirdiği zaman kaza etmesinin vacip olduğu görüşünde olduklarını söyledi. Sonra şöyle dedi: Dâvûd’un görüşü budur. O, Zahirîlerin önde gelen bir şahsiyetidir. Ben bu zahirîyi önceki ve sonraki alimlerinin görüşünün dışına çıktığını, bütün fıkhî mezheplere muhalefet ettiğini ve onlardan ayrıldığını görüyorum. Şaz bir görüşe tutunan kimse ilimde önder olamaz. Kitabında bilmiyormuş gibi yaparak sahabi ve tabiînden daha önce kendi görüşünde olanların bulunduğu zannına kapıldı. İbn Mes’ud’dan, Mesrûk’tan ve Ömer İbn Abdilaziz’den Allah’ın

“Onlar namazı zayi ettiler” (Meryem, 205)

ayetinin “onlar namazı vaktinde kılmadılar” anlamına geldiğini rivâyet etti. Onlar namazı terk etmiş olsalardı bu terkleri sebebiyle kâfir olurlardı. Halbuki bu zahirînin kendisi, namazı kasten terk edenin onu kılmadığı zaman tekfir edileceğini ve bunu ikrar ettiğinde öldürüleceğini söylemiyor. Böylece onlara muhalefet etmiş oluyor. O halde muhalefet ettiği kimseleri nasıl delil gösteriyor? Bilindiği üzere namazı kaza eden kimse daha önceki terkinden tevbe etmiş olur. Allah Teâlâ tevbe edenler hakkında şöyle buyurmaktadır:

”Muhakkak ki ben, tevbe eden, inanan ve yararlı iş yapan, sonra (böylece) doğru yolda giden kimseyi bağışlarım.” (Taha, 82)

Nasıl ki insanlara ait bir borcun tevbesi o borç ödenmedikçe kabûl edilmezse, namazı terk edenin tevbesi de ancak onu eda etmekle kabûl edilir. İhmal ettiği bir namazı kaza eden kimse, tevbe etmiş ve salih bir amel işlemiş olur. Allah Teâlâ salih amel işleyenin ecrini zâyi etmez.

(Bu zahirî), Süleyman’dan şöyle dediğini rivâyet etti: “Namaz bir ölçüdür. Kim onu tam yaparsa karşılığını tam alır. Kim onu eksik yaparsa ölçüyü eksik tutturanlar hakkında söylediği şeyi biliyorsunuz.”**46** Bu söz bu konuda delil olamaz. Çünkü bunun görünürdeki manası eksik yapan kimsenin namazı vaktinde kılsa bile rükûsunu, secdelerini ve diğer unsurlarını tam yapmayan bir kimse olabileceğidir.

İbn Ömer’in de şöyle dediğini nakletti: “Namazı vaktinde kılmayanın namazı olmaz.”**47** Biz yine deriz ki bunun manası, onun namazının parçaları tam olmaz demektir. Nitekim başka rivâyetlerde şöyle ifadeler geçmektedir: “Mescide komşu olan kimsenin ancak mescidde kıldığı namaz olur.”**48** “Emaneti olmayanın imanı

olmaz."**49** Namazı kaza eden kimse onu kılmış sayılır ve onu terk ederek amelini unutan kimse bununla tevbe etmiş olur. Zahirî'nin bu konuda söylediği şeylerin hiçbirisi doğru değildir, kendisine hiçbir şekilde delil olamaz. Çünkü teviline aykırı görünmektedir.

VAKTİNDEN SONRA KILINAN NAMAZ SAHİH DEĞİLDİR DİYENLERİN SÖZLERİ

Vaktinden sonra kılınan namazın sıhhatine ve kabûlüne karşı çıkanlar şöyle dediler: Siz korkuttunuz ve tehdit ettiniz. Bizim görüşümüzü anlatırken ne geçmiş mezhepleri naklimizde, ne de delillerimizde gerektiği şekilde bize karşı adaletli olmadınız. Çünkü ne biz, ne de müslümanlardan hiç kimse namazın vakti çıkmasıyla onun zimmetten düştüğünü ve bize layık gördüğünüz şeyler ve ettiğiniz iftiralar gerçekleşinceye kadar zimmet üzerindeki vücûbunun devam etmeyeceğini asla söylemedik. Bilakis namazı geciktiren ve vaktinde kılmayan kimse aleyhinde bizim söylediğimiz ve kendilerinden rivâyette bulunduğumuz sahabilerin ve tabiîlerin sözleri sizin sözlerinizden daha şiddetlidir/daha ağırdır. Çünkü onun cezalandırılması gerekir. O, günahı yüklenmiştir, sonradan yapacağı tevbeden ve yeniden başlayacağı amelinden başka çaresi yoktur. Sizin reddedemeyeceğiniz deliller zikredilmiştir. Bu delillerin reddine bir yol bulursanız nerden ve kimden olursa olsun ilme saygımız vardır.

Maksat sadece Allah ve Rasûlüne itaat ve onun getirdiğini öğrenmektir. Biz sizin sözlerinizdeki şeylerin kabûl edilecek olanını da, reddedilecek olanını da açıklarız. İbn Abbas'ın güneş doğduktan sonra kıldığı bu namazla sevinmesinin sebebini izah ederken söylediğiniz şeyler sadece sizin zannınızdır. Siz şöyle demiştiniz: Çünkü bu olay, onu ümmetin diğer fertlerine tebliğ edecek sahabilere, her ne kadar namaz belli bir vakte bağlı olsa da, ister unutarak, ister uyuyarak, isterse kasten namazı terk edenin onu kesinlikle kaza etmesini Allah'ın kullarından istediğini öğretmek için bir vesile olmuştur. Siz İbn Abbas'ın bu maksatla sevindiğini zannettiniz. İbn Abbas'ın sözünün hiçbir şekilde buna delâlet etmediği ve bunu hissetmediği malumdur. Belki İbn Abbas'ın bu büyük sevinci sadece onu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve onun ashabı ile birlikte kılmış olmasından, onların yaptığı şeyin aynısını yapmış olmasından ve sahabenin elde ettiği gibi kendisinde iki hisse sevap elde etmesinden dolayı duyduğu bir sevinçtir. Bunun güneş doğduktan sonra kuşluk vakti kılınmış olmasına rağmen eksik ve sevabı olmayan bir namaz olduğunu zannetmesin diye dinleyiciyi uyarmak için özellikle bu namazı örnek verdi ve bu beni dünya ve içidekilerden fazla sevindirdi dedi. Sizin İbn Abbas'ın sözünden anladığınız şey bu anlayıştan daha evlâ/daha tercihe layık bir anlayış değildir. Belki de o bunun, namazı uyku sebebiyle geçiren ve onu geciktirerek ihmal etmeyen kimsenin örnek alması için ümmete Allah'ın bir rahmeti olduğunu söylemek istemiştir. İbn Abbas'ın bu sözü, namazı kılmayan ve gece namazını kasten gündüze, gündüzü geceye tehir eden kimsenin namazının sahih ve makbul olacağına ve zimmetinde borç olmaktan çıkacağına delâlet ettiği için bu namazla sevindiğine nereden delâlet edecek? İbn Abbas'ın sözünden bu anlaşılırsa gerçekten şaşılacak bir şey olur. Söyleyin bize, onun sözünden bu anlamı nasıl ve hangi yolla çıkardınız?

UNUTULAN NAMAZIN HÜKMÜ

Sizin nisyan (unutmak), Arap dilinde;

”Onlar Allah'ı unuttular, Allah da onları unuttu.” (Tevbe, 67)

âyetinde olduğu gibi terk etmek anlamına da geldiğini söylemenize gelince evet, Kur'an'da unutmak iki anlamda kullanılır: Terk unutması, dalgınlık unutması. Fakat hadisin kasten terk unutması anlamına geldiğini iddia etmek dört sebepten dolayı geçersizdir:

Birincisi hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in “Hatırladığı zaman onu kılsın” demesidir. Bu, hadisteki unutmanın kasıtlı unutmaya yani terke değil, dalgınlık unutmasına delâlet ettiğini açıkça ifade eder. Böyle olmasaydı “hatırladığı zaman” demesi faydasız bir söz olurdu. Unutmak hatırlamanın karşıtı olarak kullanıldığı zaman sadece dalgınlık unutması anlamına gelir. Nitekim âyette:

”Unuttuğun zaman Rabbini hatırla.” (Kehf, 24)

buyurulur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de: “Unuttuğum zaman bana hatırlatın.”**50** buyurmuştur.

İkincisi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in: “Onun keffareti hatırlandığı zaman kılınmasıdır” demesidir. Malumdur ki namazı kasten terk edenin onu vaktinden sonra kılması, namaz vaktini geçirme günahının keffareti olamaz. Bu, ümmet arasında hakkında ihtilaf olmayan şeylerden birisidir. Bunu Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e nisbet etmek câiz değildir. O zaman hadisin manası şöyle olur: Her kim namazı vakti çıkıncaya kadar kasten terk ederse onun günahının keffareti vakti çıktıktan sonra onu kılmaktır. Bu sözün çirkinliği, bu namazın ona hiçbir faydası olmaz ve ondan kabûl edilmez sözünü bizim aleyhimize kötüleme malzemesi olarak kullanmanızın çirkinliğinden daha büyüktür. Bu nerede, sizin sözünüz nerede?

Üçüncüsü: Hadiste unutanı uyuyanla karşılaştırmasıdır. Bu karşılaştırma, unutanın dalgın olmasını gerektirir. Nitekim ehl-i şeriatın tamamı uyuyan ve unutanın muaheze edilmeyeceğini/ cezalandırılmayacağını söylerler.

Dördüncüsü: Şarî'in (yasa koyucunun) kelâmında hükümler unutanla ilişkilendirildiği zaman bununla dalgın unutkandan başkası kastedilmez. Bu, onun bütün sözlerinde değişmeyen genel bir kuraldır. Mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurur: “Kim unutarak yer veya içerse orucunu tamamlasın. Çünkü onu Allah yedirmiştir.”**51**

Sizin kendinize delil olarak söylediğiniz şeylerden birisi de şudur: Allah Teâlâ, Peygamberinin dilinden vakte bağlı namazın hükmü ile vakte bağlı ramazan orucunun hükmü arasında eşitliği sağlamıştır, her ikisinin hükmünü eşit kılmıştır. Artık bunlardan her biri vakti çıktıktan sonra kaza edilecektir. Yukarıda da anlattığımız gibi uyuyarak ve unutarak namazı geçiren hakkındaki hükmünü bildirmiştir. Hastanın ve yolcunun orucu hakkındaki hükmünü de bildirmiştir. Farz olduğunu bildiği halde sadece şımarıklığı ve önemsememesi sebebiyle

tutmayıp terkeden ve sonra tevbe eden kimsenin bundan sonra orucunu kaza etmesi gerektiğinde ümmet icma etmiş ve bunu herkes nakletmiştir...v.s.

Sizin bu sözünüze çeşitli yönlerden cevap verilir: Birincisi sizin, Allah Teâlâ ikisine de –yani kasıtlıya da, unutkana da– aynı hükmü vermiştir demeniz hiçbir kayıt koymadan (mutlak manasıyla) alınırsa bâtıl/geçersiz bir sözdür. Çünkü Allah Teâlâ kasıtlı ile unutkanı asla bir tutmamıştır. Bu kasıtlı kişi hakkında biz, asi, günahkâr ve aşırı ihmalkâr deriz. Namaz ve oruçta Allah bunlara aynı hükmü nerede verdi? Siz diyorsunuz ki, yukarıda da anlattığımız gibi uyuyarak ve unutarak namazı geçiren hakkındaki hükmünü bildirmiştir. Sözü edilen unutmaya hiçbir şekilde kasıtlı unutma anlamının verilmesinin doğru olmadığı ve hadiste ifade edilen unutmanın uykunun bir benzeri olan dalgınlık unutması olduğu da yukarıda geçti. Halbuki kasıtlı için dalgınlık söz konusu değildir. Hasta ve yolcunun orucu hakkındaki hükme gelince bu ikisi her ne kadar bilerek/kasten oruç tutmasalar da kasten namazı terk edenin hükmünü almaları mümkün değildir. Allah ve Rasûlü namazı kasten vakti çıkıncaya kadar terk edenle bir hastalık veya yolculuk sebebiyle terk edeni bir tutmamışlardır ki biri diğerinin hükmünü almış olsun.

Hastalık ve yolculuk sebebiyle orucu tehir eden kimse uyku ve unutkanlık sebebiyle namazı tehir eden kimse gibidir. Bu ikisi, Allah ve Rasûlünün aynı hükmü verdiği kimselerdir. Allah Teâlâ hastalık ve yolculuk sebebiyle oruç tutmayanların mazeretli olduklarına hükmetti. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* de uyku ve unutma sebebiyle namaz kılmayan kimselerin mazeretli olduklarına hükmetti. Böylece her ikisi de oruç ve namazda aynı hükme tâbi oldular. Fakat günahkâr ve ihmalkâr kasıtlının hükmü ile mazeretli kabûl edilen hasta, yolcu, uykucu ve unutkanın hükmü nerede aynı oldu? Bunların aynı olmadıklarını açıklayan şeylerden birisi de şudur: Orucun kendisine yasak olduğu durumlarda hastanın oruç tutmaması bazan vacip olabilir. Yolculukta oruç tutmamak seleften ve haleften bir guruba göre vaciptir veya diğerlerine göre oruçsuz olmak oruçlu olmaktan daha faziletlidir veya aynıdır veya başka bir guruba göre oruç kendisine meşakkat vermeyen kimselere yolculukta oruç tutmak daha faziletlidir. Her halûkârda kasten ve düşmanlıkla namaz ve orucu terk edeni buna dahil etmek en kötü muamelelerden ve en batıl kıyaslardan biridir. Bu, her ilim sahibinin bildiği bir gerçektir.

Siz, şımarıklığı veya önemsememesi sebebiyle kasten ramazan ayında oruç tutmayıp sonra tevbe eden kimsenin bunu kaza etmesinin gerekliliğinde ümmetin icma ettiğini ve bunu herkesin naklettiğini söylediniz. Bu sözünüze karşılık size şöyle denilir: Bize Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından ve onların daha aşağısından bunu açıkça söyleyen on kişi bulun. Bunu asla bulamayacaksınız. İmam Ahmed ve Şafiî gibi imamlar ve daha başkaları ihtilaf yoktur bilgisini veren değil, ihtilafın olup olmadığı konusunda hiçbir bilgi vermeyen bu tür icma iddialarını reddetmişlerdir. Çünkü Rasûlullah'ın getirdiği kesin olarak bilinen şeylerin dışında böyle bir icmanın meydana gelmiş olması imkansızdır. Hakkında şer'î deliller getirilen şeye gelince hiç kimsenin kimin söylediğini bilmeksizin onun hükmünü reddetmesi caiz değildir. Çünkü delil medlulüne uyulmayı (delalet ettiği şeye tabi olmayı) gerektirir. Ne söylediğini bilmeden ona herhangi bir şekilde karşı çıkmak doğru değildir. Kendilerine uyulan bütün imamların izlediği yol budur. İmam Ahmed oğlu Abdullah'ın bir rivâyetinde şöyle dedi: Kim icma iddiasında bulunursa o yalancıdır. Belki insanlar ihtilaf etmişlerdir. Bu, Bişr el-Merîsî'nin ve el-Esam'ın bir iddiasıdır. Fakat kendisine farklı bir görüş ulaşmadığı zaman: "Ben bu konuda insanların ihtilaf ettiğini bilmiyorum" der. el-Mervezî'nin rivâyetinde şöyle dedi: Bir adamın "icma ettiler" demesi caiz değildir.

“İcma ettiler” dediklerini duyduğun zaman onları itham et. “Farklı görüşte olanı bilmiyorum” derse bu daha doğru olur. Ebû Talib’in rivâyetinde dedi ki: “İcma iddiasında bulunmak bir yalandır. İnsanların icma ettiklerini ona bildiren bir şey mi var?” Fakat “Ben bu konuda bir ihtilaf bilmiyorum” der. Bu, insanlar icma etti demesinden daha güzeldir. Ebû’l-Hâris’in rivâyetinde şöyle dedi: Hiç kimsenin icma iddiasında bulunması gerekmez. Belki de insanlar ihtilaf etmişlerdir.

İmam Şafiî, Muhammed İbn el-Hasen ile tartışması esnasında şöyle dedi: Onların bütün ülkelerde icma ettiklerini bilmeden bir kimsenin “icma ettiler” demesi caiz değildir. Yurdu onlara uzak olanın veya yakın olanın sözleri üzerine böyle bir iddia kabûl edilemez. Ancak bir topluluğun bir topluluktan vereceği haberle kabûl edilir. Bana dedi ki: Bunu çok daraltıyorsun. Ona dedim ki: O, bu darlığıyla birlikte mevcut değildir. (İmam Şafiî) başka bir yerde icma iddiasının zayıflığını beyan etti ve kendisiyle tartışan kişiden yerine getiremeyeceği isteklerde bulundu. Tartışmacı ona dedi ki: O halde icma diye bir şey var mıdır? Dedim ki: (Yani Şafiî dedi): Allah’a hamd olsun, herkesin bildiği farzlarda pek çok icma vardır. Bu öyle bir icmadır ki sen “insanlar icma etti” dediğin zaman sana “bu icma değildir” diyecek kimseyi bulamazsın. Bu metod, bu konuda icma iddiasında bulunacak kişinin tasdik edilip edilmeyeceğini ortaya çıkaracak bir metoddur. (İmam Şafiî) yaptığı tartışmayı uzun uzun anlattıktan sonra şöyle dedi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’den senin zamanındaki insanlara kadar kimsenin ihtilaf etmediği konuların dışında hiç kimseden icma iddiasının rivâyet edilmemiş olması icmanın eksikliğini sana yeterince anlatmıyor mu? Tartışmacı ona dedi ki: Bazılarınız bu iddiada bulundular. Ben dedim ki: İddia ettiği şeyi övdün mü? Dedi ki: Hayır. Dedim ki: Sen kendi metodunca –ki bu metod icma iddiasını terk etmektir– icma ile istidlâli ayıpladığın pek çok şeyde nasıl oldu da kendi iddialarının kapsamına girer hale geldin? Bu icmadır dediğin zaman sana iyi bakılmaz ve etrafında sana, bunun icma olmasından Allah’a sığınırız diyenleri bulursun. Şafiî Risale’sinde dedi ki: Hakkında ihtilaf olup olmadığı bilinmeyen şey, icma değildir.

Gördüğün gibi icma konusunda ilim ehli müçtehit imamların sözleri bunlardır. Şimdi maksadımıza döneriz ve deriz ki: Namazı vakti çıkıncaya kadar hiçbir mazereti olmaksızın kasten terk eden kimseye vaktinden sonra bu namazın faydası vardır, kabûl edilir ve zimmetinden düşer diyen sahabi kimdir? Allah bilir, ben onlardan bunu söyleyen bir tek sahabi bulamadım. Sahabiler ve tabiîlerden yaptığımız nakiller yukarıda geçti. el-Hasen bizim söylediğimiz şeyleri açıkladı: Muhammed İbn Nadr el-Mervezî namaz konusundaki kitabında şöyle dedi: Bize İshak; ona en-Nadr anlattı. en-Nadr, el-Eş’as’tan, o da el-Hasen’den nakletti. el-Hasen şöyle dedi: Bir kimse kasten bir namazı terk ettiği zaman onu kaza etmez.**52** Muhammed dedi ki: el-Hasen’in sözü iki anlama gelir. Birincisi: Namazı kasten terk etmekle o tekfir edilirdi, bu sebeple onun kaza etmesi gerekli görülmezdi. Çünkü kâfir, terkettiği bir farzı küfrü esnasında kaza etmekle mümin olmaz. İkincisi: O, namazı terk etmekle kâfir olmaz ve o Allah Teâlâ’nın namazı ancak bilinen vakitte kılmasını emrettiği görüşündedir. Dolayısıyla vakti çıkıncaya kadar onu terk ettiği zaman yapılması emredilen vakitte farzı terk ettiği için masiyet işlemiş olur. Bundan sonra onu kıldığında emredilmediği bir vakitte kılmış olur ki emredilen vakit yerine emredilmeyen bir vakitte kılmasının ona faydası olmaz. Alimler aksine icma etmiş olmasaydı bu yadırganacak bir görüş olmazdı. (Muhammed İbn Nadr el-Mervezî) dedi ki: Bu görüşte olan bir kimse, namazı vakti çıkıncaya kadar unutan ve aynı şekilde uyuyan kimse hakkında şöyle diyecektir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’den: “Namazı uyuyarak

veya unutarak geçiren kimse uyandığında onu kılsın" dediğini ve onun sabah namazını uyuduğu için geçirdiği ve bu yüzden vakti çıktıktan sonra onu kaza ettiğini haber almış olmasaydı akıl ve mantık açısından ona bu namazı kaza etmesi de gerekli olmayacaktı. Ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bununla ilgili haber gelince onun bu namazı kaza etmesi vacib oldu ve akıl yürütmeye ihtiyaç kalmadı. Muhammed (İbn Nadr el-Mervezî) bir ihtilafın varlığını açık olarak nakletti ve ümmetin bu ihtilafa rağmen icma ettiğini zannetti. Bu, iki anlama gelir: Birincisi: O, icmanın ihtilaftan sonra gerçekleştiği görüşündedir. İkincisi: Bir kişinin farklı görüşte olmasının icmaya zarar vermeyeceği kanaatindedir. Her iki meselede de bilinen tartışma vardır. "Peygamberden gelen bir haber olmasaydı kıyas, uyuyan ve unutanın kaza etmemesini gerektirirdi demesine gelince sizin zannettiğiniz gibi değildir. Çünkü uyuyanın ve unutanın namaz vakti uyandığı ve hatırladığı vakittir, onun için bundan başka bir vakit yoktur. Nitekim yukarıda geçti. En iyi bilen Allah'tır.

Sizin, şımarıklığı ve önemsememesi sebebiyle ramazan ayında oruç tutmayan kimsenin bunu kaza etmesinin gerekliliğinde ümmetin icma ettiğini ve bunu herkesin naklettiğini söylemenize gelince, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından böyle bir haber geldiyse hani nerede bu haber? Halbuki ondan ehli sünnetin ve Müsned'inde İmam Ahmed'in Ebû Hureyre vasıtasıyla rivâyet ettiği hadiste şöyle buyurmaktadır: "Hiçbir mazereti olmadığı halde ramazanda bir gün oruç tutmayan kimse bütün yıl oruç tutmuş olsa bile onu kaza etmiş sayılmaz."**53** Bu, bilinen bir rivâyettir. Ondan ve ashabından: Ramazanda veya onun bir kısmında oruç tutmayan kimse onun yerine başka günlerde aynısını tutması yeterlidir, rivâyeti hani nerede?

Sizin, namaz ve oruç sâbit bir borçtur, belirlenmiş vakitleri çıksa bile her zaman edâ edilirler. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* "Allah borcu ödenmeye daha layıktır"**54** buyurmuştur, demenize gelince biz, sizin bu sözünüze karşılık şöyle deriz: Bu delil iki mukaddimeye dayanır. Birincisi: Namaz ve oruç onları kasten terk eden kimsenin zimmetinde sabit bir borçtur. İkinci mukaddime: Bu borç, ödenmeye elverişlidir, o halde ödenmesi gerekir. Birinci mukaddimede hiçbir ihtilaf yoktur. Biz ilim adamlarından hiç kimsenin tehirle namazın onun zimmetinden düştüğünü söylediğini bilmiyoruz. Belki de siz bizim aleyhimizde bunu bizim söylediğimiz zannında bulundunuz ve bizim aleyhimizde bir iftira ve fitne malzemesi olarak kullandınız. Böyle bir şeyi ne biz söyledik, ne de müslümanlardan birisi söyledi. İkinci mukaddimeye gelince bu tartışmalı bir konudur. Siz buna bir delil getiremediniz. Sizin iddianız, aynıyla tartışma konusu olan bir meseledir. Siz bunu delilin bir mukaddimesi olarak kabûl ettiniz ve onunla hüküm ispatında bulundunuz. Halbuki sizin karşıtlarınız diyorlar ki: Mükellefin bu geçen namazı telafi etmesi için hiçbir yol kalmamıştır. Allah Teâlâ ancak vaktinde ve meşru kıldığı vasfıyla/özelliğiyle bu hakkın edasını kabûl eder. Muarızlarınız bunun için yukarıda dinlediğiniz delilleri de getirdiler. O halde bu hakkın şer'an belirlenen vaktinin dışında da edâya elverişli olduğunun ve onun vakti çıktıktan sonra da bir ibadet olduğunun delili nedir? Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in: "Allah'a borcunuzu ödeyiniz, çünkü Allah borcu ödenmeye daha layıktır" ve "Allah borcu ödenmeye daha layıktır."**54** sözlerine gelince bunu o sadece mazeretli hakkında ve ihmalkâr olmayan hakkında söylemiştir. Böyle bir borcun kazasının kabûl edileceğini biz de söylüyoruz. Bunu da Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* belirli bir vakti olmayan mutlak bir adak hakkında söylemiştir: Buhârî ve Muslim'in Sahih'lerinde İbn Abbas tarafından rivâyet edilen bir hadiste ifade edildiğine göre bir kadın şöyle dedi: Ya Rasûlallah, benim annem üzerinde adak orucu borcu olduğu halde

vefat etti, onun yerine bu orucu ben tutabilir miyim? Rasûlullah şöyle dedi: “Ne dersin, annenin bir borcu olsaydı da sen ödeseydin bu borç ödenmiş olurdu değil mi?” Kadın: “Evet” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah; “O halde annenin orucunu da tut.”**55** buyurdu.

Bir başka rivâyette şöyle geçer: Bir kadın denizde yolculuğa çıktı ve Allah kendisini bu yolculuktan sağ salim kurtarırsa bir ay oruç tutacağını adadı. Allah onu kurtardı fakat ölünceye kadar da orucunu tutamadı. Kadının yakını Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’e geldi ve durumu anlattı. Rasûlullah: “Onun orucunu tut” buyurdu.**56** Bunu Sunen sahipleri rivâyet ettiler.

Yine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’den ömür bitmedikçe vakti geçmeyen hac hakkında bu borcun kaza edilmesi emri geldi. Müsned’de ve Sunenlerde Abdullah İbn ez-Zubeyr’in rivâyet ettiği bir hadiste o şöyle anlattı: Has’âm kabilesinden bir adam Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’e geldi ve şöyle dedi: Babam müslüman oldu ve binite binemeyecek kadar da ihtiyardır. Hac da üzerine farz oldu. Onun yerine hac yapabilir miyim? Rasûlullah dedi ki: “En büyük oğlu sen misin?” Evet, dedi. “O halde onun yerine hac yap” buyurdu.**57** İbn Abbas’tan rivâyet edildiğine göre Cüheyne kabilesinden bir kadın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e geldi ve şöyle dedi: Benim annem hac yapmayı adadı, fakat ölünceye kadar hac yapmadı. Onun yerine hac yapabilir miyim? Rasûlullah şöyle buyurdu: “Evet, onun haccını yap. Annenin üzerinde bir borç olsaydı onu öder miydin? Allah’a borcunu da öde. Çünkü Allah ödemeye daha layıktır.”**58** Bu hadisin sıhhatinde ittifak edilmiştir.

Yine İbn Abbas’tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bir adam Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e geldi ve şöyle dedi: Benim babam hac borçlusu olarak vefat etti. Onun yerine hac yapayım mı? Rasûlullah şöyle buyurdu: “Ne dersin, baban bir borç bıraksaydı, sen de onu ödeseydin, bu geçerli olur muydu? Adam: Evet, dedi. Rasûlullah: “O halde babanın haccını da eda et.”**59** Bunu da Darekutnî rivâyet etti. Biz de bunun gibi ödemeye elverişli borç hakkında deriz ki: Allah’a olan borç ödenmeye daha layıktır. Bu hadislerde sözü edilen kaza başı ve sonu belli bir vakte bağlanmış ibadetin kazası değildir. Allah Teâlâ öyle bir ibadetin vaktinin geçirilmesinin masiyet olduğunu açıkça söylemiştir. Bu borcun hakkı ancak meşru kılındığı/ve belirlendiği vasfıyla ödenir. Bunu başka bir vasıfla kaza ederse ona faydası olmaz.

Sizin, unuttuğu ve uyuduğu için namazı kılmayan kimse –ki bunlar mazeretlidirler– vakti çıktıktan sonra bunu kaza ettiğine göre kasten terkedenin kaza etmesi daha evladır/daha gereklidir, demenize gelince bunun cevabı da çeşitli yönlerden verilir.

Birincisi: Mukayese yapılacaksa ondan daha sahih olanla veya onun gibisiyle yapılır. Burada söylenecek olan şey şudur: Allah ve Rasûlüne itaatkâr, O’nun emrini yerine getirmede ve kabûlde ihmal ve kusur göstermeyen mazeretli bir kişinin vakti çıktıktan sonra kaza ettiği bir namazın sahih ve makbul olması, Allah’ın koyduğu sınırları çiğneyen, emrine itaat etmeyen, kasten ve düşmanlıkla O’nun hakkını terk eden bir kişinin kaza ettiği namazın da sahih ve makbul olmasını gerektirmez. Bir ibadetin sıhhati, kabûlü ve zimmetten düşmesi konusunda bunun ona kıyas edilmesi en fasit/geçersiz kıyaslardan birisidir.

İkincisi: Uyku veya unutma mazereti olan kişi namazı vaktinin dışında değil, bilakis Allah’ın onun için belirlediği vakitte kılmıştır. Çünkü onun için namazın vakti, uyandığı ve hatırladığı vakittir. Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Her kim namazı unutursa onun vakti, hatırladığı zamanki vakittir.”

Bunu Beyhâkî ve Darekutnî rivâyet etmiştir ve yukarıda geçmiştir. İki türlü vakit vardır. Birisi seçilen/ve belirlenen vakittir, diğeri mazeret vaktidir. Uyku veya dalgınlık mazereti olan kişinin vakti hatırladığı ve uyandığı vakittir. Demek ki o da namazı vaktinde kılmış olmaktadır. O halde bu kişi, namazı kasten ve düşmanlıkla başka bir vakitte kılan kişiye nasıl kıyas edilir?

Üçüncüsü: Şeriatte kasıtlı ile unutan, mazeretli ile mazeretsiz arasında hükümler açısından fark vardır. Bu bilinen bir şeydir. İki türden birini diğerine dahil etmek caiz değildir.

Dördüncüsü: Biz kasıtlı ihmalkârdan namazı düşürüp de mazeretliye onu emretmedik ki söylediğiniz şey bizim aleyhimize delil olsun. Üstelik biz ihmalkâr ve haddi aşan kişiyi öyle ağır bir cezaya lâyık gördük ki onu telafiye bile imkân bulamadı. Bunun yanında ihmalkâr olmayan mazeretlinin de onu kaza etmesine cevaz verdik.

VAKTİN BİR REKATINA YETİŞMEYİ DELİL OLARAK KULLANMANIN YANLIŞLIĞI

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in; "Her kim güneş batmadan önce ikindi namazından bir rekâte yetişirse ikindiye yetişmiş demektir."**60** sözünü delil olarak kullanmanıza gelince hadisten sizin söylediğiniz sonucu ben çıkaramıyorum ve bu hadisi sizin görüşünüz için uygun bir gerekçe olarak görmüyorum. Çünkü siz diyorsunuz ki: İkindi namazının vaktinden hiçbir şeye yetişmese bile o, sahih ve zimmetinden düşmüş bir şekilde kılmıştır anlamında müdriktir (namazı vaktinde kılmıştır). Şayet namaz –sizin bu söylediğiniz gibi– vakti çıktıktan sonra da sahih olsaydı müdrikliği (namaza yetişmiş olmayı) bir rekâta yetişmiş olma şartına bağlamazdı. Malumdur ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ikindiden bir rekâta yetişen kimsenin namazının hiç bir günah olmaksızın sahih olduğunu kasdetmedi. Bilakis o bunu kasıtlı yaptığı için günahkârdır, bunda hiç ihtilaf yoktur. Hepsinin vaktinde kılınması emredildiyse bilinir ki bu yetişme (bir rekâte yetişme) günahı ortadan kaldırmaz, bilakis o günahkâr bir müdriktir. Şayet güneş battıktan sonra sahih olsaydı bir rekâtlık vakte yetişmekle o vaktin hiçbir kısmına yetişmemek arasında bir fark olmazdı. Şayet sizi güneşin batışından sonraya kadar tehir ettiğinde daha büyük günah olur derseniz, size denilir ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* günahın azlığı veya çokluğunda bir rekâta yetişmekle yetişmemek arasında bir fark görmedi. Ancak namaza yetişmiş olmak ve olmamak konusunda bu ikisi arasında fark gördü. Şüphesiz namaz vaktinin tamamını geçiren onun çoğunu geçirenden daha fazla günahkârdır. Onun çoğunu geçiren de bir rekâtlik vakti geçirenden daha fazla günahkârdır. Biz soruyoruz ve diyoruz ki: Bu bir rekâte yetişmekle elde edilen şey nedir? Günahın ortadan kaldırılması mı? Ki bunu kimse söylemiyor. Yoksa namazın sıhhatine ulaşma fırsatı mı? Bu açıdan rekâtların tamamını geçirmekle bir rekâtın dışındakileri geçirmek arasında fark yok mudur?

FASIL
HENDEK GÜNÜ NAMAZININ NESHİ

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Hendek savaşında uyku ve unutma mazereti olmaksızın namazı tehir etmesini ve sonra onu kaza etmesini**61** gerekçe/delil göstermenize gelince vallahi gerçekten hayret doğrusu. Böyle bir şeyi biz söylemiş olsaydık kıyâmeti koparırdınız ve bize söylemedik bir şey bırakmazdınız. Allah'ın en itaatkâr, emrine en iyi uyan, O'nun en çok razı olduğu bir kulunun O'na itaat ederken ve rızasını kazanırken namazı tehir etmesini nasıl olur da Allah'a isyan eden günahkâr ve O'nun koyduğu sınırları çiğneyip cezasını hak eden birinin namazı vaktinde kılmamasına gerekçe ve delil gösterirsiniz?

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu tehiri ya unuttuğu için olmuştur veyahutta kasıtlı olarak/bile bile tehir etmiştir. Her iki durumda da hiçbir şekilde sizin lehinize bir delil değildir. Çünkü eğer unuttuğu için kılmamış ise zaten biz ve ümmetin diğer fertleri onun gereğini söylüyoruz ve unutan hatırladığı zaman namazını kılar diyoruz. Eğer bile bile/kasten yapmış ise bu, namazı bir vakitten izin verilen başka bir vakte tehir etmek demektir. Tıpkı yolcunun ve mazeretlinin öğleyi ikindi vaktine, akşamı yatsı vaktine tehir etmesi gibi.

Düşmana karşı savaşla meşgulken namaz vaktine erişen kimse hakkında insanlar üç görüşe ayrılmışlardır:

Birinci görüşün sahipleri Hendek savaşında yapılan namazın tehir edilmesi uygulamasının mensuh/hükmünün kaldırılmış olduğunu söylerler ve derler ki savaş halinde savaşın durumuna uygun olarak namaz kılınır, namaz tehir edilmez. İmam Şafiî ve İmam Mâlik bu görüştedir. İmam Ahmed'in mezhebindeki meşhur olan görüşü de budur.

İkinci görüşe göre Hendek savaşında Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in tehir ettiği gibi namaz tehir edilir. Bu, Ebû Hanife'nin görüşüdür. Birinciler buna, Rasûlullah'ın bu tehirinin korku namazının meşru olmasından önceye rastladığını, korku namazı meşru kılındıktan sonra Rasûlullah'ın hiçbir savaşta namazı tehir etmediğini söyleyerek cevap verirler. Hanefîler korku namazının ancak sıcak çatışma olmadığı müddetçe meşru olduğunu söyleyerek buna cevap verirler. Onların korku namazını Allah'ın emrettiği gibi iki saf halinde kılmaları mümkündür. Saffın birisi namazı kılarken diğer saf bekçilik/ve gözetleyicilik yapar. Sıcak çatışma halinde bu da mümkün olmaz. Tehir, savaşla meşguliyet halinde söz konusu olur. Korku namazı ise savaşla meşguliyetten önce düşmanla karşı karşıya iken meşrudur. Onun yeri ayrıdır, bunun yeri ayrıdır. Gördüğün gibi ikinci görüş de budur:

Üçüncü gurubun görüşü de şudur: Savaşın durumuna uygun olarak (korku namazı formatında) kılmakla onu kılmaya imkan buluncaya kadar tehir etmek arasında muhayyerdir. Şamlılardan bir gurubun mezhebi budur. İmam Ahmed'den gelen iki rivâyetten birisi de budur. Çünkü sahabiler bunu yapmışlardır. İnşaallah bundan sonra anlatacağımız gibi Benû Kureyza kıssasında olan da budur. Her üç görüşe göre de bu konuda Allah'ın cezasını ve namazı geçirme günahını hak eden ihmalkâr asinin lehine olacak hiçbir delil yoktur. Başarı Allah'tandır.

TEHİRDE EMRE İTAAT ETMEK

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*: "Benû Kureyza'ya varmadan hiç kimse ikindiyi kılmasın"**62** dediği zaman sahabîlerin güneş battıktan sonraya kadar ikindiyi tehir etmeleriyle istidlâl etmenizin cevabı da böylece ortaya çıkmış oldu. Bu sahabilerden bir topluluk namaz vaktine yolda yetiştiler ve: Bizden namazın tehiri

istenmedi dediler, namazı yolda kıldılar. Diğer bir grup da Benû Kureyza'ya varmadıkça namaz kılmayı reddettiler ve bu sebeple ikindiyi yatsıdan sonra kıldılar. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu iki gruptan birine kızmadı. Çünkü namazı tehir edenler, bu tehirin vücubuna ve namazı kılmayı emredildikleri vaktin Benû Kureyza'da gireceğine inanarak Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e itaatkâr oldular. Allah'ın sınırlarını tecavüz eden bir asi, O'nun emrine uyan bir itaatkâra nasıl kıyas edilir! Bu, dünyadaki en bâtıl ve en bozuk kıyaslardan birisidir. Alimlerden bir grup, namazı Benû Kureyza'ya tehir edenleri, namazı yolda kılanlardan daha faziletli olarak görmüşler ve şöyle demişlerdir: Çünkü onlar Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in emrine hakiki olarak uydular. Diğerleri tevil ettiler ve namazı yolda kıldılar.

HATIRLANMASI HALİNDE VAKTİN KAZASI

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namaz vaktini geçirip de başka bir vakitte kılan yöneticilerle birlikte nafile namaz kılınmasını emretmesiyle istidlâlinize gelince (sizin için) bunda da bir delil yoktur. Çünkü onlar gündüz namazını geceye, gece namazını gündüze tehir etmiyorlardı. Belki öğlen namazını ikindi vaktine tehir ediyorlardı, bazan da ikindiyi güneşin sarardığı vakte kadar erteliyorlardı. Biz deriz ki: O (yöneticilerden herhangi birisi) mazeretli değilse bile cemedilen iki namazdan birini ne zaman diğerinin vaktine ertelemiş olsa onu ikincinin vaktinde mutlaka kılmış olurdu. İkindi namazını güneşin sararmasına kadar hatta ondan ancak bir rekâtı kılabilecek bir zaman kalıncaya kadar ertelediğinde de böyledir, onu da nassa (delile) dayanarak böyle yapmıştır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'de herhangi bir korku ve yağmur olmaksızın namazları birleştirerek kıldı ve bununla ümmetine kolaylık sağlamayı gaye edindi.**63** Bu tehir, namazın sıhhatine mani değildir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* öğlen namazını vakti çıkıncaya kadar bile bile ihmal ederek ikindi vaktine tehir eden kimsenin namazına cevaz vermiştir derseniz cevap olarak deriz ki, o vaktin tamamı her iki namaz için de ortak bir vakittir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'de herhangi bir korku ve hastalık olmadan da bu iki namazı cem etmiştir (birleştirerek kılmıştır). Bunda bir ihtilaf yoktur. Fakat Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* uyku ve unutma olmaksızın sabah namazına kuşluk vaktinde cevaz verdi mi?

Sabah namazını uyuduğu için geçiren kimse hakkında Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in: "Yarın olduğu zaman onu vaktinde kılsın."**64** dediği Katade tarafından rivâyet edilmiştir, demenize gelince bu da namazı geçiren kimsenin bunu hatırladığında ve hatırladıktan sonra eda edeceğini açıkça ifade etmektedir. Bu, isnadı sahih bir hadistir. Allah için hayret doğrusu. Bu hadisteki delâlet yollarından nassın veya zahirinin veya imasının delâletinden hangisi, namazı vaktinde kılmayarak Allah'ın koyduğu sınırları çiğneyen bir günahkârın vaktinden sonra kılacağı namazın sahih olacağına, zimmetinden (borcundan) düşeceğine ve kabûl edileceğine nereden delâlet eder? Rasûlullahın "Yarın olduğu zaman onu vaktinde kılsın" sözünü sanki siz, o namazı yarına kadar tehir etsin diye anlamışsınız. Bu kesinlikle bâtıldır, Rasûlullah böyle bir şeyi kasdetmemiştir, hadis bu anlayışın geçersizliğini açıkça ifade etmektedir. Çünkü o, uyandığı veya hatırladığı zaman namazı kılmasını emretmiştir. Sonra bu ziyade, yani "yarın olduğu zaman onu vaktinde kılsın" ilavesi hadisin tamamlanması bâbında rivâyet edilmiş olup bunun sıhhatinde ve manasında insanlar ihtilaf etmişlerdir. Bazı hadisçiler bu ilavenin, hadisi Ebû

Katade'den rivâyet eden Abdullah İbn Rabah'dan veya ravilerden birisinden kaynaklanan bir algılama hatası olduğunu söylemişlerdir. Buhârî'den Peygamberin "Hatırladığı zaman yarın onu vaktinde kılsın" hadisinin başka bir mütabiînin (değişik bir rivâyetinin) olmadığını söylediği rivâyet edilmiştir.

İmam Ahmed, Müsned'inde İmran İbn Husayn'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte bir gece yolculuğu yaptım. Gecenin sonu olduğu zaman mola verdik/istirahate çekildik fakat güneş üstümüze vuruncaya kadar uyanmadık. Bir adam şaşkınlıkla abdest almaya başladı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara sakin olmalarını emretti. Sonra hareket etti. Yürüdük ta ki güneş yükseldiği zaman abdest aldı. Sonra Bilal'e ezan okumasını emretti. Sonra sabah namazın farzından önceki iki rekâtı kıldı. Sonra ikâmet getirilmesini emretti ve namazı (sabah namazını) kıldık. Dediler ki: Ya Rasûlallah bunu yarınki vaktinde tekrar etmeyelim mi? Rasûlullah şöyle buyurdu: "Rabbiniz Teâlâ ribayı yasaklayıp da (sonra) sizden kabûl eder mi?"**65** Hafız Ebû Abdullah Muhammed b. Abdulvahid el-Makdisî dedi ki: Bunda Buhârî'nin söylediği şeyin delili vardır. Çünkü İmran b. el-Husayn orada bulunuyordu ve Abdullah b. Rabah'ın, Ebû Katade'den naklen söylediği şeyi zikretmedi. Bana göre iki hadis arasında hiç bir çelişki yoktur ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* o namazın iadesini emretmemiştir, sadece ikincisinin vaktinde kılınmasını emretmiştir. Vakit, uyku ve unutma ile düşmez bilakis uyandığı ve hatırladığı âna avdet eder. Allah en iyi bilendir.

Abdurrahman b. Alkame es-Sekafî'nin rivâyet ettiği, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e Sakîf'ten bir heyetin gelmesi, ona soru sormaya başlamaları ve peygmaberin bu yüzden o gün öğleyi ancak ikindi ile birlikte kılması **66** meselesine gelince bunun ve benzerlerinin cevabı daha önce defalarca geçti. Bu erteleme Allah'a bir itaat ve yakınlıktır. Gayesi müslümanların önemli bir işiyle meşguliyet sebebiyle iki namazın birleştirilmesidir. Allah'ın koyduğu sınırları çiğneyenin durumunun buna dâhil edilmesi nasıl sahih olur. Böyle bir şeyle desteklenen bir mesele zayıflatılmış olur.

Alimlerin cumhuruna göre namazı vakti çıkıncaya kadar bile bile kasten terk etmek büyük günahlardan değildir sözüne cevap olarak şöyle denilir: Vallahi hayret doğrusu. Bu mesele hiç tartışma kabûl eder mi? En büyük günahlardan birisi de bu değil mi? Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ikindi namazının geçirilmesini amelin boşa gitmesine sebep olan bir durum olarak gördü. Namazın geçirilmesinden başka hangi büyük günah ameli geçersiz kılabilir? Ömer İbn el-Hattab *radıyallahu anh* mazeret olmaksızın iki namazı birleştirmenin büyük günahlardan olduğunu söylemiştir ve hiçbir sahabi de bu konuda ona karşı çıkmamıştır. Hatta sahabilerden sabit olan haberlerin hepsi bunu onaylamaktadır. İki namazın arasını birleştiren kimse bir mazeret sebebiyle ikisini birinin vaktinde kılmaktadır. Peki kasıtlı ve haddi aşarak sabah namazını kuşluk vaktinde, hiçbir mazereti olmaksızın ikindiyi gece yarısında kılan kimse hakkında ne diyeceğiz? Ebû Bekir es-Sıddık bu namazı Allah'ın kabûl etmeyeceğini açıkça söylemiş ve hiçbir sahabi de ona itiraz etmemiştir. Allah Teâlâ namazını sehveden ve vaktinde kılmayan kimseyi "veyl/yazıklar olsun ona" ve "ğayy/cehennemin en alt tabasına atılacak" diye tehdit etmiştir. Önceden de anlatıldığı gibi ümmetin içinde Allah'ın âyetlerinin tefsirini en iyi bilen sahabiler namazı sehvetmenin onu vaktinde kılmayıp ertelemek olduğunu söylemişlerdir. Vallahi hayret! Hangi büyük günah ameli geçersiz kılan ve kişiyi evinden barkından ayırıp yapayalnız bırakan büyük günahtan daha büyüktür? Gündüz namazını geceye, gece namazını gündüze mazeretsiz olarak tehir etmek büyük günahlardan sayılmadığı zaman

ramazan ayında özürsüz olduğu halde orucu tutmamak ve onun yerine şevval ayında oruç tutmak da büyük günahlardan sayılmaz.

Biz deriz ki: Hatta bu Allah'a ortak koşmaktan sonraki en büyük günahtır. Kulun Allah'a ortak koşmak hariç hangi günahla Allah'ın huzuruna varırsa varsın bu, onun mazeretsiz olarak, kasten ve haddi aşarak gündüz namazını geceye, gece namazını gündüze tehir etme günahından daha hayırlıdır. Hişam b. Urve babasından, o Süleyman b. Yesar'dan, o da el-Misver İbn Mahreme'den rivâyet etti: Ömer b. el-Hattab vurulduğu zaman el-Misver b. Mahreme, İbn Abbas'la birlikte onun yanına girdi. İbn Abbas dedi ki: Ey müminlerin emiri, namaz(ını kılabilir misin?) Ömer dedi ki: "Evet, kılarım. Şüphesiz namazı terk edenin İslâm'da nasibi yoktur."**67** İsmail b. Aliyye, Eyyûb'tan, o Muhammed b. Sîrîn'den şöyle dediğini nakletti: Bize haber verildiğine göre Ebû Bekir ve Ömer insanlara İslâm'ı şöyle öğretirlerdi: Allah'a ibadet eder ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmazsın ve Allah'ın farz kıldığı namazı vakitlerinde kılarsın. Çünkü namazı ihmal etmek, helak olmaktır.

Muhammed b. Nadr el-Mervezî şöyle dedi: İshak'ı şöyle derken dinledim: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den namazı terk edenin kâfir olduğu sahih olarak rivâyet edilmiştir.**68** Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den günümüze kadar ilim adamları da namazı vakti çıkıncaya kadar hiçbir mazereti olmaksızın kasten terk edenin kâfir olduğu görüşündedirler. Vaktin çıkması, öğleyi güneş batıncaya kadar, akşamı şafak sökünceye kadar tehir etmesidir. Namaz vakitleri bu zikrettiğimiz şekilde belirlenmiştir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Arafat ve Müzdelife'de, yolculukta iki namazı birleştirdi ve birini diğerinin vaktinde kıldı.**69** Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* duruma göre iki namazdan birincisini diğerinin veya ikincisini birincinin vaktinde kılınca mazeret halinde her ikisinin vakti de tek bir vakit haline gelmiştir. Nitekim hayızlı bir kadın güneş batmadan önce temizlendiği zaman öğleyi de, ikindiyi de kılması, gecenin sonunda temizlendiği zaman akşamı da, yatsıyı da kılması emredilmiştir. Anam-babam feda olsun Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ifadesiyle ikindi namazını güneş şeytanın iki boynuzu arasında oluncaya kadar geciktiren kimsenin namazı münafığın namazı olunca**70** onu yatsıdan sonra kılan kimse için kim bilir ne söylerdi? Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

> "Eğer yasakladığınız büyük günahlardan sakınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz/affederiz." (Nisa, 31)

Bir kimse yasaklanmış büyük günahlardan sakındığı ve sabah namazını kuşluk vakti, ikindi namazını yatsıdan sonra kılmaya devam ettiği zaman –sizin görüşünüze göre– affedilir ve kesinlikle günahkâr olmaz. Bunu hiç kimse söylemez.

Bu zâhirinin kendi aslına/mezhebinin temel kuralına nasıl ters düştüğüne şaşılır, çünkü bu kurala göre icma ile düşer, sözüne gelince buna şöyle cevap verilir: Sonuçta sizin muhalifiniz bir çelişkiye düşmüştür. Onun çelişkisi sizin görüşünüzü doğrulamaz. Siz bununla istishâbı**71** delil olarak kullanmayı murad ediyor ve namazın icma onun zimmetinde olduğunu ve ancak icma ile zimmetten düşeceğini söylemek istiyorsanız –ki böyle bir icma yoktur– size denilir ki: Tehirle onun zimmetten düşeceğini ve onun namaz borcundan kurtulacağını söyleyen kim? Kim bunu söylerse delile ihtiyaç duymayacağımız kadar açık bir bâtılı söylemiş olur. Sizin muhalifiniz olan zahirinin söylediği şey şudur: Namaz onun zimmetine öyle yerleşmiştir ki onu ancak bu vaktin aynen geri

dönmesiyle telafi ve eda edebilir ki bu da imkansızdır. Sonra biz bu icmaya ancak onun gibi veya ondan daha kuvvetli bir icma ile karşı çıkarız ve deriz ki: Müslümanlar onun namazı vaktinde kılmayı ihmal etmekle günahkâr, haddi aşmış ve kusurlu olduğunda icma etmişlerdir. Bu icma ancak onun gibi bir icma ile ortadan kalkar. Halbuki vaktinden sonra kılmakla ondan günahın kalktığında icma etmemişlerdir. Bu icma ancak onun gibi bir icma ile ortadan kalkar. Halbuki vaktinden sonra kılmakla ondan günahın kalktığında icma etmemişlerdir. Hatta, bunu hiç kimse söylememiştir. İki tarafın tartışmasıyla ilgili durum budur. Bizim bunun ötesinde başka bir maksadımız yoktur. Bu meselede kimin kitap, sünnet ve selefin görüşleriyle mutlu olduğu ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Allah yardımcımız olsun.

BİLE BİLE ORUÇ BOZAN

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ramazan günü bile bile oruç bozana iki yerde kazayı emretmiştir denilirse buna karşılık verilecek cevap aşağıdadır: (Önce bu emrin geçtiği hadisleri zikredelim:) Orucun kazasını gerektiren şeylerden birisi cinsel ilişki, ikincisi kendisini zorlayarak kusmaktır. Sunenlerde Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre ramazanda hanımı ile cinsel ilişkide bulunan bir adam Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e geldi ve helak olduğunu söyledi. Ebû Hureyre adamla Peygamber arasında sürüp giden konuşmayı naklettikten sonra şöyle dedi: O esnada Peygambere içinde onbeş ölçek hurma bulunan bir sepet getirildi. Peygamber orucunu bozan adama: "Al bunu sadaka olarak dağıt" dedi. Adam: Ya Rasûlallah benden fakir kimse var mıdır? deyince, Peygamber güldü ve: "Al bunu, çoluğunla çocuğunla ye ve bir gün oruç tut, Allah'tan da bağışlanma dile"**72** buyurdu. İbn Mace'de: "Onun yerine bir gün oruç tut"**73** ilavesi vardır.

Sunenlerde ve Müsned'de Ebû Hureyre'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Kim oruçlu iken elinde olmayarak kusarsa ona kaza gerekmez. Kim kendisini zorlayarak kusarsa kaza etsin."**74** Denildi ki: Bu iki hadis illetlidir, sağlam/kesin değildir. Ramazanda cinsel ilişki kıssasını Sahih sahibi hadisçiler de rivâyet etmişlerdir**75** fakat hiçbirisi "onun yerine bir gün oruç tut" ilavesini zikretmemişlerdir. Bu ilavenin zikredildiği rivâyet de delil olarak kullanılamaz. Çünkü o, Abdulcebbar b. Ömer el-Eylî'nin bir rivâyetidir, onu da hadis imamları zayıf görmüşlerdir. Yahya İbn Maîn şöyle dedi: O bir şey değildir, hadisi (alınıp da) yazılmaz. Mürre, onun zayıf olduğunu söyledi. Ebû Zur'a, es-Sa'dî ve Nesâî de aynı şeyi söyledi. Buhârî: Kuvvetli bir ravi değildir, kendisindeki şeyler münker rivâyetlerdir, dedi. İbn Adiy dedi ki: Rivâyet ettiği şeylerin geneline muhalefet edilmiştir, rivâyetlerindeki zayıflık çok açıktır. İbn Şihab'tan rivâyette bulunan Malik gibi imamlar da bu hadisi rivâyet etmiştir fakat "Onun yerine bir gün oruç tut" ilavesini zikretmemişlerdir. Bu hadisi Ebû Mervan el-Osmanî, İbrahim b. Sa'd'dan, o Leys'ten, o İbn Şihab'tan, o Humeyd'den, o da Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir. Bu rivâyete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o adama: "Onun yerine bir gün kaza et" demiştir. Aynı şekilde Diraverdî'den, o İbrahim b. Sa'dî'den, o da Leys'ten rivâyet etmiştir. Beyhaki: İbrahim'in bu hadisi Zührî'den bu kelime olmaksızın rivâyet ettiğini söylemiştir.**76** Bu hadisi Haccac b. Ertae, İbrahim b. Amir'den, o İbn el-Museyyeb'ten, o Zührî'den, o Humeyd'den, o da Ebû

Hureyre'den rivâyet etmiştir. Bu hadisi Haccac, Amr b. Şuayb'ten, o babasından, o da dedesinden rivâyet etmiştir. Amr bu rivâyetinde şöyle dedi: Onun yerine bir gün oruç tutmasını ona emretti. Hişam İbn Sa'd, Zührî'den, o Ebû Seleme'den, o da Ebû Hureyre'den rivâyet etti ve bu rivâyette Peygamber: "Onun yerine bir gün oruç tut ve Allah'tan af dile" buyurdu. Hişam, Ebû Seleme'den rivâyetinde insanlara muhalefet etti. Hadis, Humeyd'e aittir ve Ebû Hureyre'den Humeyd rivâyet etmiştir. Bu hadisi İbn Ebî Uveys de rivâyet etti ve şöyle dedi: Bana babam haber verdi, ona İbn Şihab haber verdi. İbn Şihab, Humeyd'den nakletti. Ona Ebû Hureyre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ramazanda oruç bozan kişiye onun yerine bir gün oruç tutmasını emrettiğini anlattı. Fakat bu İbn Şihab'ın arkadaşlarının rivâyetine aykırıdır. Çünkü onlar bu ilaveyi zikretmediler. Şafiî dedi ki: Bize Malik haber verdi. O Atâ el-Horasanî'den, o da İbn el-Museyyeb'ten şöyle dediğini nakletti: Bir köylü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e geldi ve başından geçeni anlattı... Sonunda Rasûlullah dedi ki: "O halde başına gelen şeyin yerine bir gün oruç tut."**77** Bu hadis mürseldir, fakat İbn el-Müseyyeb'in mürsellerindendir. Bunu Dâvûd b. Ebî Hind, Atâ'dan rivâyet etti ve "onun yerine bir gün oruç tut" ilavesini zikretmedi. Atâ'yı, İbn el-Müseyyeb yalancılıkla itham etti. İbn Hibban dedi ki: O hafızası zayıf bir kişidir, yanılır ve bilmez. Onu delil olarak kullanmak bâtıldır.

Kasten/kendini zorlayarak kusanla ilgili hadise gelince bu Ebû Hureyre'nin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivâyet ettiği bir hadistir. Peygamber bu hadiste şöyle buyurmuştur: "Kim elinde olmayarak kusarsa ona kaza gerekmez. Kim kendini zorlayarak kusarsa kaza etmesi gerekir." Tirmizî dedi ki: Bu hadis hasen-garîbtir. Buhârî dedi ki: Bu hadisi mahfuz (korunmuş, ezberlenmiş) bir hadis olarak görmüyorum. Ebû Dâvûd dedi ki: Ahmed b. Hanbel'in bu hadiste (delil olacak) bir şey görmüyorum dediğini duydum. Tirmizî, Kitabu'l-İlel'de şöyle dedi: Bize Ali b. Hacer haber verdi dedi. O Hişam b. Hısan'dan, o İbn Sîrîn'den, o da Ebû Hureyre'den Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediğini nakletti: "Kim elinde olmayarak kusarsa ona kaza gerekmez. Kim kasten kendisini zorlayarak kusarsa onu kaza etsin." Tirmizî dedi ki: Ben bu hadisi Muhammed b. İsmail el-Buhârî'ye sordum, onun sadece İsa b. Yunus, Hişam İbn Hısan, b. Sîrîn, Ebû Hureyre yoluyla gelenini tanıdı ve dedi ki: Ben bunu mahfuz (ezberlenmiş) bir hadis olarak görmüyorum. Dedi ki: Yahya b. Ebî Kesir, Ömer b. el-Hakem'den Ebû Hureyre'nin kusmayı oruç bozucu olarak görmediğini rivâyet etti. Hadis sahih olarak kabûl edilse bile kasden oruç tutmayanın kaza ile borcundan kurtulacağının delili olamaz. Çünkü bununla mazur olan kişi kastedilmiştir, o ya kusmanın caiz olduğuna inanmaktadır veyahutta zorla kusmaya ihtiyacı olan bir hastadır, bu yüzden kendisini kusmaya zorlamıştır. Çünkü genelde zorlama yoluyla kusmak bir mazeretten dolayı olur. Yoksa aklı başında bir kişi hiçbir gereği yok iken kendisini kusmaya zorlamaz. İlaç içseydi nasıl tedavi olacaksa kendisini zorlayarak kusan bir hasta da bununla tedavi olmuş olur. Böyle bir kimsenin orucu kaza etmesi makbuldür veya ittifakla bu emredilir.

Fıkıhçılar, ramazan günü cinsel ilişkide bulunan kişinin bu orucun keffaretini yerine getirdiği zaman, bozduğu orucun yerine ayrıca bir gün kaza tutması da gerekir mi, gerekmez mi? Bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda Şafiî'nin üç görüşü vardır: Birincisi gerekir, ikincisi gerekmez, üçüncüsü keffaret olarak şayet köle azat etmiş veya yemek yedirmişse ona kaza da gerekir. Şayet keffaret olarak oruç tutmuşsa ona ayrıca bugünün kazası gerekmez.

V

CEMAATLE NAMAZIN HÜKMÜ

Beşinci Mesele: Cemaatle namaz kılmaya gücü yettiği halde tek başına namaz kılan kimsenin bu namazı sahih olur mu, olmaz mı? Bu mesele iki temele dayanır: Birincisi cemaatle namaz farz mıdır, yoksa sünnet midir? Buna farzdır dediğimiz zaman cemaat, namazın sıhhati için şart mıdır, yoksa cemaati terk eden günahkâr olmakla beraber cemaatsiz namaz da sahih olur mu? Bu, iki meseledir.

CEMAATİN VACİPLİĞİ GÖRÜŞÜNÜ SAVUNANLAR

Birinci meselede fıkıhçılar ihtilaf etmişlerdir. Atâ b. Rebah, el-Hasen el-Basrî, Ebû Amr el-Evzâî, Ebû Sevr ve mezhebindeki hakim görüşe göre Ahmed cemaatin vacib olduğu görüşündedirler. Muhtasaru'l-Müzenî'de Şafiî de buna hükmetmiştir ve şöyle demiştir: Cemaate gelince ben bir mazeret olmaksızın bunun terkine ruhsat vermiyorum. İbn'l-Münzir, Kitabu'l-Evsat'ta şöyle dedi: Evleri mescitten uzak bile olsa körlerin de cemaatte bulunmaları gerektiği bildirildi. Bu da cemaatte bulunmanın mendup değil vacip olduğunun delilidir. Sonra İbn Ummî Mektum hadisini zikretti. O şöyle demişti: Ya Rasûlallah, benimle mescit arasında hurmalıklar ve ağaçlar var. Ben namazımı evimde kılabilir miyim? "İkâmeti işitiyor musun?" diye sordu. İbn Ummu Mektum:Evet, dedi. Peygamber: "O halde cemaate gel" buyurdu.**1** İbn'l-Münzir dedi ki: Sabah ve yatsı namazlarında cemaatte hazır bulunmayanın münafıklığından korkulduğu zikredildi. Sonra konuyu anlatırken şöyle dedi: Zikredilen haberler mazereti olmayan kimselere cemaatin farz olduğuna delâlet etmektedir. Âmâ olduğu halde İbn Ummi Mektum'a; "Senin için bir ruhsat görmüyorum"**2** demesi de bunun delillerinden birisidir. Âmâya ruhsat olmayınca gözü görene ruhsat olmaması daha uygundur. (İbn el-Munzir) dedi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in evlerinde namaz kılıp cemaatten geri kalanların evlerini üzerlerine yakmayı bile düşünmesi cemaatın farz olduğunu açık bir şekilde ifade ediyor.**3**

Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bir menduptan ve farz olmayan bir şeyden geri kalanı tehdit etmesi caiz değildir. (İbnû'l-Münzir) dedi ki: Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği şu hadis de bunu destekliyor: Müezzin ezanı okuduktan sonra bir adam mescidden çıktı. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi: "Bu adam Kâsım'ın babasına (Peygamber'e) isyan etmiştir."**4** Şayet bir kimse cemaati terk etme veya

cemaate katılma konusunda serbest olsaydı hazır bulunması vacip olmayan bir şeyden geri kaldığı için isyankâr denilmesi caiz olmazdı.

Yine Allah Teâlâ'nın sadece korku halinde cemaati emretmemesi bunun güvenlik halinde vacip olduğunun delilidir. Mazeret sahiplerine cemaatten geri kalmalarına ruhsat babında zikredilen haberler, mazeret sahibi olmayanlara cemaatin, farz olduğunun delilidir. Mazeret hali ile mazeretsizlik hali aynı olsaydı mazeretlilere cemaatten ayrı kalma ruhsatının verilmesinin bir anlamı olmazdı.

Cemaatin farz olduğunu kuvvetlendiren delillerden birisi de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu sözüdür: "Kim çağrıyı/ezanı işitir de icabet etmezse onun namazı olmaz."**5** Sonra bu konudaki hadisi zikretti, sonra şöyle dedi: Şafiî dedi ki: Allah Teâlâ ezanı namazla birlikte zikretti:

"Namaza çağırdığınız zaman..." (Maide, 58)

"Cuma günü namaza çağırıldığı zaman hemen Allah'ı anmaya koşun." (Cuma, 9)

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de ezanı farz namazlar için sünnet kıldı. Anlattığım şeyler –mukim olsun, yolcu olsun– bir cemaatin cemaatle namazdan uzak kalmaması için sanki bütün farz namazların ancak cemaatle kılınmasının helal olacağını ifade ediyor gibidirler. Bu sebeple ben de mazereti olmadıkça cemaatle namaz kılmaya gücü yeten bir kimsenin cemaati terketmesine ruhsat vermiyorum. Şayet bir kimse cemaatten ayrı kalır da tek başına namaz kılarsa ister imamdan önce kılsın, isterse sonra kılsın onu iade etmesi gerekmez. Ancak cuma namazı bunun dışındadır. Bir kimse cuma günü imamın namazından önce öğleyi kılarsa onu iade etmesi gerekir. Çünkü cuma namazı farzdır. Bunların hepsi İbn Münzir'in sözleridir.

Hanefîler ve Malikîler namazın cemaatle kılınmasının müekked sünnet olduğunu söylediler. Fakat onlar müekked sünnetleri terk edeni günahkâr saymazlar cemaatsiz namazın sahih olduğunu söylerler. Onlarla bunun vacip olduğunu söyleyenler arasındaki ihtilaf lafzidir. Onların bazıları da bunun vacib olduğunu açıkladılar. Vaciptir diyenler şöyle dediler:

Birinci delil

Allah Teâlâ buyurdu ki:

"Sen içlerinde olup da onlara namaz kıldırdığın zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar, silahlarını (yanlarına) alsınlar, böylece (namazı kılıp) secde ettiklerinde (diğerleri) arkanızda olsunlar. Sonra henüz namazını kılmamış olan (bu) diğer gurup gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar." (Nisa, 102)

Bu âyeti çeşitli yönlerden cemaatle namazın vacipliğine delil göstermek mümkündür: Allah Teâlâ onlara namazı cemaatle kılmalarını emretti. Sonra bu emri arkadan gelen ikinci gurup hakkında ikinci defa tekrarladı ve "sonra henüz namazını kılmamış olan ikinci gurup gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar" buyurdu. Bu, cemaatin farz-ı ayn olduğunun delilidir. Çünkü Allah Teâlâ birinci gurubun cemaatle namaz kılmasıyla ikinci guruptan bunu düşürmedi. Şayet cemaat sünnet olsaydı, korku mazereti bunu düşürmeye en uygun mazeret olurdu. Şayet farzı kifaye olsaydı birinci gurubun bu farzı yerine getirmesiyle ikinci guruptan düşerdi.

Bu âyette cemaatin farz-ı ayn olduğuna üç yönden delil vardır: Bunu birinci defa emretmesi, ikinci defa emretmesi ve korku ortamında terkine ruhsat vermemesidir.

İkinci delil

Allah'ın şu âyetidir:

> ”O gün baldırdan açılır ve secdeye davet edilirler; fakat güç yetiremezler. Gözleri horluktan aşağı düşmüş bir halde kendilerini zillet bürür fakat onlar sapasağlam iken de secdeye davet ediliyorlardı (fakat yine secde etmiyorlardı.)” (Nun, 42/43)

Bu âyetin konuya delâleti şu yöndendir: Dünyada ve secdeye davet edilip de davetçiye icabet etmedikleri için kıyamet gününde Allah Teâlâ onları secde ile aralarına engel koymakla cezalandırdı. Bu sabit olunca davetçiye icabet etmek, evinde tek başına secde yapmak değil, cemaatte bulunarak secde etmektir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de icabeti böyle tefsir etti.

Muslim'in Sahih'inde Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e amâ bir adam geldi ve dedi ki: Ya Rasûlallah beni mescide getirecek bir yardımcım yoktur. Adam peygamberden ruhsat istedi. Peygamber de ona ruhsat verdi. Adam arkasını dönüp giderken onu çağırdı ve: “Ezanı işitiyor musun?” diye sordu. Adam, evet dedi. Bunun üzerine Peygamber: “O halde icabet et” buyurdu.**6** Peygamber ezanı işittiği zaman evinde namaz kılmakla onu icabet eden olarak nitelendirmedi. Bu, emredilen icabetin cemaate katılmak için mescide gelmek olduğunun delilidir. İbn Ummî Mektum hadisi de buna delâlet eder. O dedi ki: Ya Rasûlallah, Medine'nin yırtıcı kuşları ve hayvanları çoktur. Rasûlullah şöyle dedi: “Hayye ale's-salâh ve hayye ale'l-felah'ı işitiyor musun?” Evet, dedi. Rasûlullah: “O halde bunlara icabet et” buyurdu. Bunu Ebû Dâvûd ve İmam Ahmed rivâyet etti.**7** Bu emre icabetin cemaatte bulunmakla mümkün olduğu ve cemaatten ayrı kalanın emre icabet etmediği açıktır.

Seleften birden fazla kişi Allah Teâlâ'nın: “Fakat onlar sapasağlamken de secdeye davet ediyorlardı” âyetinin tefsiri hakkında şöyle dediler: Bu davet, müezzinin “Hayye ale's-salâh ve hayye ale'l-felah” demesidir. Bu delil iki mukaddimeye dayanır: Birincisi: Bu icabet vacibtir. İkincisi: Bu icabet ancak namazı cemaatle kılmakla gerçekleştirilir. Ümmetin en iyi bilen ve en iyi anlayanları olan sahabilerin icabetten anladıkları budur. İbn'l-Munzir, Kitabu'l-Evsat'ta şöyle dedi: İbn Mes'ud ve Ebû Musa'dan şöyle dediklerini rivâyet ettik: Kim ezanı işitir de sonra icabet etmezse bir mazereti olmadıkça onun namazı başını geçmez (Allah'a yükselmez).”**8** (İbn'l-Munzir) dedi: Aişe'nin şöyle dediği rivâyet edildi: “Ezanı duyduğu halde icabet etmeyen kendisi iyiliği arzu etmediği gibi, kendisi hakkında da iyilik murad edilmez.”**9**

Ebû Hureyre şöyle dedi: “Adem oğlunun iki kulağına erimiş kurşun dökülmesi ezanı işitip sonra ona icabet etmemekten kendisi için daha hayırlıdır.”**10** Bu ve diğer sahabenin icabeti cemaatte bulunmak diye anladığının ve cemaatten geri kalanın icabet etmemiş, dolayısıyla asi olacağının delilidir.

Üçüncü delil

Allah Teâlâ'nın şu âyetidir:

"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle birlikte rükû edin." (Bakara, 43)

Bu âyetin konuya delâlet yönü şudur: Allah Teâlâ onlara rükûu emretti. Rükû namazdır. Namazdan rükû diye söz edilmiştir. Çünkü o, namazın rükûnlerindendir. Namazdan rükûnleriyle ve vacipleriyle (farzlarıyla) söz edilir. Nitekim Allah Teâlâ namazı secdeler, Kur'an ve tesbih diye de isimlendirmiştir. "Rükû edenlerle birlikte" sözünün bir başka faydasının daha olması gerekir. Bu ancak namaz kılanlar cemaatiyle birlikte yapılır. Beraberlik bunu ifade eder. Bir vasıfla veya bir durumla kayıtlandırılmış olan bu emir sabit (kesin) olduğu zaman, emredilen kişi onu ancak bu vasıfla ve durumla yerine getirmekle emre uymuş olur. Buna şöyle itiraz edilebilir. Bu, Allah Teâlâ'nın;

"Ey Meryem Rabbine divan dur, secde et ve rüsû edenlerle birlikte rükû et." (Alî İmran, 43)

âyetiyle çelişmektedir. Cemaatte hazır bulunmak bir kadının üzerine vacip değildir. Bu itiraza karşı şöyle denilir: âyet bütün kadınların bu emri tutmasına delâlet etmez. "Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle birlikte rükû edin" âyetinin aksine sadece Meryem bununla emredilmiştir. Meryem'in başka kadınlarda olmayan bir özelliği vardı. Çünkü onun annesi onu Allah için, O'na ibadet için ve mescidde kalması için azadlı bir kul olmasını adamıştı. O mescidden ayrı değildi ve ailesiyle birlikte secde etmesi emredilmişti. Allah Teâlâ onu seçtiği, tertemiz yarattığı ve bütün dünya kadınlarına tercih ettiği zaman, diğer kadınlardan ayrı sadece ona mahsus bir emirle ona itaati emretti.

Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurdu:

"Hani melekler demişlerdi: Ey Meryem! Allah seni seçti, seni tertemiz yarattı ve seni bütün dünya kadınlarına tercih etti. Ey Meryem! Rabbine ibadet et, secdeye kapan ve rükû edenlerle beraber sen de rükû et." (Alî İmran, 42-43)

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun." (Tevbe, 119)

ayeti gibi onların yaptıklarının benzerini/aynısını yapmaya delâlet eden bir delil sebebiyle, rükû edenlerle birlikte rükû etmelerinin emredilmiş olması da onlar rükû halindeyken onlarla birlikte rükû etmelerinin vacipliğine delâlet etmez; çünkü beraberlik fiilde ortaklığı/aynı fiili yapmayı gerektirir, yoksa aynı zamanda yapmayı gerektirmez, denilirse buna cevap olarak denilir ki: Beraberliğin hakikati önceki ile sonrakinin biraraya gelmesidir. Bu beraberlik, ortaklığın da ötesinde, özellikle namazda ilave bir değeri de ifade eder. Dolayısıyla cemaatle namaz kıldı veya cemaatle namaz kıldım denildiği zaman, bundan namazı birlikte kılmalarından başka bir mana anlaşılmaz.

Dördüncü delil

Buhârî ve Muslim'in Sahih'lerinde geçen ve lafzı Buhârî'ye ait olan Ebû Hureyre'nin naklettiği şu hadistir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Canım elinde olan Allah'a yemin olsun, içimden öyle geçiyor

ki, emredeyim odun yığılsın. Sonra namaz için ezan okunmasını emredeyim de birine cemaate imam olsun diyeyim. Sonra o cemaatı bırakıp (namaza gelmeyen) kimselerin üzerlerine gidip evlerini (kendileri içeride iken) yakıvereyim. Canım elinde olan Allah'a yemin olsun ki bunlardan birisi (burada) semiz etli bir kemik parçası, yahut iki güzel paça bulacağını bilse hemen yatsıya gelir."**11**

Yine Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Münafıklara en ağır gelen namaz yatsı namazı ile sabah namazıdır. Eğer bu namazlardaki fazileti bilselerdi emekleyerek bile gelir ve onları eda ederlerdi. İçimden öyle geçiyor ki namazı emretsem de kamet getirilse, sonra emretsem bir adam insanlara namazı kıldırsa. Ben de bir takım adamlarla gidip odun toplasam ve varıp cemaate gelmeyenlerin evlerini başlarına yaksam."**12** Bu hadisin sahihliğinde ittifak edilmiştir. Lafzı Muslim'de geçer. İmam Ahmed'in de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şöyle bir rivâyeti vardır: "Evlerde oturan kadınlarla çocuklar olmasa yatsı namazını kılar ve kendi adamlarıma evlerdekileri ateşle yakın diye emrederdim."**13**

CEMAAT VACİP DEĞİLDİR DİYENLERİN SÖZLERİ

Namazları cemaatle kılmanın vacip olmadığını söyleyenler şöyle dediler: Bu, çeşitli yönlerden cemaatle namazın vacib olmadığına delâlet eder. Birincisi: Bu tehdidin Cuma gününde cemaatten geri kalanlar hakkında yapıldığının delili Muslim'in Sahih'inde Abdullah İbn Mes'ud'dan naklettiği şu hadistir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* cuma namazından geri kalanlar hakkında şöyle dedi: "İçimden öyle geçiyor ki bir adama emredeyim, insanlara namazı kıldırsın. Sonra ben de cumadan geri kalan kimselerin üzerine evlerini yakayım."**14**

İkincisi malî cezalar caiz olduğu zaman bu da caizdi. Sonra malî cezaların nesholunmasıyla bu da nesh edildi/hükmü kaldırıldı.

Üçüncüsü: İçinden geçirdi fakat yapmadı şayet yakmak caiz olsaydı vacib olurdu. Çünkü cezanın iki tarafı eşit olmaz, bilakis ya vacip olur ya da haram olur. Peygamber bunu uygulamadığına göre demek ki caiz değildir. Dediler ki: Hadis, cemaatin farz olmadığının delilidir. Çünkü Peygamber cemaatten arkada kalmayı aklından geçirmiştir. Halbuki o bir vacibi terk etmeyi aklından geçirmez. Yine onlar dediler ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların evlerini cemaatten geri kaldıkları için değil, münafık oldukları için yakmayı aklından geçirmiştir.

CEMAATİN VACİP OLDUĞUNU SÖYLEYENLERİN VACİP DEĞİLDİR DİYENLERE VERDİKLERİ CEVAPLAR

Namazın cemaatle kılınmasının vacib olduğunu söyleyenler şöyle dediler: Sizin anlattığınız şeylerde hadisin delâlet ettiği hükmü düşürecek bir şey yoktur. Tehdidin sadece cumayı terk edenler hakkında olduğunu söylüyorsunuz. Evet, tehdit hem cumayı terk edenler, hem de cemaati terk edenler hakkındadır. Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği hadis, tehdidin cemaati terk edenler hakkında olduğunu açıkça ifade etmektedir. Bu, hadisin başında

da, sonunda da gayet açıktır. İbn Mes'ud'un rivâyet ettiği hadis ise cumayı terk eden hakkında da bir tehdidin olduğunu açıkça ifade ediyor. Dolayısıyla iki hadis arasında bir çelişki yoktur.

Mensuhtur sözünüze gelince; bu ispatı çok zor bir iddiadır. Neshin şartları nerede, güçlü ve daha sonra ortaya çıkması gereken neshedici nerede? Ne siz, ne de dünyada hiç kimse sadece bir iddia ile bunu ispat etmeye asla imkan bulamayacaksınız. İnsanlardan pek çoğu Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sabit olan sünnetlerin çoğunu iptal etmek için nesh iddiasını basamak olarak kullandılar. Bu kolay değildir. Ümmetin kendisinden sonra naklettiği ve ezberlediği açık ve sağlam/sahih bir neshedici bulununcaya kadar Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hiç bir sahih sünneti icma iddiasıyla ve nesh iddiasıyla terk edilmez. Çünkü ümmetin korumak/ve ezberlemek mecburiyetinde olduğu bir neshediciyi kaybetmesi/unutması ve amel edilmesi iptal edilmiş ve dinde hiçbir hükmü kalmamış mensuhu da muhafaza etmesi imkansızdır/muhaldir. Pek çok fanatik yeni yetme kendi mezhebine aykırı bir hadis gördüğü zaman hemen onun tevilini alır ve ona imkan bulduğu müddetçe zahirinin hilafına bir mana yükler. Onları mağlup edecek bir şey karşılarına çıktığı zaman bunun aksine bir icmanın olduğu iddiasına sığınırlar. İcma iddiasını imkansız kılacak farklı bir görüş gördükleri zaman mensuh olduğu görüşüne sığınırlar. Müslüman müctehitlerin yolu bu değildir. Bilakis müslüman müctehit imamların hepsi bu yolun tersi bir yoldadırlar. Onlar Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sahih ve açık bir sünnetini buldukları zaman onu tevil ile icma ve nesh iddialarıyla iptal etmezler. Şâfiî ve Ahmed Allah'ın yardımıyla bunu reddeden insanların en büyüklerindendir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* aklından geçeni sadece haber verdiği maniden dolayı yapmadı. O mani de evlerde kendilerine cemaatin vacib olmadığı kadınların ve çocukların bulunmamasıdır. Şayet üzerlerine evleri yakmış olsaydı kendisine cemaatin vacip olmadığı kimseyi de cezalandırmış olurdu ki bu caiz değildir. Nitekim hamile bir kadına ceza uygulamak gerektiği zaman cezadan karnındaki çocuğun zarar görmemesi için doğuruncaya kadar bu ceza uygulanmaz. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* yapılması caiz olmayan bir şeyi asla aklından geçirmez.**15** Bazı ilim adamları buna başka bir cevap verdiler. O da şudur: İnsanlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in söyleyeceği böyle bir sözü işitmekten çok korkuyorlardı. Sonra cemaate gitmemekte de ısrar ediyorlardı.

Hadis, cemaatin farz olmadığının delilidir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste cemaati terk etmeyi düşündüğünü de ifade etmektedir, diyorsunuz. Sizin bu sözünüze de iltifat edilmez. Allah'ın ve Rasûlünün kendilerine vacip kılmadığı bir sünneti terk etmeleri sebebiyle müslümanlardan bir gurubu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ateşle ve evlerini yakmakla cezalandırmayı aklından geçirmiş olması düşünülemez. (Yani farz olan bir şeyi terkettikleri için bu cezayı aklından geçirebilir demek istiyor. –Çeviren–) Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tek başına namaz kıldığını da söylememiştir. Bilakis o ve bu evlere beraberinde gidecek yardımcıları cemaat halinde namaz kılmışlardı. Yine de namazı tek başına kılmış olsaydı burada iki tane vacib olurdu: Cemaate katılma vacibi ve günahkârların cezalandırılması ve onlarla mücadele vacibi. İki vacibten derecesi yüksek olanı yerine getirebilmek için derecesi düşük olanı terk etmek korku namazındaki duruma benzer. (Korku namazında da bazı vacipler terk edilir).

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların evlerini cemaatten geri kaldıkları için değil, münafık oldukları için yakmayı aklından geçirmiştir, diyorsunuz. Sizin bu sözünüz de iki sakıncayı içerir. Birincisi Peygamber

sallallahu aleyhi ve sellem'in kabûl ettiği ve hükmü ilişkilendirdiği cemaati terk suçunun ortadan kaldırılmasıdır. İkincisi de peygamberin ilga edip kaldırdığı bir anlayışı kabûl edip itibar etmektir ki o da şudur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* münafıkları münafıklıklarından dolayı cezalandırmıyordu, aksine onların açıktan işledikleri şeylere itibar ediyor, içlerinde gizledikleri şeyleri ise Allah'a havale ediyordu.

Beşinci delil

Muslim'in sahihinde rivâyet ettiği şu hadistir: Ama bir adam geldi ve: Ya Rasûlallah beni mescide getirecek bir kılavuzum yok dedi. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den ruhsat istedi. Rasûlullah ona bu ruhsatı verdi. Fakat arkasını dönüp giderken onu çağırdı ve dedi ki: "Ezanı işitiyor musun?" Adam: Evet, dedi. Rasûlullah: "O halde icabet et" buyurdu.**16** Bu adam İbn Ümmi Mektum'dur. İsminde ihtilaf edilmiştir. Abdullah'tır denilmiş, Amr'dır denilmiştir. İmam Ahmed'in müsnedinde ve Ebû Dâvûd'un süneninde Amr İbn Ümmi Mektum'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ya Rasûlallah dedim, ben evi uzak kör bir adamım. Benimle uyumlu olmayan bir kılavuzum var. Evimde namaz kılmama bir ruhsat bulabilir misin? Rasûlullah: "Ezanı işitiyor musun?" diye sordu. Evet, dedi. Rasûlullah şöyle buyurdu: "Senin için bir ruhsat bulamam."**17**

KARŞI TARAFIN BUNA CEVABI

Namazın cemaatle kılınması vacip değildir diyenler şöyle dediler: Bu müstehap bir emirdir, vacib bir emir değildir. "Senin için bir ruhsat bulamadım" sözü cemaatin faziletini arzu edersen, demektir. Dediler ki: Bu mensuhtur. Cemaat vaciptir görüşünde olanlar dediler ki: Mutlak emir vücub ifade eder. Şeriatın sahibi/hüküm koyan Peygamber, kendisine uygun bir kılavuzu olmayan, evi uzak amâ bir kul için bu emri yerine getirmemesine bir ruhsatın olmadığını açıkça ifade ettiği zaman bu emir nasıl müstehaplık ifade eder. Eğer kul tek başına namaz kılmakla cemaatle namaz kılmak arasında serbest olsaydı bu amâ gibi bu serbestliğe insanların en layık olanı olurdu.

Ebû Bekir b. el-Münzir dedi ki: Evleri mescitten uzakta bile olsa körlerin de cemaatte bulunmalarının vacip olduğunu hatırlattı. Bu, cemaatte bulunmanın mendup değil, vacib olduğunun delilidir. Âmâ olduğu halde İbn Ümmi Mektum'a: "Senin için bir ruhsat bulamadım" buyurunca gözü görenler için bu ruhsatın olmaması daha evladır.

Altıncı delil

Ebû Dâvûd'un, Ebû Hatem'in ve İbn Hıbban'ın Sahih'inde İbn Abbas'tan rivâyet ettiği şu hadistir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Kim ezanı işitir de bir mazeret onu icabetten engellemezse..." mazeret nedir? dediler. "Korku veya hastalıktır onun kıldığı namaz kabûl edilmez."**18**

Cemaatin vacip olmadığını söyleyenler buna karşı şöyle cevap verdiler: Bu hadiste iki illet vardır: Birincisi bunun ravileri içinde Mearik el-Abdî vardır ve bu onların nazarında zayıf bir ravidir. İkincisi bu hadisin İbn Abbas'tan mevkuf olarak rivâyet edildiği bilinmektedir.

Cemaatin vacip olduğunu söyleyenler şöyle dediler: Kasım b. Esbağ kitabında dedi ki: Bize İsmail b. İshak el-Kâdı şöyle anlattı, ona Süleyman b. Harb, ona Şûbe anlattı. Şûbe, Hubeyb b. Sabit'ten, o Said İbn Cubeyr'den, o İbn Abbas'tan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediğini nakletti: "Kim ezanı işitir de mazeretsiz olarak icabet etmezse onun namazı yoktur."**19** Bu isnadın sahihliği senin için yeterlidir. Bunu İbn'l-Münzir rivâyet etti ve şöyle dedi: Bize Ali b. Abdulaziz, ona Amr b. Avf, ona Huşeym İbn Şûbe anlattı. Huşeym, Adiy b. Sabit'ten, o Said b. Cubeyr'den, o da İbn Abbas'tan merfu olarak nakletti.**276** Dediler ki: Büyük ve ulu bir kişi olmasına rağmen Ebû İshak es-Sûbeyî de bu hadisi Mearik el-Abdî'den nakletmiştir. Bu hadis merfu değil de mevkuf olsa bile (yani peygamber sözü değil de sahabi sözü olsa bile) başka bir sahabenin karşı çıkmadığı bir sözdür.

Yedinci delil

Muslim'in sahihinde Abdullah b. Mes'ud'dan rivâyet ettiği şu sözlerdir: "Kim yarın Allah'a müslüman olarak kavuşmaktan hoşlanırsa, ezan okunduğu yerde bu beş vakit namazı kılmaya devam etsin. Bunlar Sunen-i Hüda'dandırlar.**20** Şüphesiz Allah, peygamberinize Sunen-i Hüdayı teşri buyurmuştur/emretmiştir. Eğer siz cemaatten uzak durup evinde namaz kılan kişi gibi namazlarınızı evlerinizde kılarsanız peygamberinizin sünnetini terk etmiş olursunuz. O sünneti terk ederseniz delâlete düşerseniz. Bir kimse tertemiz ve güzel bir abdest alıp da bu mescidlerden birine gitmek üzere yola çıkarsa, Allah ona, attığı her adıma karşılık bir sevap yazar, bir derecesini artırır, bir de günahını düşürür. Bizim zamanımızda nifakı bilinen münafıktan başka hiç birimiz cemaati terk etmiyordu. (Hatta hasta olan) bir kimse iki kişi arasında; ayakları yerde sürünerek (mescide) getirilir de safta durdurulurdu."**21** Bu rivâyetin başka bir lafzında Abdullah b. Mes'ud şöyle dedi: Allah'ın Rasûlü bize Sunen-i Hüda'yı öğretti. Ezan okunan mescidler de namaz kılmak da Sunen-i Hüda'dandır.**22** Bu rivâyet cemaatle namazın gerekliliğine şu yönden delâlet eder: Cemaati terk etmek, münafıklıkları bilinen münafıkların alametlerinden birisi olarak görülmektedir. Ne müstehap olan bir fiili terk etmek, ne de mekruh olan bir fiili terk etmek, ne de mekruh olan bir fiili yapmak münafıklığın alametlerinden değildir. Sünnetteki nifak alametlerini inceleyen bir kimse onların ya farz olan bir fiili terk etmek veya haram olan bir şeyi yapmak olduğunu görür. Abdullah b. Mes'ud'un şu sözü de bunu destekler mahiyettedir: Kim, yarın Allah'a müslüman olarak kavuşmaktan hoşlanırsa ezan okunduğu yerde bu beş vakit namazı kılmaya devam etsin. Abdullah b. Mes'ud, namazı evinde kılıp cemaati terk eden kimseyi, peygamberin üzerinde bulunduğu ve ümmetine din olarak sunduğu yol olan sünneti terk eden kimse olarak isimlendirdi. Bununla kastedilen şey, dileyenin yaptığı, dileyenin terk ettiği sünnet değildir. Çünkü kuşluk namazını, gece namazını ve pazartesi ve perşembe orucunu terk etmek gibi o tür sünnetleri terk etmek ne bir sapıklıktır, ne de münafıklık alametidir.

Sekizinci delil

Muslim'in Sahih'inde Ebû Said el-Hudrî'den rivâyet ettiği şu hadistir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Üç kişi oldukları zaman birisi onlara imam olsun. Onların imamlığına en layık olanı en iyi okuyanıdır."**23** Bu hadisin delil olmasının sebebi ise cemaati emretmiş olmasıdır. Onun emri vücub ifade eder.

Dokuzuncu delil

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in safın arkasında tek başına namaz kılan kimseye namazı iade etmesini emretmiş olmasıdır. Vabısa b. Ma'bed, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in safın arkasında tek başına namaz kılan bir kişiyi gördüğünü ve ona namazını tekrar kılmasını emrettiğini rivâyet etti. Bunu İmam Ahmed, Sunen sahipleri ve Ebû Hâtim b. Hibban Sahih'inde rivâyet etti, Tirmizî de hasen olduğunu söyledi.**24** Ali b. Şeyban'dan şöyle dediği rivâyet edildi: Biz, yola çıktık ve nihayet Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına vardık. Ona biat ettik ve arkasında namaz kıldık. (Ali b. Şeyban sözünün devamında) dedi ki: Sonra onun arkasında başka bir namaz kıldık. Namazı bitirdi ve safın arkasında tek başına namaz kılan bir adam gördü. Adam namazı bitirinceye kadar başında durdu ve dedi ki: "Namazını yeniden kıl, safın arkasında namaz kılanın namazı olmaz."**25** Bunu İmam Ahmed ve İbn Hibban rivâyet etti. Ahmed'in rivâyetinde şu ifadeler vardır: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in arkasında namaz kıldım. Safın arkasında tek başına namaz kılan birini gördü. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, adam namazı bitirinceye kadar başında bekledi ve ona dedi ki: "Namazını yeniden kıl. Çünkü safın arkasında tek başına namaz kılanın namazı olmaz."**26** İbn'l-Münzir dedi ki: Bu hadisi Ahmed ve İshak sahih olarak rivâyet ettiler. Bu hadisin delil olmasının sebebi, cemaatin içinde olduğu halde saftan ayrı tek başına namaza duran kimsenin namazının geçersiz (bâtıl) olduğunu söylemesi ve sadece özel bir mekanda münferit namaz kılmasına rağmen ona namazını iade etmesini emretmesidir. Dolayısıyla cemaatten ve mekandan ayrı münferit namaz kılanın namazı geçersiz olmaya daha layıktır. Bu hadis, saftan ayrı kalan kişinin gayesinin münferit namaz kılmak olduğunu açıklıyor. Münferit namaz kılan kişinin namazı sahih olsaydı, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* o kişinin namazının olmayacağına hükmetmezdi. Rasûlullah böyle namaz kılan kişiye namazını iade etmesini emretti.

Namazın cemaatle kılınmasının vacip olmadığını savunanlar dediler ki: Siz bu hadisi ancak safın arkasında tek başına namaz kılan kişinin namazının geçersiz olduğunu ispat ettikten sonra delil olarak kullanabilirsiniz. Halbuki bu görüş, ilim adamlarının cumhuruna/çoğunluğuna aykırı şaz bir görüştür.**27** Bir kadının safın arkasında tek başına kıldığı namazın sahih olduğunda insanların icma etmiş olmaları erkeğin de aynı şekilde kılacağı namazın sahih olduğuna delâlet eder. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Cebrail'in arkasında namaz kılmıştır. Cabir İbn Abdillah'ın rivâyetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e Cebrail namaz vakitlerini öğretmek üzere gelmişti. Cebrail öne geçti, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* arkasına durdu, insanlar da Rasûlullah'ın arkasına durdular. Güneş tepe noktasını geçince öğleyi kıldırdı. Gölge kendisinin büyüklüğü kadar olunca tekrar geldi. Daha önce yaptığı gibi yaptı; Cebrail öne geçti, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onun arkasına durdu. İnsanlar da Rasûlullah'ın arkasına durdular. Bunu Nesâî rivâyet etti.**28**

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Cebrail'in arkasında ona uyarak namazını kılmıştır. Dediler ki: Ebû Bekre safın arkasında tek başına iftitah tekbirini aldı, sonra saffa girinceye kadar yürüdü, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona namazı iade etmesini emretmedi.**29**

Dediler ki: İbn Abbas, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in solunda tekbir alarak namaza girmişti. Peygamber onun elini tuttu ve sağına doğru çekti.**30** Peygamber ona namazı tekrar etmesini emretmedi. Hatta İbn Abbas'ın tek başına tekbir alıp namaza başlamasının dahi sıhhatine hükmetti. Bu olay, nafile bir namazda

olmuştu. Cabir'in rivâyet ettiği hadiste geçen olay ise farz bir namazda olmuştu: Cabir Rasûlullah'ın solunda namaza durmuş, bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onun elinden tutmuş ve sağ tarafında namaza durdurmuştu.**31** Namazın cemaatle kılınmasının vacip olduğunu söyleyenler dediler ki: Bunun gibi şeyleri açıklayan sahih hadislerin birbiriyle çelişmesi şaşılacak bir durum olur. Bu sebeple hadisler arasında hiçbir çelişki yoktur. Siz diyorsunuz ki bu (yani saffın arkasında tek başına namaz kılan kişiye namazını iade ettirmesi) şaz/istisnai bir durumdur. Allah'a yemin olsun ki bu şaz/istisnai bir durum değildir. Terk edenler ederse etsin. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ve onun sahih ve açık sünnetleri bu uygulamanın yanındadır. Sünnetler, onları terk edenlerin o sünnetleri bilmemesi sebebiyle ve başkasına o sünneti terk ruhsatını veren bir nev'i teville terk edilmezler. Bu sünneti terk edenin terki nasıl sünnetin kendisine tercih edilir?

Tabiînin büyüklerinden bir topluluk bu sünneti savunmuşlardır. Said b. Cubeyr, Tavûs ve İbrahim en-Nehâî bunlardandır. el-Hakem, Hammad, b. Ebî Leyla, el-Hasen b. Salih ve Vekî gibi küçük tabiler de bu görüştedirler. el-Evzâî – Tahavi ondan nakletmiştir– İshak b. Rahaveyh, İmam Ahmed, Ebû Bekir b. el-Münzir, Muhammed b. İshak, İbn Huzeyme de aynı şeyi söylemişlerdir. İşte bu görüşte olanlar ve işte sünnet; hani nerede farklı görüşte olanlar?

Kadının saf düzenindeki konumunu gerekçe göstererek muhalefet etmeniz ise çok bozuk bir muhalefettir. Çünkü kadının bu konumu kendisi için meşru bir konumdur, hatta erkeklerle aynı safta namaza durursa Ebû Hanife'ye göre ve İmam Ahmed'in bir görüşüne göre arkasındakilerin namazını bozar. Bir kadın, kadınlar safının arkasında tek başına namaza durmuş olsa namazı sahih olur denilirse, hayır öyle değildir denilir. Bilakis tıpkı tek başına erkekler safının arkasında duran bir erkeğin namazı gibi, kadınlar safının arkasında tek başına namaza duran bir kadının namazı da sahih değildir. Kadı Ebû Ya'la, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in "Safın gerisinde tek başına duran kimsenin namazı olmaz" sözünün genel anlamına bir yorum getirerek şunu söylemiştir: "Bu konudaki sahih hadisten dolayı erkeklerin gerisinde bir kadın tek başına namaza durduğu zaman hüküm bunun dışındadır (yani kadının namazı sahihtir). Bunun dışında saf gerisinde tek başına namaza duranlar yukarıdaki hadisin genel hükmünün içinde kalır (yani namazları sahih değildir).

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Cebrail'in arkasında, sahabilerin de onun arkasında namaz kılmaları olayına gelince buna da şöyle cevap verilir: Bu olayın İslâm'ın ilk dönemlerinde Cebrail ona namaz vakitlerini öğrettiği zaman cereyan etmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in safın gerisinde namaz kılan kişiye namazını iade etmesi olayı ise bundan sonra son dönemlerde olmuştur. Bu doğru bir cevaptır. Benim bu konuda başka bir cevabım daha vardır, o da şudur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* müslümanların imamı idi ve onların önünde bulunuyordu. Sadece Peygamber Cebrail'e uymuştu. Cebrail'in önde bulunması öğretim açısından yanda bulunmasından daha elverişli bir durumdur. Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* insanlar kendisine tâbi olsunlar ve nasıl namaz kıldığını öğrensinler diye onlara minberin üstünde de namaz kıldırdı.**32** Bundaki gaye de öğretmektir. İnsanlara imamlık yaptığı zaman imamın onlardan daha yüksek bir yere durması Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yasağının içine girmez.**33**

Ebû Bekre olayına gelince bu rivâyette Ebû Bekre'nin safa girmeden önce başını rükûdan kaldırdığına dair bir ifade yoktur. Bu kesin ise (yani başını rükûdan kaldırmadan safa yetişmişse) buna sarılmak mümkündür. Fakat

bunun kesin olup olmadığı bilinmiyor. Safa yetişmeden rükûya varıp sonra rükû halinde yürüyen ve imam başını rükûdan kaldırmadan safa yetişen kimsenin durumu hakkında İmam Ahmed'den gelen rivâyetler muhteliftir. Bu konuda ondan üç rivâyet gelmiştir: Birincisi: Mutlak olarak sahihtir. Bu rivâyetin delili Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Ebû Bekre'ye namazını iade etmesini emretmemesi ve ondan kendisi başını rükûdan kaldırmadan önce mi yoksa sonra mı yetiştiğinin açıklamasını istememesidir. İkisinin durumu farklı olsaydı bu açıklamayı ondan isterdi. Said İbn Mansur'un Sunen'inde Zeyd b. Sabit'ten rivâyet ettiğine göre Zeyd b. Sâbit de safa girmeden önce rükûya varır, sonra rükû halindeyken yürür ve safa ulaşsın veya ulaşmasın o rekâta yetişmiş sayardı.**34** Ahmed'den gelen ikinci rivâyete göre bu, sahih değildir. İbrahim İbn el-Hâris'ten ve Muhammed b. el-Hakem'den gelen rivâyette buna hükmetti. Ahmed, bu rivâyette geçen görüşünde imam rükûda iken safa yetişen ile yetişemiyeni birbirinden ayırdı. Çünkü o (ikincisi) rekâtına yetişeceği bir safa yetişemedi. Böylece o, secde ederlerken saffa yetişmiş gibi oldu. Ahmed b. Hanbel'in arkadaşları nazarında en sahih rivâyet budur. Ahmed'den gelen üçüncü rivâyete göre ise eğer o kişi yasağı biliyorsa namazı sahih değildir, bilmiyorsa Ebû Bekre kıssası sebebiyle namazı sahihtir. Çünkü o kıssada Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona namazı iade etmesini emretmemiş, fakat "bir daha böyle yapma" demiştir. Yasaklama yasaklanan fiilin fesadını gerektirir/geçersiz kılar. Fakat bilmeyen kişiyi namazın iadesini ona emretmeksizin serbest bırakmıştır. Ebû Bekre'nin durumu budur. İbn Abbas ve Cabir'in kıssasındaki kişilere gelince onlar da safın gerisinde tek başlarına namaza başladıkları halde namazın başlangıcında kendilerine müdahale edilmemesinin sebebi, önce onlar henüz namaza girmiş değillerdi. Ancak peygamberin soluna durmuşlardı, Peygamber de onları duruşlarının başlangıç kısmında sağına çekmişti. Onların bu vaziyette iken tekbir alıp namaza başladıkları düşünülse, safın gerisinde tek başına tekbir alan kimsenin başlangıç tekbiri ve namaza girişi sahihtir/geçerlidir; onun rükûya da tek başına gidip gitmediğine bakılır. Rükûdan önce bir başka kişi daha gelip onun yanına durursa namazı sahihtir. Şayet imama uyanların hepsinin aynı anda tekbir almalarını kabûl edecek olursak, tekbirin başında ve sonunda herkesin yanındakiyle zaman birliği olmadıkça hiç kimsenin başlangıç tekbiri sahih/geçerli olmaz. Bu ise çok büyük bir zorluk ve meşakkat olur. Bu sebeple hiç kimse böyle bir şey söylememiştir. Allah en iyi bilendir.

Onuncu delil

Ebû Dâvûd'un süneninde, İmam Ahmed'in müsnedinde rivâyet ettiği şu hadistir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Bir köyde üç kişi bir arada olur da eğer o köyde ezan okunmaz ve namaz kılınmazsa anla ki şeytan onlara üstün gelmiştir. Bu nedenle sen cemaatten ayrılma! Çünkü kurt, sürüden ayrılan koyunu kapar."**35** Bu hadisin delil olma yönü şudur: Hadis, cemaati terk etmekle şeytanın onlara galip geleceğini haber vermektedir ki, ezan ve namazın ikamesi cemaatin sembolüdür. Şayet cemaat, kişinin yapıp yapmamak arasında serbest olduğu bir mendup olsaydı, cemaati ve onun sembollerini terk eden kimselere şeytan galip gelemezdi.

Onbirinci delil

Muslim'in Sahih'inde Ebû'ş-Şa'sa el-Muharîbî'den yaptığı şu rivâyettir: Bir gün mescitte oturuyorduk. Müezzin ezanı okuyunca bir adam mescidde ayağa kalktı ve yürüdü gitti. Ebû Hureyre, o adam mescitten çıkıncaya kadar takip etti ve şöyle dedi: "Bu adam Ebû Kasım'a (peygambere) asi olmuştur."**36**

Bir rivâyette de şöyle geçer: Ebû Hureyre'den duydum; ezandan sonra mescidin dışına çıkan bir adam görmüştü. Ona şöyle dedi: Bu adam Ebû Kasım'a isyan etmiştir. Bu hadisin delil olması, ezandan sonra mescitten çıkmakla cemaati terk ettiği için adamı Rasûlullah'a asi olmakla nitelendirmesidir. Cemaat menduptur diyen kimse ezandan sonra mescitten çıkıp tek başına namaz kılan kişi için Allah'a ve Rasûlüne isyan etmiştir demez. İbn'l-Münzir kitabında cemaatin vacipliğine bu hadisle delil getirmiştir. Şayet kişi cemaati terk etmekle cemaate katılmak arasında serbest olsaydı üzerine vacip olmayan bir şeyde hazır bulunmadığından dolayı isyan etmiş olmazdı. Cemaat menduptur, isterse katılır, isterse terk eder diyen bir kimse, müezzin namaz için kamete başladığı halde bir adamın mescitten dışarı çıkmasını da caiz görür, hatta orada oturmasını da caiz görür. Dolayısıyla bu adam imamla birlikte namaz kılmaz, onlar kıldıkları zaman kalkar ve tek başına namazını kılar, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashabı böyle yapan birisini görselerdi şiddetle reddederlerdi. Hatta o, bundan daha hafifini bile reddetmiş ve binitinde kıldığı namazını yeterli görüp de cemaatle birlikte namaza katılmayan kişiye şöyle demiştir: "Niçin bizimle namaz kılmıyorsun? Sen müslüman bir adam değil misin?"**37** Namazını kıldıktan sonra mescide gelen kişiye gelenlere de cemaatle namaza katılmalarını emretmiş ve şöyle buyurmuştur: "Binitlerinizde namazı kıldıktan sonra mescide geldiğinizde onlarla birlikte de namaz kılın. Şüphesiz bu sizin için bir nafiledir."**38**

Onikinci delil

Allah kendilerinden razı olsun, sahabilerin bu konudaki icmalarıdır. Biz onların sözlerini hatırlatacağız. İbn Mes'ud'un sözü daha önce geçmişti. O şöyle dedi: Bizim zamanımızda nifakı bilinen münafıktan başka hiç birimiz cemaati terk etmiyordu. İmam Ahmed şöyle dedi: Bize Vekî haber verdi, ona Süleyman İbn Muğire haber verdi. O Ebû Musa el-Hilali'den, o da İbn Mes'ud'dan şöyle dediğini nakletti: "Her kim müezzini işitir de hiçbir mazereti olmaksızın ona icabet etmezse onun namazı yoktur." Yine Ahmed dedi: Bize Vekî', ona Mes'ar anlattı. O Ebû'l-Husayn'den, o Ebû Berde'den, o Ebû Musa el-Eş'arî'den rivâyet etti, o şöyle dedi: Her kim ezanı işitir de mazeretsiz icabet etmezse onun namazı yoktur. "Ahmed şöyle dedi: Bize Vekî' anlattı, o Sufyan'dan, o Ebû Hayyan et-Teymî'den, o babasından, o da Ali *radıyallahu anh*'den şöyle dediğini nakletti: Mescide komşu olanın namazı ancak mescitte olur. Mescide komşu olan kimdir? diye soruldu. Şöyle cevap verdi: Müezzini işitendir."**39** Said İbn Mansur şöyle dedi: Bize Huşeym anlattı. Ona Mansur haber verdi. Mansur, Hasen İbn Ali'den şöyle dediğini nakletti: "Her kim ezanı işitir de mazereti olmaksızın ona gelmezse, namazı başının üstünü geçmez." Abdurrezzak, Enes'ten, o Ebû İshak'tan, o Hâris'ten, o da Ali'den şöyle dediğini nakletti. "Mescidin komşularından her kim ezanı işitir de sağlıklı ve mazeretsiz olduğu halde gelmezse onun namazı yoktur." Vekî', Abdurrahman b. Husayn'dan, o Ebû Necîh el-Mekkî'den, o da Ebû Hureyre'den şöyle dediğini nakletti: "Adem oğlunun kulaklarının erimiş kurşunla dolması, müezzini işitip de sonra ona icabet etmemesinden daha hayırdır." İmam Ahmed dedi ki: Bize Vekî', Sufyan'dan, o Mansur'dan, o Adiy b. Sabit'ten, o da Aişe'den şöyle dediğini nakletti: "Her kim müezzini duyar da hiçbir özrü olmadığı halde icabet etmezse ne iyilik bulur, ne de hakkında iyilik murad edilir." Vekî', Şûbe'den, o Adiy b. Sâbit'ten, o Saîd İbn Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletti: Kim ezanı işitir de hiç bir mazereti olmaksızın icabet etmezse onun namazı yoktur."**41** Abdurrazzak, Leys'ten, o Mücahid'den şöyle dediğini nakletti: Bir adam İbn Abbas'a sordu ve şöyle dedi: Bir

adam gündüz oruç tutuyor, gece namaz kılıyor fakat ne cumada bulunuyor, ne de cemaatte bulunuyor? İbn Abbas şöyle dedi: “O cehennemliktir.” Ertesi gün geldi ve aynı soruyu yine sordu, İbn Abbas: “O cehennemliktir”, dedi. Adam, bir ay boyunca birbirine yakın muhtelif zamanlarda aynı soruyu sormaya geldi. İbn Abbas her seferinde: O cehennemdedir, diye cevap verdi.**42** Bütün bunlar sahabilerin sözleridir. Hepsi sahihtir, meşhurdur ve yaygındır. Bunun aksini söyleyen hiçbir sahabî gelmemiştir. Bu haberlerin hepsine tek başına bile meselede müstakil bir delildir. Birbirini destekledikleri zaman nasıl delil olmasın? Başarı Allah’tandır.

VI

NAMAZIN SIHHATİNDE CEMAAT ŞART MIDIR, DEĞİL MİDİR?

Altıncı Mesele: Namazın sıhhatinde cemaat şart mıdır, değil midir? Cemaatin vacip olduğu görüşünde olanlar bu konuda iki guruba ayrılmışlardır:

Birinci görüşe göre cemaat farzdır, terk eden günahkâr olur, tek başına kılmakla namaz borcundan kurtulur. Hanbelî mezhebinin sonraki âlimlerinin çoğu bu görüştedir. Hanbel'in rivâyetinde Ahmed de buna hükmetmiş ve şöyle demiştir: Namaza çağırana icabet etmek farzdır. Şayet bir kimse bu bana göre sünnettir, ben vitir ve diğer namazlar gibi bunu da evimde kılarım, derse namazı sahih olmakla beraber hadise muhalif olur.

Ahmed'ten, Ebûl'l-Hasen ez-Za'feranî'nin Kitabu'l-İkna'da zikrettiği ikinci bir rivâyet daha vardır ki bu rivâyete göre cemaat, namazın sıhhati için şarttır ve tek başına namaz kılan kimsenin namazı sahih değildir. Bunu el-Kadî bazı Hanbeli'lerden nakletmiştir. Ebû'l-Vefa İbn Akîl ve Ebû'l-Hasen et-Temîmî de bunu tercih etmiştir. Dâvûd ve arkadaşlarının görüşü de budur. İbn Hazm şöyle demiştir: Bizim bütün arkadaşlarımız (zahirîler) bu görüştedir.

Biz her iki tarafın da delillerini zikredeceğiz: Cemaatin şart olduğunu söyleyenler şöyle dediler: Cemaatin vucubiyeti hakkında zikrettiğimiz bütün deliller bunun şart olduğuna delâlet eder. Çünkü bu, vacip olduğu zaman mükellef onu terk eder de emredilen şeyi yapmazsa emir onun uhdesinde kalır. Bunlar dediler ki: Şayet cemaatsiz namaz sahih olsaydı Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabı onun namazı yoktur, demezdi. Şayet cemaatsiz namaz sahih olsaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*: "Her kim müezzini işitir de sonra ona icabet etmezse kıldığı namaz ondan kabûl edilmez" demezdi.**1** Namazın kabûlü cemaate bağlandığı zaman onun şart olduğuna delâlet eder. Nitekim namazın kabûlü abdest almaya bağlandığı zaman abdest namazın şartı olduğuna delâlet eder.

Dediler ki: Kabul edilmemesi ya bir rüknün veya bir şartın yerine getirilmemesinden dolayıdır. Bu, kaçak kölenin**2** ve şarap içenin kırk gün boyunca **3** namazının kabûl edilmemesiyle çelişmez. Çünkü buradaki kabûl edilmemezlik namazla birlikte haram kılınmış bir fiilin işlenmesinden dolayıdır. Bu fiil, o namazın ecrini/sevabını iptal eder.

Dediler ki: Şayet tek başına namaz kılanın namazı sahih olsaydı İbn Abbas onun cehennemde olduğunu söylemezdi. Dediler ki: Şayet namazı sahih olsaydı vacip olmazdı ve emredilen şeyi yapanın ibadeti sahih olurdu. Cemaatin vücubiyetine dair yeterli delilleri zikretmiştik.

Cemaatsiz namaz sahihtir diyenler de üç gruba ayrıldılar. Bir kısmı sünnettir, dilerse cemaatle kılar, dilerse cemaati terk eder dediler. Bir kısmı, farz-ı kifayedir, bazıları kıldığında diğerlerinden düşer dediler. Bir kısmı da farz-ı ayndır fakat cemaatsiz namaz sahihtir, dediler.

Cemaatsiz namazın sahih olduğunu söyleyenler dediler ki: Buhârî ve Muslim'de, İbn Ömer'in rivâyet ettiği şu hadis geçmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Cemaatle namaz, tek başına namaz kılmaktan yirmiyedi derece daha faziletlidir."**4** Yine Buhârî ve Muslim'de, Ebû Hureyre Rasulullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şöyle nakletmektedir: "Kişinin cemaatle namaz kılması, evindeki veya çarşısındaki namazından sevapça yirmibeş kat fazladır. Çünkü o güzelce abdest alıp sadece mescitte namaz kılmak niyetiyle çıkarsa, attığı her adıma karşılık bir derecesi yükseltilir, bir de günahı silinir. Namaz kılarken namazgahında bulunduğu müddetçe melekler devamlı olarak onun için şöyle istiğfar ederler: Allah'ım, onu bağışla, Allah'ım onu esirge. Biriniz namazı beklediği müddetçe namazdaymış gibi olur.**5** Dediler ki: Tek başına namaz kılanın namazı geçersiz olsaydı cemaatle kılınan namazla onun arasında derece farkı olduğu söz konusu edilmezdi. Çünkü sahih ile bâtıl arasında derece farkı olmaz.

Muslimin Sahih'inde Osman b. Affan'dan rivâyet edilen bir hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: "Her kim yatsı namazını cemaatle kılarsa sanki gecenin yarısını namazla geçirmiş gibi olur. Sabah namazını da cemaatle kılarsa bütün geceyi namazla geçirmiş gibi olur."**6** Dediler ki: Namazı cemaatle kılmayı vacip olmayan bir şeye benzetti. Benzetilen hakkındaki hüküm tekit konusunda kendisine benzetilenin hükmü gibidir.

Dediler ki: Yezid b. el-Esved'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in haccında onunla beraber bulundum. Hayf mescidinde onunla birlikte sabah namazını kıldım. Namazını bitirince eğilip baktı ve topluluğun sonunda namaz kılmayan iki adam gözüne çarptı. Dedi ki: "Şu iki kişiyi bana getirin." Getirildiler. Adamlar korkudan titriyorlardı. Rasûlullah dedi ki: "Bizimle birlikte namaz kılmanızı engelleyen şey nedir?" Dediler ki: Ya Rasûlallah biz çadırımızda (daha önce) kılmıştık. Dedi ki: "Öyle yapmayın. Binitinizde namazınızı kıldığınız ve daha sonra da mescide geldiğiniz zaman onlarla birlikte de kılınız; bu sizin için nafile olur." Bu hadisi Sunen sahipleri rivâyet ettiler. Ebû Dâvûd'daki rivâyette şu lafızlar geçer: "Sizden biriniz evinde namazı kılıp da sonra imama yetiştiği zaman onunla birlikte de namaz kılsın. Çünkü bu onun için nafile olur." **7**

Dediler ki: Birincisi sahih olmasaydı, ikincisi nafile olmazdı. Mihcen b. el-Edra'dan şöyle dediği nakledildi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelmiştim. Namaz kılınacak oldu ve kıldı. Yani ben kılmadım. Bana dedi ki: "Sen kılmadın mı?" Dedim ki: Ya Rasûlallah, ben evde kıldım, sonra buraya geldim. Rasûlullah şöyle buyurdu: "Geldiğin zaman namaz kıl, onu da nafile yap." **8** Bunu Ahmed rivâyet etti. Bu konuda Ebû Hureyre'den, Ebû Zer'den ve Abdullah b. Ömer'den de gelen rivâyetler vardır. İbn Ömer'in, Meymune'nin azatlısı Süleyman'dan rivâyet ettiği hadisin lafzı şöyledir: Süleyman dedi ki: Bolat'ta iken İbn Ömer'in yanına geldim. İnsanlar mescitte namaz kılıyorlardı. Dedim ki: İnsanlarla birlikte namaz kılmaktan seni engelleyen şey nedir? Şöyle cevap verdi: Ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediğini duydum: "Bir günde iki defa namaz kılmayın."**9** Bunu Ebû Dâvûd ve Nesâî rivâyet etti.

Cemaatin vacib olduğu görüşünde olanlar şöyle dediler: Birinin diğerinden daha faziletli olması ister mutlak olsun, ister mukayyet olsun zimmetin her yönden borçtan kurtulmasını gerektirmez. İki şeyden birinde hiçbir fazilet bulunmadığı halde de diğeri için daha faziletlidir, denilebilir. Mesela Allah Teâlâ cennetle cehennemi karşılaştırırken şöyle buyurur:

”O gün cennet halkının kalacakları yer daha iyi, dinlenip safa sürecekleri yer daha güzeldir.” (Furkan, 24)

”De ki: Bu mu daha iyi, yoksa ebedi cennet mi?” (Furkan, 15)

(Bu mukayeseden cehennemin –az da olsa– iyi olduğu sonucu çıkmaz. Çünkü cehennem hiç iyi değildir. –Çeviren–) Bu örnekler çoktur. Dolayısıyla tek başına kılınan namazın birlikte kılınan namazın yirmiyedi de biri olması cemaatin farziyetinin düşmesini ve onun herhangi bir şekilde mendup olmasını gerektirmez. Namazın gayesi her ikisi ile de vacibin eda edilmesidir. Fakat aralarında çok büyük fazilet farkı vardır. Mesela iki adam aynı safta namaz kılarlar fakat ikisinin namazı arasında fazilet yönünden yerle gök arasındaki fark gibi fark vardır. Sunen’de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: “Kul namazını kılar fakat ona sevabının sadece yarısı, üçte biri, dörtte biri beşte biri yazılır.”**10** Hatta bu onda birine kadar düşer. Farz namazı kılan iki kişi düşünüldüğünde, bunlardan birisinin namazı diğerinin namazından on kat daha faziletlidir. Halbuki her ikisinin namazı da farz namazdır. Aynı şey tek başına kılınan namazla cemaatle kılınan namaz hakkında da düşünülebilir. Peygamberin şu sözü bunu daha güzel ifade etmektedir: “Senin namazından elde edeceğin ecir ve sevap ondan aklettiğinden (bağlanıp bilincinde olduğundan) başkası değildir.”**11** Bir kimse namazının sadece bir bölümünü bilinçli/kendisini namaza bağlayarak kılmışsa, namaz borcundan kurtulsa bile elde edeceği sevap bu bölümün sevabı kadardır. Tek başına namaz kılan da böyledir, borcundan kurtulsa bile bir parça sevap dahi alamaz. Böyle bir namazı fıkıhçılar namaz diye isimlendirseler bile şâri’ (dinin koyucusu) sahihtir diye isimlendirmez. Çünkü mutlak manada sahih, üzerine eseri terettüp eden (sonunda bir sevap elde edilen) ve kendisiyle maksada ulaşılan şeydir. Bu tek başına kılınan namazın sevabının çok büyük bir kısmı elde edilememektedir ve maksadın büyük bir kısmına ulaşılamamaktadır. Bu sebeple sıhhatten çok uzaktır, en iyi hali cezanın ondan kalkmasıdır. Bir sevap elde edilse bile bu (çok küçük) bir parçadır. Bu, cemaati namazın sıhhati için şart görmeyenlerin görüşüne göre böyledir. Cemaati namazın sıhhati için şart görenlere göre ise cemaatsiz namaz sahih değildir.

Cemaati namazın sıhhati için şart görenlerin fazilet mukayesesi konusundaki cevaplarına gelince o da şudur: Hadiste sadece sahih iki namaz fazilet yönünden mukayese edilmektedir. Tek başına kılınan namaz ancak mazeret sebebiyle sahih olur. Sahabilerin de dediği gibi mazeretsiz tek başına namaz kılan kişinin namazı yoktur/sahih değildir. Bunlar böyle cevap verirlerse muhalifleri de derler ki: Mazeretlinin sevabı zaten eksiksiz verilir. Diğerleri buna karşılık şöyle derler ki: Mazeretli tek başına namaz kılmakla bir parça sevabı hak eder. Sevabının tamamlanması/yirmi yedi kat olması, fiilinden dolayı değil, niyetinden dolayıdır. Daha önce cemaatle namaz kılmayı kendine adet edindiği zaman, hastalanır veya yolculuğa çıkar veya hapsedilir de cemaate gitme imkanını bulamazsa cemaat sevabından mahrum bırakılmaz. Allah Teâlâ onun niyetinin cemaate gitmeye gücü

yetseydi cemaati terk etmemek olduğunu bilir. Amel olmaları yönüyle cemaatle namaz, onun tek başına kıldığı namazdan daha faziletli olmasına rağmen bu niyet onun sevabının eksiksiz verilmesine sebep olur.

Dediler ki: Bu bellidir ve zorunludur. Çünkü naslar ezanı işitip de sonra kendi başına namaz kılan kimsenin namazının olmayacağını açıkça ifade etmektedir. Dolayısıyla kendisine sevabın yirmiyedide biri verilecek olan kişi, namazı kabûl edilen mazeretli kişi demektir. Dediler ki: Allah Teâlâ muaheze etmese de/sorguya çekip cezalandırmasa da, gücü yeteni gücü yetmeyenden üstün tutmuştur. Bu, Allah Teâlâ'nın dilediğine bahşettiği bir lütfudur. Buhârî'nin sahihinde İmran b. Husayn'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bir kimsenin oturarak kıldığı namazı sordum. Şöyle cevap verdi: "Her kim ayakta namaz kılarsa daha faziletlidir. Her kim oturarak namaz kılarsa ayakta kılanın alacağı sevabın yarısını alır. Her kim de yan yatarak kılarsa oturarak kılanın sevabının yarısını alır."**12** Bu sadece mazeretli olan kişi hakkında söylenmiş bir sözdür. Yoksa mazeretli olmayan kişi farz namazı oturarak kıldığı zaman hiçbir sevap alamaz. Şayet kıldığı namaz nafile ise yan yatarak kılması caiz değildir. Çünkü ne Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ne de her türlü ibadeti ve iyiliği yapmaya son derece hırslı olmalarına rağmen sahabilerden hiç birisi hiçbir gün yatarak nafile namaz kılmamışlardır. Bu sebeple ümmetin cumhuru bundan men etmişlerdir. Biz de yan yatarak namaz kılmayı ancak oturarak namaz kılamayan kimse için caiz görürüz. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, İmran b. Husayn'a; "Ayakta kıl, gücün yetmezse oturarak, ona da gücün yetmezse yan yatarak kıl" buyurdu.**13** İmran b. Husayn her iki rivâyetin de ravisidir ve her iki durumu da Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*e soran odur.

Osman b. Affan'ın rivâyet ettiği; "Her kim yatsı namazını cemaatle kılarsa sanki gecenin yarısını namazla geçirmiş gibi olur."**14** hadisiyle istidlâlinize gelince bu en bozuk/geçersiz istidlâllerden birisidir. Sizin bu istidlâlinizi geçersiz kılacak en açık şeylerden birisi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu sözüdür: "Her kim ramazan orucunu tutar, arkasından şevval ayından da altı gün oruç tutarsa bütün yılı oruçla geçirmiş gibi olur."**15** Yıl boyu oruç tutmak vacib olmadığı halde vacip olan oruç ona benzetilmiştir. Hatta sahih olan görüşe göre yılın tamamını oruçla geçirmek mekruhtur. Vacip olan ramazan orucu ona benzetilmiştir. Dolayısıyla az miktardaki bir vacibin sevabı, çok miktardaki müstehabbın sevabına ulaştığı için az miktardaki vacibe verilecek kat kat sevab konusunda vacibin müstehabba benzetilmesi mümkündür.

Yezid b. el-Esved, Mihcen b. el-Edra', Ebû Zerr ve Ubade tarafından rivâyet edilen hadisle istidlâlinize gelince onlardan hiç birisinin rivâyet ettiği hadiste bir adamın cemaate katılmaya gücü yettiği halde tek başına namaz kıldığı ifade edilmemiştir. Şayet Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e böyle bir şey haber verilseydi onu asla onaylamaz ve reddederdi.

İbn Ömer de cemaate gücüm yettiği halde namazı tek başıma kıldım, demedi. Biz diyoruz ki: Cemaati terk eden kimse ona gücü yettiği halde terk etmiş değildir. Rasûlullah ashabının dediği gibi biz de diyoruz ki gücü yettiği halde cemaati terk edenin namazı yoktur. Bunların namazları olduğuna göre burada iki şeyden birisinin olması gerekir: Ya bu cemaatin dışında başka bir cemaatle namazı kılmışlardır veya namaz vaktinde mazeretlidirler. Mesela bir kimse teyemmümle namaz kılsa, sonra vakit içinde suyu bulsa veya hastalık sebebiyle oturarak namaz kılsa sonra vakit içerisinde iyileşse veya çıplak olarak namaz kılsa sonra vakit içerisinde bir örtü bulsa mazeretli hallerinde kıldığı namazları tekrar kılması gerekmez.

Dediler ki: Şeriatın hükümleri cemaatle namazın herkese farz olduğuna delâlet etmektedir. Bu delâlet çeşitli yönlerden kendisini göstermektedir:

Birincisi: Yağmur sebebiyle namazları birleştirmek (cem etmek) caizdir.**16** Caiz oluşunun sebebi cemaati muhafazadan başka bir şey değildir. Öyle olmasaydı, herkesin evinde tek başına kılması mümkün olurdu. Cemaat –vacib değil de– mendub olsaydı sadece mendub olan bir şey için vacibin terk edilip de namazın vaktinden önce kılınması caiz olmazdı.

İkincisi: Hasta, cemaat içinde ayakta durmaya gücü yetmezse veya tek başına namaz kıldığı zaman ayakta durabiliyorsa kıyamı terk ederek namazı cemaatle kılar. Sadece mendup olan bir şey için namazın rükûnlerinden birinin terk edilmesi imkansızdır.

Üçüncüsü: Korku ortamında kılınan namazda cemaat imamdan ayrılıyor, namaz içinde pek çok şey yapıyorlar ve namaz ortasında imamı tek başına bırakıyorlar. Bunların hepsi cemaat sevabını tahsil etmek içindir. Bunların hiçbirisi olmaksızın tek başına namazı kılmak mümkündür. Dilerse yapacağı dilerse yapmayacağı mendup bir iş için bunu ve başka şeyleri yapması muhaldir/düşünülemez.

VII

KİŞİNİN NAMAZI EVİNDE CEMAATLE KILMASI

Yedinci Mesele: Cemaatle namazı evinde kılabilir mi yoksa mescit zorunluluğu var mıdır? Bu konuda âlimlerin iki görüşü vardır. Birincisi: Evinde cemaatle kılabilir görüşüdür. Hanefiler ve Mâlikîler bu görüştedirler. Şafiîlerin iki görüşünden birisi de budur. İkincisi: Mazereti olmadıkça evinde cemaatle kılması caiz değildir, görüşüdür. Bu konuda üçüncü bir görüş daha vardır ki o da mescidde kılması farz-ı kifayedir, görüşüdür. Bu Şafiîlerin ikinci görüşüdür. Birinci görüşün delili çadırlarında namaz kılan iki kişinin rivâyet ettikleri hadistir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara mescidden cemaate katılarak nafile namaz kılmalarını emretti ve çadırlarında kıldıkları için onları azarlamadı. Mihcen İbn el-Edra ve Abdullah İbn Ömer hadisi de bu görüşün delilidir. Bu hadisler daha önce geçmiştir.

Buhârî ve Muslim'in sahihlerinde Enes İbn Malik'ten rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* insanların ahlakça en güzeli idi. Bizim evimizde iken bazan namaz vakti girerdi. Altına bir sergi getirilmesini emreder, onu ters çevirir, temizler, sonra kalkar, biz de arkasından kalkarız ve bize namaz kıldırırdı.**1** Buhârî ve Muslim'de yine Enes İbn Malik'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* attan düşmüş ve sağ tarafı tahriş olmuştu/eti ezilmişti. Geçmiş olsun demek için yanına girdik. Bu sırada namaz vakti girdi ve oturarak namaz kıldı.**2** Yine Buhârî ve Muslim'de, Ebû Zerr'den şöyle dediği rivâyet edildi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yeryüzünde inşa edilen ilk mescidin hangisi olduğunu sordum. Şöyle cevap verdi: "Mescid-i Haram'dır, sonra Mescid-i Aksa'dır. Sonra namazı nerede idrak edersen/vakit nerede girerse orada kıl. Orası da bir mescittir."**3** Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sahih yolla gelen bir rivâyette şöyle buyurmuştur: "Temiz olan her yer benim için hem mescit, hem de temizleyici/teyemmüm etme yeri kılındı."**4** Cemaatin vacipliğine delâlet eden yukarıda geçmiş bulunan hadislerden ikinci rivâyet mescitlere gitmeyi de açıkça ifade etmektedir. İmam Ahmed'in Müsned'inde İbn Ümmi Mektum'dan şöyle rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir gün mescide geldi ve cemaatin az olduğunu gördü. Bunun üzerine şöyle dedi: "Düşünüyorum, insanlara bir imam tayin edeyim, sonra çıkayım ve evinde namazdan geri kalan kimi bulursam evini başına yakayım."**5** Ebû Dâvûd'un rivâyetinde şu lafızlar vardır: "Sonra hiçbir hastalığı olmadığı halde evlerinde namaz kılanlara gideyim ve evlerini üzerlerine yakayım."**6** İbn Ummi Mektum –âmâ bir adam idi– Peygamber'e dedi ki: Namazı evimde kılmam için bana bir ruhsat bulur musun? Rasûlullah ona şöyle dedi: "Senin için bir ruhsat bulamam."**7** İbn Mes'ud şöyle dedi: Şayet evinde namaz kılıp da cemaatten geri kalan şu

adam gibi kılarsanız peygamberinizin sünnetini terk etmiş olursunuz. Şayet peygamberinizin sünnetini terk ederseniz sapıtırsınız. Cabir b. Abdillah'tan şöyle dediği rivâyet edildi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bazı kimselerin namazda olmadıklarını fark etti. Dedi ki: "Sizi namazdan engelleyen şey nedir?" Dediler ki: Aramızda su engeli vardı. Şöyle buyurdu: "Mescide komşu olanın mescitten başka yerde namazı olmaz." Bunu Darekutnî rivâyet etti.

Bu anlamda sözler Ali b. Ebû Talib ve diğer sahabilerden de rivâyet edilmiştir. Bir kimse mescitten geri kalır ve hiçbir mazereti olmaksızın evinde cemaatle kılarsa onun namazının sıhhati konusunda iki görüş vardır: Ebû'l-Berekât şerhinde şöyle dedi: Mescide gelmeyip de namazı evinde cemaatle kılarsa İbn Akîl'in, cemaati terk eden, yasaklanmış bir fiili işlemiş olur diye tercih ettiği görüşten dolayı, herhangi bir mazereti olmadıkça namazı sahih değildir. Bunu "Mescide komşu olanın mescitten başka yerde namazı olmaz" hadisi de destekler.

Evde cemaatle kılınan namazın sahih olduğunu söyleyen görüşün delili şu hadistir: "Bir kimsenin cemaatle kıldığı namaz evinde veya çarşısında kıldığı namazdan yirmibeş kat daha faziletlidir." Bu hadisle "Mescide komşu olanın mescitten başka yerde namazı olmaz" hadisinin arasını birleştirmek/uzlaştırmak için bu ikincisi namazı tam olmaz diye yorumlanır.

(Ebû'l-Berekât) dedi ki: Birinci rivâyet bizim arkadaşlarımızın tercihidir. Mescitte bulunmak vacip değildir. Rivâyet zahirine yorumlanırsa bana göre uygulaması çok zordur. Şüphesiz mescitte namaz kılmak dinin sembollerinden ve alametlerindendir. Onun tamamen terk edilmesi kötülüklere ve namazın etkilerinin silinmesine yol açar. Öyle ki sonunda insanların çoğu fiilin aslını işleme (yani cemaat için mescitlere gelme) konusunda isteksiz hale gelirler. Bu sebeple Abdullah İbn Mes'ud şöyle dedi: Şayet evinde namaz kılıp da cemaatten geri kalan şu adam gibi kılarsanız peygamberinizin sünnetini terk edersiniz. Şayet peygamberinizin sünnetini terk ederseniz sapıtırsınız.

(Ebû'l-Berekât) dedi ki: Bu rivâyetin manası –Allahu a'lem– mescitlerde namaz kılındığı zaman tek tek insanların evlerinde de cemaatle namaz kılmaları caizdir. Dolayısıyla bu rivâyete göre namazı mescitte kılmak farz-ı kifayedir. Diğer rivâyete göre farz-ı ayndır.

Dedi ki: Mescitteki cemaate katılmanın farz-ı ayn olduğunun delillerinden birisi de yağmur sebebiyle iki namazın birleştirilmesinin caiz olmasıdır. Namazın mescitte kılınması değil de sadece cemaat farz olsaydı, bu sebepten dolayı namazları birleştirmek caiz olmazdı. Çünkü insanların çoğu evlerinde de cemaatle namaz kılabilirlerdi. Çünkü genellikle bir insanın yanında evde eşi veya çocuğu veya bir arkadaşı ya da başka birisi bulunur ve onlarla birlikte namazı cemaatle kılmak mümkündür. Sünnet için şartı terk etmek –ki namazı vaktinde kılmak şarttır– caiz değildir. Namazları birleştirmek caiz olunca, ister farz-ı kifaye olsun, ister farz-ı ayn olsun mescitlerdeki cemaatin de farz olduğu anlaşılır. Bu, onun (Ebû'l-Berekât'ın) sözüdür.

Sünneti hakkıyla düşünen bir kimse açıkça görür ki namazı mescitlerde kılmak, cumayı ve cemaati terki caiz kılan bir sebep olmadıkça farz-ı ayndır. Mescitlerde bulunmayı mazeretsiz terk etmek, cemaatin aslını mazeretsiz terk etmek gibidir. Hadislerin ve haberlerin tamamı bu görüşle ittifak etmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat ettiği ve onun vefat haberi Mekkelilere ulaştığı zaman Suheyl İbn Amr **8** onlara bir hitabede bulundu. –Attab İbn Esîd **9** Mekke valisi idi ve Mekkelilerden korktuğu için gizlenmişti.– Suheyl İbn Amr'ın

konuşması Mekkeliler üzerinde etkili olmuş ve onları (peygamberin vefatından olumsuz etkilenmelerini engellemiş ve) İslâm üzere sebat etmelerini sağlamıştı. Bunun üzerine Attab da ortaya çıkmış ve Mekkelilere hitaben şunları söylemişti: Ey Mekkeliler! Vallahi içinizden birinizin mescidde kılınan namaza iştirak etmediği haberi bana gelirse onun boynunu vurdururum.” Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ashabı onun bu davranışına teşekkür ettiler ve onların gözlerinde Attab’ın değeri daha da arttı. Biz de Allah’ın dinine göre hiçbir mazereti olmadığı halde bir kimsenin mesciddeki cemaatten geri kalmasının caiz olmadığına inanıyoruz. Doğrusunu Allah bilir.

VIII

NAMAZI ACELE VE ÇABUK KILMANIN HÜKMÜ

Sekizinci Mesele: Namazı, tavuğun yem topladığı gibi alelacele kılan ve rükûsunu ve secdelerini tam yapmayan kimsenin hükmü hakkındadır. Bu mesele hakkında Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* yeterli bilgiyi vermiş ve uyarılarda bulunmuştur. Ondan sonra sahabileri de aynı uyarıları yapmışlardır. Artık kendi iyiliğini isteyen bir kimsenin bu konuda sünnetin getirdiği şeylerin dışına çıkması mümkün değildir. Biz bu konuda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve ashabının izlediği yolu sözleriyle birlikte nakledeceğiz.

Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir gün mescide girdi, arkasından bir adam mescide girdi ve namaz kıldı. Adam namazı kıldıktan sonra geldi ve Peygambere selam verdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun selamını aldı ve ona dedi ki: "Geri dön ve namazını tekrar kıl, çünkü sen namazını kılmadın." Adam geri döndü, az önce kıldığı şekilde bir namaz kıldı. Sonra geldi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yine aynı şeyi söyledi ve bu durum üç defa tekrarlandı. Bunun üzerine adam dedi ki: Seni hak ile gönderene yemin ederim ki, bundan daha güzel kılmasını bilmiyorum, bana öğret. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu: "Namaza kalktığın zaman güzelce abdest al. Sonra kıbleye yönel ve tekbir al. Sonra Kur'an'dan ezbere bildiklerinden kolayına gelenleri oku. Sonra yere tam paralel eğilinceye kadar rükûya var. Sonra ayakta dimdik oluncaya kadar başını kaldır. Sonra secde azaların yere tam yerleşinceye kadar secdede kal. Sonra dimdik oturuncaya kadar başını kaldır. Sonra aynı şekilde tekrar secde yap. Sonra bunu namazının tamamında böylece yap."**1** Bu hadisin sıhhatinde ittifak edilmiştir. Bu lafızlar Buhârî'ye aittir. Bu hadis, namaza girmek için tekbirin zorunlu olduğuna ve başka hiçbir şeyin onun yerine geçemeyeceğine, ayrıca abdestin ve kıbleye yönelmenin zorunlu olduğuna ve kıraatin vacipliğine delildir. Kıraatin kolay olanla sınırlandırılmış olması başka bir delilin de varlığı sebebiyle Fatiha'nın zorunluluğuna aykırı değildir. Çünkü bunu söyleyen Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şu sözleri de söylemiştir: "Fatiha'nın okunmadığı her namaz eksiktir."**2** "Fatiha'yı okumayan kimsenin namazı olmaz."**3** Onun sünnetleri/hadisleri birbirini çürütmez.

Bu hadiste namazı sükûnet içerisinde kılmanın vacipliğinin de delili vardır. Kim namazı sükunet ve ciddiyet içerisinde kılmazsa kendisine emredilen şeyi yapmamış demektir ve emri yerine getirmesi talep edilen kimse olarak kalır. Rükûya tam olarak eğilmeyi ve rükûdan başını kaldırınca dimdik olmayı emrettiğini düşünmelisin. Demek ki rükûdan başı kaldırma rüknünde dimdik ve tam olarak doğrulmadıkça sadece sükûnet (acelesizlik) yeterli değildir. Biz dedik ki: Rükûya varıp sonra başını kaldırmadan rükûsundan secdeye vardığı zaman namazı sahihtir diyenlerin aksine sükûnetle itidalin (acele etmeksizin tam olarak kalkmanın) bir arada

olması gerekir. Namazı farz kılan, namazda dimdik olacak şekilde sadece başın rükûdan kaldırılmış olmasını yeterli görmedi. Başka bir delilin varlığı sebebiyle bu, secdelerdeki ve rükûdaki tesbihleri ve rükûdan kalkınca söylenecek semiallahu limen hamideh demenin gerekliliğini ortadan kaldırmaz. Onu söyleyen ve emreden, rükûdaki tesbihi de emretmiş ve

"Öyleyse ulu Rabbini tesbih et" (Vakıa, 74)

âyeti nazil olunca "Bu tesbihi rükûlarınızda yapınız"**4** buyurmuştur. Rükûdan başı kaldırınca da tahmidi emretmiş ve şöyle demiştir: "İmam semiallahu limen hamideh, deyince siz de Rabbena ve leke'l-hamd deyin."**5** O bize rükûyu ve rükûda sükuneti (acele etmemeyi), tesbihi ve tahmidi de emredendir. Secdelerden başı kaldırma konusunda da şöyle buyurmuştur: "Sonra dimdik oturuncaya kadar secdeden başını kaldır." Sükunet ve itidal gerçekleşinceye kadar kılıcın yüzü gibi sadece secdeden başın kaldırılmış olmasıyla yetinmedi. Hadiste hem başın secdeden kaldırılması emredildi, hem de bu esnada sükunet (acelesizlik) ve itidal (dimdik oturma) emredildi. İmamlardan birisinin nazarında vacib olan bir şeyin düşürülmesi için bu hadiste zikredilmeyen bir şeye sarılmak mümkün değildir. Mesela İmam Şafiî'ye göre Fatiha, son teşehhüd ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*e salavat getirmek vaciptir fakat hadiste bunlar zikredilmemiştir. Ebû Hanife'ye göre teşehhüd miktarı oturmak ve namazdan namaza aykırı bir fiille çıkmak vacibtir fakat bunlar hadiste zikredilmemiştir. İmam Ahmed rükûda ve secdelerde tesbihi, rükûdan başı kaldırınca semiallahu limen hamideh demeyi ve "Rabbiğfirlî" demeyi vacip görmüştür fakat bunlar hadiste zikredilmemiştir. İmam Malik'e göre teşehhüd ve selam vaciptir fakat bunlar da hadiste zikredilmemiştir. Dolayısıyla hadiste zikredilmeyen şeylerin hiçbirisini hiç kimsenin düşürmesi mümkün değildir. Şayet Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onun bu namazını iki defa onayladı, eğer batıl/geçersiz olsaydı onaylamazdı, çünkü o batılı onaylamaz denilirse buna karşılık denilir ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona: "Geri dön ve namazını tekrar kıl, çünkü sen namazı kılmış değilsin" diyorken onu nasıl onaylamış oluyor. Ona tekrar namaz kılmasını emretmiş ve önceki yaptığının ona tarif ettiği namaz olmadığını söylemiştir. Hangi red bundan daha açık ifade edilir? Şayet namazın içindeyken onu engellemedi denilirse, buna cevap olarak da şöyle denilir: Evet onu ürkütmemek ve ona öğretme imkanını ortadan kaldırmamak için namazın içinde müdahale etmemiştir. Nitekim mescidin içine işeyen kişiye de sonra ona öğretilmesi gereken şeyi öğretmiştir.**6** Bu onun şefkatinin, üstün öğreticiliğinin ve iyiliğinin bir sonucudur. Şayet Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona namazın içindeyken "bırak bu şekilde namaz kılmayı" demesi gerekmez miydi? denilirse denilir ki: İşeyen kimseye de "bırak işemeyi" demedi. Bu daha uygundur. Evet, şayet onun kıldığı bu namazın şer'î bir namaz olmadığını söylemeseydi bunda sizin için bir tutamak olurdu. Şayet Peygamberin "sen namaz kılmadın" sözü namazı tam olarak kılmadın anlamına gelir, denilirse ancak bazı müstehapları terk edilmiş bir namazın onun için sahih olması imkansızdır. Sonra ona; "Dön namazını tekrar kıl, çünkü sen namaz kılmadın" diyor, bu ise namazın bâtıl/geçersiz oluşunun en açık ifadesidir.

Rufâa b. Râfi'den rivâyet edildi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir gün mescitte otururken köylü tipli bir adam çıkageldi. Hafif/ çabucak bir namaz kıldı. Sonra namazdan ayrılıp Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelerek selam verdi. O, selamını aldı ve dedi ki: "Geri dön, namazını kıl, çünkü sen namaz kılmadın." Bunu iki

veya üç defa yaptı. Her seferinde Peygamberin yanına geliyor, ona selam veriyor, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ona: "Geri dön, namazını kıl, çünkü sen namaz kılmadın" buyuruyordu. İnsanlar bundan bayağı endişeye kapıldılar ve hafif namaz kılanın namazının olmayacağı onlara ağır geldi. Adam sonunda geldi ve dedi ki: Bana göster ve öğret çünkü ben bir insanım; doğru da yapabilirim, yanlış da yapabilirim. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Evet namaz kılacağın zaman Allah'ın sana emrettiği gibi abdest al. Şehadet getirip kamet getir. Eğer Kur'an'dan ezberinde bir şey varsa onu oku, yoksa elhamdulillah, Allahuekber ve la ilahe illallah de. Sonra rükûya var ve sükunet içinde/acele etmeden rükûyu yap. Sonra rükûdan başını kaldır ve tam olarak doğrul. Sonra secdeye var ve secdede aceleci değil itidalli ol. Sonra otur ve otururken aceleci değil, sakin otur. Sonra ayağa kalk. Bunu böyle yaparsan namazın tam olur. Eğer bundan bir şey eksik olursa namazın da eksik olur."**7** Râvi dedi ki: Bu onlara birincisinden daha ehven geldi. Çünkü bu tarife göre, namaz eksik yapıldığı zaman, namazın tamamı gitmiyor, sadece eksik yapılmış oluyor. Bunu İmam Ahmed ve sünen sahipleri rivâyet etmişlerdir. Ebû Dâvûd'un rivâyetinde şu lafızlar geçer: "Sonra Kur'an'dan dilediğin şeyi okursun, sonra Allahu ekber dersin." Ahmed'in rivâyetinde şu lafızlar geçer: "Namaz kılmak istediğin zaman güzelce abdest al, sonra kıbleye yönel ve tekbir al, sonra Fatiha'yı oku, sonra dilediğini oku. Rükûya vardığın zaman avuçlarını dizlerinin üstüne koy. Sırtını (yere paralel) uzat ve rükûunu tam yap. Başını kaldırdığın zaman kemiklerin mafsallarına dönünceye kadar belini doğrult. Secdeye vardığın zaman secdenin hakkını ver. Secdeden kalktığın zaman sol baldırının üstüne dayan/otur. Sonra her rekât ve secdede böyle yap." Bu hadisteki "Allah'ın emrettiği gibi abdest al" sözünü Safa ve Merve hakkındaki "Allah'ın başladığı şeyle başlayın"**8** hadisiyle birlikte düşündüğün zaman abdestte Allah'ın zikrettiği tertibe uymanın vacib olduğu anlaşılır. Hadisteki "Fatiha'yı oku, sonra dilediğini oku" sözü, Peygamber'in "Kur'an'dan ezbere bildiklerinden kolayına gideni oku" sözündeki mutlak ifadeyi takyit etmektedir. Bu, hadisteki "Kur'an'dan dilediğini okursun" sözünün de anlamıdır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*: "Eğer Kur'an'dan ezberinde bir şey varsa onu oku, yoksa elhamdulillah, Allahuekber ve la ilahe illallah de" buyurdu. Hadisin lafızları birbirini açıklar. Bunlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in muradını beyan eder. Bunlardan bir lafza bağlanıp da diğerlerini terk etmek caiz değildir. Peygamberin "sonra Allahuekber dersin" sözünde başka bir lafzın değil, bu lafzın söyleneceği ortaya konmuştur. Bu, "namazın tahrimi/namazı başlatan şey tekbirdir"**9** sözündeki bilinen tekbirdir. Peygamberin; "Başını –rükûdan– kaldırdığın zaman kemiklerin mafsallarına dönünceye kadar belini doğrult" sözü rükûdan sonra başı kaldırmanın, dimdik olmanın ve bunları sükunet içerisinde yapmanın açık bir ifadesidir. Ebû Mes'ud el-Bedrî'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Rükû ve secdelerde sırtını doğrultmadıkça (belini düz tutmadıkça) kişinin namazı yeterli olmaz."**10** Bunu İmam Ahmed ve Sunen sahipleri rivâyet ettiler. Tirmizî, hadis hasen, sahihtir, dedi.

Bu hadis rükû ve secdelerden başı kaldırmanın, dimdik durmanın ve bunları acele etmeden/sükunet içinde yapmanın bir rükun olduğunu ve bu rükun yerine getirilmedikçe namazın sahih olmayacağını açıkça ifade eden bir nastır. Ali b. Şeyban'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Yola çıktık ve nihayet Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına gelip ona biat ettik ve arkasında namaz kıldık. Secdelerde ve rükûda belini düzgün tutmayan bir adama gözü ilişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazı bitirince şöyle dedi: "Ey müslümanlar topluluğu!

Rükûda ve secdelerde belini düzgün tutmayan kimsenin namazı olmaz."**11** Bunu İmam Ahmed ve İbn Mâce rivâyet etti. "Namazı olmaz" sözü namazı yeterli olmaz anlamında söylenmiştir. Bu manaya geldiğinin delili şu hadistir: "Rükû ve secdelerde sırtını doğrultmadıkça kişinin namazı yeterli olmaz." Bu hadisin Ahmed'deki lafzı şöyledir: "Allah Teâlâ rükû ve secdelerinde belini doğrultmayan kimseye bakmaz." Ebû Hureyre'den, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Rükû ve secdelerinde belini doğrultmayan kimsenin namazına Allah bakmaz." Bunu Ahmed rivâyet etmiştir. Beyhaki'nin süneninde Cabir İbn Abdillah'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Bir kimsenin rükû ve secdelerde belini doğrultmadığı namazı yeterli değildir."**12**

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz kılan kimsenin –tavuğun yem toplaması gibi– acele acele namaz kılmasını yasakladı ve bunun münafıkların namazı olduğunu haber verdi. Müsned'de ve sünenlerde Abdurrahman İbn Şibl'den rivâyet edilen hadiste o şöyle demiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (namazda) karga gibi yem toplamaktan, yırtıcı hayvan gibi yere yayılmaktan ve devenin bir yere yerleşmesi gibi (mescitte) belli bir yere yerleşmekten men etti.**13** Bu hadis namazda hayvanların hareketlerine benzer hareketler yapmayı yasaklamaktadır: Bunlar karganın yemi gagasıyla toplaması gibi çabuk çabuk namaz kılmak, secdelerde yırtıcı hayvanlar gibi kollarını yaymak ve devenin bir yere yerleşmek gibi mescitte belli bir mekana yerleşmesi ve orayı hiç kimseye vermemektir. Bir başka hadiste tilkinin sağa sola bakması gibi sağa sola bakmak, köpeğin oturması gibi yayışarak oturmak ve at kuyrukları gibi elleri kaldırmak yasaklanmıştır.**14** Namaz kılarken bu altı hayvanın hareketlerine benzer hareketler yapmak yasaktır. Yem toplar gibi çabuk çabuk namaz kılmayı münafıkların namazı olarak nitelendirmesine gelince bu Muslim'in sahihinde geçmektedir. Muslim, el-Alâu İbn Abdirrahman'dan şöyle nakletmiştir: O, öğle namazını kıldıktan sonra Basra'daki evinde Enes İbn Malik'in yanına girmiştir. Enes'in evi mescidin yanındaydı. Enes ona sordu: İkindiyi kıldınız mı? Hayır! Daha şimdi öğleyi kıldık, dedi. Enes, haydi ikindiyi kılın! dedi. Anlatan dedi ki: Bunun üzerine kalktık. İkindiyi kıldık. Namazı bitirdikten sonra bize şöyle dedi: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu duydum: "Güneşi bekleyip de şeytanın iki boynuzu arasında olduğu zaman kalkar, tavuğun yem topladığı (gagaladığı) gibi (alelacele) dört rekât namaz kılar, Allah'ı pek az anar. İşte böyle bir namaz münafığın namazıdır."**15** İbn Mes'ud'un şu sözü daha önce geçmişti: İçimizden münafıklığı bilinen kimselerden başkasının cemaatten geri kalmadığını görürdük. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

> "Münafıklar Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Halbuki o, kendi oyunlarını başlarına geçirendir. Onlar namaza kalktıkları zaman üşene üşene kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar. Allah'ı pek az anarlar." (Nisa, 142)

Namazdaki şu altı vasıf, münafıklığın alametlerindendir:

1- Namaza kalkarken üşene üşene kalkmak,

2- Namazı insanlara gösteriş için kılmak,

3- Namazı geciktirmek,

4- Kuşun yemi gagaladığı gibi çabuk çabuk kılmak,

5- Namazda Allah'ı az zikretmek,

6- Namazı cemaatle kılmamak.

Ebû Abdillah el-Eş'arî'den şöyle dediği rivâyet edildi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabıyla birlikte namaz kıldı. Sonra onlardan bir grubun içine oturdu. Derken bir adam girdi ve namaza durdu. Rükû ve secdeleri tavuğun yem toplaması gibi acele acele yapıyordu. Rasûlullah da ona bakıyordu. Dedi ki: "Şunu görüyorsunuz; şayet ölürse Muhammed'in dininin dışında ölmüş olur. Karganın kanı gagalaması gibi namazını çabuk çabuk kılıyor. Namaz kılan fakat secdelerinde eğilmeyen kimsenin misali bir iki hurma yiyen aç kimsenin misali gibidir. Yediği hurmalar onun açlığını gidermez. Abdesti hakkını vererek alın. –İyi yıkanmayan– topukların cehennemde vay haline! Rükû ve secdeleri tam yapın."**16** Ebû Salih dedi ki: Ebû Abdullah el-Eş'arî'ye dedim ki: Bu hadisi sana kim anlattı? Şöyle cevap verdi: Ordu komutanları: Halit b. el-Velid, Amr b. el-As, Şurahbil b. Hasene ve Yezid b. Ebî Sufyan. Bunların hepsi bunu Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den dinlediler. Bunu Ebû Bekir b. Huzeyme Sahih'inde rivâyet etti. Peygamber namazı tavuğun yem toplaması gibi çabuk çabuk kılan kimse şayet ölürse İslâm'ın dışında ölür diye haber verdi. Buhârî'nin Sahih'inde Zeyd b. Vehb'in şöyle dediği rivâyet edildi: Huzeyfe rükû ve secdelerini tam yapmayan bir adamı görünce dedi ki: "Sen namaz kılmadın; şayet sen –bu kıldığın namazla– ölürsen Allah'ın Muhammed'i yarattığı fıtratın dışında bir fıtrat üzere ölmüş olursun."**17** Şayet çabuk çabuk namaz kılan kişinin namazının sahih olduğunu bildirseydi onu bu davranışından dolayı İslâm fıtratının dışına çıkarmazdı. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namazdan çalan hırsızın mal çalan hırsızdan daha kötü olduğunu söyledi. Müsned'de Ebû Katade'den şöyle dediği nakledildi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*: "En kötü hırsız namazından çalan hırsızdır" buyurdu. Dediler ki: Ya Rasûlallah! Namazından nasıl çalar? Dedi ki: "Rükûunu ve secdelerini tam yapmaz –veya dedi ki:– Rükû ve secdelerde belini düz tutmaz."**18** Bu hadis, onun mal çalan hırsızın durumundan daha kötü bir durumda olduğunu açıklamaktadır. Şüphesiz dini çalan hırsız dünyayı çalan hırsızdan daha kötüdür. Müsned'de Salim b. Ebî'l-Ca'd, Selman el-Farisî'nin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*den şu sözü naklettiğini rivâyet etti: "Namaz bir ölçüdür. Kim onun hakkını verirse ölçüyü tam yapmış olur. Kim eksik yaparsa Allah Teâlâ'nın ölçüyü eksiltenler hakkında ne söylediğini biliyorsunuz."**19** Malik dedi ki: Her şeyde tam yapmak da vardır, eksik yapmak da vardır. Allah Teâlâ malları eksik ölçen ve tartanları yazıklar olsun onlara diye tehdit ettiğinde namazı eksik kılanlar hakkında ne yapacağını sen düşün! Ebû Cafer el-Ukaylî, el-Ahvas b. Halûm'den; o Halid İbn Ma'dan'dan, o da Ubade b. es-Samit'ten şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "Kul güzelce abdest aldığı, sonra namaza kalktığı, rükûunu, secdelerini ve kıraatini tam yaptığı zaman namaz ona der ki: Beni koruduğun gibi Allah da seni korusun. Sonra bu namaz abdestinin nuruyla birlikte semaya yükseltilir. Semanın kapıları o namaz Allah'a ulaşıncaya kadar açılır ve sahibine şefaat eder. Abdestini iyi almadığı; rükûsunu, secdelerini ve kıraatini tam yapmadığı zaman namaz ona der ki: Beni kaybettiğin gibi Allah da seni kaybetsin. Sonra o namaz semaya yükseltilir ama semanın kapıları onun önünde kapanır. Sonra eski bir elbisenin dürülüşü gibi dürülür ve sahibinin suratına çarpılır." İmam Ahmed, Mühenna İbn Yahya eş-Şamî'nin rivâyeti hakkında dedi ki: Hadis: "Abdest aldığı ve güzelce namaz kıldığı zaman" diye geldi. Ahmed bu ilaveyi ona bağlı olarak zikretti.

IX

PEYGAMBER (*S.A.V)*'İN NAMAZININ MİKTARI

Dokuzuncu Mesele: Rasûlulullah'ın namazının miktarıdır. Bu, meselelerin en yücesi ve en önemlisidir. İnsanların bunu öğrenmeye olan ihtiyaçları yemek ve içmeye olan ihtiyaçlarından daha fazladır. Enes İbn Malik *radıyallahu anh*'ın zamanından itibaren insanlar bunu kaybettiler. Buhârî'nin Sahih'inde Zührî'den şöyle dediği nakledildi: Dımaşk'te Enes İbn Malik'in yanına girdim. O ağlıyordu. Ona neye ağlıyorsun? diye sordum. Şöyle dedi: Şu gördüğüm namaz manzarasından başka beni ağlatan bir şey bilmiyorum. Bu namazın hakkı artık verilmez hale geldi.**1** Musa İbn İsmail dedi ki: Bize Mehdi anlattı, o Ğaylan'dan, o da Enes'ten nakletti, Enes şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in zamanındaki olanlardan bir şey bulamıyorum. Denildi ki: Namaz da mı? Dedi ki: Onda da yapacağınızı yaptınız değil mi?**2** Buhârî bunu Musa'dan tahriç etti. Enes *radıyallahu anh* uzun bir ömür sürdü ve namazın rükûnlerinin vakitlerinin, rükû ve secdelerindeki tesbihlerinin kaybedilmesi, içindeki intikal tekbirlerinin tam yapılmaması gibi hoşlanmadığı şeylere şahit oldu. İnşaallah aşağıda ayrıntılı olarak üzerinde duracağın gibi bunların Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetine aykırı olduğunu haber verdi. Buhârî'nin ve Muslim'in Sahih'lerinde Enes'ten rivâyet edildiğine göre o şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hem kısa hem de eksiksiz bir namaz kılardı."**3** Buhârî ve Muslim'in yine ondan rivâyet ettiklerine göre o şöyle dedi: "Ben hiçbir imamın arkasında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazından daha hafif ve eksiksiz namaz kılmadım." Buhârî şunu da ilave etti: "Bir çocuğun ağladığını duyarsa annesinin Kafasının karışacağından/vesveseye düşeceğinden korktuğu için o namazı hafifletirdi/uzatmazdı."**4**

Enes, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in namazını kısa ve eksiksiz olarak nitelendirdi. Kısalık nisbi/görece, bir kavramdır. Ölçüsü/ dayanağı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetidir, imamın ve arkasındakilerin arzusuna bırakılmaz. Sabah namazında altmış âyetten yüz âyete kadar okuduğu zaman bu, altıyüz âyetten bin âyete kadar okumaya göre kısa olur. Akşam A'raf suresini okuduğu zaman bu Bakara'ya göre kısa demektir. Enes'in bizzat kendisinin söylediği şey bunun delilidir. Enes'in bu sözlerini Ebû Dâvûd ve Nesâî Abdullah İbn İbrahim İbn Keysan'dan rivâyet ettiler. O dedi ki: Bana babam haber verdi. O Vehb İbn Me'nus'tan nakletti. Vehb, Said İbn Cubeyr'den dinlediğini söyledi. Said İbn Vubeyr, Enes İbn Malik'in şöyle dediğini duydum dedi. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra hiç kimsenin arkasında şu gençten başka Rasûlullah'ın namazına benzeyen bir namaz kılmadım. Yani Ömer İbn Abdilaziz'den başka kimsenin arkasında kılmadım. Râvi dedi ki: Biz onun rükûunda on tesbih, secdelerinde on tesbih bulunduğunu tahmin ettik.**5** Buhârî ve Muslim'in

rivâyet ettiği şu sözü söyleyen de Enes'tir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bize nasıl namaz kıldırdı ise size de öyle namaz kıldırmaktan vazgeçmeyeceğim." Sabit İbn Eslem el-Bünanî dedi ki: "Enes, namazda öyle bir şey yapardı ki onu sizin yaptığınızı görmüyorum. Başını rükûdan kaldırdığı vakit kendisini gören "unuttu galiba" diyecek kadar ayakta dikilirdi. Secdeden başını kaldırdığı vakit onu gören kimse "unuttu galiba" diyecek kadar beklerdi."**6**

Bu sözü söyleyen kişi Enes'tir. Aynı Enes şu sözün de sahibidir: "Hiç bir imamın arkasında Rasûlullah'ın namazından daha hafif ve daha tam bir namaz kılmadım." Hadisler birbirini tekzib etmezler. Ebû Dâvûd'un süneninde Hammad İbn Seleme'den rivâyet ettiği şey de bizim söylediğimiz şeyleri açıklamaktadır. Hammad bunu Sabit'ten, o Humeyd'den, o da Enes İbn Malik'ten şöyle dediğini nakletti: "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den daha mükemmel ve daha kısa namaz kıldıran birinin arkasında hiç namaz kılmadım. "Semiallahu li men hamideh" dedikten sonra o kadar ayakta dururdu ki galiba yanıldı derdik. Sonra tekbir alıp secdeye varırdı. İki secde arasında o kadar uzun otururdu ki, galiba yanıldı derdik."**7** Enes'in sözlerinin akışı budur. Enes *radıyallahu anh* bu sahih hadiste Rasûlullah'ın namazının hem kısa olduğunu hem de eksiksiz olduğunu haber vermekte ve Peygamberin rükûdan ve secdeden doğrulduğunda kendisini gören kimseye galiba yanıldı ya da unuttu diye zannettirecek kadar uzun uzun beklemesinin onun namazının mükemmelliğinin bir göstergesi olduğunu beyan etmektedir. Hadiste her iki durumu da bir arada zikretmektedir. Rasûlullah'tan daha kısa ve daha mükemmel/eksiksiz/tam namaz kıldıranı görmedim, diyen odur. Dolayısıyla kısalık kıyama ait bir vasıf gibi görünüyor, mükemmellik ve tamlık da rükûya, secdelere ve bu ikisi arasındaki uzun dik duruşlara ait bir vasıf gibi görünüyor. Çünkü kıyam hemen hemen daima tam olur. Bu sebeple rükû ve secdelerin ve bu ikisi arasındaki dik duruşların aksine kıyamın (namazda ayakta durmanın) tamlıkla vasıflandırılmasına ihtiyaç yoktur. Meselenin özü, kıyamın kısalığıyla, rükû ve secdelerin ve ikisi arasındaki duruşların uzunluğuyla bir namazın mükemmel hale gelmesidir. Çünkü kıyamdaki kısalığı, rükû ve secdelerin uzunluğu dengelemekte ve bunlar birbirine yakın sürelerde eda edilmektedir. Bu da namazı mükemmel hale getirmektedir. Enes'in şu sözü bunu doğrulamaktadır: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazından daha kısa ve daha mükemmel/tam başka bir namaz görmedim." Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazında uyguladığı ölçü budur. (Kıyamı kısaltmak, rükû ve secdeleri uzatarak aralarındaki dengeyi sağlamak ve bunları birbirlerine yaklaştırmak). Demek ki o, kıyamını, rükû ve secdelerini ve bunlar arasındaki duruş ve bekleyişlerini dengeleyerek namazını mükemmel hale getirmiştir.

Buhârî ve Muslim'in sahihlerinde el-Bera b. Azib'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazını izledim; kıyamını, rükûunu, rükûudan doğruluşunu, secdesini, iki secde arasındaki oturuşunu, ikinci secdesini, selam ile namazdan kalkıp gitmesi arasındaki oturuşunu hemen hemen birbirinin aynı buldum."**8** Buhârî ve Muslim'de geçen bir başka lafızda el-Bera şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in namazında kıyamı, rükûu, rükûdan başını kaldırdığı zaman duruşu, secdeleri ve iki secde arasındaki oturuşu hemen hemen aynı idi.**9** Bu, Buhârî'nin şu hadiste rivâyet ettiği şeye aykırı değildir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in rükûu, secdesi, iki secde arası, rükûdan başını kaldırışı, kıyam ve ka'de'nin dışında hemen hemen birbirine eşitti.**10** Bunu da söyleyen, onu da söyleyen Bera'dır. Hadisin birinci sevkinin içine bunda kıraat kıyamı ve teşehhüd oturuşunu da dahil etmiştir. Kastettiği şey, kıraat kıyamının ve teşehhüd oturuşunun surelerinin, rükû

ve secdelerinin sureleri kadar olduğunu söylemek değildir. Böyle bir maksatla söylemiş olsaydı birinci sevkle, ikinci sevk birbiriyle çelişkili olurdu. Söylemek istediği şey, kıraat kıyamının ve teşehhüd oturuşunun uzunluklarının rükû ve secdeler ile bunlar arasındaki doğruluşlarının uzunluğuyla aralarında uzunluk ve kısalık yönünden büyük bir farklılık oluşturmayacak şekilde uyumlu ve orantılı oluşudur. Nitekim sünneti bilmeyen pek çok kimse kıyamı fazlasıyla uzatır, rükû ve secdeleri de kısa kısa yapar. Pek çokları da teravih namazlarında böyle yaparlar. Halbuki bu Enes'in: "Rasûlullah'ın namazından daha hafif ve daha mükemmel/eksiksiz bir namazı hiçbir imamın arkasında kılmadım" sözüyle reddettiği bir şeydir. Çünkü onun zamanındaki yöneticilerin çoğu kıyamı fazlasıyla uzatıyorlar, bu da imama uyanlara ağır geliyordu. Rükûu, secdeleri ve bunların arasındaki duruşları da o kadar kısaltıyorlardı ki namaz tam olmuyordu. Enes'in, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i vasıflandırdığı bu iki duruma da zamanın yöneticileri aykırı davranıyorlardı. Bu –yani rükû ve secdeler arasındaki duruşların kısaltılması– sembol haline gelmişti. Hatta bazı fıkıhçılar bunu müstehap gördüler ve uzatılmalarının mekruh olduğunu söylediler. Bu sebeple Sabit el-Bünânî dedi ki: Enes namazda sizde görmediğim şeyler yapardı; başını rükûdan kaldırdığı zaman o kadar çok ayakta kalırdı ki onu gören kimse herhalde unuttu, derdi. Beğenmeyen istediği kadar beğenmesin, Enes'in bu yaptığı şey, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in de yaptığı şeydir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünneti uyulmaya daha layıktır ve daha evlâdır. el-Berâ'nın hadisin diğer sevkinde söylediği "kıyam ve kadenin dışında" sözü kıraat ve teşehhüd rüknûnün diğer rükûnlerden daha uzun olduğunu beyan etmektedir.

Bazıları onun bununla rükûdan doğrulduktan sonraki kıyam ile iki secde arasındaki oturmayı kastettiğini zannettiler. İstisnanın bunların kısaltmasına ait bir istisna olduğunu söylediler ve ikisinin kısa tutulmasının sünnet olduğu hükmünü bunun üzerine bina ettiler. Hatta bunları aşırı uzatanların namazlarının bâtıl/geçersiz olacağını söylediler ki bu bir yanılgıdır. Çünkü hadisin lafzı ve akışı onların görünüşünü iptal ediyor. el-Berâ'nın rivâyetinin lafzı şöyledir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in rükûu, secdesi, iki secde arası ve rükûdan başını kaldırışı, kıyam ve kadenin dışında hemen hemen aynı idi. Bunu söyleyen el-Bera, nasıl başını rükûdan kaldırdığı zaman başını rükûdan kaldırmasından başka ne der? Bu kesinlikle bâtıldır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in uygulamasına gelince bu konudaki Enes hadisi daha önce geçmişti. Enes'in bu rivâyetine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara namaz kıldırmıştı ve rükûdan sonra görene galiba unuttu dedirtecek kadar ayakta kalmıştı. Başını rükûdan kaldırdıktan sonra şöyle derdi:

"Allah kendisine hamdedeni işitti. Allah'ım bütün hamdler sanadır. Gökler dolusu, yer ve göklerle yer arasındaki mesafe dolusu ve bundan sonra dilediğin şeyler dolusunca (hamd sanadır) ey övgü ve şeref sahibi! Bir kulun -ki hepimiz senin kulunuz- söylediği en doğru söz şudur: Allah'ım! Senin verdiğine kimse engel olamaz, senin vermediğini de kimse veremez. İtibar sahiplerine senin yanında itibarları fayda vermez."**11** Bunu Muslim, Ebû Said el-Hudri'den rivâyet etti. Ayrıca İbn Ebî Evfa'dan da şu şekilde rivâyet etti:

"Allah kendisine hamd edeni işitti. Allah'ım bütün hamdler sanadır. Gökler dolusu, yer ve göklerle yer arasındaki mesafe dolusu ve bundan sonra dilediğin şeyler dolusunca hamd sanadır. Allah'ım beni kar ile dolu ile soğuk su ile temizle. Allah'ım beni günahlardan ve hatalardan temizle. Tıpkı beyaz elbisenin kirden temizlenmesi gibi."**12**

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in gece namazındaki sünneti de böyle idi; kıyamına yakın bir rükû yapar ve başını kaldırdıktan sonra rükûu kadar ayakta dururdu. Secdesinin miktarı da bu kadar olurdu ve iki secde arasında da aynı miktarda otururdu. Güneş tutulması esnasında tuttuğu namazda da böyle yapardı; rükûdan sonraki duruşunu hemen hemen kıraat kadar uzatırdı. Sanki Peygamberin yapıyorken görür gibi olduğun sünneti işte budur. Ondan sonraki gelen raşit halifeler de böyle yaptılar. Zeyd b. Eslem dedi ki: Ömer kıyamı ve ka'deyi hafif tutar, rükû ve secdeleri tam yapardı. Enes'ten gelen hadislerin hepsi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in rükûu, secdeleri ve ikisi arasındaki duruş ve oturuşları uzattığının delilidir. Ayrıca çok azı hariç müçtehit imamların tamamına yakın çoğunluğu böyle yapardı. Enes, kıyamı Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yaptığından fazla uzatanlardan hoşlanmazdı ve şöyle derdi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazı(nın rükûnleri) birbirine yakındı. Bu, el-Bera b. Azib'in; "Onun namazı hemen hemen aynı idi" şeklindeki rivâyetine de uygundur. Bu konudaki sahabe hadisleri de birbirini tasdik eder mahiyettedir.

PEYGAMBER *(S.A.V.)*'İN KIYAMDAKİ OKUDUĞU ŞEYLERİN MİKTARI

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kıraat için ayakta ne kadar durduğu meselesine gelince Ebû Berze el-Eslemî dedi ki: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sabah namazını kılardı ve bir kimse namazdan çıkar çıkmaz yanında oturan kişiyi tanırdı. O, iki rekâtta veya birinde altmış ile yüz âyet arasında okurdu."**13** Bu hadisin sıhhatinde Buhârî ve Muslim ittifak etmişlerdir. Muslim'in sahihinde Abdullah b. es-Sâib'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'de bize sabah namazı kıldırdı. Müminun suresini okumaya başladı. Musa ve Harun'un ismi geçen âyete gelince (ravi şüphe ederek yahut İsa'nın ismi geçen dedi) kendisini bir öksürük tuttu ve derhal rükûa gitti."**14** Muslim'in Sahih'inde Kutbe b. Malik'ten rivâyet edildi. O, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sabah namazında âyetini okuduğunu işitti. Belki de (Kâf) suresini dedi.**15**

Yine Muslim'in sahihinde Cabir b. Semura'dan şöyle rivâyet edildi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sabah namazında (Kâf) suresini okurdu ve sonraki namazı hafif olurdu.**16** Sonraki namazı hafif olurdu sözü, sabah namazından sonraki namazda hafif/daha kısa okurdu, demektir. Bununla daha sonraki sabah namazında Kâf'tan daha kısa okudu demek istemedi. Muslim'in sahihinde rivâyet ettiği bir başka hadis bunun delilidir. Bu hadisi Şu'be, Semmak'ten, o da Cabir b. Semura'dan rivâyet etti. Semura dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* öğlen namazında Leyl suresini, ikindi namazında onun gibisini, sabah namazında ise ondan daha uzun bir sureyi okurdu.**17**

Muslim'in Sahih'inde Zuheyr'den rivâyet edildi. Zuheyr, Semmak b. Harb'ten şöyle dediğini rivâyet etti: Cabir b. Semura'ya Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazını sordum, şöyle dedi: "Onun namazı hafifti, şu adamların namazı gibi değildi." Ravi dedi ki: Cabir bana Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sabah namazında Kâf suresini ve benzeri sureleri okuduğunu haber verdi.**18** Cabir, Rasûlullah'ın namazı hafif kılmasının bu şekilde olduğunu haber verdi. "Bundan sonraki namazı hafifti" sözünün sabah namazından sonraki namazları hafif kılardı anlamına geldiğini bu da beyan etmiş olmaktadır. Çünkü bu hadiste hem Rasûlullah'ın namazını hafif olarak nitelendirdi, hem de bu namazda Kâf ve benzeri sureleri okuduğunu söyledi.

Sahih bir rivâyette sabit olmuştur ki Ümmü Seleme, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in veda haccında sabah namazını kılarken az bir kısmı hariç Tur suresini okuduğunu işitmiştir. Tur suresi hemen hemen Kâf suresi kadardır.**19**

Abdullah b. Abbas'tan rivâyet edildi, o şöyle dedi: Annem Ümmü'l-Fadl bir defasında benim Mürselat suresini okuduğumu işitti. Bana dedi ki: "Yavrucuğum bu sureyi okumakla derdimi aklıma getirip depreştirdin. Bu sure Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in akşam namazında okuduğunu işittiğim en son suredir."**20** Ümmü'l-Fadl bunu akşam namazında okurken Rasûlullah'tan dinlediği en son sure olduğunu söyledi. Ümmü'l-Fadl, muhacirlerden değil, hicret etmeye imkan bulamayan çaresizlerdendi. Nitekim İbn Abbas: "Ben ve annem Allah'ın mazur gördüğü çaresizlerden idik" dedi. Dolayısıyla bu işitme kesinlikle Mekke'nin fethinden sonra idi.

Buhârî'nin sahihinde Mervan b. el-Hakem'in, Zeyd İbn Sabit'e şöyle dediği rivâyet edildi: Niçin akşam namazında kısa sureler okuyorsun, halbuki ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in akşam namazında en uzun iki surenin uzununu okuduğunu işittim? İbn Muleyke bunu ravilerinden birine sordu: İki uzun surenin uzunu nedir? Râvi kendi fikrince şöyle dedi: Maide ve Araf'tır.**21** Bu tefsirin doğruluğunun delili müminlerin annesi Aişe *radıyallahu anha*'nın şu sözüdür: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* akşam namazını, iki rekâtında ikiye bölmek suretiyle Araf suresini okuyarak kıldırdı.**22** Bunu Nesâî rivâyet etti. Yine Nesâî, İbn Mes'ud'dan, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in akşam namazında Duhan suresini okuduğunu rivâyet etti.**23** Sahih'lerinde Cubeyr b. Mut'ım'den şöyle dediği rivâyet edildi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in akşam namazında Tûr suresini okuduğunu işittim.**24**

Yatsı namazına gelince el-Bera b. Azîb dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yatsı namazında Tîn suresini okuduğunu işittim ve ondan daha güzel sesli hiç kimseyi dinlemedim. Bu hadisin sıhhatinde Buhârî ve Muslim ittifak etmişlerdir.**25** Yine Buhârî ve Muslim'in Sahih'lerinde Ebû Rafi'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ebû Hureyre ile birlikte yatsıyı kıldım. Namazda İnşikak suresini okudu ve (secde yerinde) secde etti. Ona niçin secde ettiğini sordum. Dedi ki: "Ben Ebu'l-Kasım'la birlikte namaz kılarken o bu âyette secdeye vardı. Ben de ahirette ona kavuşuncaya kadar bu sureyi okurken hep secde edeceğim."**26** Müsned'de ve Tirmizî'de Bureyde'den şöyle dediği rivâyet edildi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* yatsı namazında Şems, Duha ve benzeri sureleri okurdu. Tirmizî dedi ki: Bu hadis hasendir.**27** Muaz dedi ki: "Yatsı namazında Şems, el-A'la, Alak ve Leyl surelerini okuyorum." Bu hadisi de Buhârî ve Muslim rivâyet etmiştir.**28**

Öğle ve ikindi namazlarına gelince bu konuda Muslim'in Sahih'inde Ebû Said el-Hudri'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Öğle namazına durulurdu. Bizden birisi Bakî'a gidip işini gördükten sonra ailesine gelir, abdest alır, sonra birinci rekâtte iken mescide dönerdi."**29** Ebû Katade *radıyallahu anh*'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bize namaz kıldırırdı. Öğle ve ikindi namazlarında ilk iki rekâtte Fatiha ile iki sure okur ve bazan okuduğu âyeti bize işittirirdi. Öğle namazının birinci rekâtında uzun okur, ikinci rekâtında kısa okurdu. Son iki rekâtte (sadece) Fatiha'yı okurdu." Bu hadisi Buhârî ve Muslim rivâyet etmişlerdir.**30** Lafızlar Muslim'e aittir. Buhârî'nin rivâyetinde şu ifadeler geçer: "Sabah namazının birinci rekâtını uzatır, ikincisini kısa tutardı. Ebû Dâvûd'un rivâyetinde şöyle dedi: "Biz, onun insanlar birinci rekâta yetişsinler diye böyle yaptığını zannederdik."**31** Ahmed'in müsnedinde Abdullah b. Ebî Evfa'dan şöyle rivâyet edildi:

"Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* öğlen namazının birinci rekâtında ayak sesleri kesilinceye kadar kıyamda dururdu."**32** Sa'd b. Ebî Vakkas, Ömer'e dedi ki: "Ben ilk iki rekâtta uzatırım, son iki rekâtte hafifletir/kısaltırım. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e uyduğum müddetçe böyle yapmaktan vazgeçmeyeceğim." Ömer dedi ki: "Ben de senin hakkında böyle düşünüyordum."**33** Bunu Buhârî ve Muslim rivâyet etti. Ebû Said el-Hudrî dedi ki: "Biz Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in öğle ve ikindi namazlarındaki kıyamının miktarı hakkında tahmin yürütüyorduk. Öğlenin ilk iki rekâtındaki kıyamını secde suresini okuyacak kadar bir zaman olarak hesapladık. Son iki rekâttaki kıyamını ise ilk iki rekâttaki kıyamının yarısı kadar bir zaman olarak hesapladık. İkindinin ilk iki rekâtındaki kıyamının da bunun yarısı kadar olduğunu tahmin ettik." Bir rivâyette "secde suresi" yerine "otuz âyet kadar, son iki rekâtte on beş âyet kadar" ifadeleri geçer. Bu lafızların hepsi Muslim'deki lafızlardır.**34** Son iki rekâtte Fatiha'dan sonra sure okunmasının müstehab olduğunu söyleyenler bununla delil getirdiler. Ebû Katade hadisi gelmemiş olsaydı bu hadis onların görüşüne açıkça delâlet ederdi. Fakat Buhârî ve Muslim'in rivâyet ettiği Ebû Katade hadisine göre ilk iki rekâtta hem Fatiha, hem de sureler okunur, son iki rekâtta ise sadece Fatiha okunur. Surelerin ilk iki rekatta okunacağının zikredilmesi ve son iki rekâtta sadece Fatiha'nın okunması her rekâtta sadece zikredilen şeylerin okunacağının delilidir. Sa'd b. Ebî Vakkas hadisi, Ebû Katade'nin söylediği şeye de ihtimal verir, Ebû Said el-Hudri'nin söylediği şeye de ihtimal verir. Ebû Said el-Hudri hadisinde son iki rekâtta da sure okunacağı açıkça söylenilmemektedir, sadece tahmin yürütülmektedir. Câbir b. Semura dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* öğlen namazında Leyl suresini, ikindi namazında bunun bir benzerini, sabah namazında ise bundan daha uzununu okurdu." Bunu Muslim rivâyet etti.**35** Yine ondan şöyle rivâyet edilmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* öğlen namazında A'la suresini, sabah namazında ise bundan daha uzununu okurdu."**36** Bunu da Muslim rivâyet etmiştir. Yine ondan rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* öğlen ve ikindi namazlarında Buruc, Târık ve benzeri sureleri okurdu. Bunu Ahmed ve sünen sahipleri rivâyet etti.**37** Sunen-i Nesâî'de el-Bera'dan şöyle rivâyet edildi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize öğlen namazını kıldırdı. Ondan Lokman ve Zariyat surelerini âyet âyet duyardık."**38** Sunenlerde İbn Ömer'den şöyle rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* öğle namazında (kıyamda iken okuduğu bir secde âyetinden dolayı) secdeye varır, sonra ayağa kalkar ve (kıraati tamamladıktan sonra) rükûa varırdı. Böylece onun secde suresini okuduğunu anlardık."**39** Bu rivâyette gizli okunan namazda secde âyeti okumanın mekruh olmadığının, imamın secde âyeti okuduğu zaman secde ettiğinin ve arkasındakilerin bu konuda ona uymakla uymamak arasında serbest olmadıklarının, bilakis ona uymalarının vacip olduğunun delili vardır. Enes dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'le birlikte öğlen namazı kıldım. Bize şu iki sureyi, A'la ve Gaşiye surelerini okudu." Bunu Nesâî rivâyet etti.**40** Allah kendilerinden razı olsun, sahabiler kıyamı aşırı uzatanı, rükûnleri, özellikle rükû ve secdeler arasındaki duruş rüknünü hafifleteni, tekbiri tam yapmayanı, namazı son vaktine kadar geciktireni ve namazı cemaatle kılmayanı hoş karşılamazlardı. Onlar Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ölünceye kadar kılmaya devam ettiği namazını anlattılar ve onlardan hiçbirisi onun hayatının sonunda namazını eksilttiğini söylemedi ve onun kıldığı bu namazın mensuh olduğunu zikretmedi. Aksine onun raşit halifeleri diğer konularda onun izinden gittikleri gibi namaz konusunda da onun izinden gitmişlerdir. Ebû Bekir es-Sıddîk sabah namazında Bakara suresinin tamamını okumuştu. Namazı bitirince dediler ki: Ey Rasûlullahın halifesi! Güneş (neredeyse) doğacaktı.

Dedi ki: Şayet doğsaydı bizi gafiller olarak bulmazdı.**41** Ömer sabah namazını Nahl, Yunus, Hûd, Yusûf ve benzeri surelerle kılardı.**42**

Namazı hafifletenler dediler ki: Siz namazı uzatma konusunda sünnete sarılırsanız namazı kısaltma ve hafifletme konusunda sünnet bizi daha çok destekler. Çünkü bununla ilgili çok sayıda sahih hadis vardır. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kısa ve hafifliği emretmiş, uzatanlara fazlasıyla kızmış, onlara öğütler vermiş ve onları nefret ettiriciler olarak adlandırmıştır. Ebû Musa'dan rivâyet edildiğine göre bir adam dedi ki: Ya Rasûlullah! Namazı bize uzattığı için falan adamdan dolayı sabah namazından geri kalıyorum. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*i o güne kadar hiç bu şekilde öfkeli vaaz verdiğini görmemiştim, şöyle dedi: "Ey insanlar! İçinizde nefret ettirenler var. Hanginiz insanlara namaz kıldırırsa namazı kısa kıldırsın. Çünkü onların içinde zayıf vardır, ihtiyar vardır, ihtiyaç sahibi vardır." Bunu Buhârî ve Muslim rivâyet etti. Buhârî'nin rivâyetinde şöyle buyurdu: "Onların içinde ihtiyar vardır, zayıf vardır, ihtiyaç sahibi vardır."**43** Ebû Hureyre'den Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edildi: "Biriniz imam olduğunuz zaman namazı hafif kıldırsın. Çünkü onların içinde küçük, yaşlı, zayıf ve hasta olanlar vardır. Tek başına namaz kıldığı zaman dilediği şekilde kılsın."**44** Bunu Buhârî ve Muslim rivâyet etti. Lafız Muslim'indir. Osman İbn Ebi'l-As es-Sakafî'den nakledilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona dedi ki: "Kavmine imamlık yap." Şöyle dedim: Ya Rasûlullah ben kendimde bir şeyler hissediyorum. Rasûlü Ekrem: "Yaklaş" buyurdu. Beni önüne oturttu. Sonra avucunu göğsüme iki mememin arasına koydu, sonra "dön" dedi. Sonra avucunu iki omuzunun arasında sırtıma koydu. Sonra şöyle dedi: "Kavmine imam ol. Kim kavmine imam olursa namazı hafif kıldırsın. Çünkü onların içinde yaşlı vardır, onların içinde hasta vardır, onların içinde zayıf vardır, onların içinde ihtiyaç sahibi olan vardır. Biriniz kendi başına namaz kıldığı zaman dilediği şekilde kılsın." Bunu Muslim rivâyet etti. "Bir topluluğa imam olduğun zaman onlara namazı hafif kıldır."**45** Enes b. Malik dedi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazı kısa ve mükemmel kılardı. Bir başka lafızda: Kısa ve tam kılardı, buyurdu. Bunu Buhârî ve Muslim rivâyet etti.**46** Yine Enes şöyle dedi: "Hiçbir imamın arkasında Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazından daha hafif ve daha tam bir namaz kılmadım. Bir çocuğun ağladığını işitmiş olsa annesinin kafasının karışacağı korkusuyla hemen namazı kısaltırdı." Buhârî ve Muslim bunun üzerinde ittifak etmişlerdir, lafız Buhârî'ye aittir.**47** Osman b. Ebî'l-As'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ya Rasûlullah beni kavmime imam yap. Rasûlullah ona dedi ki: "Sen onların imamısın. Onların en zayıflarına uy ve ezan okuduğu için ücret almayan bir de müezzin tut."**48** Bunu İmam Ahmed ve Sunen sahipleri rivâyet ettiler. Ebû Dâvûd Sunen'inde el-Cerir'den, o es-Sa'dî'den, o da babasından veya amcasından şöyle dediğini rivâyet etti: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazını izledim; rükûunda ve secdelerinde üç defa subhanallah ve bi hamdihi diyecek kadar kalıyordu. Bunu Ahmed de Müsned'inde rivâyet etti.**49**

Ebû Dâvûd Sunen'inde İbn Vehb'ten, o Said b. Abdirrahman İbn Ebi'l-Amya'dan rivâyet etti: Sehl b. Ebî Umame ona anlattı: "Sehl ve babası Medine'de Enes b. Malik'in yanına girmişti. Enes dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle derdi: "Kendinizi fazla zorlamayın, yoksa zorlanırsınız. Bir topluluk kendilerini zorladılar. Şimdi onların kalıntıları manastırlarda ve hücrelerde bizim emretmediğimiz fakat kendi uydurdukları bir ruhban hayatı yaşıyorlar."**50** Ertesi gün (Sehl) tekrar geldi ve (Enes'e) dedi ki: Haydi bakmak ve ibret almak

için gitmez misin? Evet, dedi. Hep birlikte gittiler. Derken halkı yok olmuş, altı üstüne gelmiş, harabe bir yere geldiler. Enes dedi ki: Bu diyarı tanıyor musun? Dedim ki (Ravi): Burayı da, halkını da tanımıyorum. (Dedi ki:) Burası azgınlık ve hasedin yok ettiği bir topluluğun yurdudur. Şüphesiz haset, iyiliklerin nurunu söndürür. Azgınlık bunu ya tasdik eder veya tekzip eder. Göz zina eder, el, ayak, vücud, lisan ve cinsel organ bunu ya tasdik eder veya yalanlar.

Sehl b. Ebî Ümame'yi Yahya b. Maîn ve diğer hadisçiler güvenilir buldular, Muslim ondan rivâyette bulundu. İbn Ebî'l-Amya'a gelince o, Beytu'l-Makdis halkındandır. Her ne kadar durumu bilinmeyen bir şahıs da olsa Ebû Dâvûd ondan rivâyette bulunmuş ve hakkında bir şey söylememiştir. Bu, Enes'in namazın imamlar tarafından fazlaca uzatılmasından hoşlanmadığına delâlet eder. Yoksa Enes hadisleri birbiriyle çelişkili olurdu. Bunun içindir ki o kısalık ve tamlığı bir arada zikretmiştir. Onun: "Ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den başka hiçbir imamın arkasında daha hafif/kısa ve daha tam başka bir namaz kılmadım" demesi namazın uzatılmasından hoşlanmadığının açık ifadesidir. Bu, bizzat Enes tarafından tefsir edilerek gelmiştir.

Nesâî, el-Attaf İbn Halit'ten, o Zeyd b. Eslem'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Biz bir defasında Enes b. Malik'in yanına gitmiştik. Enes: "Namazı kıldınız mı?" diye sordu. Evet, dedik. Dedi ki: "Ey Cariye, bana abdest suyumu getir. Ben hiçbir imamın arkasında Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazına sizin şu imamınızın namazından daha çok benzeyen başka bir namaz kılmadım." Zeyd dedi ki: Ömer b. Abdilaziz (yani Enes'in sözünü ettiği imam) rükûu ve secdeleri tam yapar, kıyamı hafif tutardı/uzatmazdı. Bu sahih bir hadistir.**51** Bunu Imran İbn el-Husayn, Basra'da Ali'nin arkasında namaz kıldığı zaman şöyle açıklamıştır: "Bu namaz bana Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazını hatırlattı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazı mutedil/orta bir namaz idi, kıyamı ve ka'deyi kısa/hafif yapar, rükû ve secdeleri uzatırdı." Bu hadis sahihtir.**52**

Sahih-i Buhârî ve Sahih-i Muslim'de Cabir b. Abdillah'tan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, yatsı namazında kıyamını uzattığı zaman Muaz'a şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Ey Muaz sen fettan mısın?" bunu üç defa söyledi: (Fettan, bozguncu, fitneci demektir. –Çeviren–) "Keşke A'la, Şems ve Leyl'i okusaydın. Çünkü senin arkanda büyük, küçük, zayıf ve ihtiyaç sahibi kimseler namaz kılarlar."**53**

Muaz b. Abdillah el-Cühenî'den rivâyet edilmiştir: Cuheyne'den bir adam ona Peygamberi sabah namazının her iki rekâtında da Zilzal suresini okurken işittiğini haber verdi ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu unuttuğu için mi yoksa bilerek mi böyle yaptığını bilmediğini söyledi.**54** Muslim'in sahihinde Amr b. Haris'ten, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i sabah namazında Leyl suresini okurken işittiğini rivâyet etti.**55** Ukbe b. Amir'den şöyle dediği rivâyet edildi: Ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in devesini götürüyordum. Bana dedi ki: "Sana benzeri hiç okunmamış iki sureyi öğretmiyeyim mi?" Dedim ki: Evet, öğret. Bunun üzerine bana Felak ve Nas surelerini öğretti. Benim bu kadar memnun olduğumu hiç görmemişti. Sabah namazı için konakladığı zaman bu sureleri okudu, sonra dedi ki: "Nasıl buldun ya Ukbe?" Bir rivâyette bu hadis şöyle geçer: "Sana okunan en hayırlı iki sureyi öğretmiyeyim mi?" Dedim ki: Evet, öğret. Dedi ki: "Kul eûzû bi rabbi'l-felak, Kul eûzû bi rabbi'n-nas" sonra konakladığında bu surelerle sabah namazını kıldı ve dedi ki: "Nasıl buluyorsun ya Ukbe?" Bunu Ahmed ve Ebû Dâvûd rivâyet etti.**56**

Ahmed'in müsnedinde ve Nesâî'nin süneninde Ammar b. Yasir'den rivâyet edilmiştir: O bir namaz kılmıştı ve bunu da kısa sürede eda etmişti. Onun namazı çabuk bitirmesine itiraz ettiler/eleştirdiler. Bunun üzerine Ammar dedi ki: Rükû ve secdeleri tam yapmadım mı? Evet, tam yaptın dediler. Yasir dedi ki: Bununla beraber ben namazda Rasûlullah'ın okuduğu şu duayı da okudum:

"Allah'ım! Gayb ilminle ve yaratma kudretinle hayatın benim için hayırlı olduğunu bildiğin müddetçe beni yaşat. Ölümün benim için hayırlı olduğunu bildiğinde de beni vefat ettir. Gizli ve aşikâr senden korkmayı, öfke ve memnuniyet anında hak sözü söylemeyi, zenginlik ve fakirlikte itidalli olmayı, yüzüne bakmanın lezzetini ve sana kavuşmanın özlemini senden dilerim. Zarar verici bir hastalıktan ve saptırıcı bir fitneden sana sığınırım. Allah'ım! Bizi iman ziyneti ile süsle ve bizi hidayete ermiş doğru yolun rehberleri kıl."**57**

Dediler ki: Sıhhat, çokluk ve açıklık yönünden bu hadislerin yeri neresidir, namazı uzatmaya delâlet eden hadislerin yeri neresidir? Her ikisine de delâlet eden hadisler olduğuna göre o zaman namazı uzatmaya delâlet eden hadislerin namaz kılanların sayısının az olduğu İslâm'ın ilk dönemlerinde ifade edildiğini söylemek gerekir. Namaz kılanlar çoğaldığı, İslâm'ın alanı genişlediği zaman namazın hafif kılınması meşru kılındı ve emredildi. Çünkü o kabûle ve ibadetin sevilmesine daha çok vesile olur. Namaza istekle girer ve iştiyakla/şevkle çıkar, bu şekildeki namazda vesvese daha az olur. Çünkü namaz uzadığı zaman böyle bir namazda namaz kılana vesveseler hakim olur, ecri noksanlaşacağı için uzatmasının sevabını elde edemez.

Yine dediler ki: Başka imamlar Rasûlullah'a nasıl kıyas edilir? Kıyas edilemez çünkü sahabenin Rasûlullah'a karşı bir sevgisi vardır. İndiği gibi Kur'an'ı onun sesinden dinlemek için seslerini kısarak arkasında kıyama dururlar. O topluluğun dine karşı büyük bir rağbeti vardır, kalpleri Allah'a yönelmiş ve sadece Ona kulluk için hazırlanmıştır. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* başka imamlarla kıyas edilemeyeceği için "içinizde nefret ettiriciler var" demiştir. Halbuki onlar hiçbir zaman Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazının uzunluğundan şikayetçi olmamışlardır. Sahabenin onun arkasında namaz kılarken duydukları haz ve huzur –onun namazı uzun bile olsa– kalplerinde ve bedenlerinde bunu hafif hissetmelerine sebep olmuştur. Çünkü imam kalbiyle, namazdaki huşûuyla, sesiyle ve tavrıyla cemaatin taşıyıcısıdır. İmam bütün bunlardan yoksun olduğu zaman cemaate bitkinlik/yorgunluk ve ağırlık verir. Dolayısıyla namazda cemaate ağırlık veren bir imam, onları namazdan soğutmamak mümkün olduğunca namazı hafifletmeli/kolaylaştırmalıdır.

Dediler ki Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* dindeki inatçılıkları ve ibadetleri zorlaştırmaları sebebiyle Haricileri kötülemiş ve şöyle demiştir: "Herhangi biriniz onların namazı yanında kendi namazını, onların oruçları yanında kendi orucunu küçük görür."**58** Yine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kolaylığı ve kolaylık göstereni övmüş, Allah'ın onu sevdiğini ve sertlik ve zorluğa vermediği şeyi ona vereceğini haber vermiştir. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz bu din kolaydır; kim dini zorlaştırmaya çalışırsa ona yenik düşer."**59** "Bu din metindir. Onda yumuşaklıkla davranın."**60** Dinin tamamı yöntem ve uygulamada mutedil/kolay bir özelliğe sahiptir. Allah Teâlâ bir kulun devamlı yaptığı amelleri sever. Orta bir namaz, uzun kılınan namazın zorluklarını taşımadığı için devamlı olmaya daha elverişli bir namazdır.

Namazın hafifleştirilmeden tam ve mükemmel kılınmasını savunanlar dediler ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den gelen her şey hoş geldi, safa getirdi. Hepsinin başımız gözümüz üstünde yeri var. Biz ona uymaktan,

onun sünnetini ve onun hidayetini izlemekten başka bir şey mi söylüyoruz? Biz sünnetin bir kısmını bir kısmıyla vurmuyoruz. Kolay olanını alıp, tembellik, kararsızlık ve dünya meşgalesi sebebiyle zor olanı terk etmiyoruz. Namazla mutlu olmak yerine kalpleri dolduran ve organlara egemen olan dünya ile mutlu olmanın peşinde değiliz. Mutluluğu ve huzuru namazda değil de dünyevî meşguliyette arayınca namazı hafifletmek konusundaki ruhsat hadisleri nefsanî arzuları ve isteksizliği besleyen bir şüpheye dönüşmüştür. Namazın hafifleştirilmeden tam ve mükemmel kılınmasını savunanlar hizmette nasihat için gayret sarfetmek arzusuyla bunları söylediler ve dediler ki: Onlar, Allah Teâlâ'nın hakkının ödenmesinin kolay olduğunu söylediler ve O'nun cömertliğini ve zenginliğini bu hakkın ihmalinde, terkinde ve yeminlerin kolayca bozulmasında en büyük şüphelerinden biri olarak gördüler. Cömert asla hakkını aramaz sözünü ve Allah'ın hakkı müsamaha, kolaylık ve affa dayanır, kulların hakkı ise cimriliğe, ihtiyaca ve araştırmaya/aramaya dayanır sözünü dillerinden düşürmediler. Yaratıklara hizmeti sanki yumuşak yataklar ve rahat gemiler üzerindeymiş gibi/kolayca yaptılar. Rablerine ve yaratıcılarına hizmeti ise sanki yakıcı bir ateş parçası üzerinde bulunuyorlarmış gibi yaptılar. Kuvvetlilerin ve zamanlarının fazlasını/artanını Rablerinin hakkına tahsis ettiler, nefisleri için payın tamamını eksiksiz verdiler. Sünnetten sadece "sen fitneci misin ey Muaz?" "Ey insanlar, sizin içinizde nefret ettiriciler var" hadisini ezberlediler ve bu hadisi de yerli yerince kullanmadılar, öncesini sonrasını düşünmediler. Gözünün aydınlığını, mutluluğunu, sevincini, lezzetini kalbinin diriliğini ve gönlünün ferahlığını namazda aramayan bir kimseye ancak bu hadis ve benzerleri uygundur. Hatta bu hadis ancak namazdan çalan ve karganın yem toplaması gibi çabuk çabuk namaz kılan kimseye uygun bir hadistir. Karganın yem toplaması gibi çabuk çabuk namaz kılmak onun için Rab Teâlâ'nın hizmetinde tüm gücünü sarfetmekten daha evlâdır. Onun anlayamadığı "sen fitneci misin ey Muaz?" hadisi, ona göre Ebû Said'den gelen "öğle namazına durulurdu. Bizden birisi Bakîa gidip işini gördükten sonra ailesine gelir, abdestini alır, sonra Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hala birinci rekâtta iken mescide dönerdi" hadisinden daha evlâdır. "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sabah namazında felak ve nas surelerini okurdu -ki bu yolculukta olmuştu-" hadisi ona göre "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (mukim iken) sabah namazında yüz ile ikiyüz âyet arası okurdu" hadisinden daha evlâdır. Sadece İbn Mace'nin rivâyet ettiği "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kul huvallahu ehad ve kul ya eyyuhe'l-kâfirun sureleriyle sabah namazı kıldı" hadisi ona göre Buhârî'nin rivâyet ettiği "Rasûlullah sabah namazında iki uzun surenin en uzununu –ki Araf suresidir–" hadisinden daha evladır. Demek ki o sünnete değil kendisine münasip olana meyleder ve sünnetten kendisine münasip olana meyleder ve sünnetten kendisine uygun olanını alır. Kendisine muhalif olan şeyi tevilde sert ve kaba davranan ve o muhalefeti en iyi ortadan kaldıran kimseye iyi ve nazik davranın.

Böyle bir yola girmekten biz Allah'a sığınırız ve bu yolun sahiplerinin mübtela oldukları hastalıktan bizi korumasını Allah'tan dileriz. Biz Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sahih yollarla gelen hadislerin tamamıyla Allah'a kulluk ederiz ve bunların bir kısmını lehimize bir kısmını aleyhimize görüp de lehimize olanlarını zahirî üzere kabûl edip aleyhimize olanları zahirine aykırı olacak şekilde tevil etmeyiz. Bilakis bu hadislerin tamamı bizim lehimizedir; onun sünnetlerinden hiçbirisi arasında ayırım yapmayız; hepsini kabûl ile karşılarız; işitir ve itaat ederiz; bizi nereye götürürse götürsün onu izleriz; onun çadırı nereye kurulursa kurulsun biz de onunla birlikte konaklarız. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetinin bir kısmı alınıp da bir kısmı terkedilemez,

bilakis tamamı alınması gerekir. Hepsi kendi konumunda ve kendi şartlarında değerlendirilir. Allah'ın izniyle biz şöyle deriz: Namaz konusunda emredilen kısaltma ve kolaylaştırma ve yasaklanan uzatma ve zorlaştırma ne bir grubun, belde halkının ve mezhep mensuplarının adetine, ne cemaatin arzusu ve rızasına ne de insanlara namaz kıldıran imamların ictihadına ve bu konudaki görüşlerine bağlıdır. Çünkü bunun bir kuralı yoktur. Bu konuda görüşler ve iradeler çok büyük bir çarpışma içindedir. Bu görüş ayrılıkları namazın konumunu bozar ve namazın miktarını insanların arzu ve heveslerine bağlı hale getirir. Din, kargaşaya yol açacak böyle bir serbestlik getirmemiştir. Bilakis bu konuda namazı ümmete emreden bu emri Allah katından onlara getiren ve onun hukukunu, hududunu, şeklini ve rükûnlerini onlara öğreten Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ve onun hakemliğine müracaat edilir. Onun arkasında zayıf, yaşlı, çocuk ve ihtiyaç sahibi/herkes namaz kılıyordu. Medine'de ondan başka da bir imam yoktu. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* insanlara yasakladığı şeyi yaparak onlara aykırı davranmayı isteyecek bir kimse değildir. Rasûlullah'ın sahabilerinden birisine onun namazı hakkında sorulmuştu. Soruyu soran kişiye o şöyle dedi: Bunda senin için bir yarar yok (yani sen onun kıldığı gibi bir namaz kılamazsın). Soru sorulan sahabi bu sözü bir defa daha tekrarlandıktan sonra şöyle dedi: Öğle namazına durulurdu da bizden birisi Bakî'a gider, ihtiyacını giderir, sonra evine gelerek abdest alır ve mescide dönerdi. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hala birinci rekâtte olurdu. Rasûlullah'ın namazının uzun sürmesinden dolayı böyle olurdu. Bunu Muslim Sahih'inde rivâyet etti. Bu, Ebû Said el-Hudri'nin, Enes'in, İmran b. el-Husayn'ın ve el-Bera b. Azib'in namazın kısaltılmasına ve Rasûlullah'ın yaptığı şeylerden sadece bir kısmına bağlı kalınmasına karşı çıktıklarının delilidir. Bu sebeple Enes onlara namaz kıldırdığı zaman şöyle dedi: "Size Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazı gibi namaz kıldırmaktan asla vazgeçmeyeceğim." Sabit (b. Eslem el-Bünanî) dedi ki: "Enes, namazda öyle bir şey yapardı ki onu sizin yaptığınızı görmüyorum. Başını rükûdan kaldırdığı vakit kendisini gören kimse "unuttu galiba" diyecek kadar ayakta dikilirdi. Secdeden başını kaldırdığı vakit onu gören kimse "unuttu galiba" diyecek kadar beklerdi."

Enes, rükû ve secdeleri kısalttıkları zaman imamlara nasıl karşı çıkmışsa bu iki rüknü kısalttıkları için de karşı çıkmıştır. Namazı Rasûlullah'ın namazına en çok benzeyen imamın Ömer İbn Abdulaziz olduğunu haber vermiştir. Onlar Ömer İbn Abdulaziz'in rükû ve secdelerde onar defa Allah'ı tesbih ettiğini tahmin etmişlerdir. Onun bu tesbihleri tefekkür etmeden hızlı ve süratli okumayacağı da malumdur. Onların durumu bundan daha yücedir.

Enes, tıpkı Rasûlullah'ın cehri namazda besmeleyi terk ettiğini rivâyet ederken tahmininde yanıldığı gibi bundaki tahmininde de yanılmıştır.**61**

Dediler ki: Yaşı küçük olduğu için safların arkasında namaz kılıyordu ve Rasûlullah'ın cehrî (açıktan okuduğu) namazı duymuyordu. (Bu sebeple besmeleyi de duymamış olabilir.) Nitekim Enes, Rasûlullah'ın hac ve umreye birlikte ihrama girmesi konusundaki zannında da yanılmıştır. Dediler ki: Rasûlullah'tan uzakta idi, onun ihramını duymuyordu. Hatta onlara dedi ki: "Siz beni sadece bir çocuk olarak kabûl ediyordunuz. Ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in devesinin karnının altında bulunuyordum. Onun her ikisi için de tehlil getirdiğini duydum." Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'ye geldiğinde Enes on yaşlarında idi. Rasûlullah'ın hizmetinde bulunuyor ve ondan hiç ayrılmıyordu. Onun aile fertlerinden biri olarak kabûl edilmişti. Akıllı ve zeki

bir delikanlı idi. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat ettiği zaman yirmi yaşında olgun bir kişi idi. Bütün bunlara rağmen Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kıraati, namazının miktarı/ölçüsü ve ihramının keyfiyeti konularında yanılmıştır. Yanılgısı daha sonra raşit halifeler döneminde de devam etmiş ve onlardan hiçbirinin kıraatini duymayacak şekilde mescidin son bölümünde namazına devam etmiştir. Sahabiler Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazının mutedil (ne uzun, ne kısa) bir namaz olduğunda ittifak etmişlerdir. Dolayısıyla onun rükûu, secdeleri, rükûdan sonraki doğruluşu ve iki secde arasındaki oturuşu kıyamına uygun idi. Sabah namazında yüz âyetle altmış âyet arasında okuduğu zaman rükûu ve secdeleri de buna uygun olmalıdır. Bu sebeple el-Bera b. Azib dedi ki: Rasûlullah'ın namazında bunların hepsi hemen hemen aynı idi. Imran İbn Husayn dedi ki: Rasûlullahın namazı ne uzun ne kısa idi/mutedil bir namazdı. Gece namazı da böyle idi, küsuf namazı da böyle idi. Abdullah b. Ömer dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize namazı hafif kıldırmamızı emrederdi, kendisi bize Saffat suresini namazda okuyarak imamlık yapardı." Bunu İmam Ahmed ve Nesâî rivâyet etmiştir.**62**

Bu, onun emridir, şu da onu açıklayan uygulamasıdır. Yoksa yanılan bir kimsenin zan ve tahmin sonucu söylediği bir şey değildir. Şüphesiz hatalı bir kimse onlara namazı hafifletmelerini emrederken kendisi emrettiği şeyin aksini yapmış olurdu. Halbuki Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* imamlara insanlara kendisinin kıldırdığı gibi namaz kıldırmalarını emretmiştir. Buhârî ve Muslim'in Sahih'lerinde Malik b. el-Huveyris'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Biz yaşça birbirine yakın gençler olarak Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelmiştik. Onun yanında yirmi gün kaldık. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* çok merhametli ve çok nazik idi. Bizim ailelerimizi özlediğimizi zannetti ve geride bıraktığımız ailelerimizin durumunu sordu. Biz de anlattık. Bunun üzerine dedi ki: "Haydi kendi ailelerinizin yanına dönünüz. Onların içinde bulununuz. Onlara öğretiniz. Onlara emrediniz; filan namazı filan vakitte, filan namazı da filan vakitte kılsınlar. Namaz vakti gelince içinizden biri size ezan okusun. En yaşlınız da size imam olsun. Benden gördüğünüz gibi namazı kılınız."**63** Bu hadisi Buhârî sevk etmiştir. Bu emir sadece imamlara mahsus olmasa bile onlara kesin bir talimattır. Onlara kendi namazı gibi namaz kılmalarını emredince ve onlara namazı hafif kıldırmalarını emredince ve onlara namazı hafif kıldırmalarını emredince zorunlu olarak bilinir ki bunu yapan kimse ile bunu emreden kimse aynı kişidir. Buradan anlaşılmaktadır ki genelde her bir fiil kendisinden daha uzun olana nisbetle hafif/kısa diye isimlendirilir ve kendisinden hafif olana nisbetle de uzun diye isimlendirilir. Bunun lugatte temel alınacak bir sınırı yoktur. Namaz, hırz gibi, kabz gibi ve ihyau'l-mevat gibi**64** örfe dayanan fiillerden değildir. İbadetler asıllarında şeriate dayandıkları gibi miktarlarında, sıfatlarında ve şekillerinde de şeriate dayanırlar. Bu konuda insanların örfüne göre hareket edilmiş olsa, namazın hafifletilmesi ve kısaltılmasında onların adet ve gelenekleri esas alınsa miktar ve mahiyet yönünden birbirinden çok farklı namazlar ortaya çıkar ve namazı bir kurala ve disipline bağlamak mümkün olmaz. Allah'ın kalplerine hastalık verdiği bazı kimseler namazın hafifletilmesiyle ilgili emri olabildiğince hafifletmek olarak anlayınca namazın kısaldıkça ve hafifledikçe daha faziletli olacağına inandılar. Sonunda onlardan pek çoğu namazı bir okun yaydan fırlayışı gibi süratli kılar hale geldiler, rükûda ve secdelerde "Allahu ekber"den başka bir şey söylemezler, neredeyse secdeleri rükûlarını geçer, kıraatleri secdelerini geçer. Bazen tek bir tesbihle yetinmenin üç defa tesbih söylemekten daha faziletli olduğu bile zannedilir. Böylelerinden birisinin ağır ağır sükunet içinde namaz kılan bir

genci görünce ona vurarak şöyle dediği anlatılır: Hükümdar seni bir işe gönderse o işi de böyle yavaş yavaş mı yaparsın!

Bütün bunlar namazı oyuncak etmektir, onu işlevsiz hale getirmektir, şeytanın bir tuzağıdır ve Allah Rasûlünün emrine muhalefettir. Çünkü Allah Teâlâ;

”Namazı ikame edin.” (Bakara, 43)

buyurmaktadır. Namazı ikame etmek, onun kıyamını, rükûunu ve zikirlerini tam yapmak demektir. Allah Teâlâ namaz kılan bir kişinin kurtuluşunu namazındaki huşûuna bağlamıştır. Kim namazı huşû içinde/saygılı bir şekilde kılmazsa kurtuluşa erenlerden olmaz. Acele ve tavuğun yem toplaması gibi kılınan bir namazda huşûa ulaşmak kesinlikle mümkün değildir. Hatta huşû ancak sükunetle kılınan bir namazla elde edilir. Sükunet arttıkça huşû da artar. Huşûu azaldıkça acelesi artar, sonunda ellerinin hareketi de beraberinde ne huşû, ne kulluğa yöneliş, ne de kulluğun hakikatini kavrama özelliği bulunmayan boş bir oyun haline gelir. Halbuki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

”Namazı ikâme edin/tam kılın.”, “Onlar ki namazlarını tam kılarlar.” (Maide, 55; Enfal, 3; Neml, 3; Lokman, 4)
”Namazı ikâme et.” (Ankebut, 45), ”Huzura kavuştuğunuzda namazı tam kılın.” (Nisa, 103) ”Namazı dosdoğru kılanlar...” (Nisa, 162)

İbrahim *aleyhisselam* şöyle dua etti:

”Ey Rabbim beni ve soyumdan gelenleri namazı dosdoğru kılanlardan eyle.” (İbrahim, 40)

Allah Teâlâ Musa *aleyhisselam*’a şöyle dedi:

”Bana kulluk et, beni anmak için namaz kıl.” (Taha, 14)

Kur’an-ı Kerim’de namaz kelimesinin namazın ikâmesiyle bitişik olarak zikredilmediği bir yeri neredeyse hiç bulamazsın.

İnsanların içinde namaz kılanlar azdır. Namazı hakkıyla ikâme eden ise daha da azdır. Ömer *radıyallahu anh*’ın dediği gibi hacı az, kalabalık çoktur. Amel edenler sözlerini yerine getirmek için kendilerine emredilen amelleri acele olarak yaparlar ve derler ki: Bize o ismin verileceği şeyin en azı yeterlidir, biz keşke onu yerine getirebilsek. Keşke bu adamlar kıldıkları namazları meleklerin Rab Teâlâ’nın huzuruna çıkaracağını ve insanların meliklerine ve büyüklerine arz edecekleri hediye yerine Allah’a bunu arz edeceklerini bilselerdi. Elinden gelen şeylerin en iyisini yapmaya çalışıp gücü yettiğince bunları süsleyen ve güzelleştiren, sonra da ümit beslediği ve korktuğu bir makama bununla yaklaşan bir kimse, elindekinin en düşüğünü ve kendisine en kolay geleni yapmaya çalışıp kendisini bununla rahatlatan ve bunu katında bir mevki edinemediği/itibar kazanamadığı bir makama gönderen kimse gibi değildir. Namaz kalbinin baharı, hayatı, huzur ve rahatı, gözünün aydınlığı, hüznünün ilacı, gam ve kederinin gidericisi, bela ve musibetlerinde sığınağı olan kimse, namaz kalbinin azabı, azalarının bağı, kendisine yük ve meşakkat, üzerine ağırlık olan kimse gibi değildir. Namaz bunlara zor ve ağırdır, diğerlerine ise göz aydınlığı/mutluluk ve rahattır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

”Sabır ve namaz ile Allah’tan yardım isteyin. Şüphesiz O, Allah’a saygıdan kalbi ürperenler dışında herkese zor ve ağır gelen bir görevdir. Onlar kesinlikle Rablerine kavuşacaklarını ve O’na döneceklerini düşünen ve kabûllenen kimselerdir.” (Bakara, 45-46)

Namaz bunların dışındaki kimselere ağır gelir. Çünkü onların kalplerinde Allah sevgisi, O’nu büyükleme ve O’na saygı duygusu yoktur. Bu konudaki istek ve arzuları da azdır. Bir kulun namazdaki huzuru, huşûu/tevazuu, onu eksiksiz kılması ve onu tam olarak eda etmek için elinden geleni yapması Allah’a olan rağbeti/ve bağlılığı miktarıncadır. İmam Ahmed, Mühenna b. Yahya’nın rivâyetinde şöyle dedi: Onların İslâm’daki payları, namazdaki payları kadardır (namaza ne kadar önem veriyorlarsa o kadar müslümandırlar.) İslâm’a düşkünlükleri namaza düşkünlükleri kadardır. Kendini iyi tanı ey Allah’ın kulu ve yanında İslâm’ın değeri olmaksızın Allah’a kavuşmaktan da sakın. İslâm’ın senin kalbindeki kıymeti namazın senin kalbindeki kıymeti kadardır. Allah sevgisiyle, korkusuyla, O’na olan bağlılıkla ve saygıyla dolu bir kalbin namazdan alacağı pay/elde edeceği mükafaat, bunlardan boş ve harap bir kalbin alacağı pay gibi değildir. İki kişi namazda Allah’ın huzurunda durduğu zaman bu şahıs mütevazi, Allah’a saygılı, O’na yakın ve kötülüğün muhalefetinden uzak, her tarafı heybetle ve imanın nuruyla dolu, nefis perdesinin kaldırıldığı ve ihtiras dumanının dağıldığı bir kalp ile durur. Neticede Kur’an’ın anlam bahçelerinde yükselir, kalbi isim ve sıfatların hakikatlerine, yüceliğine, güzelliğine ve mükemmelliğine imanın neşesiyle dolar, yüceliğine ve kemaline ait vasıfların sadece Rabbine ait olduğuna inanır. Böylece bütün dikkat ve ihtimamını Allah yolunda toplar. Onunla mutlu olur ve Allah’a benzersiz bir yakınlık hisseder. Kalbi O’na sığınır ve bütün varlığıyla O’na yönelir. Onun bu yönelişi Rabbinin iki yönelişi arasındadır. Önce Rabbi ona yönelir ve bu yönelişle onun kalbini kendine çeker. Rabbine yönelince de Rabbinden birincisinden daha güzel bir yönelişe nail olur. Kalbi Kur’an’ın manalarını kavrayan ve bu manalara imanın neşesiyle dolan kimse, işte burada her bir isim ve sıfatın namazdaki yerini ve mahallini görecek şekilde Allah’ın isim ve sıfatlarının harikulâde tecellilerini müşahede eder. Rabbinin huzurunda kıyama durduğu zaman kalbiyle O’nun kayyum olduğunu müşahede eder. “Allahuekber” dediği vakit O’nun büyüklüğünü müşahede eder. “Subhanekellahumme ve bi hamdike ve tebarekesmük ve teala ceddük ve la ilahe gayruk” (Allah’ım! Sana hamd ederek, seni tüm noksanlıklardan tenzih ederim: İsmin mübarek, şanın yücedir ve senden başka ilah yoktur)**65** dediği vakit O’nun bütün ayıplardan münezzeh ve bütün noksanlıklardan uzak ve her türlü övgü ile övülmüş bir rab olduğuna kalbiyle şahit olur. O’na hamd etmesi, O’nu her türlü mükemmellikle vasfetmesini de ihtiva eder. Bu ise O’nun bütün noksanlıklardan beri olmasını ve isminin mübarek olmasını gerektirir. O ancak çoğalttığı bir azdan dolayı anılır. O ancak geliştirdiği ve bereketlendirdiği bir hayırdan dolayı anılır. O ancak giderdiği bir afetten dolayı anılır. O ancak reddettiği kovulmuş şeytandan dolayı anılır. İsmin kemali müsemmanın (isimlendirilenin) kemalini gerektirir. Onun isminin durumu bu olunca, –ki O’nun ismiyle yerde ve gökte hiçbir şey zarar veremez– müsemması bundan daha yücedir ve üstündür. “Onun şanı yücedir.” Yani O’nun büyüklüğü çok yüksektir ve her türlü büyüklüğün üstündedir. Onun şanı her türlü şanın üstündedir. O’nun gücünün ve otoritesinin galibiyeti her türlü güç ve otoritenin galibiyetinin üstündedir. O’nun şanı, mülkünde ve rubûbiyetinde veya uluhiyetinde veya fiillerinde veya sıfatlarında beraberinde bir ortağı olmaktan uzaktır. Nitekim mümin bir cin şöyle demektedir:

”Gerçek şu ki Rabbimizin şanı çok yücedir. O, ne eş, ne de çocuk edinmiştir.” (Cin, 3)

Bu kelimelerde, hakikatlerini inkar etmeksizin isim ve sıfatları kabûl eden kimsenin kalbinde onların hakikatlerine ait nice tecelliler vardır

“Eûzû billahi mine’ş-şeytanirracim” (Kovulmuş şeytandan Allah’a sığınırım) dediği zaman, kendisini Rabbinden koparmak ve çok kötü bir duruma düşmesi için O’nun yakınından uzaklaştırmak isteyen düşmanına karşı çok sağlam bir sığınağa, O’nun güç ve kuvvetine sığınmış olur.

“Elhamdulillahi Rabbi’l-alemin” (Her türlü övgü ve sena alemlerin Rabbinedir) dediği zaman biraz durur, Rabbinin ona “Kulum bana hamd etti” diye cevabını bekler. “er-Rahmani’r-Rahim” dediği zaman Rabbinin “Kulum beni övdü” diye cevabını bekler. “Maliki yevmiddin” dediği zaman Rabbinin “Kulum beni yüceltti”**66** cevabını bekler. Rabbinin üç defa “kulum” demesi onun kalbine lezzet, gözüne aydınlık, kendisine mutluluk ve sevinç verir. Allah’a yemin olsun ki kalbin üzerinde şehvet dumanları ve nefis bulutları olmasaydı Rabbinin, yaratıcısının ve mabudunun “Kulum bana hamdetti, kulum beni övdü, kulum beni yüceltti” sözüyle sevinç ve mutluluktan uçardı. Sonra güzel isimlerin asılları olan bu isimlerin müşahedesinden kalp için bir alan açılır –ki bu isimler Allah, Rab ve Rahman isimleridir–. Onun kalbi Allah Teâlâ’nın ismini zikretmekten dolayı O’nu ibadet edilen ve korkulan bir ilah olarak müşahede eder. Başkası ibadete layık değildir ve ibadet sadece O’nun için gerekir. Bütün yüzler O’na yönelir, bütün varlıklar O’na itaat ederler. O’nun hürmetine sesler kısılır.

”Yedi gök yer ve bunlarda bulunan herkes O’nu tesbih eder. O’nu övgüyle tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.” (İsra, 44)

”Göklerde ve yerde olanlar hep O’nundur. Hepsi O’na boyun eğmiştir.” (Rûm, 26)

Böylece gökleri, yeri ve bunların arasındaki şeyleri yaratmıştır. Cinleri, insanları, kuşları, hayvanları, cenneti ve cehennemi yaratmıştır. Böylece peygamberler göndermiş, kitaplar indirmiş, şeriatler (dinler) koymuş ve kulları emir ve yasaklarla bağlamıştır.

Kul “Rabbi’l-alemin” (Alemlerin Rabbi) ismini zikrettiği zaman kendi kendine var olan ve her şeyin varlığı O’na bağlı olan kayyumu müşahede eder. O, hayrı ve şerri ile her şeyin üzerinde egemendir. Arşına istiva etmiştir. Biz O’nun mülkünü tek başına idare ettiğine inanırız. Bütün idare O’nun elindedir. Bütün işler döner dolaşır O’na varır. Kainatın idaresiyle ilgili emirler O’nun katından meleklerin elleri üzerinde indirilir. Veren ve engelleyen, alçaltan ve yükselten, öldüren ve dirilten, affeden, azleden, tutan ve yayan, sıkıntıları gideren ve darda kalanlara yardım eden O’dur.

”Göklerde ve yerde bulunan herkes O’ndan ister. O, her an yaratma halindedir.” (Rahman, 29)

Onun engellediğini kimse veremez, O’nun verdiğini kimse engelleyemez. O’nun hükmünü kimse değiştiremez, O’nun emrini kimse geri çeviremez. O’nun kelimelerini kimse değiştiremez. Melekler ve Cebrail O’na yükselir. Günün başında ve sonunda ameller O’na arz edilir. Kaderleri o belirler, vakitleri o tayin eder.

Sonra bunların hepsinin idaresini, muhafazasını ve yararlarını yerine getirerek takdir ettiği şeyleri kendi zamanlarında gerçekleştirir.

Sonra “Rahman” ismini zikrettiği zaman O’nu yaratıklarına her türlü iyiliği yapan, çeşitli nimetlerle onlara kendini sevdiren bir Rab olarak müşahede eder. Rahmet ve ilmiyle O her şeyi kuşatmıştır. Nimet ve lutfunu bütün yaratıklara bol bol vermiştir. O’nun rahmeti her şeyi kuşatmıştır. O’nun nimeti bütün canlılara ulaşmıştır. O’nun rahmeti ilminin ulaştığı her yere ulaşmıştır. Yaratıkları rahmetiyle yaratmış, kitaplarını rahmetiyle indirmiş, peygamberlerini rahmetiyle göndermiş, şeriatleri (dinleri) rahmetiyle koymuş, cenneti rahmetiyle yaratmış, cehennemi rahmetiyle yaratmıştır. Çünkü cehennem O’nun mümin kullarını cennetine sevk ettiği ve muvahhitleri günahlarının kirlerinden temizlediği bir kamçısıdır ve yaratıklarından kendisine düşman olanları hapsettiği bir hapishanesidir. O’nun emrindeki, nehyindeki, tavsiyelerindeki ve öğütlerindeki sonsuz rahmeti ve nimeti ve onların rahmet ve nimetlerle dolu olmasını düşün. Rahmet kullarını O’na bağlayan sebeptir. Kulluk da O’nu kullarına bağlayan sebeptir. Kulları O’na kulluk ederler, O da kullarına rahmetini ulaştırır. Namaz kılan kişinin rahmetten nasibini müşahede etmesi ise bu ismin en özel tecellilerinden birisidir. Çünkü kul, nasibine düşen bu rahmet sayesinde Rabbinin huzurunda kıyama durur, O’na kulluk yapmaya ve yalvarıp yakarmaya ehil olur. Allah başkasına vermediği bu nasibi ona vermiştir, onun kalbine yönelmiş, başkasının kalbinden yüz çevirmiştir. Bu, Rabbinin ona bir rahmetidir.

“Maliki yevmi’d-din” (Din gününün sahibidir) dediği zaman burada gerçek ve apaçık melikten başkasının layık olmadığı bir yüceliğe şahitlik eder. Onun, yaratıkların kendisine boyun eğdiği, yüzlerin yöneldiği, büyüklüğünden dolayı zorbaların zillete düştüğü ve her izzet sahibinin O’nun izzetinden dolayı kendisine itaat ettiği üstün bir melik olduğuna şahitlik eder. Semanın üzerinde hükümran olduğuna, güç ve kudreti sebebiyle koruyup gözetleyici olduğuna kalbiyle şahitlik eder; bütün yüzler O’na yönelir ve O’na secdeye kapanır. Melik sıfatının hakikatı inkar edilmediği zaman isim ve sıfatlarının hakikatlerine şahitlik etmeyi ona öğretir. İsim ve sıfatların hakikatlerini inkar etmek/onların hakiki anlamlarının olmadığını iddia etmek, Allah’ın melik/malik olmadığını iddia etmek, O’nu inkar etmek demektir. Çünkü gerçek ve tam melik, diri olur, kayyum olur/kendi kendine var olur/varlığında bir başkasına muhtaç olmaz, işitir, görür, yönetir, güç kudret sahibidir, konuşur, emreder, yasaklar, ülkesinin tahtına kurulmuştur, ülkesinin en uzak köşelerine kadar emirlerini ulaştırır, rızasını hak edenlerden razı olur, onu mükafatlandırır, ikram eder ve ona yaklaşır, gazabına/öfkesine müstehak olanlara gazap eder, onu cezalandırır, onu hor ve hakir duruma düşürür ve ondan uzaklaşır, dilediğine azap eder, dilediğine merhamet eder, dilediğine verir, dilediğini yaklaştırır, dilediğini uzaklaştırır. Azap yurdu yani cehennem de O’nundur, büyük mutluluk yurdu, yani cennet de O’nundur. Bunlardan herhangi bir şeyi iptal eden veya onun hakikatını inkar eden kimse O’nun melikliğinde kusur bulmuş ve O’nun tam ve kamil manada bir melik oluşunu kabûl etmemiş demektir. Aynı şekilde O’nun kazasının ve kaderinin umumi olduğunu/her şeyi kapsadığını inkar eden kimse, O’nun melikliğinin umûmi olduğunu/egemenliğinin her şeyi kapsadığını ve tam bir melik olduğunu da inkar etmiş demektir. Dolayısıyla “maliki yevmi’d-din” (din gününün malikidir) sözüyle namaz kılan kimse Rab Teâlâ’nın yüceliğine şahitlik etmektedir.

“İyyake na’budu ve iyyake nesteîn” (yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım isteriz) dediği zaman, bunda yaratmanın, emrin, dünyanın ve ahiretin sırrı vardır. Bu söz, gayelerin en yücesini ve vesilelerin en üstünü ise O’nun yardımıdır. O’ndan başka ibadete müstehak mabud yoktur ve O’na ibadette (kullukta) O’ndan başka yardımcı yoktur. O’na kul olmak, gayelerin en yücesidir ve O’nun yardımı bu gayeye ulaşmada en değerli vasıtadır. Allah Teâlâ yüz dört kitap indirmiş, bunların hepsinin manalarını dördünde toplamıştır. Bunlar Tevrat, İncil, Kur’an ve Zebur’dur. Bunların manalarını Kur’an’da toplamış, Kur’an’ın manalarını mufassal surelerde, onların manalarını Fatiha’da, Fatiha’nın manasını da “iyyake na’budu ve iyyake nesteîn” âyetinde toplamıştır. Bu kelimeler tevhidin iki nevini de yani rububiyet tevhidini de uluhiyet tevhidini de ihtiva eder. Bu kelimeler Rab ismiyle de Allah ismiyle de ibadet etmeyi ihtiva eder. Ona ilah olduğu için ibadet edilir, Rab olduğu için O’ndan yardım istenir. O, rahmetiyle doğru yola iletir. O’na kulluğu, O’nun yardımını ve hidayetini talep eden için uygun olsun diye surenin başında O’nun Allah, Rab ve Rahman isimleri zikredilmiştir. Bunların tamamını sadece O verebilir. O’na kullukta başkası yardım edemez ve O’ndan başkası da hidayet edemez.

Sonra “ihdina’s-sırata’l-müstekîm” (Bizi doğru yola hidayet et) sözüyle dua eden kimse bu meseleye olan şiddetli ihtiyacına ve zaruretine şahitlik eder ki başka hiçbir şeye asla ondan daha fazla muhtaç değildir. Çünkü o her nefeste ve her an buna muhtaçtır. Bu duadan talep edilen şey ancak Allah’a götüren yola hidayetle/o yolu göstermekle ve o yolda rehberlikle gerçekleşir. Bu hidayet, Allah’ın o yolu ayrıntılı bir şekilde tanıtması ve o fiili yapma gücünü yaratmasıdır, onu irade etmesidir, meydana getirmesidir, Rab Teâlâ’nın istediği şekilde gerçekleşmesi için onay vermesidir ve fiil esnasında ve sonrasında onu ifsat edici/bozucu şeylerden korumasıdır. Kul, yaptığı ve terkettiği şeylerin tamamında her durumda bu hidayete muhtaç olunca Allah Teâlâ da ona en iyi durumunda/namazlarında bu hidayeti istemesini emretmiştir. Öyle şeyler vardır ki kul bunları kendisine hidayet edildiği şekilde yerine getirmezse bunlardan dolayı tevbe etmeye muhtaçtır. Öyle şeyler vardır ki bunların ayrıntılarına değil, aslına hidayet edilmiştir veya bir yönden hidayet edilmiştir de başka bir yönden hidayet edilmemiştir, o zaman kul hidayetin artması için o işlerde hidayetin tamamlanmasına muhtaçtır. Öyle şeyler vardır ki kul geçmişte onlarda nail olduğu hidayete gelecekte de nail olmaya muhtaçtır. Öyle şeyler vardır ki kul o konularda (sağlam) bir inanca sahip olmaktan uzaktır ve buna hidayet edilmeye muhtaçtır. Öyle şeyler de vardır ki bunlara gerçek bir şekilde inanması ve doğru bir şekilde yapması için de hidayet edilmiştir, bunlarda da sebatlı olmaya muhtaçtır. Bunların dışında da daha pek çok hidayet çeşidi vardır. Kul bütün bu konularda ve daha başka konularda hidayete muhtaç olduğu için Allah gece gündüz bu hidayeti istemesini ona emretmiştir. Sonra bu hidayete ehil olanların kendilerine gazap olunanlar ve sapıtanlar değil, kendilerine nimet verilenler olduğunu beyan etmiştir. Gazap edilenler hakkı tanıyıp da hakka tabi olmayanlardır. Sapıtanlar ise bilgisizce Allah’a ibadet edenlerdir. Her iki grup da Allah’ın yaratması, emri, isim ve sıfatları konusunda bilgisizce söz söylerler. Kendilerine nimet verilenlerin yolu ise ilim ve amelce batıl ehlinin tamamının yolundan ayrıdır.

Bu övgü, dua ve tevhidi bitirdiği zaman bunu gökteki meleklerin amin demesine denk gelecek bir amin mühürü ile mühürlemesi emredilmiştir. Nasıl ki intikal tekbirleri esnasında elleri kaldırmak namazın süsü/ziyneti ise bu amin demek de namazın ziynetidir, sünnete uymaktır, Allah’ın emrine saygıdır, ellerin O’na ibadetidir ve bir rükûnden diğer rükne geçmenin sembolüdür.

Sonra Rabbine O'nun kelâmıyla ve o kelâmı imamdan dinleyerek sessizce kalp huzuru ile ve ona şahitlik ederek müracaata başlar. Namazdaki zikirlerin en faziletlisi kıyamdaki zikirdir. Namaz kılanın en güzel görünümü kıyam halindeki görünümüdür. Bu sebepledir ki kıyam hali hamd ve senaya, Rab Teâlâyı yüceltmeye ve O'nun kelamının okunmasına tahsis edilmiştir. Bu sebepledir ki rükû ve secdelerde Kur'an okunması yasaklanmıştır. Çünkü bu iki durum boyun eğme, alçalma ve eğilme halidir. Bu sebeple bunların görünümüne uygun zikirler emredilmiş olup rükû edenin eğilmesi ve alçalması esnasında Rabbinin büyüklüğünü zikretmesi emredilmiştir. Allah Teâlâ büyüklüğüne ve yüceliğine zıd vasıflarla vasıflandırılmaktan münezzehtir, O ancak büyüklük vasfıyla vasıflandırılır. Bu sebeple rükû eden kimsenin mutlak olarak "Subhane Rabbiye'l-Azîm" demesi daha faziletlidir. Çünkü Allah Teâlâ kullara bunu emretti ve kullarıyla kendisi arasında O'nun emirlerini tebliğ eden elçi "Yüce Rabbinin adını tesbih et" âyeti nazil olduğu zaman rükû mahallini bu zikir için tahsis etti ve "Rükûnuzda subhane Rabbiye'l-Azim deyin" buyurdu. İlim adamlarından pek çoğu bu tesbihi kasten terk eden kimsenin namazının geçersiz olacağını ve unutarak terk edenin ise sehiv secdesi yapması gerektiğini söyledi. İmam Ahmed'in ve ona uyan hadis ve sünnet imamlarının görüşü budur. Bununla ilgili emir, namazın son oturumunda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e salavat getirme (salli-barik dualarını okuma) emrinden daha aşağı değildir. Bu zikrin vacipliği namaz kılan kişinin yüz ve ellerle namaza başlamasının vacipliğinden daha aşağı değildir. Özet olarak rükû, Rab Teâlâ'ya kalp ile, kalıp ile ve söz ile saygı göstermektir diye tefsir edilmiştir. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Rükû'da Rab Teâlâ'yı tazim ediniz."**67**

RÜKUDAN DOĞRULUŞ

Sonra sözünün en güzeline tekrar dönerek başını kaldırır. Allah'a hamd ve sena ve O'nu övmek bu rüknün sembolü haline getirilmiş olup bu sembol "semiallahu limen hamideh" sözüyle açılır. Yani Allah Teâlâ hamd edeni işitti, kabûl etti ve icabet etti demektir.

Sonra şu sözünü ilave eder: "Rabbimizsin ve hamd sanadır. Gökler ve yer dolusu ve bu ikisi arasındaki mesafe dolusu ve dilediğin şeyler dolusu hamd sanadır." "Rabbena ve leke'l-hamd" sözündeki bu "vav"ın durumu ihmal edilemez. Çünkü Buhârî ve Muslim'in Sahih'lerinde bu zikrin bu şekilde söylenmesi tavsiye edilmiştir. Bu vav, kelamı müstakil iki cümle haline getirir. "Rabbena" sözü anlam olarak "sen Rabsın, meliksin ve bütün işlerin kontrolü senin elindedir ve her şey sonunda sana döner" demektir. "Ve leke'l-hamd" sözü "Rabbena" sözünden anlaşılan bu manaya atfedilir ve bu da muvahhidin "mülk ve hamd O'na mahsustur" anlamını ihtiva eder.

Sonra bu hamdin durumunu, miktar ve vasıfça büyüklüğünü haber verir ve şöyle der: "Gökler ve yer dolusu, bu ikisi arasındaki mesafe dolusu ve dilediğin şeyler dolusu hamd sanadır." Yani ulvî ve süflî alem ve bu ikisi arasındaki boşluk kadar hamd demektir. Bu hamd mevcut yaratıkları doldurur. Bundan sonra yaratmayı dileyeceği şeyleri de dolduracaktır. Onun hamdi bütün varlıkları doldurmuştur, var olacak şeyleri de doldurmuştur. Dolayısıyla bu iki takdirin en güzelidir. Denilmiştir ki: Alemin ötesinde dilediğin şeyler dolusu hamd, demektir. "Bundan sonra dilediğin şeyler dolusunca hamd" ifadesindeki "bundan sonra" anlamındaki "ba'du" sözü birinci takdire göre zaman ifade eder. İkinci takdire göre mekan ifade eder.

Sonra bu sözü “ehle’s-senâi ve’l-mecdi” (ey övgü ve yücelik sahibi) ifadeleri takip etti. Böylece rekâte başlarken namaz nasıl Allah’a hamd, övgü ve O’nu yüceltme ile başlamışsa rekâtın sonunda da aynı şeyler söylenmektedir.

Sonra Allah’a hamdi, övgüyü ve O’nu yüceltmeyi takrir etmek/bunların nasıl yapılacağını anlatmak için “Bir kulun söylediği en doğru söz şudur” ifadeleri bunu izlemiştir. Sonra bunu itiraf ve kulluk ifadeleri takip etmiştir. Bu, bütün kullar için genel bir hükümdür. Bundan sonra şu sözü söyleyecektir: “Allah’ım senin verdiğine kimse mani olamaz, senin vermediğini de kimse veremez. İtibar sahiplerine senin yanında itibarları fayda vermez.”**68** (Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*) bu duayı namazı bitirdikten sonra da söylerdi. O, bunu bu iki yerde O’nun birliğini ve bütün nimetlerin O’ndan geldiğini itiraf etmek için söyler. Bu dua pek çok şeyi ihtiva eder: Birincisi verecek ve engelleyecek olan sadece Allah Teâlâ’dır. İkincisi, Allah Teâlâ verdiği zaman hiç kimse O’nun vermesini engelleyemez. Engellediği zaman da hiç kimse O’nun engellediğini veremez. Üçüncüsü, Ademoğlunun sahip olduğu hiçbir varlık, mal, mülk, makam, mevki, başkanlık ve zenginlik Allah katında ona fayda vermez, O’nun azabından onu kurtarmaz ve O’nun iyiliklerine yaklaştıramaz. Onun katında onlara ancak Allah’a itaatle yaklaşmaları ve O’nun rızasını tercih etmeleri fayda verir.

Sonra bu duayı şu sözlerle bitirir: “Allah’ım beni hatalarımdan su ile kar ile ve dolu ile temizle.”**69** Rekâta bu dua ile başlandığı gibi bu dua ile bitirilir. Nitekim namazın başında da, ortasında da, sonunda da istiğfar (Allah’tan bağışlanmayı dileme) vardır. Bu rükûn zikirlerinin en faziletlisini, duaların en faydalısını, Allah’ı hamd etmeyi, O’nu yüceltmeyi, övmeyi, O’na kulluğu ve tevhidi itiraf etmeyi, günah ve hatalardan dolayı O’ndan af dilemeyi ihtiva eder. Kastedilen rükûndeki kastedilen zikir budur. Rükû ve secdeler olmaksızın (namaz) olmaz.

SECDELER VE ONDAKİ İNCELİKLER

Namaz kılan kişi sonra ellerini kaldırmaksızın tekbir getirip Allah’a secdeye kapanır. Çünkü eller secde etmek için yüzün yere inmesi gibi yere inerler. Onlar kullukları sebebiyle yere inerler. Dolayısıyla bu, onların kaldırılmasına ihtiyaç bırakmaz. Bu sebeple secdelerden başın kaldırılması esnasında da ellerin kaldırılması emredilmemiştir. Çünkü onlar başla beraber yere kondukları gibi başla beraber yerden kaldırılırlar. Secdelerin en güzel şekilde ve bedenin her bir parçasının ibadetten nasibini alması için diğer organları da içine alacak şekilde yapılması emredilmiştir. Secdeler namazın sırrıdır, onun en büyük rüknüdür ve rekâtın son bölümüdür. Bundan önceki rükûnler mukaddimeler gibidir. Bu, hacdaki ziyaret tavafına benzer. Çünkü o, haccın gayesi, Allah’ın huzuruna girme mahalli ve o mahallin ziyaretidir. Ondan öncekiler ise onun mukaddimeleri gibidir. Bu sebeple bir kulun Rabbine en yakın olduğu hal secde ederken bulunduğu haldir. Onun en faziletli hali Allah’a en yakın olduğu haldir. Bu sebeple bu mahaldeki dua icabete en yakın mahaldir. Allah Teâlâ kulu topraktan yarattığı zaman onun aslından çıkmaması daha uygun olurdu. Belki nefis ve mizaç ondan çıkmak istediği zaman ona dönmesi gerekir. Çünkü kul kendi mizacına ve nefsinin güdülerine terk edilirse kibre kapılır ve yaratıldığı aslından dışarı çıkar, Rabbinin büyüklük ve azamet hakkına çullanır ve bunlarda onunla rekabet etmeye kalkar. Kul, Rabbinin ve yaratıcısının büyüklüğüne boyun eğmesi, O’na saygı göstermesi, O’nun huzurunda alçalması ve

pişmanlık duyması için secde etmesi emredilmiştir. Bu boyun eğiş, saygı ve alçalış onu kulluk hükmüne tekrar döndermiş olur ve onu aslından uzaklaştıran günah, gaflet ve yüz çevirmelerin kaybettirdiği şeyleri telâfi eder. Böylece secde onun yaratıldığı toprağın hakikatini temsil eder. Kul, secde ederken en değerli ve en yüksek organı olan yüzünü –toprağa– koyar ve yüce Rabbinin huzurunda boyun eğdiği, O'na saygı duyduğu ve büyüklüğü ve gücü karşısında gururu kırıldığı için en yüksek organı en alçak organı haline gelmiştir. Bu zahiri saygının (maddi, bedeni saygının) en yükseğidir. Allah Teâlâ onu, ayaklarla çiğnendiği için küçük görülen topraktan yaratmıştır, orada görevlendirmiş, ona tekrar göndermiş ve ondan tekrar çıkmayı vadetmiştir.**70** Toprak onun annesidir, babasıdır, aslıdır, faslıdır. Onu diri olarak sırtında, ölü olarak karnında taşır. Toprak onun için bir temizlik aracıdır ve secde mahallidir. Bu sebeple kul secde ile emredilmiştir. Çünkü secde zahiri saygının en yükseğidir ve diğer organlar için kulluğun en kapsamlı şeklidir. Tevazu, itaat ve boyun eğerek, ellerini yere koyarak yüzünü toprağa bular. Mesruk, Said İbn Cubeyr'e şöyle dedi: "Şu toprakta yüzümüzü (secdede) toza toprağa bulamaktan başka arzu edilen bir şey kalmadı. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kasten yüzünü yerden sakınmazdı. Hatta toprağa yüzünü değdirerek secde etmek durumuyla karşılaştığı zaman –çekinmeden– bunu yapardı. Bu sebeple su ve toprak içinde secde yaptı."**71** Bunun içindir ki secde şu yedi organ üzere yapıldığı zaman vacip olan secde tam olarak yapılmış olur: Yüz, eller, dizler ve ayak uçları. Bu Allah ve Rasûlünün farz kıldığı ve Peygamberin ümmetine tebliğ ettiği bir farzdır. Vacip veya müstehap secdenin tam olması için namaz kılan kişinin bunu doğrudan yüzünün derisiyle yapması, başının ağırlığını hissedecek kadar onu yere dayaması ve vücudunun alt kısımlarını üst kısımlarının üzerine yükseltmesi gerekir. Secde bunlarla tamam olur. Bedenin her bir organının secde halindeki itaatten payına düşeni yerine getirecek şekilde secdeye katılması da onu tamamlayan unsurlardandır. Dolayısıyla karnı baldırlarından yukarıda, baldırları bacaklarından yukarıda olur. Kolları ve pazularını yanlarından uzak tutar. Her bir organın ubudiyette müstakil olması için kollarını arzın üstüne yaymaz. Bu sebeple şeytan Ademoğlunu Allah'a secde ederken gördüğü zaman ağlayarak bir köşeye çekilir ve şöyle dermiş: "Yazıklar olsun! Ademoğluna secde emredildi, hemen secde etti ve cennetlik oldu. Secde bana da emredildi, ben de isyan ettim ve cehennemlik oldum." Bu sebeple Allah Teâlâ, kelamını işittiklerinde secdeye kapananları övdü, bu esnada secde etmeyenleri kötüledi. Bu sebeple bunu vacip görenlerin görüşü delilce kuvvetlenir. Sihirbazlar Musa'nın doğru söylediğini öğrendiklerinde Rablerine secdeye kapandılar. Bu onların ilk mutlulukları ve sihirle geçen ömürlerinin bağışlanma sebebi oldu. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ bütün yaratıkların kendisine secde ettiklerini haber vermektedir ve şöyle buyurmaktadır:

> "Göklerde bulunanlar, yerdeki canlılar ve bütün melekler, büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler. Onlar üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne emrolunursa onu yaparlar." (Nahl, 49, 50)

Âyet-i kerime onların Allah'ın yüceliğine ve üstlerinde olduğuna inandıklarını ve saygıdan dolayı O'na secde ederek itaat ettiklerini haber vermektedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

> "Görmez misin göklerde olanlar, yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların bir çoğu Allah'a secde ediyor, birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur. Allah kimi hor ve hakir kılarsa, artık onu değerli kılacak kimse yoktur. Şüphesiz Allah dilediğini yapar." (Hac, 18)

Üzerine azap hak olan, Allah'a secde etmeyendir. Allah'a secdeyi terketmekle o, Allah tarafından küçük düşürülecektir. Onu değerli kılacak kimsenin olmadığı haber verilmektedir. O, Allah'a secde etmediği için Rabbini küçük görüyor demektir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

> "Göklerde ve yerde bulunanlar da, onların gölgeleri de sabah akşam ister istemez sadece Allah'a secde ederler." (Ra'd, 15)

İnsanın kemalinin gayesi kulluktur. Onun Allah'a yakınlığı da kulluktan nasibi kadardır. Kulluğun birbirinden farklı çeşitlerini de namaz ihtiva eder. Hal böyle olunca kulun amellerinin en faziletlisi namazdır, onun İslâm'daki yeri direğin çadırdaki yeri mesabesindedir, secdeler ise namazın fiilî rükûnlerinin en faziletlisidir ve onun farz kılınışının sırrı ve sebebidir. Onun namazda tekrarlanması diğer rükûnlerin tekrarlanmasından fazladır. Rekâtın sonu ve gayesidir. Secdenin rükûdan sonra yapılması emredilmiştir. Çünkü rükû, secdeye bir hazırlıktır ve onun mukaddimesidir. Secdede Allah'a ona uygun bir övgü zikrinin söylenmesi emredilmiş olup o da kulun "Subhane Rabbiye'l-A'la" demesidir. Söylenecek şeylerin en faziletlisi bu sözdür. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* "Bunu secdelerinizde söyleyin"**72** dediğinde bu zikirden başkasını emretmemiştir. Secdede bu zikri kasten terk edenin namazı pek çok ilim adamına göre bâtıldır/geçersizdir. İmam Ahmed ve daha başkaları bu görüştedir. Çünkü bunu kasten terk eden kimse kendisine emredilen şeyi yapmamıştır. Allah Teâlâ'nın secde halinde yücelikle nitelendirilmesi, yüzüstü yere kapaklanan secde edicinin haline son derece uygundur. O, rükû ederken boyun bükme halinde nasıl Allah'ın büyüklüğünü zikretmişse yere düşmesi halinde de Rabbinin yüceliğini zikretmektedir ve büyüklüğüne ve yüceliğine aykırı, O'na layık olmayan şeylerden Rabbini tenzih etmektedir.

Sonra secdelerin tekrarlı olması emredilince iki secde arasında bir bölümün olması da zorunlu olur. İki secdenin arası bir rükûnle ayrılmış olup bu bölümde de ona uygun bir duanın yapılması meşru kılınmıştır. Uygun olan dua ise kulun mağfiret, rahmet, hidayet, afiyet ve rızık istemesidir.**73** Şüphesiz bu istekler dünya ve ahiret iyiliklerini elde etmeyi ve dünya ve ahiret kötülüklerini defetmeyi ihtiva eder. Çünkü rahmet, hayrı/iyiliği meydana getirir; mağfiret, şerden/ kötülükten korur; hidayet ise her ikisine de ulaştırır. Rızık, bedenin ayakta durmasını sağlayan yiyecek ve içecek ile ruhun ve kalbin dayanağı olan ilim ve imanın verilmesidir. Daha önce Allah'ın rahmeti O'na hamdu sena ve O'nun huzurunda eğilmek geçtiği için bu duanın mahalli olarak da (iki secde arasındaki) fazla oturum hali belirlenmiştir. Bu oturum, dua eden kimse için bir vesiledir, ihtiyacını dile getireceği açık bir mukaddimedir. Bu rüknün, içindeki dua ile birlikte yerine getirilmesi kast edilmiştir. Bu rükûn af, mağfiret ve rahmeti talep etmek için konulmuştur. Çünkü kul namazda kıyamı, hamdi, övgüyü ve yüceltmeyi yerine getirdiği, sonra Rabbinin huzurunda eğildiği, O'nu tenzih ettiği ve tanzim ettiği, sonra hamde ve senaya tekrar döndüğü, sonra bunu tam bir tevazu ve itaat içinde tamamladığı zaman, geride ihtiyacını istemesi, özür dilemesi ve günahlarından affını istemesi kalır. Bu sebeple kendisini hizmet içinde göstermesi ve efendisinin önüne kendisini atmış itaatkar bir kölenin yaptığı gibi dizlerinin üstüne çökerek, ümit ve korku içinde ondan özür dileyerek ve kötülüğü emreden nefse karşı ondan yardım isteyerek oturması emredilmiştir. Sonra bu ubudiyyetin (tapınmanın) dörde tamamlanıncaya kadar her rekâtta arka arkaya tekrarlanmasına hükmedilmiştir. Nitekim zikrin

de arka arkaya tekrarlanmasına hükmedilmiştir. Çünkü bu, maksada daha ulaştırıcıdır ve tevazu ve itaate daha uygundur.

Namazın rükûunu, secdelerini, kıraatini, tesbihlerini ve tekbirlerini tamamladığı zaman, namazının sonunda saygılı, mütevazi ve itaatkar bir kimsenin oturuşuyla dizlerinin üstüne çökerek oturması ve bu oturuşta birbiriyle karşılaştıkları ve birbirlerinin yanına girdikleri zaman mahlukun mahluka verdiği selama karşılık selamlamaların en güzelini ve en faziletlisini yerine getirmesi emredilmiştir. İnsanlar, meliklerini ve büyüklerini kalpten gelen çeşitli selamlarla selamlarlar. Kimisi hayırlı sabahlar der, kimisi mutlu bir yaşam senin için olsun der, kimisi Allah sana uzun ömür versin der, kimisi bin yıl yaşa der. Kimisi meliklerine secde eder, kimisi de onlara selam verir. Onların kendi aralarındaki selamları, selam verenin söz ve fiillerini ihtiva eder. Müşrikler de putlarını selamlarlar. el-Hasen dedi ki: Câhiliye halkı putlarına ellerini sürerler ve "sen çok yaşa" derlerdi. İslâm geldiği zaman bu selamlamaların en güzelini, en temizini ve en faziletlisini Allah'a yapmaları emredildi. Buradaki selam, bir kulun ölümsüz diriye verdiği selamdır. Yüce Allah bu selamlamalara kendisinin dışındaki her şeyden daha layıktır. Çünkü bu selam, dirilik, ebedilik ve devamlılık temennilerini ihtiva eder. Bu temennilere de ölümsüz ve saltanatı sonsuz ebedi, diri olan Allah'tan başka hiç kimse layık değildir.

"es-Salâvatu" (salâtlar/namazlar) sözü de böyledir. Çünkü Allah'tan başka hiç kimse için salât layık değildir. O'ndan başkası için salât etmek (namaz kılmak) en büyük küfürdür ve O'na şirk koşmaktır.

"et-Tayyibat" (Güzel şeyler) sözü de böyledir. Bu kelime bir sıfattır, mevsufu hazf edilmiştir. Yani güzel kelimeler, güzel fiiller, güzel isimler ve güzel sıfatlar sadece Allah'a aittir." O güzeldir, fiilleri güzeldir, sıfatları en güzel sıfatlardır, isimleri en güzel isimlerdir. İsmi güzeldir, O'ndan ancak güzel şeyler sadır olur, O'na ancak güzel şeyler yükselir, O'na ancak güzel şeyler yaklaşır. Hepsi güzeldir. O'na güzel kelimeler yükselir. O'nun fiili güzeldir, O'na güzel ameller yükselir. Bütün güzellikler onun içindir, O'na izafe edilir, O'ndan sadır olur ve O'na ulaşır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Allah Teâlâ iyidir/güzeldir, iyiyi/güzeli sever."**74** Ebû Dâvûd'un ve diğerlerinin rivâyet ettiği hastanın okunarak tedavi edilmesi hadisinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Sen iyilerin Rabbisin"**75** Kullarından ancak iyi olanlar O'na yakın olurlar.

Nitekim cennet halkı için şöyle denilecektir:

"Selam size iyi (hoş) geldiniz. Artık ebedi kalmak üzere girin buraya." (Zümer, 73)

Allah Teâlâ iyilerin iyiler için olduğuna hükmetti. Allah Teâlâ mutlak olarak iyi ve temiz olduğuna göre iyi kelimeler, iyi fiiller, iyi sıfatlar ve iyi isimler de tamamen O'na aittir. O'nun dışında hiç kimse bunların hepsine birden müstehak olamaz. Belki bir şey ancak O'nun iyileştirmesiyle iyi olabilir. O'nun dışındaki her şeyin iyiliği O'nun iyiliğinin bir eseridir. Bu güzel selamlama da ancak O'nun için uygundur. Selam tahiyyenin (yani dirlik temennisinin) bir çeşididir. Müslüman kendisine hayat verene dua eder. Allah Teâlâ kendisine kul olma meziyetini bahşettiği ve razı olduğu kimseleri selamlamasını müslümandan istemektedir. İslâm'ın anahtarı olan şehadet kelimeleriyle bu selama kullarının en iyisinden kendisine en sevgili ve yakın olanından başlamalarını emretmiştir. Hal böyle olunca da namazın selamla bitirilmesine hükmedilmiştir. Kul namaza tekbirle, hamd ve sena ile temcidle (Allah'ı yüceltmeyle), Allah'ın rabliğini ve ilahlığını birlemekle girer ve şehadet kelimeleriyle

onu bitirir. Namaz iki rekâttan fazla olduğu zaman iki secde arasındaki oturuma benzemesi için bu tahiyye namazın ortasında meşru kılınmıştır. Namaz kılan kişi bu fasılla birlikte son iki rekâtı daha zinde ve güçlü karşılamak için dinlenmiş olur. Rekâtler peşpeşe olduğu zaman böyle değildir. Bu sebeple nafileleri ikişer ikişer kılmak daha faziletlidir. Şayet nafileyi dört rekât olarak kılarsa ortalarında oturur.

FASIL

Namazın son bölümündeki tahiyyatın sözleri bir iş ve ihtiyaç öncesi irad edilen hutbe mesabesindedir. Namaz kılan kişi namazını bitirdiği zaman ihtiyacı olan şeyleri Rabbinden istemek için ümit ve korkuyla oturur. Taleplerinin bir mukaddimesi olarak önce selam ve dileklerini O'na arzeder. Sonra ümmetten bu nimet ve saadete nail olanlara dua eder. Namaz kılan kişi adeta Allah'a kulluğuyla sonra O'na olan övgüyle ve kelime-i şehadetle sonra peygamberine salâvat ile tevessülde bulunur. Sonra ona denilir ki, istediğin şekilde dua etmekte serbestsin, bu senin görevin ve hakkındır.

Peygambere salâvat getirirken onun ailesine ikramda bulunarak ve onlara da salâvat getirerek Peygamberin mutluluğunu tamamlamak için ailesine de salâvat getirilmesi, ayrıca atası İbrahim'e ve ailesine ve İbrahim'den sonra soyundan gelen bütün peygamberlere de salâvat getirilmesi/dua edilmesi emredilmiştir. Bunun için İbrahim'e, ondan sonraki bütün peygamberlere ve onun soyundan gelen müminlere yapılan salâvat gibi Allah Rasûlü Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e de salâvat getirilmesi istenmiştir. Bu sebepledir ki –namazın sonundaki okunan– bu salâvat, (Allahumme salli... diye başlayan dualar) Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e getirilen salâvatların en güzeli ve en faziletlisidir.

Namaz kılan kişi bunları yerine getirdiği zaman her türlü kötülükten Allah'a sığınması emredilmiştir. Şüphesiz kötülük ya ahiret azabıdır, ya da bu azaba sebep olan şeylerdir. Azap ve sebeplerinden başka bir kötülük (şer) yoktur. Azap da iki türlüdür: Berzah alemindeki azap, ahiretteki azap. Azabın sebepleri fitnedir ve fitne de büyük ve küçük olmak üzere iki türlüdür: Büyük fitne deccal fitnesi ve ölüm fitnesidir. Küçük fitne ise ölüm ve deccal fitnesinin aksine tevbe ile telafisi mümkün olan hayatın fitnesidir. Çünkü ölüm ve deccal fitnesine maruz kalan kişi bunları önleyemez.

Sonra namaz kılan kişinin dünyası ve ahireti için yararlı olan istediği duaları yapması meşrudur. Bu mahalde selamdan önce yapılan dua selamdan sonraki duadan daha faziletlidir ve dua eden için daha yararlıdır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dualarının geneli böyle idi. Namazın başından sonuna kadar hep dua ederdi. Namazın başlangıcında, rükûda, başını rükûdan kaldırdıktan sonra, secdelerde, iki secde arasında ve selamdan önce teşehhüdden sonra çeşit çeşit dualar ederdi. Ebû Bekir es-Sıddık'a namazında yaptığı duayı öğretti. (Torunu) Hasan'a vitir kunutunda yaptığı duayı öğretti. Bir topluluğa dua veya beddua edeceği zaman onu namazda rükûdan sonra yapardı. Bundan dolayıdır ki namaz kılan kişi selamını vermeden önce Rabbinin huzurunda yalvarıp yakaracağı ve O'na yaklaşacağı bir konumdadır. Bu halde iken istemesi, Rabbinin huzurundan ayrıldıktan sonra istemesinden kabûle daha elverişli ve yakındır. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hangi duanın fazla kabûle şayan olduğu soruldu, şöyle cevap verdi: "Gecenin ortasında ve her farz namazın ardından yapılan

dualar."**76** "Namazın ardı" diye tercüme ettiğimiz kelimeler metinde "Dûbure's-Salât" şeklinde geçer –çeviren–. Namazın dübürü, hayvanın dübürü, duvarın dübürü gibi onun son parçası demektir. Bazan bir karine ile (ipucu ile) namazın dübürü ile namazın bitişinden sonrası da kast edilebilir. Mesela bir başka hadiste şöyle geçer: "Onlar her namazın arkasından otuzüçer defa Allah'ı tesbih ederler, O'na hamd ederler ve O'na tekbir getirirler."**77** Bu hadiste bunların namaz bittikten sonra yapılacağının kastedildiği açıktır. Bu, "belirlenen surenin sonu" tabirine benzer. Bu tabirle o sürenin henüz sona ermeden önceki zaman da kastedilir, o sürenin bitiminden sonraki zaman da kast edilir.

NAMAZDAN SELAM VEREREK ÇIKMAK

Daha sonra selam verilerek namaza son verilir. Namaz kılan kişi, hacceden kişinin ihramdan çıkışı gibi selamla birlikte namaz yasaklarından çıkmış olur. Namazın sonundaki selam imamın arkasındakiler için bir selamet (kurtuluş) duasıdır. Selamet, hayrın/ iyiliğin aslı ve esasıdır. Arkasındakilerin de imamın selamla namazdan çıkışı gibi selam vererek namazdan çıkmaları hükme bağlanmıştır. Bunda hem kendisinin, hem de kendisiyle birlikte namaz kılanların selamette olmaları için dua vardır. Sonra bu, tek başına da olsa bütün namaz kılanlar için emredilmiştir. Tıpkı tekbirle namaza başlamaktan daha güzel bir başlangıç olmadığı gibi selamla namazdan çıkmaktan daha güzel bir çıkış yoktur. Tekbirle namaza girmek Allah Teâlâyı her türlü kemal sıfatlarla vasıflandırmak, her türlü noksanlık ve ayıptan tenzih etmek, sadece O'nun böyle olduğunu söylemek ve O'nu büyültüp yüceltmektir. Tekbir, namazdaki bütün fiilleri, sözleri ve şekilleri ihtiva eder. Namaz başından sonuna kadar "Allahuekber" (Allah en büyüktür) cümlesinin manasının açıklamasıdır. Hangi türlü bir başlangıç ihlas ve tevhidi ihtiva eden bu başlangıçtan daha güzeldir? Namazdan bu şekilde çıkış da mümin kardeşlerine yaptığı bir iyilik ve ihsanı ihtiva eder. Demek namaz ihlasla başlamakta, iyilik ve ihsanla sona ermektedir.

FASIL

Namazın aceleye getirilmeden tam ve mükemmel kılınması gerektiğini savunanlar şöyle dediler: Namaz bu minval ve bu tertip üzere tarif edilmiştir. Herbiri namazın değerinden ve hakikatından küçük bir parça olan sözünü ettiğimiz gayelerin gerçekleşmesi ancak onun Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kıldığı şekilde tam, eksiksiz ve sükunetle kılınmasıyla birlikte mümkün olur. İmam ve imamın arkasındakilerin arzu ve isteklerine dayanan hafifleştirilerek ve yem toplar gibi kılınan namazla bu zikrettiğimiz şeylerin gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu özel namazı kılmak isteyen kimsenin daha fazla uzatması gerekir. Meşakkatli namaza gelince o buna dayanmaz. Namazın kısaltılarak hafif kılınmasını emreden hadisleri delil getirmenize gelince bu kısaltma ve hafifletmenin onun uyguladığı ve yaptığı bir kısaltma olduğunu ve Allah onun ruhunu alıncaya kadar buna devam ettiğini beyan ettik. Dolayısıyla başka bir şekilde kısaltma kesinlikle caiz değildir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sabah namazında felak ve nas surelerini okumasına gelince, hadiste de açıklandığı gibi bu sadece yolculukta olmuştur. Yolcunun yolculuk meşakkatinden dolayı namazı kısaltması

mübahtır veya vaciptir. Dolayısıyla namazın rükûnlerini kısaltması da mübahtır. Yolcu değilken sabah namazında yüz âyet okurdu rivâyetiyle amel etseydin ya! Onun sabah namazında Tekvir suresini okuduğu rivâyetine gelince eğer bunu yolculukta yapmışsa bu rivâyette sizin lehinize bir delil yoktur, şayet bunu hazarda yani yolcu değilken yapmışsa bunu rivâyet eden ravi, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sabah namazında altmışla yüz âyete kadar okuduğunu, Kaf ve benzeri sureleri okuduğunu da rivâyet etmiştir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* uzun bir namaz kılmak arzusuyla namaza girer fakat (cemaatinden bir kadının) çocuğunun ağlamasından veya başka bir engelden dolayı o namazı kısa keserdi.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in rükû ve secdelerdeki tesbihleri üçer defa söylediği rivâyetine gelince bu rivâyet sağlam değildir. Sahih hadisler bunun aksine delâlet etmektedir. Sağlam olmayan rivâyetin sahibi olan es-Sa'di kendisi ve durumu bilinmeyen meçhul bir ravidir. Enes şöyle demektedir: Ömer İbn Abdilaziz'in namazı Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazına en çok benzeyen namazdı. Onun rükû ve secdelerinin miktarı onar tesbih kadardı. Enes bunu, şayet rivâyet sabit ise es-Sa'dî'nin babasından veya amcasından daha iyi bilir. Tam on yıl boyunca Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'le birlikte namaz kılan bir kişinin -Enes'in- bilgisi nerede, onunla sadece bir defa veya çok az namaz kılan kişinin bilgisi nerede?! Çünkü bu es-Sa'di'nin babası veya amcası, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazının niteliğini ve miktarını haber veren Enes, el-Bera b. Azib, Ebû Said el-Hudrî, Zeyd b. Sabit ve daha başkaları gibi devamlı Rasûlullah ile beraber bulunan meşhur sahabilerden değildirler. Nasıl olur da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* rükûda tesbihi üç defa söylediği halde rükûdan sonra onlara "galiba unuttu" dedirtecek kadar uzunca bir süre ayakta durup bu duruşu rükûda beklediği sürenin kat kat fazlası yapar ve yine nasıl olur da iki secde arasında "galiba yanıldı" dedirtecek kadar oturur?! Siz bunları uzatmayı mekruh da görseniz, sizin aşırılarınız bunları uzatmak namazı iptal eder de dese, Rasûlullah'ın rükûunun ve secdelerinin sürelerinin rükûdan sonra ayakta duruşu kadar olduğu, iki secde arasındaki oturuşunun secdede kalışı kadar olduğu kesindir. el-Bera İbn Azib onun rükûunun ve secdelerinin kıyamı kadar olduğuna şahit olmuşlardır. Bunun miktarının üç tesbih miktarı kadar olması muhaldir. Belki Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir sebepten dolayı hafifletilmiş/kısaltmış olabilir. Onu da es-Sa'di'nin babası veya amcası görmüşler ve gördüklerini haber vermişlerdir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kişinin namazının uzun olmasının dindeki anlayışının derinliğine alamet olduğuna hükmetmiştir. Buna aykırı olan şey batıl ve haksız bir hükümdür. Muslim sahihinde Ammar b. Yasir'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki kişinin namazı uzun, hutbeyi kısa tutması anlayışlı olduğuna alamettir. O halde siz namazı uzun tutun fakat hutbeyi kısa kesin."**78** Namaz hırsızlarına göre namazda acele, anlayışın alametlerindendir; rükûundan, secdelerinden ve rükûnlerinden çaldıkça bu onun faziletinin ve anlayışının alameti olur. İbn Hıbban'ın sahihinde ve Nesâî'nin süneninde Abdullah b. Ebî Evfa'nın şöyle dediği rivâyet edilir: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* çok zikreder, boş konuşmazdı, namazı uzatır, hutbeyi kısa keserdi, zayıf ve kimsesiz kadınları ve yoksulları reddetmez, onların ihtiyaçlarını karşılardı.**79** Bu onun fiilidir.

İnsanların toplandıkları cuma namazı gibi şeylerde de böyleydi. O namazlarda Cuma ve Münafikun surelerinin tamamını okurdu.**80** Bir cumada bu surelerin sadece sonlarındaki üçer âyeti okumayı asla yeterli görmezdi. İnsanların çoğu onun sünnetlerini ihmal ettiler, sadece bunların sonunu okuyup hepsini tam olarak hiç

okumadılar. Aynı şekilde cuma gününün sabah namazında da iki rekatta "Secde ve İnsan" surelerinin tamamını yavaş yavaş, acele etmeden, teenni ile okurdu.**81** İmamların pek çoğu bunu ihmal ettiler ve iki rekâtta bu surelerden sadece birini okumakla yetindiler. İki surenin tamamını okuyanlar da bunları süratle okudular. Bu, bir imam için mekruhtur. Bunların hepsi Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetinden kaçmaktır. Alışık oldukları ve adet haline getirdikleri bir şeye aykırı sahih bir hadisle karşılaştıkları zaman hemen bu mensuhtur veya icmaya muhaliftir, derler. Onlara göre ölçü, kendi görüşlerine muhalefettir (yani kendi görüşlerine aykırı olan şey ya mensuhtur ya da icmaya aykırıdır). Şayet namazda kıraati uzatmayla ilgili hadisler mensuh olsaydı Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sahabileri bunu daha iyi bilirlerdi, onunla amel etmeyenlere karşı bu hadisleri delil getirmezlerdi ve bu ümmetin en bilgilisi olan raşid halifeler bunlarla amel etmezlerdi. Mesela müslümanların halifesi Ebû Bekir es-Sıddık, arkasında çocuk, ihtiyar ve ihtiyaç sahibi kimseler olduğu halde bir sabah namazında Bakara suresini başından sonuna kadar okudu. Dediler ki: Ey Rasûlullah'ın halifesi, neredeyse güneş doğayazdı. O şöyle dedi: Şayet güneş doğsaydı bizi gafiller olarak bulamazdı. Raşid halife Ömer İbn el-Hattab da onun yolundan gitti. O, sabah namazında Nahl, Yusûf, Hûd, İsra ve benzeri sureleri okurdu. Abdullah İbn Ömer'den şöyle bir hadis geçmişti: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namazın hafif kılınmasını emrederdi ve bize Saffat suresiyle imamlık yapardı. Onun yaptığı şey, emrettiği şeydir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in rükûdan doğrulduğunda söylediği zikir ve dualar yukarıda geçti. O, arkasındakilere, galiba unuttu dedirtecek kadar bu rüknü uzatırdı. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in öğle namazına girişi hakkındaki Ebû Said hadisi yukarıda geçmişti. (Bu rivâyete göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* öğlen namazına durduğu zaman) bir kişi Baki'a gider, işini gördükten sonra ailesine gelir, abdestini alır, sonra mescide gelir ve Rasûlullah hala birinci rekâtta iken ona yetişirdi. Ona tabi olmayı haram kılan veya mekruh gören bir anlayışa gerçekten hayret edilir. Biz deriz ki, hayır, onu hak ile gönderene yemin olsun ki onu terk eden terk etse bile ona tabi olmak bu konuda ona tabi olmak Allah ve Rasûlünün razı olduğu bir şeydir. Said İbn Abdurrahman İbn Ebi'l-Amya'nın rivâyet ettiği hadise gelince ki onda şöyle anlatılmaktaydı: "Sehl İbn Ebî Umame bir defasında Enes'in yanına girmişti. Bir de ne görsün, Enes sanki yolcu namazı gibi hafif bir namaz kılıyor. (Enes namazdan sonra) dedi ki: Bu Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazıdır. Bu, İbn Ebî'l-Amya'nın tek başına rivâyet ettiği şeylerdendir ve o durumu meçhul bir kişiye benzemektedir. Enes'ten gelen sahih hadislerin tamamı buna aykırıdır. Enes, rükû ve secdelerde onar defa tesbih eden Ömer İbn Abdilaziz için namazı Rasûlullah'ın namazına en çok benzeyen kişidir diye söz ettiği halde böyle bir şeyi nasıl söyler? O, galiba unuttu denilinceye kadar başını rükûdan kaldıran kişidir. O, secdelerde de aynı şekilde yapardı ve size Rasûlullah'ın kıldırdığı gibi namaz kıldırmaktan geri durmayacağım derdi. O, insanların namazı zayî etmelerinden dolayı ağlayan kişidir. Senedine hiç kimsenin itiraz etmediği ve hangi manaya geldiğinde hiç kimsenin şüphe etmediği yukarıda geçen açık ve sahih hadisler İbn Ebî'l-Amya'nın rivâyet ettiği hadisi reddetmede yeterlidir. İbn Ebî'l-Amya'nın hadisi sahih olsa bile –ki sahih olmaktan çok uzaktır– Rasûlullah'ın bu namazını onun devamlı ashabıyla birlikte kıldığı namazlara değil, sabah, akşam ve yatsı namazlarının sünnetleri gibi revatip sünnetlere ve tahiyyetü'l-mescit gibi namazlara hamletmek gerekir. Bu rivâyetin geçersizliği kesindir ve açık ve sahih hadisler bunu reddeder. Şüphesiz Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sabah namazının sünnetini çok hafif kılardı, hatta müminlerin annesi Aişe: Acaba Fatiha'yı okudu mu? diye kendi

kendine sorardı.**82** Yolculukta namazı o kadar hafif kılardı ki bazen sabah namazında Felak ve Nas surelerini bile okurdu. Çocuk ağlaması işittiği zaman da namazı hafif kılardı. Sünnet onun hafif kıldığı durumlarda hafif kılmak, uzattığı yerlerde uzatmak, genellikle de ne uzatmak, ne kısaltmak/orta bir namaz kılmaktır. Enes'in reddettiği şey, kişinin namazı hafif kılmaya ihtiyacı olmasına rağmen hafifletmeyip kendisini zorlamasıdır. Kuşkusuz bu, Rasûlullahın sünnetine aykırıdır. Muaz hadisine ve Rasûlullahın ona: "Sen fitneci misin?" demesine gelince namazdan çalan kimsenin sadece bu kelimelerle ilgisi vardır. Namazın daima hafif kılınması gerektiğini söyleyip bu hadisi delil gösterenler hadisin öncesini ve sonrasını iyi düşünmediler. Şimdi sen Muaz kıssasını iyi dinle:

Cabir b. Abdillah'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bir adam su taşıyan hayvanlarla birlikte gelmişti. Gece oldu. Namaz kılan Muaz'a rastladı. Su taşıdığı hayvanlarını bırakarak Muaz'a yöneldi. Muaz namazda ya Bakara suresini veya Nisa suresini okuyordu. Adam bunun üzerine çıkıp gitti. Daha sonra adamın kulağına Muaz'ın kendisini kötülediği haberi ulaştı. Adam, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelerek Muaz'ı ona şikayet etti. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Muaz'a dedi ki: "Sen fitneci misin?" Bunu üç defa söyledi ve şöyle devam etti: "A'la, Şems ve Leyl surelerini okusaydın ya! Senin arkanda yaşlı, zayıf ve ihtiyaç sahipleri namaz kılar."**83** Bunu Buhârî ve Muslim rivâyet etti. Lafız Buhârî'nindir.

İmam Ahmed'in Müsned'inde, Enes İbn Malik'in rivâyeti şu şekilde geçer: Muaz İbn Cebel kendi kavmine (namaz kıldırmak için) imam olurdu. Bir defasında Hizam isimli zat da onun namaz kıldırdığı topluluğa katıldı. Namaz'dan sonra hurmasını sulamak istiyordu. Toplulukla birlikte mescide girdi. Muaz'ın uzattığını görünce namazını kısa kesti ve hurmasını sulamaya gitti. Muaz namazı bitirince bunu kendisine anlattılar. Muaz dedi ki: Şüphesiz o münafıktır. Hurmasını sulamak için namazda acele mi edilir? Enes dedi ki: Hızam yanında Muaz olduğu halde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e geldi ve dedi ki: "Ya Rasûlallah! Ben hurma ağaçlarımı sulamak istiyordum. Bu arada cemaatle birlikte namaz kılmak için mescide girdim. Namazı uzatınca ben kısa kestim ve hurmalarımı sulamaya gittim. Böyle yaptığım için Muaz benim münafık olduğumu iddia etmiş." Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Muaz'a dedi ki: "Sen fitneci misin? Namazı onlara uzatma! Ikra', sebbihisme Rabbike'l-a'la ve veşşemsi vezuhaha gibi sureleri oku."**84**

Muaz İbn Rufâa el-Ensari'den, o da Seleme oğullarından Süleym isimli bir adamdan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Süleym, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelerek şöyle dedi: "Ya Rasûlallah! Muaz b. Cebel biz uyuduktan sonra yanımıza geliyor. Biz gündüzleri işlerimizde oluyoruz. Namaz için ezan okuyor, biz de yanına çıkıyoruz fakat o bize namazı uzatıyor." Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Ey Muaz! Sakın fitneci olma. Ya benimle namaz kıl ya da kavmine namazı hafif kıldır." Sonra şöyle dedi: "Ey Süleym! Kur'an'dan ezberinde ne var?" Süleym şöyle dedi: "Ben Allah'tan cenneti istiyorum" veya şöyle dedi: "Ben Allah'tan cenneti isterim ve cehennemden O'na sığınırım. Vallahi Muaz'ın değil, senin mırıldanman ne güzel. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi: "Benim mırıldanmam da, Muaz'ın mırıldanması da Allah'tan cenneti istememiz ve cehennemden O'na sığınmamızdan başka bir şey midir?" Süleym dedi ki: Allah dilediğinde insanlar karşı karşıya geldikleri zaman yarın (ne olacağını) görecekler. Ravi dedi ki: İnsanlar uhud savaşına hazırlanıyorlardı. Süleym de savaşa katıldı ve şehit oldu. Allah rahmet eylesin. Bunu İmam Ahmed rivâyet etti.**85** Bir kimse şöyle diyebilir: İmam Ahmed'in bu konuda Bureyde'den de rivâyet ettiği bir hadis var. Bu rivâyete

göre Muaz İbn Cebel arkadaşlarına yatsı namazı kıldırdı ve o namazda "ıkterabeti's-sâa" suresini okudu. Bir adam namaz bitmeden kalktı ve namazını kılıp gitti. Muaz, o adamın aleyhinde ağır sözler söyledi. Adam (bunu duyunca) Rasûlullah'a geldi, özür diledi ve dedi ki: Ben hurmalarımı sulamaya çalışıyordum. Suyun aksamasından korktum. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bunun üzerine (Muaz'a) şöyle dedi: "Veşşemsi ve duhaha" ve benzeri surelerle namaz kıldır."**86**

Bunu söyleyen kimseye cevap olarak Muaz'ın başından böyle bir olayın bir kaç defa geçtiği söylenebilir fakat bu cevap doğruyu ifade etmekten çok uzak olur. Çünkü Muaz Allah'ın dinini çok iyi bilen anlayışlı bir kimse idi. Böyle bir kimse Rasûlullah'ın kendisine yasakladığı bir şeyi tekrar yapmaz. Buna verilecek en iyi cevap şu olabilir: Muhtemeldir ki Muaz birinci rekatta Bakara suresini, ikinci rekatta ıkterabe suresini okumuştur. Birinci rekâtın bir bölümünü onunla beraber kılan kişi de Bakara suresini duymuştur ve bu sebeple Bakara suresi ile namaz kıldırdı demiştir. Bazıları da onun ikinci rekâtteki kıraatini duymuştur da bundan dolayı ıkterabe suresi ile namaz kıldırdı demiştir. Sahihu Buhârî ve Sahihu Muslim'de Bakara suresini okuduğu geçmektedir; bazı raviler tereddüt etmişler ve Bakara ve Nisa suresini okudu demişlerdir. Ikterabeyi okuması olayı sahihte zikredilmemiştir.**87** Sahihte geçen ondan daha sahihtir. Sahihteki hadisi Cabir muhafaza etmiş ve şöyle demiştir: "Muaz, Peygamberle birlikte yatsı namazını kılar, sonra kavminin yanına gelir ve onlara imam olarak Bakara suresini okumaya başlardı." Cabir olayı zikretti.**88** Dolayısıyla Cabir, Muaz'ın bunu bir defa yaptığını ve Bakara suresini okuduğunu haber verdi ve tereddüt etmedi. Bu hadisin sıhhatinde ittifak edilmiştir. Buhârî ve Muslim tahriç etmişlerdir. Allah en iyi bilendir.

FASIL

Bununla açıklığa kavuşmuştur ki Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yasakladığı müşkülpesentlik, inatçılık ve zorlama, onun sünnetine, ashabının sünnetine ve uygulamasına aykırı olan şeydir. Cahiller bilmese ve yüz çevirse de, onun yaptığı ve ondan sonraki halifelerinin yaptığı şeyleri yapmak tamamen ona uymak demektir. Müşkülpesentlik ve inatçılık ise onun getirdiği şeye muhalefettir, onu terk etmektir ve onda aşırıya kaçmaktır. Onu ihmal etmek ve eksik yapmak da bir hatadır, sapıklıktır, doğru yoldan, doğru yöntemden ve aşırılık ile gevşeklik arasında bir denge kuran Allah'ın dininden sapmaktır. Ali kerremallahu veche şöyle dedi: "İnsanların en hayırlısı ılımlı olanlardır. Onlar öyle kimselerdir ki aşırı giden onlara geri döner, onları izleyen onlara katılır." Bu sözü İbn'l-Mübarek, Muhammed b. Talha'dan, o da Ali'den nakletti. Aişe de şöyle dedi: Allah Teâlâ kullarına neyi emrederse bu konuda şeytanın iki yönlü tahrikiyle karşı karşıya kalırlar: Ya aşırılığa tahrik eder, ya da ihmale tahrik eder. Seleften bazıları dediler ki: Allah'ın dini onda aşırı gidenlerle, ondan uzak duranların arasındadır. Allah Teâlâ yüce kitabında birden fazla yerde iki aşırı uç arasındaki ılımlıları övmüş ve şöyle demiştir:

> "Onlar harcadıklarında ne israf, ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları bu ikisi arasında dengeli bir harcamadır." (Furkan, 67)
>
> "Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın." (İsra, 29)

”Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma.” (İsra, 26)

Akrabaya, yoksula ve yolda kalmışa hakkını vermemek malı tutma yönünde bir sapmadır, saçıp savurma ise malı sarfetme yönünde bir sapmadır. Allah’ın rızası bu ikisinin arasındadır. Bu sebeple ümmet orta bir ümmettir, bu ümmetin kıblesi bozulmuş, iki kıble arasında orta bir kıbledir. Orta, daima etrafın (çevrenin, kenarların) himayesi/koruması altındadır. Kenarlara/ uçlara gelince onların içine hızla girilebilir. Nitekim şair şöyle demektedir:

O, korunan bir orta/merkez idi;
Olaylar onu kuşattı da çevre oldu.

Rab Teâlâ’nın şeriatı ve kaderi işlerin en hayırlılarının ortalar yani dengeli işler olduğunda ittifak etmiştir. Sahabilerin Allah’ın Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*i, onun sesini ve okuyuşunu sevmeleri, onun namazı uzatmasına tahammül etmelerine sebep olur ve bundan dolayı bir meşakkat duymazlar sözüne gelince Allah’a yemin olsun ki durum gerçekten de böyledir. Hatta onların peygambere karşı duydukları sevgi, canlarını onun uğrunda ve onun kıymetli canını koruma uğrunda feda etmeye sevk eder. Onlar sevgilisinin rızasını kazanmak için seven kişinin ölüme atılışı gibi ölüme atılırlardı. Allah’a yemin olsun ki bundan sonra kıyamete kadar ki tabilerinin durumu da böyledir. Hiçbir kınayıcının kınaması onları peygamberin sünnetine tabi olmaktan alıkoyamaz. Hiçbir azarlayıcının azarlaması onları engelleyemez. Onlar peygambere tâbi olmada ve onun rehberliğini kendilerine rehber edinmede kınayıcıların kınamasına, kötüleyicilerin kötülemesine ve cahillerin saldırısına tahammül ederler.

O cahiller ki peygamberin sünnetine karşılık şahısların görüşlerini tercih ederler, bu görüşlere sımsıkı sarılırlar ve ayrılmak istemezler. Kur’an ve sünnetin naslarını –askerleri sultana arz eder gibi– şahısların görüşlerine arz ederler. Dolayısıyla bu görüşlere uygun nasları kabûl ederler, bu görüşlere aykırı nasları çeşitli tevillerle sinsice reddederler. Bazen bunun zahiri manası terkedilir derler. Bazen bunu söyleyen bilinmiyor derler. Bazen bu mensuhtur, derler. Bazen, bizim liderimiz/önderimiz bunu bizden daha iyi bilir, o neye muhalefet etmişse mutlaka onun yanında muhalefetini gerektirici sağlam bir şey vardır, derler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in izinden gidenler bu fırkalarla azimle ve sebatla mücadele ederler ve onun sünnetine tabi olmaktan hiç ayrılmazlar. Peygamberin şahsı gözlerinden kaybolsa bile onun izlediği dosdoğru yolu basiretleriyle müşahede ederler.

X

PEYGAMBER (*S.A.V)*’İN NAMAZI

İşte sana Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in kıbleye yönelişinden ve "Allahuekber" deyişinden selam verişine kadar kıldığı namazın seyri... Sanki sen ona görerek şahit olacaksın sonra kendin için dilediğini seçebilirsin:

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namaza kalktığı, kıbleye yöneldiği**1** ve namaz kılacağı yerde durduğu zaman ellerini kulaklarının altına kaldırır,**2** parmaklarıyla kıbleye yönelir, onları açar ve "Allahuekber"**3** derdi. Bundan önce: "Niyet ettim Allah rızası için filan vaktin farzını imam olarak kılmaya, döndüm kıbleye..." gibi sözler söylemezdi. Namazın başından sonuna kadar hiçbir yerinde buna dair tek bir kelime söylemezdi. Sahabileri namazda sakalının titremesine varıncaya kadar onun her hareketini ve şeklini naklettiler, hatta bir defasında kızının kızını namazda sırtında taşımasını bile naklettiler, onu dahi ihmal etmediler. Hal böyleyken öncekilerden sonrakilere kadar sahabilerin hepsi namaza girişin sembolü olan bu önemli şeyin naklini terkte nasıl birleştiler? Allah'a yemin olsun ki Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den buna dair tek bir kelime sabit olsaydı, ona bu konuda ilk uyan ve uygulayan biz olurduk.

Sonra sol elini sağ eliyle ve eklem yerinin üstünden tutar onun üzerine koyardı.**4** Sonra onu göğsüne koyar**5** ve şöyle derdi:

"Seni bütün noksanlıklardan tenzih ederim. Allah'ım! Doğu ve batının arasını açtığın gibi beni günahlarımdan uzaklaştır. Allah'ım! Beyaz elbisenin kirden temizlenişi gibi beni günahlarımdan temizle. Allah'ım beni günahlarımdan kar ile, su ile ve dolu ile arındır."**6**

"Yüzümü, hakka meylederek gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ben müslümanım. O'na ortak koşanlardan değilim. Şüphesiz ki benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm alemlerin Rabbi olan Allah'a aiddir. O'nun ortağı yoktur. Bununla emrolundum ve ben müslümanlardanım. Allah'ım! melik sensin. Senden başka ilah yok. Sen Rabbimsin ve ben senin kulunum. Nefsime zulmettim. Günahımı da itiraf ettim. Bütün günahlarımı bağışla. Günahları senden başka bağışlayacak yoktur. Beni ahlakın en güzeline eriştir. Onun en güzeline ancak sen eriştirirsin. Kötü ahlakı benden uzaklaştır. Onu senden başka benden uzaklaştıracak kimse yoktur. Buyur Allah'ım buyur! Bütün iyilikler senin elindedir. Kötülük sana ulaşmaz. Biz seninle varız ve sana döneceğiz.

Mübareksin, yücesin. Senden mağfiret diler ve sana tevbe ederim.”**7** Fakat bunu sadece gece namazında okuduğu ifade edilmiştir. Bazan da şöyle derdi:

“Allah büyüklükte en büyüktür (üç defa). Allah’a çokça hamd olsun (iki defa). Sabah ve akşam Allah’ı bütün noksanlıklardan tenzih ederim.” Bazan şöyle derdi:

“Allah büyüktür, Allah büyüktür. Senden başka ilah yoktur. Senden başka ilah yoktur. Allah’a hamd ederek O’nu tüm noksanlıklardan tenzih ederim.” Sonra şöyle derdi:

“Kovulmuş şeytandan Allah’a sığınırım.” Bazan da şöyle dedi:

“Kovulmuş şeytandan, kibirinden, yalanından ve vesvesesinden Allah’a sığınırım.”**8**

Sonra Fatiha suresini okurdu.**9** Şayet cehri (sesli) namaz olursa kıraatini onlara duyurur, besmeleyi duyurmazdı.**10** Besmeleyi okuyup okumadığını en iyi Rabbi bilir. Kıraatini âyet âyet kesintili okur, “Rabbi’l-âlemin”der ve durur, sonra “er-Rahmani’r-Rahim”der ve durur. Sonra “maliki yevmi’d-din”der, yavaş yavaş ve tertil üzere okur, Rahman ve Rahim’in medlerini uygular, “maliki yevmi’d-din”i elifli okurdu. Sureyi (Fatiha’yı) bitirdiği zaman sesli olarak ve sesini uzatarak “âmîn” derdi.**11** Arkasındakiler de sesli olarak “âmîn” derlerdi, hatta sesten mescit titrerdi.**12** Fatiha ile sure okuması arasında susar mıydı yoksa hepsinin okunmasından sonra mı susardı bu konuda ondan gelen rivâyetler muhteliftir. Yunus el-Hasen’den, o da Semura’dan şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Aklımda iki sekte yaptığı, yani iki yerde sustuğu kaldı. İmam tekbir aldığı zaman kıraate başlayıncaya kadar susmak, ikincisi Fatiha’yı ve sureyi bitirdiği zaman rükû esnasında susmak. Ubey b. Kab da onu tasdik etti.**13** Yunus Eş’as el-Hamranî de el-Hasen’in şöyle dediğini rivâyet ederek ona katılmıştır: Namaza başladığı zaman susmak ve kıraatin tamamını bitirdiği zaman susmak.**14** Katade ise onlara muhalefet etmiş ve el-Hasen’den naklen şöyle demiştir: Semura İbn Cundub ile İmran İbn Husayn konuyu müzakere ettiler. Semura, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’den aklında iki sekte kaldığını söyledi. Birisi tekbir aldığı zamanki susması, ikincisi gayri’l-mağdubi aleyhim vele’d-dallin’den sonraki susması. Semura bu bilgiyi muhafaza etmiş fakat Imran b. Husayn bunu kabûl etmedi. Her ikisi birlikte bu konuyu Ubey İbn Kab’a yazdılar. Mektubunda Semura’nın aklında kalan şey vardı.**15** Katade de el-Hasen ve Semura kanalından onların Rasûlullah’tan öğrendikleri iki sekte/susma yeri olduğunu söyledi: Namaza girdiği zaman ve kıraati bitirdiği zaman. Katade daha sonra şöyle dedi: “Gayril mağdubi aleyhim veleddallin” dediği zaman (susardı).**16** Demek ki namazda sadece iki tane sükût yeri vardır: Birincisi başlama sükûtu (iftitah tekbirinden hemen sonraki sükût), ikincisi hakkında ihtilaf edilmiştir. İkincisi Fatiha’dan sonradır diyen Katade’dir. Bunda Semura iki farklı şey söyledi. Bir defasında bunu söyledi. (Fatiha’dan sonra susulur dedi). Bir defasında da kıraati bitirdikten sonra susulur, dedi. Yunus ve Eş’as ise kıraatin tamamının bitirilişinden sonra susulacağı konusunda ihtilaf etmediler. Allah bilir ya tercihe en layık görüş bu sonuncudur.

Özet olarak, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’den ne sahih bir isnadla, ne de zayıf bir isnadla Fatiha’dan sonra arkasındaki cemaat de okuyuncaya kadar sükût ettiğine dair herhangi bir şey nakledilmedi. Bu mahaldeki sükûtu hakkında gördüğün gibi ihtilaflı bu hadisten başka bir rivâyet yoktur. Şayet burada Fatiha okunacak kadar uzun bir sükûtu olsaydı bunu sahabiler mutlaka bilirlerdi ve bu bilgileri ve nakilleri başlangıç sükûtundan daha önemli olurdu.

Fatiha'dan sonra yukarıda zikredilen hadislerde de ifade edildiği gibi bazen uzun bir sûre, bazen kısa bir sûre, bazen de orta bir sûre okurdu. Sûrenin ortasından ve sonundan başlamazdı. Ancak başından itibaren okurdu; bazen başladığı surenin tamamını okurdu –ki çoğunlukla böyle yapardı–, bazen bir kısmını okur, kalanını ikinci rekâtte tamamlardı. Hiç kimse ondan sabah namazının sünnetinin dışında bir sureden bir âyet veya diğerinden bir âyet okuduğunu nakletmedi. Sabah namazının sünnetinde şu iki âyeti okurdu:

"Deyin ki biz Allah'a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub...'a indirilene iman ettik..." (Bakara, 136)

"Deki: Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin." (Alî İmran, 64) **17**

Bazen iki rekâtta bir sûre okur, bazen aynı sûreyi ikinci rekâtta tekrar eder, bazen bir rekâtte iki sûre okurdu. Birincisine örnek Aişe'den rivâyet edildi. Aişe, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir akşam namazında Araf suresini iki rekâta bölmek suretiyle okudu.**18** İkincisinin örneğini bir sabah namazında verdi ve her iki rekâtta da Zilzal suresini okudu.**19** Her iki hadis sünenlerdedir. Üçüncüsünün örneği İbn Mes'ud'un söylediği şu sözdür: "Vallahi ben Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in benzer sûrelerden hangilerini bir araya getirdiklerini biliyorum." İbn Mes'ud bunu dedikten sonra her rekâtta ikişer sûre olmak üzere mufassal surelerden yirmi sûre saydı. Bu sahihaynda mevcuttur.**20** Sabah namazının kıraatini diğer namazlardan daha fazla uzatırdı. Yolcu değilken bu namazda okuduğu ondan akılda kalan en kısa sureler Kâf ve benzeri surelerdir.**21** Sabah namazında ve akşamla yatsının ilk iki reâtında kıraati sesli yapar, diğerlerinde gizlilik (içinden) okurdu. Bazen gizli okuyuşun da da âyeti onlara işittirirdi.**22** Cuma gününün sabah namazında elif, lam, mim-secde ve hel-eta-insan surelerinin tamamını okurdu.**23** Bunlardan sadece birisiyle yetinmez, sadece birinden bir bölüm, diğerinden bir bölüm şeklinde okumazdı. Cuma namazında Cuma ve Münafikun surelerinin tamamını okur, bunların sadece son bölümlerini okumazdı.**24** Bazen el-A'la ve el-Gaşiye surelerini okurdu. Bayram namazlarında Kaf ve Kamer surelerinin tamamını okurdu, bunların sadece sonlarını okumazdı. Bazen içinden okuduğu namazda secde suresini okur, secde âyetine geldiğinde secde eder, arkasındakiler de onunla beraber secde ederlerdi. Öğlen namazında secde suresi ve otuz âyet kadar okurdu. Bir seferinde A'la-Leyl-Buruc-Tarık ve benzeri sureleri okurken, başka bir seferinde Lokman ve Zariyat surelerini okurdu. Namazın birinci rekâtında hiç ayak sesi duyulmayıncaya kadar (namaza gelenler kesilinceye kadar) kıyamda dururdu. Aynı şekilde her namazın birinci rekâtını ikinci rekâtından daha uzun kılardı. İkindi namazının ilk iki rekâtında her bir rekâtta onbeş âyet kadar okurdu. Akşam namazında bazen Araf suresini, bazen Tur suresini, bazen Mürselat suresini, bazen Duhan suresini okurdu. Akşam namazında Kâfirun ve Kulhuvallahu ahad surelerini okuduğu da rivâyet edilmiş, fakat İbn Mâce bu rivâyette tek kalmıştır. Belki de raâvilerden birisi onun akşam namazının sünnetinde bunları okumuş olmasını yanlışlıkla akşam namazında okurdu diye rivâyet etmiştir. Veya "sünnet" kelimesi nüshadan (yazılırken) düşmüştür. Yine de doğrusunu Allah bilir. Yatsı namazında Tin ve İze's-semaunşekkat surelerini okur, arkasındakilerin hepsi secde âyeti gelince onunla birlikte secde ederdi. Yatsı namazında Şems ve benzeri sureleri de okurdu. Kıraati bitirdiği zaman kendine gelmek için az bir süre sükût ederdi.

PEYGAMBER *(S.A.V.)*'İN RÜKÛU

Sonra iftitah tekbirinde kaldırdığı gibi ellerini kulaklarının alt ucu hizasına kadar kaldırırdı. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in rükû için tekbir aldığı nasıl sağlam yollarla bize kadar rivâyet edilmişse bu da ondan sahih yolla rivâyet edilmiştir. Hatta burada ellerini kaldırdığını rivâyet edenler ilk tekbiri rivâyet edenlerden daha fazladır.

Sonra "Allahuekber" der ve eğilerek rükûa varırdı. Ellerini dizlerinin üzerine koyar ve onlarla dizlerinden iyice kavrardı. Parmaklarının arasını açar, dirseklerini yanlarından uzaklaştırırdı. Sonra dik ve yere paralel vaziyette durur, başını sırtının hizasında tutar, başını kaldırmaz ve aşağı doğru da indirmezdi. Sırtını uzatır onu toplamazdı. Sonra "Subhane Rabbiye'l-Azim" (Büyük Rabbimi noksanlıklardan tenzih ederim)**25** derdi. "Subhane Rabbiye'l-Azim ve bihamdihi" dediği de rivâyet edilmiştir.**26** (Büyük Rabbime hamdederek O'nu bütün noksanlıklardan tenzih ederim, demektir.) Ebû Dâvûd dedi ki: Korkarım ki bu fazlalık iyi muhafaza edilmemiştir. Bazen bir kimsenin bunu on defa söyleyeceği kadar rükûda dururdu. Bazen bundan daha fazla, bazen daha az dururdu. Bazen rükûda şöyle derdi:

"(Allah'ım sana hamdederek her türlü noksanlıktan tenzih ederim. Allah'ım beni bağışla.)" Bazen şöyle derdi:

"O çokça tesbihe ve çokça takdise layıktır. O meleklerin ve Cebrail'in Rabbidir." Bazen şöyle derdi:

"Allah'ım sana rükû ettim. Sana iman ettim. Sana teslim oldum. Sana tevekkül ettim. Kalbim, kulağım, gözüm, kanım, etim, kemiğim, sinirim alemlerin Rabbi Allah için saygıyla eğildi." Bazen de şöyle derdi:

"Kudret, hükümranlık, büyüklük ve yücelik sahibini tüm noksanlıklardan tenzih ederim." Onun rükûu uzunlukta ve hafiflikte kıyamıyla uyumlu idi. Bu, diğer hadislerde de açıktır.**27**

PEYGAMBER *(S.A.V.)*'İN RÜKÛDAN DOĞRULMASI

Sonra "semiallahu limen hamideh" (Allah kendisine hamd edeni işitti) diyerek başını rükûdan kaldırdı.**28** Ellerini rükûya varırken kaldırdığı gibi rukûdan kalktığı zaman da kaldırırdı.**29** Ayakta doğrulduğu zaman "Rabbena leke'l-hamd" (Rabbimiz hamd senin içindir) derdi.**30** Bazen de şöyle derdi:

"Allah'ım! Ey Rabbimiz! Gökler dolusu, yeryüzü dolusu ve bundan sonra dilediğin şeyler dolusu hamd sanadır. Ey övgü ve şeref sahibi! Bir kulun –ki hepimiz senin kulunuz– söylediği en doğru söz şudur: Allah'ım! Senin verdiğine kimse mani olamaz. Senin engellediğini kimse veremez. İtibar sahiplerine senin yanında itibarları fayda vermez."**31** Bazen de şunları ilave ederdi:

"Allah'ım! Beni karla, dolu ile ve soğuk su ile temizle. Allah'ım beni günahlarımdan ve hatalarımdan beyaz elbiseyi kirden temizlediğin gibi temizle."**32** Bu rüknû o kadar uzatırdı ki hatta onu gören birisi galiba unuttu derdi. Gece namazında bu rükûnde "li Rabbi'l-hamdu, li Rabbi'l-hamdu" (Hamd Rabbim içindir, hamd Rabbim içindir) derdi.**33**

NASIL SECDE EDERDİ?

Sonra tekbir alır ve secdeye kapanırdı. Ellerini kaldırmazdı. Dizlerini ellerini koymadan önce koyardı. Vail İbn Hucr**34** ve Enes İbn Malik**35** ondan naklen böyle dediler. İbn Ömer, onun ellerini dizlerinden önce koyduğunu söyledi.**36** Ebû Hureyre'den gelen rivâyette ihtilaf edildi. Sunenlerde geçen Ebû Hureyre hadisinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Biriniz secdeye giderken dizlerinden önce ellerini koysun, deve çöküşü gibi çökmesin."**37** el-Makberî'nin Ebû Hureyre'den rivâyetine göre ise Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Biriniz secdeye vardığı zaman ellerinden önce dizleriyle başlasın."**38** Ebû Hureyre'den gelen rivâyetler çelişkilidir. Vail İbn Hucr ile İbn Ömer'in rivâyetleri arasında da çelişki vardır. Bir grup insan İbn Ömer hadisini, bir grup insan da Vail İbn Hucr hadisini tercih etmiştir. Bir grup da nesh yolunu tutmuş ve şöyle demiştir: Başlangıçta ellerini dizlerinden önce koyuyordu. Sonra bu önce dizlerin konulması şeklinde nesh edildi. Secdeye giderken önce ellerin konulması emri mensuh, ellerden önce dizlerin konulması emri nasihtir görüşünü delillendirirken İbn Huzeyme'nin tuttuğu yol budur. İbn Huzeyme sonra bunu İsmail İbn İbrahim b. Yahya b. Seleme b. Kuheyl'den; o babasından, o da Mus'ab b. Sa'd'dan rivâyet etti. Mus'ab şöyle demişti: Biz elleri dizlerden önce koyardık, fakat dizleri ellerden önce koymamız emredildi.**39** Şayet bu rivâyet kesin ve doğru ise bu konuda yeterli bir delildir. Fakat Yahya b. Seleme b. Kuheyl'in münkerleri olduğunu Buhârî söyledi. Yahya b. Main onun kendisinden hadis yazılmaya değecek bir kişi olmadığını söyledi. Nesâî onun hadisinin metruk olduğunu söyledi. Bu kıssada Yahya ve diğerleri yanıldı. Ancak babası kanalından Mus'ab b. Sa'd'dan öğrenilen şey ellerin dizler üzerine konulmasıyla rükûdaki uygulamanın neshidir. Ravi bunu muhafaza edemedi ve dizlerden önce ellerin konulması mensuhtur dedi. Ellerin önce konulmasını savunanlar şöyle dediler: İbn Ömer hadisi sahihtir, çünkü onu Ubeydullah, Nafi'den, o da İbn Ömer'den rivâyet etmiştir. İbn Ebî Dâvûd dedi ki: Bu, hadisçilerin görüşüdür. Dediler ki: Onlar bunu başkalarından daha iyi bilirler. Çünkü bu sadece bir nakildir. Dediler ki: Bu, Medine'lilerin rivâyet ettiği bir sünnettir. Onlar bunu başkalarından daha iyi bilirler. İbn Ebî Dâvûd dedi ki: Onların bu konuda iki senedi vardır. Birincisi Muhammed b. Abdillah b. Hasen'in Ebu'z-Zinad'dan, onun el-Arac'dan, onun Ebû Hureyre'den rivâyetidir. İkincisi ed-Diraverdi'nin Ubeydullah'tan, onun Nafî'den, onun İbn Ömer'den rivâyetidir. Dediler ki: Vail b. Hucr hadisi de iki kanaldan gelmiştir, ikisi de illetlidir. Bunlardan birisinde Şerik vardır. Şerik rivâyetinde tek kalmış bir kişidir. Darekutnî dedi ki: Şerik tek başına rivâyet ettiği şeyde kuvvetli değildir. İkincisi Abdulcebbar b. Vail'in babasından yaptığı rivâyettir. Halbuki o, babasından onu işitmemiştir.

Dizlerin önce konulmasını savunanlar ise şöyle dediler: Vail b. Hucr hadisi, Ebû Hureyre ve İbn Ömer hadisinden daha kesindir/sağlamdır. Buhârî dedi ki: Ebu'z-Zinad'ın, el-A'rac'tan, onun Ebû Hureyre'den rivâyet ettiği hadisin mütâbii yoktur (yani aynı hadisi başka bir sahabiden rivâyet eden başka bir ravi yoktur). Hadisin senedinde Muhammed b. Abdillah b. el-Hasen'in Ebû'z-Zinad'dan hadis dinleyip dinlemediğini bilmiyorum. el-Hattabî dedi ki: Vail b. Hucr hadisi ondan daha sağlamdır. Dedi ki: Bazı âlimler onun mensuh olduğunu söylediler. Bu sebeple Tirmizî onu hasen olarak nitelendirmedi, garib olduğuna hükmetti. Vail'in hadisini hasen olarak nitelendirdi. Dediler ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği hadiste "devenin çöküşü gibi çökmesin" dedi. Deve çöktüğü zaman dizlerinden önce ellerini (ön ayaklarını) yere koymaya başlar. Bu yasaklama, ellerini dizlerinden önce koysun sözünü problemli hale getiriyor. Hatta ona aykırı düşüyor. Bu

aykırılık, ilave sözün iyi muhafaza edilmediğinin delilidir. Belki de ilave cümledeki eller ile dizler kelimelerinin yerleri bazı ravilerce yanlışlıkla değiştirilmiş olabilir.**40** Dediler ki: Bunun tercih edilmesinin iki ayrı nedeni daha vardır: Birincisi Ebû Dâvûd'un rivâyet ettiği İbn Ömer hadisidir. İbn Ömer, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kişinin namazda ellerine dayanmasını yasakladığını rivâyet etmiştir. Lafızda, kişinin namazda (ayağa) kalkarken ellerine dayanmasını yasakladı, ifadesi vardır.**41** Kuşkusuz dizlerinden önce ellerini yere koyduğu zaman onlara dayanmış olacaktır. Böylece namazın bir bölümünde ellerine dayanan kişi durumuna düşmüş olacaktır. Secdeye varırken ellerine dayanması ile yerden kalkarken dayanması benzer ve aynıdır. İkincisi, namaz kılan kişi yere inerken onun azalarından önce yere yakın olanı iner, sonra üstteki azası iner, sonra onun üstündeki iner böylece vücudunun en üstündeki azaya kadar –ki yüzüdür– sırayla yere indirir. Başını secdeden kaldırdığı zaman önce vücudunun en üstündeki azasını kaldırır, sonra onun altındaki azasını kaldırır, neticede en son kaldırdığı azası dizleri olur. Allahu a'lem.

SECDELERİN ŞEKLİ

Sonra alnı, burnu, iki eli ve ayaklarının ucu üzerine secde eder, ellerinin ve ayaklarının parmaklarıyla kıbleye yönelirdi.**42** Avuç içlerine dayanır/yere koyar, dirseklerini kaldırır, koltuk altlarının beyazı görününceye kadar pazularını yanlarından uzaklaştırır, karnını baldırlarından, baldırlarını bacaklarından uzaklaştırırdı. Secdelerinde itidalli olurdu/ne aceleci, ne de yavaş olurdu. Sarığın sargısı üzerine secde etmeyecek şekilde doğrudan yüzünü namaz kıldığı yere iyice yerleştirirdi.

On tane sahabi kendisini dinlerken Ebû Humeyd es-Saidî şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namaza kalktığı zaman ayakta dimdik durur, ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırırdı. Rükûa varmak istediği zaman (da) ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırır sonra "Allahuekber" diyerek tekbir alırdı. Başını ne aşağıya indirir, ne de yukarı kaldırırdı, mutedil bir şekilde tutardı. Ellerini dizlerinin üzerine koyardı. Sonra "Semiallahu limen hamideh" der ve her organ kendi yerine dönünceye kadar itidalli bir şekilde (ne hızlı, ne yavaş) başını kaldırır ve doğrulurdu. Sonra "Allahuekber" diyerek secdeye inerdi. Ellerini yanlarından uzak tutardı. Pazularını karnından açardı. Ayak parmaklarını açar, sonra (sol) ayağını yayar, üzerine oturur ve her kemik yerine yerleşinceye kadar itidalli bir şekilde doğrulurdu. Sonra (tekrar) "Allahuekber" diyerek secdeye kapanırdı. Sonra ayağını yayar ve her organ yerine yerleşinceye kadar üzerine otururdu. Sonra kalkar ve ikinci rekâtta da bunun aynısını yapardı. Nihayet iki secdeden kalktığı zaman tekbir alır ve namaza başlarken yaptığı gibi ellerini iki omuzlarının hizasına kadar kaldırırdı. Sonra namazı bitireceği rekâta kadar aynı şeyleri yapar, son rekâta oturduğunda sol ayağını geriye alarak makatı üzerine otururdu.**43**

Secdelerinde "Subhane Rabbiye'l-A'la" derdi.**44** Buna "ve bi hamdi"yi ilave ettiği de rivâyet edilmiştir.**45** Bazen secdelerde şöyle derdi:

"Allah'ım! Sana secde ettim. Sana iman ettim ve sana teslim oldum. Yüzüm, kendisini yaratan ve şekil veren, kendisine göz ve kulak açan (Allah'a) secde etti. Yaratanların en güzeli olan Allah, yüceler yücesidir."**46** Şöyle dediği de olurdu:

“Allah’ım sana hamdederek, seni tüm noksanlıklardan teniz ederim. Allah’ım beni bağışla.”**47** Şöyle de derdi:

“Allah’ım sana hamdederek seni tüm noksanlıklardan tenzih ederim. Senden başka ilah yoktur.”**48** Bazen şöyle derdi:

“O çokça tesbih ve takdis edilendir. O, meleklerin ve Ruh’un Rabbidir.”**49** Bazen şöyle derdi:

“Allah’ım günahlarımızı, hepsini, küçüğünü, büyüğünü, öncesini, sonrasını, gizlisini ve aşikârını bağışla.”**50** Bazen de şöyle derdi:

“Allah’ım! Gazabından rızana, cezalandırmandan affına, senden yine sana sığınırım. Sana olan övgüleri sayamam. Sen kendini övdüğün gibisin.”**51** Secdelerini kıyamına uygun bir şekilde yapardı. Sonra ellerini kaldırmaksızın “Allahuekber” diyerek başını kaldırırdı. Sonra sol ayağını yayar, onun üzerine oturur, sağ ayağını diker ve ellerini uyluklarının üzerine koyardı. Sonra şöyle derdi:

“Allah’ım beni bağışla ve bana merhamet et. Beni doğru yola ilet ve bana yardım et. Bana rızık ver ve beni yücelt.”**52** Hadisin bir başka lafzında “vecburni” (bana yardım et) yerine “ve afini” (bana afiyet ver) kelimesi geçer. Bu hadisi İbn Abbas rivâyet etmiştir. Huzeyfe dedi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* iki secde arasında “Rabbiğfirli” (Rabbim beni affet) derdi.**53** Peygamber iki secde arasında o kadar çok otururdu ki onu gören kimse “galiba unuttu” veya “galiba yanıldı” derdi.**54**

FASIL
SECDELERDEN VE TEŞEHHÜDDEN KALKIŞI

Sonra ellerini kaldırmaksızın tekbir alır ve secde eder. İkincisinde de birincide yaptığı gibi yapar. Sonra tekbir alarak başını kaldırır, dizlerine ve uyluklarına dayanarak ayaklarının ucu üzerinden ayağa kalkar. Malik b. el-Huveyris dedi ki: “Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namazın tek rekâtlarında (rekâtı tamamladığında secdelerden sonra) bir müddet oturmadıkça ayağa kalkmazdı.”**55** Buna istirahat oturması denilir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in bunu yaptığı kesindir. Fakat bunu ellerini yanlarından uzaklaştırması ve diğerleri gibi namazın sünnetlerinden ve unsurlarından biri olarak mı yapardı, yoksa yaşlandığı ve şişmanladığı için bir ihtiyaçtan dolayı mı yapardı?**56** İki sebepten dolayı ikincisi daha kuvvetli bir ihtimaldir. Birincisi bununla Vail İbn Hucr’un rivâyet ettiği “Rasûlullah secde ettiği zaman ellerinden önce dizlerini koyardı, ayağa kalkarken de dizlerinden önce ellerini kaldırırdı”**57** hadisi ile Ebû Hureyre’nin rivâyet ettiği “Rasûlullah ayaklarının sırtı ile kıyama kalkardı” hadisi**58** uzlaştırılmış olmaktadır (yani muhtemeldir ki birincisini sağlıklı iken, ikincisini yaşlı iken yapardı). İkincisi onun namazdaki fiillerini ve davranış şekillerini gözlemlemeye çok istekli olan sahabiler de ayaklarının sırtı ile kıyama kalkarlardı. Abdullah İbn Mes’ud namazda ayaklarının sırtı ile kıyam eder ve oturmazdı. Bunu ondan Beyhaki rivâyet etti. Bunu Beyhaki, Atıyye el-Avfî kanalından İbn Ömer’den, İbn ez-Zubeyr’den ve Ebû Said el-Hudri’den de rivâyet etmiştir. İbn Mes’ud’dan yaptığı rivâyet sahihtir.**59** Bu kalkışta ellerini kaldırmazdı. Kalkışını tamamladığı zaman beklemeden hemen kıraate başlardı. Kıraate de elhamdulillahi rabbi’l-alemini okuyarak başlardı. İki secde arasında oturduğu gibi birinci teşehhüdde de (sol ayağını) yayarak

oturduğu zaman sol elini sol dizinin üzerine, sağ elini sağ uyluğunun üzerine koyar, şehadet parmağıyla işaret eder, orta parmağını halka şekline getirerek baş parmağını onun üzerine getirir, şehadet parmağını hafif eğerek kaldırır ve onunla Rabbinin birliğine şahitlik ederdi. Ebû Dâvûd'un İbn Abbas'tan rivayet ettiği bir hadiste, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi: *"İşte ihlâs böyledir"* ve *"işte dua böyledir."* Peygamber bunu söylerken başparmağından sonraki parmağıyla işaret ediyordu. Sonra ellerini omuzlarının hizasına kadar uzatarak kaldırdı ve *"işte yakarış böyledir"* buyurdu. Bunu söylerken elerini uzatarak kaldırdı. Ebu Dâvûd bu hadisi mevkuf olarak rivayet etti.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* daha sonra şöyle dedi:**60**

"Selamlar, dualar ve bütün güzel şeyler ancak Allah'adır. Ey Peygamber! Selam sana, Allah'ın rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun. Selam bize ve Allah'ın salih kullarına. Allah'dan başka ilah olmadığına, O'nun bir olduğuna, ortağının olmadığına şahitlik ederim ve Muhammed'in de O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim."**61**

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sahabilerine Kur'an'ı öğrettiği gibi bunu da öğretiyordu. Şöyle de diyordu:

"Mübarek selamlar, dualar ve bütün güzel şeyler ancak Allah'adır."**62** Bu, İbn Abbas'ın teşehhüdüdür. Birincisi İbn Mes'ud'un teşehhüdü olup daha tamdır. Çünkü İbn Mes'ud'un teşehhüdü değişik cümleleri ihtiva eder. İbn Abbas'ın teşehhüdü ise bir cümleyi ihtiva eder. İbn Abbas'ın teşehhüdü ise bir cümleyi ihtiva eder. Ve yine Buhârî ve Muslim'de vav ilavesi olduğu halde rivâyet edilmiştir. Bunu da sahabilerine Kur'an'ı öğrettiği gibi öğretirdi. İbn Ömer bunu Rasûlullahtan "et-tahiyyatu lillahissalavatu't-tayyibat" şeklinde rivâyet etmiştir.**63** Bu konuda daha başka çeşitler vardır, hepsi caizdir. Bu oturumu gayet kısa keser hatta sanki kızgın bir taşın üzerinde otururmuş gibi olurdu.**64** Sonra tekbir alıp ayağa kalkar, üçüncü ve dördüncü rekâtları kılar ve bunları ilk iki rekâttan daha hafif/daha kısa tutardı. Bunlarda Fatiha'yı okurdu, bazen Fatiha'ya (başka surelerden) ilavede bulunurdu.

FASIL
RASULULLAH *(S.A.V.)*'İN KUNUTU

Bir topluluğa dua edeceği veya bir topluluğa beddua edeceği zaman kunutunu (duasını) son rekâtta başını rükûdan kaldırdıktan sonra yapardı. Humeyd, Enes'ten naklen şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir ay boyunca namazda rükûdan sonra Ri'l ve Zekvan kabilelerine beddua etti."**65** İbn Sîrîn dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sabah namazında mı kunut yaptı?" Enes dedi ki: "Evet rükûdan biraz sonra"**66** İbn Sîrîn, Enes'ten naklen şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir ay boyunca sabah namazında rükûdan sonra Usayye kabilesine beddua ederek kunut yaptı."**67** Bu hadisin sıhhatinde Buhârî ve Muslim ittifak etmişlerdir. Bunlar Enes'i en iyi bilen kimselerdi. Onun rükûdan sonra kunut yaptığını haber verdiler. Humeyd, Enes'ten rivâyet etti ve dedi ki: Enes'e kunut sorulmuştu. O şöyle cevap verdi: Biz rükûdan önce ve rükûdan sonra kunut yapardık.**68** Bu kunutla kast edilen şey kıyamın uzatılmasıdır. Enes'in haber verdiği şeyin aynısını Ebû Hureyre şöyle haber vermiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* rükûdan sonra kunut yaptı; "Semiallahu limen hamideh"

dediği zaman secdeye varmadan önce şöyle dedi: “Allah’ım! Ayyaş b. Rabia, el-Velid İbn el-Velid, Seleme İbn Hişam ve güçsüz müminleri kurtar.”**69** İbn Ömer, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in sabah namazının son rekâtında başını rukûdan kaldırıp “semiallahu limen hamideh Rabbena ve leke’l-hamd” dedikten sonra “Allah’ım! filan ve filan şahıslara lanet et” dediğini söyledi.**70** Hadis onun rükûdan sonra kunut yaptığı ve ortaya çıkan bir durumdan dolayı kunut yapıp sonra bunu terk ettiği konusunda ittifak halindedir. Sonra Enes akşam ve sabah namazlarında kunut yapıldığını söyledi. Bunu Buhârî rivâyet etti.**71** el-Bera dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sabah ve akşam namazlarında kunut yapardı. Bunu Muslim rivâyet etti.**72** Ebû Hureyre öğle, yatsı ve sabah namazlarının son rekâtlerinde “semiallahu limen hamideh” dedikten sonra müminlere dua ederek ve kâfirlere lanet okuyarak kunut yaptı ve şöyle dedi: “Size mutlaka Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in namazına yakın bir namaz kıldıracağım.” Bunu Buhârî anlattı.**73** Ahmed dedi ki: İkindi namazı yatsı namazının yerinedir. İbn Abbas dedi ki: “Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hiç aralık vermeden öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarının ardında, son rekâtte “semiallahu limen hamideh” dedikten sonra, birbiri ardınca tam bir ay süreyle kunut yaptı. Bu kunutunda Suleymoğullarından bir kabileye beddua etti. Arkasındakiler de onun bedduasına amin dedi.” Bunu Ahmed ve Ebû Dâvûd rivâyet etti.**74** Gördüğün gibi bütün hadisler kunutun son rekâtte rukûdan sonra yapıldığında ve düzenli/devamlı değil, gelip geçici olduğunda ittifak etmişlerdir.

Muslim’in, Enes’ten rivâyetine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Arap kabilelerinden bazı kabilelere beddua ederek kunut yaptı, sonra bunu terk etti.**75** İmam Ahmed’deki rivâyete göre bir ay boyunca kunut yaptı, sonra bunu terk etti.**76** Ebû Malik el-Eşcaî dedi ki: Babama şöyle demiştim: Babacığım, şüphesiz sen Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in, Ebû Bekir’in, Ömer’in, Osman’ın ve burada Kûfe’de Ali’nin arkasında yaklaşık beş sene namaz kıldın, onlar kunut yaparlar mıydı? O şöyle cevap verdi: Ey oğulcuğum! Bu sonradan ihdas edilmiş bir şeydir. Tirmizî dedi ki: Bu hadis sahihtir. Bunu Nesâî şu lafızlarla rivâyet etti: (Ebû Malik el-Eşcai’nin babası dedi ki:) Ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in arkasında namaz kıldım, kunut yapmadı. Ebû Bekir’in arkasında namaz kıldım, kunut yapmadı. Ömer’in arkasında namaz kıldım, kunut yapmadı. Osman’ın arkasında namaz kıldım, kunut yapmadı. Ali’nin arkasında namaz kıldım, o da kunut yapmadı. Sonra şöyle dedi: Ey oğulcuğum! bu bir bid’attir.**77** Sabah namazında kunut yapılmasını mekruh görenler bu hadislerle ve Enes’in “sonra onu terk etti” sözüyle delil getirdiler ve sabah namazında kunut yapmanın mensuh olduğunu (hükmünün kaldırıldığını) söylediler. Rükûdan önce kunut yapılmasının müstehap olduğunu söyleyenlerin delili sahabilerden ve tâbiîlerden gelen bununla ilgili haberlerdir. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî dedi ki: Bize Said b. Ebî Arûbe haber verdi, o Ebû Recâ’dan, o Ebû Miğfel’den onun sabah namazında rükûdan önce kunut yaptığını rivâyet etti.**78** Malik, Hişam b. Urve’den, o da babasından naklen dedi ki: Hişam’ın babası rükûdan önce kunut yapardı. Esbağ b. el-Ferac, el-Haris b. Miskîn ve İbn Ebî’l-Ömer dediler ki: Bize Abdurrahman İbn el-Kasım anlattı ve şöyle dedi: Malik’e sabah namazındaki kunut soruldu, yani bu sana tuhaf gelmiyor mu? denildi. O şöyle cevap verdi: İnsanların eskiden beri rükûdan önce kunut yaptıklarını gördüm. Dedim ki: Sen kendin hangisini alıp uyguluyorsun? Dedi ki: Rükûdan önceki kunutu. Dedim ki: Vitirdeki kunuta ne dersin? Dedi ki: Onda kunut yoktur.

Kunutun rükûdan sonra yapılmasını müstehap görenler, onun rükûdan sonra yapılması gerektiğini açıklayan hadislerin tamamının sahih olduğu kanaatine varmışlardır. el-Esram dedi ki: Ebû Abdillah'a şöyle dedim: Bir adam Enes'in rivâyet ettiği hadis hakkında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in herhangi bir musibet olmaksızın rükûdan önce kunut yaptığını söylüyor (ne dersin)? Ebû Abdillah şöyle dedi: Buna muhalefet eden ondan başka kimseyi bilmiyorum. Dedim ki: Hişam, Katade'den, o da Enes'ten Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in rükûdan sonra kunut yaptığını nakletti. Eyyub, Muhammed'den şöyle dediğini nakletti. Eyyub, Muhammed'den şöyle dediğini nakletti: (Kunut konusunda) Enes'(in ne yaptığını) sordum, Hanzale es-Sudûsî, Enes'ten dört çeşit rivâyette bulundu. Ebû Abdillah'a denildi ki: Diğer hadislere göre kunut sadece rükûdan sonradır değil mi? Dedi ki: Evet, fakat hepsi de önemsizdir, onlar nerede, Ebû Hureyre nerede? Ebû Abdillah'a dedim ki: O zaman kunut rükûdan sonradır diyen hadisler sahih olduğu halde rükûdan önceki kunuta niçin izin verildi? Dedi ki: Sabah namazındaki kunut rükûdan sonradır. Vitirdeki kunutu rükûdan sonra yapmayı tercih edebilirsin. Kim vitrin kunutunu rükûdan önce yaparsa Rasûlullah'ın ashabı yaptığı ve bu konuda ihtilaf ettikleri için bunda bir beis yoktur. Sabah namazındaki kunuta gelince bu rükûdan sonradır, Rasûlullah'ın bu namazda yaptığı kunut bir musibet sonucu yaptığı kunuttur, daha sonra bunu terk etmiştir. Yapılması da sünnettir, terk edilmesi de sünnettir. Bütün hadisler buna delâlet eder, sünnet de bununla ittifak halindedir. Abdullah b. Ahmed dedi ki:**79** Babama hangi namazda kunut yapılır? diye sordum. Dedi ki: Vitirde rükûdan sonra yapılır. Bir kimse Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivâyet edilene uymak için sabah namazında kunut yaparsa zayıf ve güçsüzlere dua etmek için kunut yapar, bunda da bir beis yoktur. Bir kimse insanlara dua etmek ve Allah'tan onlara yardım istemek için kunut yaparsa bunda da bir beis yoktur. Ebû Sevr'i, Ebû Abdillah Ahmed b. Hanbel'e şöyle derken işittim: Sabah namazında kunut yapmak hakkında ne dersin? Ebû Abdillah dedi ki: Kunut sadece sıkıntı ve musibetler sebebiyle yapılır. Ebû Sevr ona dedi ki: Hangi musibet, bizim şu içinde bulunduğumuz musibetten daha büyüktür? Dedi ki: Böyle olduğu zaman kunut yapılır. el-Esram dedi ki: Ebû Abdillah'a sabah namazındaki kunutu sordum. Dedi ki: Evet, meydana gelecek bir olay sebebiyle (sabah namazında kunut yapılır.) Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de bir topluluğa beddua etmek için kunut yapmıştır. Ona dedim ki: Sesini yükseltir mi? Dedi ki: Evet, arkasındakiler de amin der. Peygamber böyle yapmıştır. el-Esram dedi ki: Ebû Abdillah'ın sabah namazındaki kunut rükûdan sonra yapılır dediğini işittim. Ona sabah namazındaki kunut sorulduğu zaman şöyle dediğini duymuştum: Müslümanların başına bir iş geldiği zaman imam kunut yapar, arkasındakiler de amin derler. Sonra şöyle dedi: Şu kâfirin yani Babek'in yüzünden insanların başına gelen şey gibi. Abdus b. Malik el-Attar dedi ki: Ebû Abdillah Ahmed b. Hanbel'e sordum ve dedim ki: Ben Basra'da garip bir adamım. Bizim burada bir topluluk bir takım şeylerde ihtilaf ettiler. Onların ihtilaf ettikleri konularda senin görüşünü öğrenmek istiyorum. Dedi ki: İstediğini sor. Dedim ki: Basra'da bir topluluk kunut yapıyor, kunut yapanın arkasında namaz kılmayı nasıl görürsün? Dedi ki: Müslümanlar kunut yapanların arkasında da, kunut yapmayanların arkasında da namaz kılarlardı. Kunuta bir harf bile ilave ederse ya da inna nesteînuke veya azabe'l-ciddi ve nahfidu gibi bir dua ile ederse, sende namazda olursan hemen onu kes/bırak.**80**

FASIL

SON TEŞEHHÜDDE PEYGAMBER *(S.A.V.)*'E SALAVAT GETİRMEK

Peygamber (s.a) ümmetine namazlarının son teşehhüdünde kendisi için salâvat getirmelerine ve şöyle demelerine hükmetti:

"Allah'ım! İbrahim'e ve İbrahim'in ailesine salât ettiğin gibi Muhammed'e ve Muhammed'in ailesine de salât et. Şüphesiz sen çokça hamdedilen, şan ve şeref sahibisin. Allah'ım! İbrahim'i ve İbrahim'in ailesini mübarek kıldığın gibi Muhammed'i ve Muhammed'in ailesini de mübarek kıl. Şüphesiz sen, çokça hamdedilen, şan ve şeref sahibisin."**81** Peygamber, onlara cehennem azabından, kabir azabından, ölümün ve hayatın fitnesinden ve Mesih Deccal'in fitnesinden Allah'a sığınmalarını emretti.**82** Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Ebû Bekir es-Sıddık'a namazında şöyle dua etmesini öğretti:

"Allah'ım! Ben nefsime çok zulmettim. Günahları ancak sen affedersin. Katından bir mağfiretle beni bağışla ve bana merhamet eyle. Şüphesiz sen gafursun (çok affedicisin) ve rahimsin (çok merhametlisin)."**83** Teşehhüdle selam arasında söylediği en son şeylerden birisi de şudur:

"Allah'ım! Yaptığım ve yapacağım, gizli ve aşikâr işlediğim, aşırı gittiğim ve benden daha iyi bildiğin günahlarımı bağışla. Sen mukaddimsin (öne alansın) ve muahhirsin (geciktirensin). Senden başka ilah yoktur."**84**

Sonra "es-selamu aleyküm ve rahmetullahi" diyerek sağına selam verir ve "es-selamu aleykum ve rahmetullahi" diyerek soluna selam verir.**85** Bu, yirmibeş sahabiden rivâyet edilmiştir. Selam verdiği zaman şunları söylerdi:

"Allah'tan mağfiret dilerim (üç defa). Allah'ım! Sen selamsın, selamet sendendir. Ey celal ve ikram sahibi! Sen yüceler yücesisin."**86**

"Allah'tan başka ilah yoktur. O, tektir ve ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nadır. O herşeye gücü yetendir. Allah'ım verdiğine mani olabilecek, vermediğini de verebilecek kimse yoktur. İtibar sahibine itibarı senin katında fayda vermez."**87**

"Allah'tan başka ilah yoktur. Ancak O'na ibadet ederiz. Nimet O'nun, fazilet O'nundur. Güzel övgüler O'nadır. Allah'tan başka ilah yoktur. O, tektir ve ortağı yoktur. Kâfirler hoşlanmasa da dini yalnız O'na has kılarız."**88**

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ümmetinin namazdan sonra subhanallah, elhamdulillah ve Allahuekber demelerine hükmetti.**89** Ukbe İbn Amir'e her namazdan sonra Felak ve Nas surelerini okumasını emretti.**90** Nesâî, Ebû Hureyre'den Peygamberin *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dediğini rivâyet etti: "Kim her namazdan sonra âyete'l-kürsi'yi okursa onun cennete girmesini ölümden başka hiçbir şey engelleyemez."**91**

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* daima öğlen namazının farzından önce dört rekât farzından sonra iki rekât namaz kılardı.**92** Herhangi bir gün meşguliyetinden dolayı bunları kılmadığı zaman ikindi namazından sonra bunları kılardı. Öğleden sonra kıldığı iki rekâtın dörde tamamlanmasının müstehap olacağını söyledi ve şöyle dedi: "Öğleden önce dört rekât, öğleden sonra dört rekât kılmaya devam edene Allah cehennemi haram eder."**93** Tirmizî bunun sahih bir hadis olduğunu söyledi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in ikindi namazının farzından

önce bir namaz kıldığına dair kendisinden sahih bir hadis nakledilmedi. Bununla beraber sünenlerde onun şöyle söylediği rivâyet edildi: "İkindiden önce dört rekât kılan kişiye Allah merhamet etsin."**94** O, akşamın farzını kıldıktan sonra iki rekât, yatsıdan sonra iki rekât ve sabah namazından önce de iki rekât kılardı.**95** Böylece farzlara bağlı olarak kıldığı sünnetlerin toplamı on iki rekâttir. Farzların toplamı ise onyedi rekâttir. Geceleyin on rekât namaz kılardı. Bazen de oniki rekât kılar bir rekât da vitir kılardı.**96** Farzlar, bunların sünnetleri, gece namazı ve vitr olmak üzere günde devamlı kırk rekât namaz kılardı. Sabah ve ikindi namazlarından sonra dua etmek onun sünneti değildir.**97** Yukarıda da geçtiği gibi onun sünneti, namazın içinde ve selamdan önce dua etmektir. En iyi bilen Allah'tır.

İ Ç İ N D E K İ L E R